LAVRENTII VALLAE ROMANI, *Dialecticarum disputationum Libri tres* eruditiss. opera, [redacted].

Cum eiusdem Græcarum dictionum enarratione fidelissima.

Coloniæ Ioan. Gymnicus excudebat
Anno M. D. XXXXI.

LAVRENTII VAL-
LAE ROMANI IN
libros suos Dialecticarũ disputationũ
PRAEFATIO.

Ythagoras ille Samius, à quo & praestantissimis moribus, & optimis disciplinis instituta est, ea Italiae ora, quae magna olim Graecia dicebatur: interrogatus quemnam se esse profiteretur: non sapientem se, ut superiores fecerant, sed sapientiae respondit esse amatorem. Neq; id quia existimaret, cum his se nõ posse comparari, qui sapiẽtes dicti essent (probè enim se nouit ipsa uirtus: & caeteros omnes qui sapientiae studuissent, ingenij gloria Pythagoras sine controuersia anteibat) sed quia neq; illos, neq; se, neq; hominum quempiam censeret, ad sapientiam non magis, q̃ ad felicitatem beatitudinem'ue posse peruenire. Philosophus (inquit) sum. Magnam miramq; modestiae laudem ex unius uerbi temperantia, plusq; nominis atq; gloriae assequutus est: quàm ex omni uita admirabilibusq; inuentis. Quippe à quo philosophorum natio in plurimas licet diuisa familias, uno tamen uocabulo nominatur. Neq; uerò quòd ab eo nomen accepissent, ideò deterriti sunt: quo minus à suo uelut gentilitatis auctore, quibusdam in locis dissentirẽt, & sanè non quia Pythagoras philosophũ se uocasset, sed

Philosophi nomẽ

Pythagoras.

 quia

quia rectè uocasset, se & ipsi philosophos uocauerunt. Itaq; & nemo post Pythagoram appellatus est sophos, & libertas semper philosophis fuit fortiter dicendi quæ sentirent: nec solùm contra principes aliarum sectarum, sed etiam contra principem suæ, quanto magis his qui nulli sectæ se addixerunt? Quo minus ferendi sunt recẽtes peripatetici, qui nullius sectæ hominum, interdicunt libertate ab Aristotele dissentiendi, quasi sophos hic nõ philosophus, & quasi nemo hoc anteà fecerit. Ignari peripateticæ hæresi inuenta, non modò priores uiguisse, ut Pytagoræam Democriticamq;, sed alias quoq; subortas fuisse, ut Stoicam Epicureamq;: de quibus tanquàm florentibus in domicilio philosophiæ Athenis, meminit Lucas in actis apostolorum, nec antè Peripateticam nominatos fuisse Platonicos & qui ab eodem fonte manarunt Academicos. Quid alios loquar? nonne Theophrastus Aristotelis successor à præceptore suo dissentire non timidè solet? Hæc de Græcis (ut taceam quid Homerum, Platonẽ, Demosthenem magis quàm Aristotelem semper sunt admirati.) Quid Latini? nunquid Aristotelem sophon putauerunt? imò nec summum philosophum. An Varro Aristotelicus fuit? minimè: sed iter suum tenuit, si Lactantio credimus, duobus Platoni & Aristoteli par. Cicero Academicus ac Platonis æmulus, qui semper primas in philosophia partes Platoni tribuit, ut ferè omnes fecerunt. Plancus partim Stoicus partim Epicureus. Brutus ac Seneca stoici,

Aristoteli cur nõ ubique assentiendum. 1

Philosophorum sectæ.

Stoici.

ici, quã sectam Hieronymus simillimã censet Christianæ religioni, cuius præcepta tradentes Panætium atq; Ciceronẽ, Ambrosius æmulatus est, quasi & ipse stoicaretur. Augustinus in publica opinione est, Platonem philosophorum esse principem. Apuleius Platonicũ se & esse & dici uoluit. Nam & Macrobius multò plus defert Platoni. Nec aliter sentit eruditorum ultimus Boëtius: magis (ut mihi uidetur) Platonicus quàm Aristotelicus (quos autores parùm inter se distare docturum se quodã loco promisit) Porphyrium (ut arbitror) sequutus, qui unam uult eandemq; esse Platonis & Aristotelis hæresim. At cæteri Latini, cæteros philosophos pro asophis habent, unũ Aristotelem amplectentes. Quid ni? cùm eum solum cognitum habeant, si modò cognoscere est, nõ propria, sed in aliena lingua lectitare, ne dicã nõ syncera. Nõ solùm quia pleriq; eius libri corruptè trãslati sunt, sed etiã quia multa bellè dicuntur græcè, quæ nõ bellè dicũtur latinè. Quæ res in plurimos maximosq; errores egregia quoq; ingenia induxit. Adde huc ignorationẽ nostræ. Quotus enim quisq; post Boëtiũ fuit, qui Latinus dici mereatur & non Barbarus? Nam Auicenna & Auerrois planè barbari fuerunt, nostræ linguæ prorsus ignari, & græca uix tincti. Quorũ etiamsi magni uiri fuerint, ubi de ui uerborũ agitur, quæ plurimæ sunt in philosophia quæstiones, quantula debet esse autoritas? certè non maior, q̃ hominum in mediterraneis natorum, qui nunquam nec mare uiderint,

Arabes sophi.

derint, nec nauigium intrauerint, differentium de ratione nauigandi. Hos ego homines uerear? hos ego audiam? uetātes, ne quid in Aristotelem dicā. Hos sibi tātum sumere patiar? quod non ipsis Athenis, quod non omnibus philosophis, quod nō cunctis saeculis concederetur. Neq; uerò mihi uidetur tanti ingenij Aristoteles, ut quasi Achilles, Hercules' ue inter Heroës, aut luna inter sidera: ne dū sol sit aestimandus. Non enim his rebus operā dedit, undè praestantes uiri maximè dignoscuntur, aut consilijs publicis, aut administrādis ꝓuincijs, aut exercitui ducendo, aut agēdis causis, aut medicinae factitandae, aut iuri dicūdo, aut responsis consultorū, aut scribūdis historijs, aut poëmatibus componendis. Quae & magnopere occupant homines, & patefaciunt. In quorum plerisq; quidam elaborauerunt, non deniq; alienae linguae discendae, ac ne suae quidem ita multum:

Vulgus Graecorū graecè loquebatur

Quippe cùm lingua Graeca, tùm esset una penè atq; eadem, uulgi & literatorum. Quas duas linguas, Latinam atq; Graecā nobis difficilius est, q̃ aliquot liberalium artiū perdiscere. Cuius rei documento sunt illi, quos dixi, qui quum per illas artes ueluti per stagna quaedam facilè nauigent, tùm in lingua quidem Graeca, quasi in freto assiduè aestu ipso retrahātur: In Latina uerò, tanquam in lato mari longius à terra recedere nō audeant. At enim cōposuit plura q̃ caeteri Aristoteles. Num protinus & praestantiora? ego nescio an praestantius sit, quod Hippocrates, quod Euclides, quod alij quidā fecēre, firma atq; indu-

indubitata alicuius artis tradidisse principia. Composuit plura quàm cæteri, sed & plura cōpilauit. In quo improbitatem eius licet cognoscas, quod quæ cōpilat, non illis refert accepta à quibus sumpsit, sed sibi uendicat: & eosdem ubicunq; peccasse opinatur, citius ardentem flammam ore cōtinere posset, quàm nō nominare. Composuit plura quàm cæteri: esto, num cuncta quàm cæteri melius? num ita ut nihil alij queant dicere? num ut pro deo habendus sit? Pudet referre, apud quosdam esse morem initiandi discipulos, & iureiurando adigendi, nunquā se Aristoteli repugnaturos, genus hominum superstitiosum atq; uecors, & de seipso malè meritum, cùm se facultate fraudent indagandæ ueritatis, quos si reprehendere iure optimo possumus, quod hanc sibi legem imposuerunt, qua tandem insectatione castigare debemus, si hanc legem in alios transferunt? Quarè illis contemptis ac spretis si qua sunt quæ quàm in Aristotele melius dici possent, ea tētabo ipse melius pro mea uirili dicere, nō hominis (quod absit) insimulandi gratia, sed honorandæ ueritatis, idq; potissimum in Dialectica, repetitis necessariò altius huius rei primordijs quæ liber primus: nam secundus uerborum interpretationem, tertius argumentandi rationem continebit.

4 Sophistæ nostræ tēpestatis.

Summa tractādorum.

LAVRENTII VALLAE DIALECTICARVM DIsputationum Liber primus.

Quot & quæ cū prædicamenta, tum transcendentia. Cap. I.

Primordia dialectices.

A QVAE dixi primordia, uideo fieri duplicia: una quæ categoriæ appellantur: quo nomine quidā latini utuntur, tanquam ei nullum latinum respōdeat, quorum est is, cuius opus falsò inscribitur Aurelio Augustino: cùm fuerit aliquantò uetustior. Id Boëtius nisi quis alius prior fuit, transfert prædicamēta, nec usitato uocabulo, nec (ut arbitror) satis proprio: Quod ego, ne cui uidear in uerbis esse curiosior, his duntaxat ubi nihil pericli est, tanquàm proprium & usitatum usurpabo. Prædicamenta igitur decē esse dicuntur, affectato magis quàm necessario numero, si eodem Boëtio credere uolumus: dicenti in Arithmeticis, indè etiam in Aristotelica, atq; Architæ prius decem prædicamentorum descriptione, Pythagoricum

Prædicamenti nomen.

ricum denarium numerum manifestum est inueniri: quandoquidem & Plato studiosissimus Pythagoræ, secundùm eam disputationem diuidit: & Architas Pythagoræus ante Aristotelem (licet quibusdam sit ambiguum) decem hæc prædicamenta constituit. Ex his Boëtij uerbis, Architam amore Pythagoræi numeri potius, quàm rei ratione decem prædicamenta constituisse: uerùm non fuisse horum inuentorem Architam: sed Aristotelem, pluribus refellerem: nisi refelleret sese ipse Boëtius, super librum prædicamentorum inquiens: Vndè posteriorum quidam, non esse Aristotelem huius diuisionis inuentorem, suspicati sunt: quòd Pythagoricus Architas eadem conscripsisset. In qua sententia Iamblicus philosophus est non ignobilis: cui non consentit Themistius, neq; concedit eum fuisse Architam, qui Pythagoræus Tarentinusq; esset, quiq; cum Platone aliquantulum uixisset, sed Peripateticum aliquem Archytam: qui nouo operi, autoritatem uetustate nominis conderet. Quarè non Archytam sed Aristotelem prædicamentorum esse inuentorem confitendum est. In quorum translatione, quẽ potius quàm Quintilianum sequar? is ita ait: Ac primùm Aristoteles elementa decem constituit: circa quæ uersari uideatur omnis quæstio: ὀυσίαν, quam Flauius essentiam uocat, neq; sanè aliud est nomen eius latinum: sed ea quæritur an sit: qualitatem, cuius apertus est intellectus: quantitatem, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnum & quam

Architas.

Quintilianus.

quàm multum: ad aliquid, undè ductæ, translatio & comparatio: post hæc ubi, & quando: deindè facere, pati, habere: quod est quasi armatum esse, uestitum esse. Nouissimè cui συγκεῖσθαι quod est compositum esse quodammodo, ut calere, iacere, stare, irasci. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status pertinere: cætera ad quosdam locos argumentorum uidentur. Hæc Quintilianus: qui ideò uocauit elementa, quòd sensus cæterorum uocabulorũ ad ista tanquam ad elementa & principia referantur: ob eamq́; rem dicuntur genera, quòd ex his cætera significata gignuntur: quorum nullum est alio superius aut alteri genus: sed ipsa sunt genera principalia, & si sic dicere licet, principalißima: sed non ut ipsi uocant generalißima: quemadmodum & species specialißimas improprio nimirum uerbo quia non dicitur genus generale: & species specialis, sicut nec substantia substantialis: nec materia materialis: nec forma formalis: & item in cæteris. Quæ uerba si in positiuo absurda sunt: profectò erunt in superlatiuo absurdißima. Altera primordia atque principia, quæ isti transcendentia appellant: quòd transcendant illa summa genera (quia ipsa non sicut genera, sed supra omnium generum sunt dignitatem potestatemq́;) quod an uerum sit, posterius uidebimus: eorum numero sex esse dicuntur: ens, aliquid, res, unum, uerum, bonum. Quæ, quoniam sunt altiora principia, & uelut principum principes, & quasi (ut istis uidetur) quidam imperatores ac reges, quia singu

Elemẽta, Genera. Generalissima Speciolissima. Trãscendentia.

ſingula prædicamenta ſunt ens, ſunt aliquid, ſunt res, ſunt unum, ſunt uerum, ſunt bonum, de his prius ordine ipſo dicendum eſt.

Sex quæ uocantur tranſcendentia, quam uim habeant, ex quibus res principatum probatur obtinere. Cætera non eſſè tranſcendentia.

Cap. II.

IAmprimùm, non plures eſſe debere imperatores ac reges, ſed unum, uel ſua ſponte manifeſtum eſt ut apud Homerum Vlyſſes.

Iliad. α.

ὀυκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔςω:

εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε κρόνου παῖς ἀγκυλομητέω

Ergò, quod ex his uocabulum, ſiue quæ uocabuli ſignificatio ſit, omnium imperator & rex, id eſt, omnium capaciſſima (quam nobis deus dedit) inquiramus. Peripatetici, ſi detur eis optio, opinor hanc dignationem tribuerent illi uocabulo, quod primo loco nuncupaui, hoc enim ſemper in ore habent, hoc uelut talo (qui multa latera habet) utuntur & ludunt. Apud me aũt ex his ſex, quæ nunc quaſi de regno contẽdunt, nõ aliter, res erit rex, q̃ Darius Hydaſpis filius, futurus rex erat ex illis ſex Perſis, qui regnum

Ens regnum sorti permisere. Interq; cætera ens, ut maximam ad obtinendum regnum præ se speciem fert, ita clam maximo uitio laborat: de quo ut dicam pluribus, dicam breuissimè: quia nihil habet dubitationis quæstio de alijs. An non aliquid alia res significat? unum, una res, uerum, uera res aut ueritas, quæ etiam res est: bonum, bona res, siue bonitas uel probitas quæ & ipsa res est? Ita ens ea res quæ est: quod ut apertius probem enucleatè exacteq; disputabo. Ens suapte natura participium est omnisq; generis: quod cùm transit in nomen, est tantùm neutrum. Apud Græcos uerò tribus uocibus per totidem genera uariatur ὢν οὖσα ὄν quæ neutralis uox cùm transit in nomen, sumit articulum τὸ ὄν quod participio non accommodatur: & hoc est de quo loquitur Aristoteles. Sed eius significatio è suo participio elucebit.

Participium. Omne participium uim obtinet relatiui & uerbi, ut homo ambulans, legens, currens, id est qui ambulat, qui legit, qui currit. Ita homo ens diues, hoc est qui est diues. Quanquàm hoc participio ut frequentissimè Græci omnes utuntur: ita uix ullus Latinorum aut usus est, aut utitur. Quod etiam Priscianus testatur, inquiens: Græci autem participio utuntur substantiui, quo nos quoq; secundùm analogiam possemus uti, nisi usus deficeret participij frequens.

Ens Quamuis Cæsar non incongruè protulit ens à uerbo sum es, quomodo à uerbo possum, potes potens: hoc participio usum esse ipsum Priscianum non ausim dicere: cùm paulò antè in eodem duodeuigesimo libro

ait:

uit. Est autem quando per ellipsin uel uerbi uel participij substantiui huiuscemodi casuum, id est, nominatiui cum obliquis constructio soleat proferri. ut filius Pelei. Achilles multos interfecit Troianos bellans, subauditur, enim, participium uerbi substantiui ens, quod in usu nobis non est. Nūcupauit potius hoc participiū Priscianus quā usurpauit. Imperiti pro hoc solent uti existēs: quid hoc uerbū significet nescietes. Cæterū his, qui cū in alijs libris, tū in Aristotele conferēdo, usurpant hoc de quo agimus participiū (quo nemo prudens est usus) nō do ueniā: do, cū transferunt iā nomē de participio effectū: quod quid significabit: nēpe antecedens cū relatiuo & uerbo, sicut cætera quocunq; in genere, ut amans uxoris, amās mariti, ut contingēs, accidēs, consequēs antecedēs, hoc est, ille uir, ea mulier, qui & quæ amat: id quod cōtingit, id quod accidit, id quod cōsequitur: id quod antecedit. Ita id quod est: quod pronomen, & si nō ponatur, tamē subaudiri necesse est: ut cerno quod tu, uidelicet id quod tu. Porrò pronomē hoc, nō tantum uirium obtinebit cùm adiectiuum est substantiuum: ritu suorum (ut sic dicam) germanorum. Cùm enim dico cerne hoc marmor, istud lignum, illud pratum, id mare, perindè est ac si dicam, cerne pulchrum marmor, grande lignum, iucundum pratum, turbidum mare. At cùm dico, cerne hoc uel istud, uel illud, certè significatur hæc res, illa res, ea res, idem eadem res. Qualia sunt cætera similia. Aliquid nāq; (ut superius dixi) est aliqua res. aliud alia res, idem Aliquid

eadem

eadem res, nihil, nulla res. Igitur si ens resoluitur id quod est: & id resoluitur ea res, profecto ens ita resolutur ea res quæ est. Quo palàm est omnem uim non naturalem habere, sed ut sic dicã, precariam ac mutuo sumptam. Nunc illud addo, non decere istud uocabulum precaram uestem, ut non decuit (quemadmodum est apud Horatium) pauonis cauda corniculam. Nam ens quasi præpeditum uocabulum est, & præ nimio onere ambulare nõ ualens. Quid enim sibi uult, uerbi causa: lapis iste ens, id est, ea res quæ est, quid faciunt illæ uoces, ea quæ est, cũ sit & apertius, & expeditius, & satius, lapis est res. Nolo argentum plus scoriæ habens, nolo triticum quod uix extet in acere: cùm præsertim absurda uideatur oratio, lapis est ea res quæ est, siue lapis est id quod est: quasi nihil sit propriè nisi solus lapis, aut quicquid erit illud de quo dicemus ipsum esse rem quæ est, quæ oratio de solo deo propria est. Vndè genere masculino dicitur in Genesi ὁ ὢν scilicet, is qui est, misit me: quia deus tantùm propriè est, cui cætera comparata
Deus. *propriè & uerè non sunt. Etiã in neutro genere propriè de deo diceretur deus est ens, id est id uel ea res quæ est. Nam deum esse rem etiam omnes theologi*
ὄντως *confitentur, meritoq; à græcis dicitur ὄντως quasi uerè & utique, & τῷ ὄντι quasi re uera, hoc est, re ipsa. Itaq; quum de alia re, quàm de deo dicitur, quod sit ens, ineptè dicitur, ut non sine causa neq; ab re, summi Latinorũ hoc uocabulũ repudiauerint. Quod Aristoteles adiectione facit ineptius, dicẽs, ὂν ᾗ ὄν, ens qua*

tenus

tenus ens, quasi id quod est, possit non esse. Est enim hoc secundum ens participium, in quo etiam à quibusdam peccari solet, cùm dicunt lapis est, uel homo est, ergò ens est, quia non est nomen nunc ens, sed participium, si modò concedendum est, ut uerbum resoluatur per suum participium, & uerbum substantiuum, de quo disputabitur proximo libro. Quarè ut finem quæstionis faciamus, ne'ue diutius tot populorum nationum suum regem præstolantium auiditatem remoremur (& si iam hoc iudicaui) quoniã Darij nostri equus hinniuit, non serui astutia, sed rationis & dei nutu, nulla sit amplius de regno controuersia, sed cætera quinq;, aliquid, ens, unum, uerũ, bonum, ut quinq; per se fecerunt, descendant ab equis, et res quod est è sex uerè rex, prona adorẽt, ut quinq; per se Darîum quem regem esse intellexerant, adorauerunt, & hoc est quod Vlpianus ait: rei quoque uerbum ut generale prætor eligit, non dixit ens, non unum, non uerum, non bonum, non etiam aliquid, quod penè idem significat, quod res ut dixi. Ideoq; & paßim hac uoce, ut generali utimur, ueluti, de re uxoria, de re rustica, de re nauali, de re militari, item, uenio ad rem. Et generalem interrogandi uocem habemus, quid id est, quæ res? de qua posterius disputabitur, quæ res aũt ad omnia spectat prædicamenta, quoniã singula illõrũ sunt res. Sed meminerimus, nõ semper hãc uocẽ significationis esse generalẽ. Nã, tũ significat statũ atq; conditionẽ, undè res publica dicitur, & res priuata, & res meæ atq; tuæ, tum

Res transcendẽtiũ rex.

Res.

Res

tum distingui à personis solet: undè locorum argumenta uel ab rebus sunt, uel à personis: tum à uerbis ut apud Horatium:

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Et apud rhetores: quòd omnis oratio necesse est habeat & rem & uerba: quodq; eadem constat ex his quæ significātur, & his quæ significāt rebus & uerbis. Quæ uerba quidē appellantes signa dicunt omnia constare, è rebus & signis. Aliquādo & aliter distingui: ut apud Ciceronem. Non enim res laudāda, sed spes est. Undè medicus in morbis non tā causam considerat, quàm rem: & apud Quintilianū, nomine uterq; uno utitur: utrū sit in re coniectat quasi re uera. Tum accipitur pro contentione atq; commertio: ut res est mihi cum homine furioso: tùm pro actis, ut res Augusti multi scripsēre: tùm pro causa, ex quo fit, ea de re, qua de re, quamobrem: tum pudoris causa pro coïtu, ut apud Terentium Thais: Miles cum quo tum rem habebam: & uulgus ait aliquem habuisse rē cū aliqua: tū pro censu, seu facultatibus, ut apud eundē eodē in loco, eius frater aliquātulū ad rē est auidior: & apud Horat. Nunq̄ sic facies rem. Undè illa Philippi cōquæstio, nō esse in ciuitate duo milia hominū qui rē haberēt: tū pro utilitate, ut è re est, in rē tuā est. Neq; mirandū est, tot significata unā uocē habere specialia, cùm omnia significata generaliter contineat. Magis (ut sentio) cōmodum nomen, quàm illud græcorum πράγμα, quod solet transferri negotiū: licet & nos pro re aliquando dicamus

πράγμα

negotium

negotium, ut apud Ciceronem in rhetoricis, dum ait argumẽta duci ex eo quod aut personis attributum est, aut negotijs. Et quale illud forsan Vlpiani. Natura enim rerum inductũ, ut plura sint negotia, quàm uocabula. Quo factum est fortasse, ut Aristoteles sæpius uoluerit uti τὸ ὂν quàm πρᾶγμα, qui si uccum animaduertisset naturã ac uim, πρᾶγμα potius quàm τὸ ὂν usus fuisset. Multa loquutus sum de trium priorum proprietate, quæ quasi eiusdem sunt naturæ, loquar etiã de alteris tribus, quæ & ipsa diuersæ proprietatis sunt, ne hos tanquàm honoratißimos hospites inhonoratos dimittamus, eò quidem magis quòd contumeliosi in ea uidemur fuisse, quibus transcendendi dignitatem denegauimus, sed nemo contumeliam ei facit, cui honorem negat iusto maiorem. Quanquàm nescio, an tribuerim maiorem iusto, quòd hæc æquare nisus sum illi aliquid, quod nihil habet repugnans nisi ipsum nihil. At uni repugnant plura, & bono malũ, & uero falsum, quæ & ipsa, aliquid est: Præterea unum, pro una res inueni: ut, unum à uobis iudices peto, bonũ pro bona res non accipi, uix ausim dicere, cùm legimus, omnia bonum expetunt, uerũ, pro uera res, non memini me reperisse, sed pro ueritate, sicut falsum pro falsitate, & bonũ pro bonitate, & malum pro nequitia. Quin etiam unum pro unitate, siue pro una re, ut ab uno ad centum. Aristoteles negat unum esse numerum, sed principium numeri. Quæ principia rerum, nõ sint ipsarũ rerum partes, & ex consequenti ipsæ res? qui legit principiũ libri, librum

Negotiũ.

Vnum.

legit: qui tangit caput hominis, hominem tangit: qui uidet initium stagni, stagnum uidet: qui audit exordium orationis, orationem audit. Quæ talia non sunt ad calumniam sophistarum referenda: sed ad hominum usum, qui uerborum est autor. Omnes dicunt numerum singularem & pluralem, & unum numero, & plura numero, quem in modum non semel ipse locutus est Aristoteles. Duæ mulieres, quæ duodecim gallinas cũ gallo pro indiuiso habebãt, pepigerũt inter se: ut oua, quæ pari numero quotidie nascerentur, essent huius, quæ impari, essent illius: nascuntur aliquando singula, dic oua quæ cuius erunt, an neutrius? minimè, sed eius, cui imparis numeri oua debentur, ergò unum ouum numerum facit. Itaq; melius de intellectu uerborum mulierculæ nonnunquam sentiunt, quàm summi philosophi. Illæ enim uerba ad usum trahunt: isti ad lusum. Cuiusmodi est, quod ait Aristoteles numerũ numerari, seu numerabilẽ esse. Hoc ego cum mulierculis nego intelligere: numero quod numeratur, non ipse numerus: sic nec mensura metitur seu mensibilis est: nec põdus appenditur seu appensibile est, sed ipsa mẽsura, & ipso pondere alia metimur atque appendimus. Verum siue ueritas est propriè scientia: siue notitia cuiuscunq; rei, & quasi lux animi, quæ ad sensus quoque se porrigit, hanc lucem esse uolo ipsius animi, quasi oculorum uim uidendi & uisum: non exteriorem quandam ueluti solarem. Quanquàm ut sol oculis colores corporum: ita deus menti rerum qualitates ostendit & exhibet.

Vsus uerborum autor.

Verum.

Hoc

Hoc nonnihil diuersè protulit Plato in libris de Republica, cùm ait ueritatem esse ueluti solem, scientiam noticiamq; ueluti syncerum aspectum. Sed cùm in nobis falsitas sit, cur non sit et ueritas? Certè cùm quid falsum uerumq; esse affirmamus, id ad animum loquētis refertur: quòd in eò ueritas sit aut falsitas. Nam falsus panis, & falsum uinum, & falsus propheta, & uerus panis, uerum uinum, uerus propheta, non aliud est, quàm panis, uinum, propheta, & nequaquam est panis, uinum, propheta, ut nos opinamur. Itaq; in nobis, id est, in animo nostro est ueritas & falsitas. Nonnũquam hæc non in animo notantur: sed in ore. Ideoq; oratio potest esse falsa, animo non errante: cùm quis aliter loquitur ac sentit, & item uera, errante animo: cùm quis non alium uti superiorem sed seipsum fallit. Transferuntur interdum nomina ad gestum quoq;: uerè ne ille dormit, an simulatè? falsò ne gemit, an uerè? & uerum quidem loqui ac uerè: quid apud eruditos differat nō inuenio. Bonũ autē facere (ut ad tertium nomen ueniam) & benefacere, quo pacto dicam differre? nisi quòd bonũ facere in usu non est. Ac isti uolunt, agi posse bonũ non benè: quod ualdè absurdũ est. Nam si egeno instanti odiosius, stipē dedero cũ iurgio, nō sum dicendus bonum, nō benè fecisse. Quis enim negauerit benè fecisse me, quòd stipē egeno porrexi? at non benè feci quòd egenum obiurgaui. Certè nec bonum feci: ergò duplicem actionem fecisse dicendum: unam bonam, alteram non bonam: in danda stipe, & benè feci,

Bonum.

Benè.

 & bo-

& bonum, in obiurgando, nec benè nec bonum, ita & iustè agere & iustum idem sunt, si modò talis sermo reperitur. Quum loquamur potius, aut per aduerbium, piè, sanctè, iustè, benè facito, non pium, sanctum iustum, bonum facito, aut per numerum pluralem, pia, sancta, iusta, bona facito, ut apud Aristotelem in Politicis. Impoßibile est iusta agere nō iustè agentibus, quanquàm ridicula (ut inquit Quintilianus) sit oratio, cuius hæc sunt uerba: His illud adijcere ridiculũ putarẽ, nisi eo Cicero uteretur, qui rẽ iustam faciũt, iustè facere. Quod certè non eget probatione, quod compascuũ est compascere licere dicimus. Tamen iustum peto, pro rem iustam peto.

Nihil esse quæ concreta dicuntur, nisi certis paucisq; in locis. Cap. III.

Concreta QVoniam de adiectiuis (ut aiunt) substantiuatis aliqua attigimus, res ipsa postulat, ut de concretis & abstractis (nam huiusmodi adiectiua in substantiuum conuersa dicuntur concreta) disputemus, materia (ut isti appellant) methaphysica. In qua, uelut in arbustiua uindemia, scalis, calathis, falcibus, strenuè occupatur, quòd uidelicet hinc demum græca uina, aliundè uerò, quàm è uineis Latijs proueniant. Sed mihi uidentur eorum uina lora etiam peiora. Album, nigrum, rutilum, & similia (quæ uocant

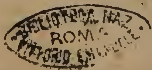
cant concreta) aiũt significare rẽ albã, hoc est duo: corpus, si nomen hoc ad corpus refertur, & praeterea illam qualitatẽ (quae per se dicitur abstractũ) albedinem, nigredinem, rutilitatẽ, & itẽ caetera. Ego de hac re non possum in uniuersum pronuntiare, & istos uno statim uerbo damnare, cùm putem utiq; cõdemnandos. Pedetentim pergam, ne quo in loco nimis festinabundus offendam. Ante omnia, album oui cùm dicimus & album oculi, & album praetoris, album iudicum, album decurionum, & si res cum albedine significatur, non tamen ampliuagè & uniuersaliter, & quácunq; rem talem (ut isti accipiunt) praedicat, sed certam sicut apud quosdam nigrum, & rubrum, pro nigra scriptura & rubra. Talia sunt sacrum pro templo, ut si quis rem sacram de sacro furetur, & pingue pro adipe, & caducum pro bonis quae non legata testamento ad fiscum recidunt, & Tusculanum, Cumanum, Pompeianum meum uel tuum, pro praedio meo uel tuo, quod est in agro Tusculano, Cumano, Pompeiano. Itẽ mutuum, depositum, creditum, debitum, haec & quaecunq; sunt talia, rem unam certamq; praedicant, ut dici concreta non possint, alioqui meram qualitatem ut apud Verg.

Albũ multiplex.

Sacrum. Caducum

Capreoli sparsis etiam nunc pellibus albo.

id est, albedine siue albore. Et alibi: Visa sub obscurum noctis, uidelicet sub obscuritatem. Et apud Plinium, uentos qui fugant serenum, nempè serenitatẽ, & apud Ciceronem, Canorũ illud nescio quo pacto splendescit, etiam in senectute. Quale est

illud Pauli, quæ sit latitudo longitudo, sublimitas et profundum, id est, profunditas: qualia sunt quæ quotidie lectitamus. Nihil in hoc uiro stulti est, ut Plautus, plus ægri ex abitu uiri, quàm ex aduentu uoluptatis capio, id est, egritudinis. Cuius rei hoc sit pro ratione, quòd hæc nomina ferè iuncta reperies cum uerbis qualitati seruientibus. Album exhilarat oculos, nigrum contristat. Frigidum delectat æstuantes. At ego tango frigidum, projicio calidum, album currit, nigrum uolat, rutilum canit, nunq̃ audiui: nec aliquis (ut opinor) unquam nisi barbarus dixit: Cur ita? quia hæc uerba seruiunt corporalibus rebus: ut, tango niuem, projicio ferrum, equus currit, coruus uolat, gallus canit. Quæ profectò reperirentur applicata illis, de quibus agimus: si concretè significarent duntaxat in singulari. Dicam rem miram & penè nulla ratione fultam sed usu probatissimam. Hæc ipsa quæ nego prædicare concretè, fateor (quod tamen istis inauditum est) in plurali prædicare concretè tam apud Græcos quàm apud nos, ut, alba sunt iucundiora nigris, id est, res albæ omnes, omnibus nigris. Item pinguia libentius emo quàm macra. publica semper chariora sunt, turpia uilius uenduntur. uilia nemo furatur, sed preciosa, Ouidius:

Concreta pro abstractis.

Concreta pluralia.

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis.
Mollia cũ duris, sine pondere habẽtia pondus.

Adde huic maiorem probationis speciem, & ipsam admirandam. Adeò singularis, talium nominum re-

fugit

fugit concretitatẽ, ut ob hanc rem adiectiua rerum corporalium substantiua non patiantur numerũ singularem, ut lapidea, marmorea, plumbea, ferrea, bombicina, serica & alia infinita, ut prisci habuerũt in usu uitrea, stagnea, lignea: nos habemus argentea aurea, crystallinea, gemmea, non autem uitreum, stagneum, ligneum, argenteum, aureum, crystalleum, gemmeum. Quod unde fieri dicamus, nisi quòd numerus singularis adiectiui in substantiuum neutri conuersi, solam qualitatem prædicat, quæ in adiectiuis rerum corporalium esse non potest: & penè in cæteris omnibus, qualia sunt laudanda, pudenda, iucunda, amabilia, suauia, dulcia, læta, molesta: non autem laudandum, pudendum, iucundum, amabile, suaue, dulce, lætũ, molestum. Ideò dixi penè, quòd pauca quædam uidentur facere exceptionem: ut pronomina illa, meum, tuum, suum, quibus affine est alienum: ut dedi de meo, non dedi de tuo, de suo nunquam dat, sed de alieno. Sallustius: Alieni appetens, sui profusus. Illa quoq; uidentur facere exceptionem, sed diuersa ratione, quoniam substantiuum hoc non congruit cum supposito suo in genere, ut illud quod dixi, Homericum, non est bonum plurium principatus: & apud Vergilium:

Triste lupus stabulis maturis frugibus hymbres:
Arboribus uenti nobis Amaryllidis iræ.
Dulce satis humor depulsus arbutus hœdis:
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.

Et alibi, Variũ et mutabile semp fœmina. Et apud

Ciceronem, Malũ mihi uidetur esse mors: & iterũ malum'ne quia miserum? Item quando suppositũ est cum infinito, ut apud Iuuenalem:

Miserum est aliena incumbere famæ.

quanquã hoc posset uideri magis adiectiuũ. Nam illud, festiuitas quædam sermonis excusat, sacrum de sacro furari, id est rem sacram: quod si mutes, de sacro in aliud nomen, aut tollas: iã non audebis sacrũ dicere sic, sacrum de templo furari, siue furari sacrũ Vides ut licentiã festiuitas excusat: ut in illo: Vim ui repellere licet, quasi idem significet uim & ui, cũ non ita sit: quia uim significat uiolentiam, ui aũt uiribus: sed toleratur sermo propter uocis festiuitatẽ geminatæ. Quod si secus uspiã fortasse reperiatur, id erit affectatius: q̃ usitatius dictũ, At philosophia ac dialectica nõ solent, ac ne debẽt quidẽ recedere ab usitatißima loquendi cõsuetudine, et quasi à uia uulgo trita et silicibus strata. Iam uerò illa qualitatẽ aut potius actionẽ prædicãt, in apertũ descẽdi, in planũ ueni, ex pacto ex cõuento, ex locato, ex conducto: hæ certè qualitates sunt, lubricũ linguæ, incertũ ætatis ambiguũ mentis, id est, lubricitas, incertitudo ambiguitas, (& ut ad ea ueniã, propter quæ ad hanc disputationem citius iusto descendimus) iustum, pium, sanctum, uerum, bonum & similia cùm substantiua sunt nil aliud significant quàm qualitatem. Vergilius: Iustumq; memorq; precatur, id est, non rem iustam recti, id est, rectitudinis, remq; memorem, sed iustitiã atq; memoriam. Item, mens sibi conscia recti numina

Vim ui repellere licet.

ueri, id est, ueritatis, falsum idem quod falsitas, bonũ quod bonitas, nisi quòd bonum duo seruat, iustitiam seueram & mitem, quam mitem uocamus bonitatem, ut cùm aliquid dicimus iudicari ex æquo & bono, ipsum etiam æquum idem est quod æquitas, honestum idem est quod honestas, ut quot sunt partes honesti? id est, quot sunt partes honestatis? Aeternum idẽ est quod æternitas: quæ sunt exempla complurima, ut opera multorum durant in æternũ, & opera scribuntur ab omnibus ad æternitatem. Malum idem quod nequitia (ut dixi) siue uitiositas, utile quod utilitas, commodum quod commoditas, proprium quod proprietas, contrarium quod contrarietas, & cætera huiusmodi. Quarè tota ratio concretorum inanis & cassa est. Mallem dixissent in genere masculino fœmininoq; quàm neutro, nam substantiuantur adiectiua in masculinum genus & fœmininum, significantq; rem cũ illa qualitate, sed res ipsæ nõ sunt nisi uir & mulier, ut fuscus est callidior natura candido, alba est uenustior fusca & atra, multi sunt ægroti, raræ sunt pudicæ, de nullo alio animali quàm de homine intelligas, ac de nulla quidem alia re. Iratus nõ habet consilium, auarus nisi cùm moritur nil rectè facit, obnoxia marito uix unquam uerberatur, non de leone, cane, aquila, colũba sentitur, sed de uiro & muliere. Item aliquis aliqua, quidam quædam, si quis, si qua, alius alia, nullus nulla, hic hæc, ille illa, usque adeò ut nihil intersit an addatur uir seu mulier, an nõ, ut nullus uir adest, nulla mulier tacet, & nullus

Bonum.

Aequum.

Malum.

adeſt, nulla tacet, etiam in illo generali interrogandi nomine, quid ſeu quod, ut, quis adeſt, & quæ mortua eſt, nempè uir & mulier, errant igitur hi Græci quos Priſcianus ſequutus eſt, inquiens, quis inuenit literas? homo, quis utilis eſt aratro? bos, quis natat in mari? piſcis. Nam cùm quæritur, quis inuenit literas? perindè ac ſi diceretur, quis homo? ut imperitum ſit te, mihi quærenti, quis me expectat? reſpondetur canis. Si canis expectaret, & non uir, reſpondẽdũ erat, nemo te expectat, ſed canis: certum eſt enim me de homine quærere. Nam alioqui non (quis) dixiſſem, ſed quid me expectat, quod ſit in cæteris, non enim quærendum eſt quis utilis ſit aratro, quis natat in mari, ſed quid. Nam interroganti quis utilis ſit aratro? ſic reſponderem, bubulcus, arator. Quis natat in mari? nemo quod uideam, aut ille: quis inuenit literas Græcas? Cadmus ut aiũt, Latinas? Carmẽta, Hebræas? Eſdra, quis (ut dixi) ad uirum ſolũ modo refertur, quæ ad fœminam. Quod autem nunquam concreſcit, ſed ſemper eſt adiectiuum: ut quod animal utile eſt aratro? quod brutum natat in mari? ſicut quis homo inuenit literas, uel quis equus eſt ad curſum idoneus? quæ bellua eſt utilis aratro, uel natat in mari? Ideò dixi adiectiuũ, quia tres habet uoces ſubſtantiuis indigentes, quis, quæ, quod. Nam quid ſemper eſt ſubſtantiuum. Addam exempla in obliquis, audio quendã uel quandam, nullũ nullam'ue audio, inuenias aliquem aliquam'ue, quem ſentio? quã audio, uideo currentem, audio comedentẽ, ſentio dormien-

Priſciani error, Quis.

Quid.

Quod.

mientem, rectè de homine dicas: non rectè de equo, lupo, boue. Nam uideo currens, audio comedēs, sentio dormiens, nunquam nec legi, nec dicentem audiui, legi tamen frigidam, gelidam, calidam, pro tali aqua. Quòd si participia non substantiuantur in neutrum genus duntaxat, ut concretè significent, ut currens significet rem currentem: comedens quæ comedit, dormiens rem quæ dormit, profectò neq; ens substantiuabitur neutraliter, ut significet rē quæ est. Nam illa dißimilia (quæ tamē paucißima sunt) contingēs, accidens, consequens, antecedens, quæ certam rem significant non autem omnem quæ contingit, quæ accidit, quæ consequitur quæ antecedit.

Nulla nomina in itas descendere à substantiuis, sed ab adiectiuis, nec ab his omnibus. Cap. IIII.

QVid? quòd ab isto ens, faciūt entitas (ut de hac quoque materia nunc disputem) qualia multa alia ut à quid quiditas, ab idem identitas, à per se perseitas, ab ecce ecceitas, &c. è barbariei quodam gurgite prolata. Nam primùm hæc ab Aristotele traduntur, deindè à substantiuis formari nequeunt. Ens aūt & quid, & idem, substantiua sunt. Postremò, nec ab omnibus adiectiuis, nisi ab his, quæ exeūt in us, quæ sunt secundæ declinationis, quanq̄ nec ista

omnia

omnia, & quæ in er eiusdem declinationis, & quæ in is tertiæ, & in quasdam alias literas non omnes tamen. Secundæ ut a sanus, bonus, probus, sanctus, beatus, diuinus, humanus: sanctitas, probitas, sanitas, beatitas (ut Cicero ait) siue beatitudo, diuinitas, humanitas. Item a dexter dexteritas. Tertiæ, ut a leuis, grauis, facilis, mediocris, tenuis, exilis: leuitas, grauitas, facilitas, mediocritas, tenuitas, exilitas. Itē a celer, a pauper, a felix: celeritas, paupertas, felicitas. A currens autem aut a comedens, a clemens, a stans, a sedens, a legens, nullum in itas exire deriuatiuū audiui: ergo nec ab ens potest deriuari entitas.

Entitas.

Ita præterquam quod nulla hoc nititur autoritate, duab⁹ de causis uetamur formare entitas, quod hæc in n. & s. exeuntia non admittunt huiuscemodi substantiua in itas, & substantiua nulla (quale est ens) gignunt ex se in itas substantiuum præter unū quod uix substantiuum est, ciuis simile illis (diues, pauper) unde fit ciuitas. Ideoq; non significat qualitatem ciuitas, quia nec ciuis: ut illa significant sanitas & sanus, probitas & probus, suauitas & suauis, pauper & paupertas. Quare sciant se errare qui dicunt deitas, ut apud Græcos θεότης quod nemo neque Latinus neq; Græcus duntaxat eorum, quos priscos uocamus dixit. Deus autem siue θεὸς non qualitatem significat. Dixerunt igitur nostri a diuinus diuinitas: Græci a θεῖος θειότης. Et alioqui superuacuum erat, alterum nomen eiusdem significationis asciscere, præ ratione repugnante, quæ iubet ab adiectiuis demum,

demum, neq; his omnibus huiusmodi formari. De qua re ita Boëtius in libris perihermenias loquitur, nã si nomen fingere liceret, illam singularem qualitatẽ, & incõmutabilem alicui alij substantiæ suo ficto nõmine nuncuparem, ut clarior fieret forma propositi. Eo enim modo, qualitatem hanc Platonitatem, ficto uocabulo nuncupare possemus: quomodo hominis qualitatem dicimus humanitatem, hæc ergò Platonitas solius unius est hominis, & hæc non cuiuslibet, sed solius Platonis: humanitas uerò & Platonis & cæterorum quicunq; hoc uocabulo continentur. Vndè fit, ut quoniam Platonitas in unum conuenit Platonem, audiẽtis animus Platonis uocabulum ad unã personam unamq; particularitatẽ substantiam referat: cùm autem audit hominem, ad plures quoq; intellectum referat, quoscunq; humanitatem continere nouit. Boëtius rectè ille quidem, quòd negauit hoc uocabulum Platonitas fingi licere, sed parùm sincerè, quòd ita locutus est, ac si humanitas formetur ab homo. Nam si humanitas fit ab homo, certè cur non & platonitas fit à Plato? Quod si non licet dicere humanitas ab homo, certè nec platonitas à Plato: Humanitas enim ab adiectiuo humanus uenit: humanus autem ab homo. Ita fit à Plato Platonicus siue Platonius, siue Platonianus, undè fieret platonicitas, platonijtas, platonianitas, quæ qualitas est. At platonitas quod nomen ab adiectiuo qualitatis non proficiscitur, quî rectè queat qualitatẽ significare, nõ uideo. Item humanitas, deitas & quæ superiùs attigi

Boëtium sugillat.

Humanitas.

Platonitas.

tigi quiditas identitas, idem quercitas, eadem reitas, perseitas, ecceitas. Nam & alia huiusmodi sunt relatu pudenda. At legimus apud Ciceronẽ: Vllam appietatem, aut lentulitatem ualere apud me quam ornamenta uirtutis existimas? Hæc duo (nam plura non reperi) planè ab adiectiuis ducta sunt: quoniam & domus appia & appium, undè uia appia & lex appia, & malum appium, & lentulus ita diminutiuum est à lentus, ut crassulus & barbatulus à crassus & barbatus, quod nomen quasi adiectiuum derisit P. Oppius quòd assiduè minores parentibus filij essent in nascendo: lentuli, quasi essent lentiores, neque hoc tãtum in opere, sed in epistola Cicero ut planè seriò scripsit, quasi illudens nobilitatis superbiam. Ego uerò ne ab adiectiuis quidem, in ens exeuntibus materiam significantibus, inueni substantiua à ligneus ligneitas, à marmoreus marmoreitas, à ferreus ferreitas: puto quia hæc adiectiua non sunt qualitatis. Quòd si hæc nomina in itas, quæ Boëtio quoq; teste qualitatem significant, nec ab adiectiuis omnibus nascuntur, quantò minus à substantiuis?

Appietas Lẽtulitas

Inter essentiam & ipsum esse nihil interesse, & item in cæteris, ut inter uoluntatẽ & ipsum uelle. Cap. V.

Venio

VEnio nunc ad prædicamenta, quorũ primum (ut ostendi) Quintilianus ait rectè trãsferri essentiã. De quo nomine alio in loco ita inquit: Multa ex Græco formata nomina, ac plurima à Sergio Flauio, dura quemadmodum uidentur, ut ens & essentia, quæ cur tantopere aspernemur, nihil uideo, nisi quòd iniqui iudices aduersus nos sumus, ideóque paupertate sermonis laboramus. Seneca in quadam epistola negat τὸ ὄν, & τὴν οὐσίαν Latinè exprimi posse. Boëtius maluit οὐσίαν non uerbum de uerbo, trãsferre substantiam, quæ dicitur Græcè ὑπόστασις. undè factum est, ut cùm nomen substantia, non suo græco, sed alteri detur, necessariò quidam græca uoce pro latina utantur hypostasis. Neq; uerò hoc fecit Boëtius, quia nomẽ essentia reformidarit ut durũ. Nã eo uti solet, sed in aliũ sensum, quæ fuit causa cur ꝑmulti Latinorũ errauerint, de quo prius paucis disputandum habemus, ut liberiore campo: postea de eà (quam inchoaueram quæstione) disseramus. Ait Boëtius, si ipse tamen est prædicamentorum Aristotelis interpres. Videtur tamen quidam, præter eos qui dicti sunt, alius prioris esse modus. Eorum enim quæ cõuertuntur secundùm essentiæ consequentiam: quod alterius quomodolibet causa est essentiæ, prius dignè natura dicitur. Quoniam uerò quædã sunt huiusmodi, palàm est. Esse nanq; hominem, conuertitur secundùm essentiæ consequentiam, ad ueram de se orationem, & paulò post. Quæcunque autem conuertuntur, quidam secundùm essendi consequentiam: In

Substãtia

In his Aristotelis uerbis, neq; essendi Græcè legi potest, cùm gerundio Græci careant, neq; essentia legitur, sed tantum infinitiuum cum articulo, sed quum eundem sensum Boëtius scribat, aliud pro alio posuit. Certè ipse Boëtius declarauit libro quinto in librũ perihermenias inquiens, illud necesse est non esse, id est, nullam essentiam habere. quod de esse & essentia, idem de cæteris similibus dico, nihil enim significatione differunt infinita, quum nominaliter accipiuntur, à suis uerbalibus. Quod & Græci præcipiunt, ideoq; illi infinitis articulum applicant, tanquàm nominibus: & præpositionem, affirmantes ea iam nõ uerba esse, sed planè nomina, & nos quoq; adiectiua eiusdem, tanquàm nominibus accommodamus, sed rarò nisi in nominatiuo & accusatiuo, quæ sunt causa, cur Boëtius in genitiuo infinitum reformidauit & si non semper hoc seruat, Persius: Et nostrum istud uiuere triste Aspexi. Et iterum:

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et iterum: Velle suum cuiq; est. Martialis:

Velle tuum nolo Dyndime nolle uolo.

Ergò ipsum uiuere, nihil aliud quàm uita, & ipsum currere, quàm cursus: & ipsum saltare, legere, audire, uidere: quàm saltatio, lectio, auditio, uisio: ipsum amare, quàm amatio seu amor, ipsum uelle quàm uoluntas, ipsum scire, quàm scientia, ipsum posse, quàm potentia siue uires: undè apud ineleganter loquẽtes dicitur pro meo posse, id est, pro mea potentia siue ꝓ meis uiribus. Melius hîc quàm superius Priscianus

sensit

sensit inquiens. Significat autẽ infinitum, ipsam rem quam continet uerbum, currere est enim cursus, & scribere scriptura, & legere lectio. Itaq; frequenter & nominibus adiũgitur, & alijs casualibus more nominum, ut Persius:

Sed pulchrũ est digito mõstrari & dicier hic est.
Terentius in Adelphis: Quapropter teipsum purgare, ipsis coram placabilius est. Idem in Eunucho: Certè extrema linea amare nomnihil est, & bonum est legere: utile est currere, aptum est scribere, optimum est philosophari. Bona quidem Prisciani exempla sunt: ego tamen aptiora posui, quippè qui adiectiua cum ipsis infinitis tãquàm cum substantiuis copulaui, quod ille nõ facit: dixi me meliora posuisse exempla, quia Quintilianum secutus sum dicentem: Et in satyra, & nostrum istud uiuere triste aspexi: quũ infinito uerbo sit usus pro appellatiõe, nostram enim uitam uult intelligi. Et quoniam ecclesiastici de hac re disputare possent, accipiant è multis uel unum exemplum ex Lucæ euangelio, & cæcis multis donauit uisum, quod Græcè dicitur per infinitum & articulum: quod ut in Latinum transferatur utcunq; ad uerbum dicetur, & cæcis multis donauit uidere τὸ βλέπειν quod ab idiotis dicitur, ly uedere.

De distinguendo horum uerborum essentia, & substantia usu'ne an ambagibus sermo implicetur.

Caput VI.

QVòd si non reformidauit hoc nomen (sicut di xi) tanquàm durum, essentia, Boëtius, sed ubi durũ uideri poterat, usurpauit: quid causæ fuit, cur in eo loco ubi propriũ erat, refugerit? præsertim cũ auferat suum illi ὑπόστασις ut in Latinum referri non queat. An quod οὐσία transferri substantia solet? ut apud Lucam de filio luxurioso, qui dissipauit omnẽ substantiã, est τὴν οὐσίαν, quo Græco nomine usus est Vlpianus inquiens: Quia corpus ostensum est, & si in materia sit erratum, ego quidem in uno consentio, quia eadem propriè usia est. Alter iurisconsultus de simili re loquens, Latino uerbo utitur. Vsusfructus est ius, alienis rebus utendi, salua rerum substã tia. Sed potest uideri esse alterius prædicationis hoc apud iurisconsultos & illud Lucæ, Cùm quo cõgru it Scæuola etiam iurisconsultus cùm inquit, eidẽ Ti tio reddi & solui uolo de substantia mea, centũ quinquaginta. Significat enim nunc substantia cẽsum uel facultates, uel patrimonium, quod apud Græcos nũquam dicitur hypostasis, sed semper usia: undè putatur diues dictus πλούσιος quòd sit πολλῆς οὐσίας id est, multæ substantiæ, sed de hoc sensu nunc non agitur. An quòd hoc nomine pro essentia magni sunt auto res usi? ut Cicero in partitionibus: In his autem cau sis ubi aliquid rectè factum defenditur, cùm est facti substantia, ratio. & Quintilianus prima apud rheto rem elementa, & quæ de ipsa rhetoricæ substantia

querun-

Usia. (margin)

πλούσιος. (margin)

quæruntur tractabimus: Et iterum aı̃t. Illa de quâ loquimur rhetorica, talis est qualis eloquentia, nam ipsam uolumus significare substãtiam. Nam ne ipse quidẽ Quintilianus uidetur audere essentia uti, uelutì & grammatici, cùm dicũt nomẽ significare substantiam & qualitatem. An quòd quidã indifferẽter utuntur? Vndè Priscianus quàmuis rarius utatur essentia, sæpius substantia: Eodẽ quo suprà dixi libro inquit, quæ substantiam uel essentiam rei cõprobat. Augustinus quoq; cùm aliquãdo sic loquatur essentia siue substantia, ait essentiam in deo propriè dici: substantiam abusiuè: An quòd Græci nonnũquam pro eodem accipiunt οὐσίαν & ὑπόστασιν addo etiam ὕπαρξιν ut apud Damascenum libro primo isagoges, hypostaseos nomen duo significat: aliquãdo quidem significat simpliciter hyparxim per se & ἰδιοσυστάτην secũdùm quam significationem indiuiduum numero differens demonstrat. Idem tamen superius dixerat: Essentia, & naturà, & forma apud sanctos patres idem sunt, & rursus substãtia & persona indiuiduum idem sunt. sed in rebus diuinis de hac differẽtia disputare periculosum est: undè Hieronymus ad Damasum scribens ait sub his uerbis ὑπόστασιν & οὐσία uenenum latere, & propter ancipitem ambiguumq; horum nominum sensum, & quosdam in hæresim incidisse, & se à nonnullis hæreticum appellari. Ideoq; Romanum pontificem consulit, quid sibi agẽdum sit. Quarè nos omisso hoc (ubi naufragium timẽdum est) scopulo, ad Aristotelis uerba, ubi nihil

οὐσία.
ὑπόστασις.
ὕπαρξις.

periclitetur religio, reuertamur. Is multis modis οὐσίαν interpretatur in sexto primæ philosophiæ libro: dicitur autem (inquit) usia multipliciter, sed maximè quadrupliciter. Nam & quid erat esse cuiusque & uniuersale, & genus οὐσία uidetur esse cuiusque,

Suppositũ *& quartum, horum suppositum. Suppositum autem est, secundùm quod alia dicuntur. Illud uerò ipsum nunquam secũdùm aliud. Quapropter primum usia distinguendum, præcipuè enim uidetur usia esse suppositum primum: Talem autem in modum quendam, usiam cõstat esse materiam, alium in modum, formã, tertium in modum, id quod ex his. Idem loquitur in secundo libro de anima inquiens: Cùm enim tripliciter dicatur usia, quemadmodum diximus, quorũ unus quidem modus, species: alter uerò, materia: tertius autem quod est ex ambobus, horum quidem materia potẽtia: species autem entelecheia. Et in primo, si autem hoc est usia animæ, seipsam mouere, & iterũ: Neq; enim animæ usia causa, ut circũferatur. Quid monstri est hoc Aristoteles! quid prodigij Græcia! cùm nihil sit, quod non aut motus sui actio, aut materia, siue potentia, aut forma, siue species, siue entelecheia sit, aut quod ex his constat, hæc tam diuersa, quibus cunctæ res & cuncta prædicamenta distinguuntur, uno nomine appellare, imò confundere. Quo fit ut Macrobius hoc ipsum nomen propriè transferens, dum de ipsa anima agit, confusam quandam faciat significationem essentiæ, ubi inquit: Plato dixit animam esse essentiam se mouentem. Xenocra-*

crates numerũ se mouentẽ. Aristoteles ἐντελέχειαν Pythagoras & Philolaus harmoniam. Posidonius ideam. Asclepiades quinque sensuum exercitium sibi consonum: Hippocrates spiritum tenuem per corpus omne dispersum. Heraclitus Ponticus lucẽ. Heraclitus Physicus scintillam stellaris essentiæ. Zenon concretum corpori spiritum. Democritus spiritum insertum atomis, hac facultate motũ, ut corpus omne sit illi peruium. Critolaus peripateticus constare eam ex quinta essentia. Et iterum dum loquitur de Aristotele Platonem impugnante, de motu animæ his uerbis. Si animæ essentia motus esset, non quiesceret à motu. Nihil est enim quod recipiat essentiæ suæ contrarietatem. Nam ignis nunquam frigidus erit, nec nix sponte unquam calescet. Anima autem nonnunquam à motu cessat, nõ enim semper corpus uidemus agitari, non igitur animæ essentia motus est, cuius contrarietatem receptat. Pauloq; post, ubi Aristotelem ex multorum philosophorum argumentis refellit, Platonem tuens. Quibus autem (inquit) idem est & esse & moueri, nunquam à motu cessant, quia sine essentia sua esse non possunt, & mox ita. Et cùm animam per se moueri dicimus, non gemina sequitur consideratio mouentis & moti, sed in ipso motu essentiam eius agnoscimus. Et alibi: Anima descendens à tereti quæ sola forma diuina est, in tonum defluendo producitur, sicut à puncto nascitur linea, & in longum ex indiuiduo procedit, ibiq; à puncto suo quod est monas, uenit ad dy-

eadem, quæ est prima protractio, & hæc est essentia quam indiuiduam eandem'que & diuiduam Plato in Timæo cùm de mundanæ animæ fabrica loqueretur expressit. Et iterum: Si ergò arbores fatebimur moueri quidem, sed apto sibi motu, cur hoc animæ negemus ut motu essentiæ suæ conueniente moueatur? En quot uerbis agimus, ut sciamus utro uerbo sit utendum substantia an essentia, quorundam hominum peruersitate. Quid igitur agemus? si malumus substantia, uidemur magis à Græca ueritate discedere, simulq; essentia, tanquàm cassum, & inutile nomẽ (quod absit) exterminare, sin essentia, ab usu iam recepto (cui aliquid dandum est) recedemus. Et tamen utrocunq; modo, in eas quas ostẽdi, sermonis ambages incidemus. Ergò ut ueritati & consuetudini suam cuique partem tribuamus, & distinctius atque lucidius loquamur, ita nobis reor esse faciendum, ut cùm de re loquimur quæ constat ex duobus illis (ut dicebat Aristoteles) ut substantiam dicamus, cùm de illo, quod uocat materiam, id uocemus essentiã, si quando Græcus aliquis afferendus erit, Græcam uocem sicut fecimus usurpaturi, formam uerò qualitatem esse sentiamus, de quibus est nobis in sequentibus disputandum. Quod cùm ita sit, primum prædicamentum disputandum (ut Boëtio libuit) uocetur substantia: nam corpus, è materia constat & forma, siue ex essentia & qualitate, & item anima constare confitendum est, & si de hoc quoque nonnihil dicemus.

Corpus.

Substan

Substantiæ distributio contra Porphyrium & alios. Cap. VII.

ETENIM substantiam Porphyrius uir (si Boëtio credimus) magnæ autoritatis, atq; doctißimus, ut plerique fecêre, distribuit in corpoream & in incorpoream. Substantia summum genus ponitur, utpote, prædicamenta, corporea & incorporea, differentiæ dicuntur, quæ semper binæ constituuntur. Quæ cùm rediguntur in substantiuum, faciunt speciem, ut ex corporea fiat corpus, uerum incorporea non est suum substantiuum sortita apud hos, ad meam autem legem erit spiritus siue anima. Nihil autem corpus quàm substantia corporea, & spiritus siue anima quàm substantia incorporea. Corpus, quæ est species substantiæ, cùm distribuitur in differentias siue in species, fit genus harum specierum, & item spiritus siue animæ, quam distributam non reperio. Corpus distribuit Porphyrius in animatum & in inanimatum siue inanime, huius generis species non habent nomen suum, sed dicuntur corpus animatum, & corpus inanimatum. Species corpus animatum, fit & ipsa genus, distribuiturq; in differentias sensibile, & insensibile, prior species, corpus animatũ sensibile, habet suũ nomen quod est animal, altera species non habet. Rursus animal fit genus, cũ distribuitur in differẽtias, rõnale & irrationale,

Porphyrius.

Corpus.

neque eius species habent sua nomina, sed dicuntur animal rationale, & animal irrationale. Ipsa quoque species, animal rationale distribuitur in ultimas differētias, fiuntque hinc aliæ species, animal ratiōale mortale, quæ habet suum nomen homo, & animal irrationale mortale, quæ dicitur bestia, nec est ultima species, sed ulterius distribui ut genus potest. Homo ultima species est, quia non est homo unquam genus, nisi cùm in alias qualitates egredimur, ut homo alius bonus alius non bonus: uel, alius masculus, alius fœmina, & ita deinceps. Species homo, diuiditur in indiuidua, ut in Socratem & Platonem. Sicut ultima species nunquam est genus, ita summum genus nunquam est species. Media uerò & genera sunt, cùm inferius ut respiciunt, & species, cùm superius. Porrò differentia generi adiecta, facit speciem, ut corporea, adiecta substantiæ, facit corpus. Sed adiectio hæc uocis, detrahit de sensu, plus enim significat substantia, quā substātia corporea, atque nihil aliud est. species & genus, quàm pars & totum. Nam substātia corporea siue corpus, pars est substantiæ, tanquàm totius, siquidem ut corpus hominis diuiditur in caput & truncum, quæ sunt totius partes: rursus caput & truncum, quæ sunt totius partes, rursus caput fit totum ad suas partes relatum, & item truncus. Ita genus summum, est totum, ad proximas species: & illæ rursus tota fiunt ad sequentes deinceps. Non adfero autem exempla de alijs generibus & speciebus, quia hæc Porphyriana distributio uix ex

Species.
Genus.

parte

parte syncera est. Nam ut taceam quod summum genus est res, quod generale uerbum Vlpianus appellauit, quod distribuitur in substantialem & non substantialem. Quo pacto fieri potest, ut cùm anima sit substãtia incorporea, reperiam eã sub substãtia corporea? quasi reperiam frigus, in contubernio caloris: & lucem, cum tenebris habitantem. Corpus animatum constat ex corporea & incorporea substantia, quod iam non unius speciei est, sed contrariorum. Hoc istos non latuit, sed putauerunt animam non esse substantiam, ideoq; et arbores & herbas animam habere dixêre, de quo paulò pòst disputabitur. Stultè etiam separantes tanquàm diuersa, animatum corpus, & animal. Iam ne animal quidem ullum, immortale dicendum, non enim qui in cœlo sunt, aut in inferna sede angeli, sunt animalia: quia nec corpora creata: cùm nullo sint prædita corpore, ergò substantia incorporea, id est, spiritus diuiditur in creantem & creatum: creatus in angelicum & non angelicum. Angelicus (si placet) in cœlestem & infernũ, indiuidua, Michael, Gabriel, Sathan, Leuiathan. Non angelicus, in eũ qui factus est ad imaginẽ dei, qui dicitur humanus: cuius indiuidua, meus spiritus, & tuus, & in eum qui nõ factus ad imaginem dei, qui fortè & in species diuidi posset: & in indiuidua, species, ut spiritus bruti huius, & illius. Substantia corporea .i. corpus diuiditur in uegetabile, & nõ uegetabile. Corpus uegetabile in suas forsan et ipsum, species diuidi põt in eius indiuidua, hæc laurus, hæc

oliua. Corpus non uegetabile, in aureum & non aureũ, et fortasse etiã lõgius. Indiuidua hic aureus, hic argẽteus annulus. Animal ad neutrũ genus refertur, neq; ad spiritũ siue animam, neq; ad corpus, & si ex utroq; constat. Itaq; id per se distribuamus in humanũ & nõ humanũ. Christum excipio ab animali, qui nõ homo tantũ sed deus est. Indiuidua humani iã posui, Socrates, Plato. Nam humanũ, id est, bestia (sicut ostẽdi) multas in species, si liberet, diuidi posset. Ergò quoniã primũ prædicamentum est substantia, & ea diuiditur in spiritũ siue animã & corpus: de utroq; quid Aristoteles sentiat uideamus.

De spiritu. Cap. VIII.

SPiritus (ut dicebam) alius creator est, alius creatus: Creatorem cùm fatear esse substantiã, non tamen dixerim ex materia & forma: sed unam essentiã dei esse, & tres proprietates, quæ an dici qualitates possint, suo loco uidero: Nam materiam nullam tali in re propriè dici puto. Quis enim dixerit materiam solis nisi philosophus? usum consuetudinemq; loquendi pro nihilo habens. Materiam sermo communis accipit, ut in archa lignum, ut in domo lapides: ut in causa rem gestam. Essentia igitur melius ut in sole & in cæteris, ita & in deo, ut facit Augustinus qui ait unam essentiam dei: tres personas, quas Græci tum πρόσωπα tum ὑποστάσεις id est personas uel substantias. Prisci tres naturas dicebant, nullo horum nominum satis ad rem ipsam indicandum sup-

ſuppetente: ut etiam idem teſtatur: quemadmodum dicimus deo: tu ſolus ſanctus, tu ſolus dominus: nunquid ſolus homo, eſt ſanctus & dominus? quaſi deus homo ſit: an tu deus ſolus es ſanctus? quaſi ſint alij dij: & apud Moſen: Is qui eſt, miſit me: & apud Ioannem tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo: pater, uerbum, & ſpiritus ſanctus, & hi tres unum ſunt. Non'ne dicitur is homo, & hi tres quaſi hi tres homines? quia tres hi dici nequeunt: ergò cùm in rebus diuinis deficiant apta uerba, accõmodamus ea quæ poſſumus: & deum cõparamus rebus ab illo creatis: dicente Paulo: Inuiſibilia dei, à creatura mundi, per ea quæ uiſibilia ſunt intellecta conſpiciuntur: quo fit ut deo ſolem ſimilem dicamus, non ſolem ſimilem animæ, quæ ad imaginem & ſimilitudinem dei facta eſt. In ſole ineſt, ſiue proprietas, ſiue qualitas dicenda eſt, uibratus potentia: &, ut ſic dicam, uita ipſa: ſoli ineſt lux, quæ in uibratu gignitur, & quaſi paritur: ineſt ardor, qui illinc emanat & ſpirat: idem dico de omni igne. Itaq; non dicam uibratum illum & uitam ſolis, ſimilem patri eſſe, lucem ſimilem filio, ardorem ſimilem ſpiritui ſancto: ſiue patrem eſſe diuinã potentiã, filium diuinam ſapientiam, ſpiritum ſanctum diuinam charitatem, ſed adiungam eſſentiam comparaboq; patri quidem, ut iterum dicam non potentiam uitamq; ſolis, ſed ſolem potentem uiuumq;: filio autem non lucem ſolarem, ſed ſolem lucidum. Spiritui uerò ſancto non ſolis ardorem, ſed ſolem ardentem

eritq́; pater deus, potens & uiuus, erit filius deus, sapiens, erit spiritus sanctus deus, amans. Vnde constat quòd pater sit unus deus, cùm dicatur ter deus: Et quomodo deus genuit deum quasi alterum apud praua iudicia deum? Nam & si pater æternè generat lucem, non tamen generat essentiam, quæ una est ipsi cũ filio & spiritui sancto cõmunis: Et hinc est quod Græci dixerunt (ni fallor) tres ὑποστάσεις quia, intelligebant ultrà illas tres, si ita dicendum est, proprietates patris et filij & spiritus sancti, sub esse quiddam substantiale: quod ego appello essentiã, si modò ita est appellanda. Et aliquid est in rebus essentia, quam isti uocant materiam, quam si quis negarit subesse, equidem huic probare non possim (quod si ita est) ut non sit id aliud, quàm potentia, lux ardor. Ita & deus pater, erit potentia qui generat deum, lucem spirans deum, charitatem qui est spiritus sanctus, hæc hactenus. Quæ ideò attigi, ne cui facultas cauillandi in his uocabulis: substantia, essentia, materia preberetur, præsertim cùm de deo loquimur. Nam cætera posterius exequemur: nunc

Deus. quid ipse de deo sentiat Aristoteles audiamus, in duodecimo primæ philosophiæ dicit: φαμὲν γὰρ δὴ τὸν θεὸν ζῶον εἶναι ἀΐδιον ἄριστον quod congruit cum illo Porphyriano: Genus animal, continet deum et hominem. Animal aũt est corpus animatum, quod aũt corpus dei? nẽpè cælum: quod iste unum uult esse. Cùm astronimi iã repererint aliud, illo Aristotelico deo maius, quam nonam sphærã uocant, uerba eius in eodem

libro,

libro hæc sunt: ὅτι δὲ εἷς οὐρανὸς φανερὸν *et iterum* εἷς ἄρα οὐρανὸς μόνος. *Et ne socia quasi uxore deus careret, inquit, deus & natura nihil frustra faciunt, quem sequutus Ouidius inquit:*

Hanc deus & melior litem natura diremit. 1. metam.

Quid sibi uult ista natura quasi & ipsa dea: quanquã dicat nonnunq̃ non omnia posse naturam efficere quæ uult: ergò nec deum, quod piaculum est. Credo, appellabant naturam uim ipsam & proprietatẽ & qualitatem mundani corporis; eoq; ueteres mundum ipsum dicebant rerum esse naturam. Mundum Pythagoras ab ornatu primus appellauit cosmon, Mundus. *quem ab istis putari animal, hinc constat, quòd hominẽ micron cosmon, sicut illum macron cosmon appellãt: & quẽadmodũ homo: ita et cœlũ siue deus, sit animal: & ne quis me minus bellè intelligere uerba Aristotelis causetur, audiat Plutarchũ, qui ita in libris quos inscripsit de placitis philosophorũ inquit:* Cosmos.
Ἀριστοτέλης τὸν μὲν ἀνωτάτω θεὸν, εἶδος χωριστὸν ἐπιβεβηκότα τῇ σφαίρᾳ τοῦ παντὸς, ἥτις ἐστὶν αἰθέριον σῶμα, τὸ πέμπτον ὑπ' αὐτοῦ καλούμενον διῃρημένου δὲ τούτου κατὰ σφαίρας, τῇ μὲν φύσει συναφεῖς, τῷ λόγῳ δὲ κεχωρισμένας, ἑκάστην οἴεται τῶν σφαιρῶν ζῷον εἶναι σύνθετον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν σῶμά ἐστιν αἰθέριον, κινούμενον κυκλοφορικῶς, ἡ ψυχὴ δὲ λόγος ἀκίνητος, αἴτιος τῆς κινήσεως κατ' ἐνέργειαν. *Monstrũ hoc non deus est, qui cùm sit unum animal, tamen ex multis quoq; minoribus animalibus constat .i. ex septẽ sphæris, imo spyris. Nã serpens, ille mihi uidetur, quã hydram uocabãt, quæ cũ esset animal ũnũ;* Hydra.

tamen

tamen septem in se capita, quæ totidem animæ & totidẽ animalia erant, habebat. Verùm hic deus si mundum nõ fecit, quia mundus semper cum ipso fuit: quid tandem fecit? si mundus semper fuit, ergò & homines, & bruta, & arbores, & herbæ initio carerent, & ipsa cum deo æterna sunt, quæ si initiũ suum deo non debent, profectò nec continuationem. Quanquam quod ex semine & aliundè nascitur, subindè qua ratione potest carere principio? taceo quòd bestias & lapides & puluerẽ, dei partem fatetur, cùm sint ista pars mundi. At ego non modò hæc primordium habuisse intelligo, sed etiam ipsum mundum uel ob hoc quòd homines non ita multis sæculis extisse constat ex artibus, penè intra dua aut tria milia annorũ inuentis, si infinitis sæculis homines fuêre, cur nulla tot artium uestigia extant? tribus ante Homerum annorum milibus, si homines non fuerunt, quid ni? non dico bestiæ & arbores, sed mundus ipse non fuit? Quis enim tam cæcus animi, tam inops mentis, non intelligat propter nos illum fuisse generatum? Quid sibi uellet illa cœli sphæræq; rotatio? (si sphæræ ulla dicendæ sunt) sileo poëtarum testimonia quæ de chao, de generatione hominis, de diluuio, de alijs plurimis quasi per manus tradita illi memoriæ mandauêre. certè Pythagoras & Stoici mundum à deo factum uolunt, et propter homines factum. Ergò nõ animatũ, ergò non insertas sphæris mentes quas Græci νοῦς dicunt, quas Latini recentes ab intelligẽdo ἀπὸ τῶ νοεῖν intelligentias transferunt, à quibus glo

bos

bos ipsos citari uolunt, scilicet totidem angelos illis à deo assidere iussas, quasi Aristoteles sentiat ullos spiritus, aut ullas animas esse sine corpore, qui deos facit corpora animata, siue illos quos dixi, siue alios, nam Iouem, Apollinem, Mercurium, Herculem, Iunonem, Mineruam, Venerem, ac cæteros quos uulgus colebat, apud Aristotelē reperio deos esse: ut mille apparet in locis, quorum unus est in magnis moralibus. Amoris qui est erga deum non admittitur redamatio neq; omnino amare. Indecens enim fuerit si quis dicat amare Iouē. Transeo quòd deos à dæmonibus dæmonijs'ue nō separat. quod & Homerus fecit & alij poëtæ, ut in quarto ethicorū, Veluti circa deos quæ dedicantur & apparatus & sacrificia, itemq; circa omne dæmonium ut in octauo. Vndè cū dæmon benè tribuerit, quid opus est amicis? in Politicis quoq; non semel pro dijs dæmonia accipit, certè nō alijs q̄ quos ego modò nuncupaui, & his cùm demat actionem, tamen tribuit contemplationem quasi contemplari non sit agere & contemplatio actio, ignarus idem esse contemplari quod cōsiderare & inquirere: quod in homines cadit non in deū. Id fecit, ut studijs suis contēplationis comparet autoritatem, ita dum homines similes dijs efficere uult, deos fecit similes hominibus. Quid ille magnus deus? nil aliud nisi contemplatur? nihil neq; habet ipse negotij neq; alteri exhibet? nihil nobis neq; prodest, neque obest, non modò uiuentibus, sed etiam uita defunctis? Quæ ergò pietas? quæ religio? quæ sanctitas? Dæmon. Contēplatio.

quæ

quæ post hanc uitam aut uirtutum remuneratio? aut uitiorum pœna? nihil hæc ad Aristotelicum deum: sed neq; apud Aristotelem ullæ sunt post obitum corporis animæ: melius igitur Thales et Pythagoras, & Plato & Stoici qui animas post exitũ uoluerũt. Sed à deo nos ad animã descẽdamus: de qua nũc (his paucis de deo sufficientibus) disserendum est.

Arist. anima mortalis.

De anima. Ca. IX.

QVum omnium opiniones confutat Aristoteles ut ineptas, ipse omnium penè sensit ineptissimè, uel ob hoc quòd animã dat arboribus, & herbis: in quo uerecũdius poëtæ, quibus summa loquendi licentia est, facere uidentur, quòd arboribus & plantis (quas uiuere dicunt) inesse spiritus uolunt, & esse arborum deas quæ uocentur Hamadryades, quòd una cum arboribus & oriantur & pereant. Quid enim attinet separare animalia & corpora animata? quod nemo sophistarum unquam fecit. Animal siue animans uocatur quia animam habet: inanimatum uerò, quod non est animal siue animans, hæc autem nihil aliud sunt quàm animatum, & ea nihil aliud quàm hæc. Nam eruditi omnes Latini contraria constituunt animalia, & inanima. Inanima, an dicantur, nihil putant interesse. Quid? quòd planè animalia plantas appellauit, ut in libris de generatione animalium? an quia à uiuendo ζῶον ἀπὸ τοῦ ζῆν dicitur, non ab anima? ideò potest uideri non sine aliqua ratione potuisse dare uitam illis quæ quodam modo uiuere uide-

Anima. quibus insit.

Hamadryades.

Animal.

uiderentur & mori minimè. Primū quia nemo, quod sciam, ante eum uocauit plantas animalia: deinde non quia uidentur quodammodo uiuere, fuerunt appellandæ animalia: sed è contrario, quia animalia non sunt, ideò nec uiuere erant dicendæ. Postremò, quòd hæc eius animalia nihil animi habent. Verius Epicurei & Stoici, qui animata, id est ἔμψυχα esse negauerunt, quia nihil appetitus, nihil animi, nihil rationis obtinerent. Animum appello θυμὸν, non illum quem Iuuenalis solis hominibus dat. Nam Cicero plerunque animum pro anima ponit, & cùm tria appellat bona, animi, corporis, & externa, animi dixit pro animæ. sic enim dicitur græcè ψυχῆς. Quanquā non miror Aristotelē dedisse animam herbis, quæ cum ipsa illarū uita extinguatur: cùm talē faciat ex parte animam hominis. Nam eam ex duobus tanq̄ frustris cōglutinat, irrationali: & rationali & illam quidem gigni & interire, hanc uerò nunquàm nec genitam nec corruptibilem: illam è potentia seminis creari, hanc diuinam esse. Quòd si compacta ex partibus est, & (ut dixi) ex frustis tanquàm ex testa & ære: simile profectò erit quiddā statuæ, quæ Nabuchodonozor in primis oblata est. Verba eius hæc sunt in libris de repub. Diuiduntur autē duæ partes animæ, quarū una habet rationē per se, altera uerò nō habet quidē per se, sed rationi obedire potest. Et iterū: Quoniā ex disparibus ciuitas, sicut animal ex anima & corpore, & anima ex ratione, & appetitu, domusq; ex uiro & uxore, & possessio ex domino &

Animus.

Anima.

 seruo,

*ſeruo, hoc quoq; Boëtius teſtatur in Muſica inqui-
ens: Quid ẽ aũt aliud quod ipſius inter ſe partes ani-
mæ iũgat, quæ (ut Ariſtoteli placet) & rationabili
& irrationabili cõiũcta eſt: & ne putares hoc eſſe du
as animæ proprietates, facit alterũ altero prius, ut
in eiſdẽ de Rep. libris, quẽadmodũ anima & corpus
duo ſunt, ſic & animæ uidemus duas partes, alteram
irrationalẽ, alterã rationalem habentẽ, & habitus
eorũ duos numero, quorũ hic quidẽ eſt appetitus, ille
uerò mens. ut aũt prius eſt corpus generatione ani-
mæ, ita quod nõ habet rationẽ, eo quod habet, quod
manifeſtũ eſt in pueris, in quibus ira, id eſt θυμὸς & uo
luntas, nec nõ concupiſcentia ſtatim creatis ineſt: ra
tio uerò id eſt, ἐπιλογισμός & mẽs ꝓficientibus ætate,
naturaliter ingeratur. i. ϗ ἐγγίνεσθαι πεφυκέναι. Ideoq;
alterã perire uult, alterã nõ perire. Siquidẽ ita in-
quit in libris de anima. Quòd ſi anima quidẽ non eſt
ſeparabilis à corpore, nec aliquæ eius partes. Si ſepa
rabilis ſuapte natura eſt, non eſt dubiũ & mox ſen-
ſum & imaginationẽ & appetitũ. Vbicunq; enim ſen
ſus, & moleſtia & uoluptas: ubi aũt hæc, ex neceſſita
te cõcupiſcentia. De mẽte aũt & cõtẽplatiua & po
tentia, nondũ liquet, ſed uidetur animæ alterũ genus
eſſe, & hoc contigit ſeparari, quẽadmodum ſempiter
num à corruptibili. Cæteras uerò partes animæ, pa
làm eſt ex his non eſſe ſeparabiles (quemadmodũ qui
dam aiunt) ratione aũt diuerſas eſſe manifeſtum eſt.
Et quid ni faceret partẽ illam, quam ait animæ par
tẽ, & ut corruptibilem à ſempiterna ſeparari? quan-*

quam

quàm gigni è corpore ipso uult in libris de generati one animalium inquiens: Est aūt corpus quidem ex fœmina, anima uerò ex masculo. Nam anima corporis alicuius usia, est & iterū. Si igitur mas, est hu iusmodi animæ effectiuū. Et in libris de anima. Cū aūt tribus modis dicatur usia, sicut diximus, quorū unus quidē species, alter materia, tertius aūt ex am bobus: horū materia quidem potentia, species aūt en telecheia, quoniā quod ex his, id animatum. Non est corpus entelecheia animæ, sed ipsa, corporis alicuius, & propterea benè opinantur, quibus uidetur neq; sine corpore esse, neq; corpus aliquod, anima. Nā corpus quidē non est, sed aliquid corporis. Et alibi: Dicimus autem genus unum entium usiam, huius porrò hoc quidem, ut materiam, quod secundum se non est, hoc aliquid, illud uerò formam & speciem, secundum quam iam dicimus hoc aliquid, & tertium, quod ex his. Est autem materia potentia, species autem, entelecheia, & hoc bifariam. Alterū quidem ut peritia, alterum uerò, ut contemplari. Verùm usiæ potissimū uidētur esse corpora, & ex his naturalia. Hæc enim aliorum principia. Naturalium autem, quædam habent uitam, quædam non habent, uitam autē dicimus per se nutricationem & incrementum & corruptionē. Itaq; omne corpus naturale particeps uitæ, usia sit: usia autem sic ut composita. Quoniam est corpus huiusmodi, id est, uitam habens. Non utiq; corpus, erit anima. Nā nō eorū quæ sunt in subiecto est corpus, sed potius ut subiectū & materia. Necessarium

Anima.

igitur est animam usiam esse, ut speciẽ corporis naturalis potẽtia uitã habentis. Et paulò pòst: Propter quod non oportet quærere, an unũ anima & corpus? sicuti neq; cerã & figuram: neq; omnino materiã cuiusq;, & id cuius est materia. Quis nõ uidet propter has uerborũ sensuumq; ambages, Aristotelẽ stultißimè sentire de anima, quẽ animæ defunctorũ (quæ nõnullis uel aspectu, uel uoce se exhibuerũt) admonere poterãt, nec interire, nec gigni ex corpore, nec carere affectibus, aut ex duabus partibus atq; naturis compactam esse animã. Nam illa pars rationalis, an sit pars dei, an uiuat defuncto corpore, quid dicat nõ intelligo. Si enim omne genitum interit siue corrumpitur, ut ipse ait: ergò aut interit anima, aut genita nõ est: quorũ utrunq; est falsum. Plutarchus inquit Aristotelem & Dicæarchum, immortalem quidem esse animam, nõ sentire, sed tamen diuinitatis cuiusdã participem. An diuinũ illud ait rationem, qua dicimur à bestijs differre? de quo etiam disputemus, esto diuinũ hoc sit, id tamen cũ bestijs Aristoteles facit esse cõmune, inquiens in libris de animalibus. Nõ enim habet aliquid diuinũ sicuti genus apium, atq; id diuinũ esse rationẽ aperit in libris de membris animalium, ubi uult apem & quædã alia habere prudentiam, & esse alijs quibusdam prudẽtiora: quin etiam fortitudinem, siue, ut uerbum è uerbo transferam, uirilitatem, id est, ἀνδρείαν. Alijs tamẽ plurimis in locis negat bestias præditas esse ratione, eoq; oẽs dicunt hominem esse animal rationale mortale, besti-

Bruta nõ habere rationem.

bestiam animal irrationale mortale. Sed qui de hoc disputauerunt, nullam solidam attulêre rationem. Si memoriam & uoluntatem bruta non habent, cur non & rationem? quæ media illarum est. Memoria prima uis animæ est, seu prima potentia quæ à retinendo appellata, cùm eadē sit quæ capiat, ut manus quæ capit quippiam, eadem tenet, & penè in capiendo tenet. Neque enim alia uis animæ uis est in tenendo, q̄ in capiendo. Vndè Quintilianus: Ingenij (inquit) signum in pueris præcipua memoria est, eius duplex uirtus, facilè percipere & fideliter continere. Et multa sunt tam Græca quàm Latina exempla, ubi tene significat ac cape. Proxima uis animæ, est ratio: cuius munus est, res memoria perceptas & retētas examinare, & quasi de his ferre sentētiam. Tertia uis, quæ nisi memoria teneat & ratio iudicauerit, officio suo uacat: hæc dicitur uoluntas, quasi semper uelit, quæ aliquando etiam non uult. eius officium est amare uel odisse, ergò nō potest in brutis sequi uoluntas, nisi antecesserit iudicatio. Verùm isti ad uocabulorum refugiunt uersutias, aiuntq; non rationem hoc esse, sed instinctum, quasi non etiam negent bestias reminisci & uelle. Instinctus in hominibus quoq; est, & ex se de illa tertia emanat. Itaque cùm instinctum dant, uoluntatis impetum dant, non rationem auferunt. Nam ridiculum est quod Aristoteles dicit, inanimata, bruta, & pueros carere electione, quod uidelicet ratione careant, quasi idem sit inanimatum quod brutum & puer: an si puer nondum perfectam

Memoria

Instinctus

rationem, continuò & nullam habet? & si non semper eligere benè scit, protinus nihil benè eliget? certè pueros quosdam uidemus, diuinitate quadam mentis ita præditos, ut in quibusdam multorum uirorum iudicia transcēdant, de quibus ita ait Quintilianus: Modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus, quid rectū prauumq; sit, discat. Idem cum Chrysippo uult & ante septennium illos optimis imbui moribus. At Aristoteles ne adolescentes quidem, uult percipiendis moribus esse idoneos. Quid de pueris, si habent electionem? cùm & in uenando & in itinere faciendo, nonnunquam etiam canis & equus melius iter ingreditur, quàm uenator & sessor. Et adultæ omnes bestiæ uix unquam nisi è sua re & è suo usu eligunt, quæ si benè eligunt, profectò id non sine ratione faciunt, habēt itaq; bestiæ sicut nos, memoriam, rationem, & uoluntatem, quia & animam habēt, & ut nos, animalia sunt, unde legimus deum fecisse & hominem & bestiam in animam uiuentem. Alia nos re differimus ab illis quod deus inspirauit in nos spiraculum uitæ, id est, æternitatem: Et ut corpus Adam suis (ut sic dicam) manibus formauit: ita ore suo inspirauit animam, ex quo cœlum, animo & corpore erecti & sublimes intuemur, quo nobis tendendum est, non solùm anima, sed etiā corpore, quod deus ipse peculiarius, q̃ brutorum corpora fabricatus est, & sicut hi terreni ignes simillimi sunt illis cœlestibus, ita brutorū animæ, nostræ, quia illæ, ut lumina cādelarū extinguuntur, nostræ ut sidera ꝑpetuò uigent.

Bruta rationē habere.

uigent. Quamobrem? quia ad æternitatē nati ſumus, ideò æterna atq; cœleſtia intelligimus. Ideò plurimum capaces ſumus, plura & maiora optamus. plura cōcupiſcimus, plura timemus, pluribus gaudemus dolemusq;. Neq; enim Ariſtoteles ſolus aliquādo brutis rationē tribuit, ſed etiam alij quorū ſunt (ut Græcos omittā) Cicero Quintilianusq;. Nā ille in libris de natura deorum inquit,) Nihil inquis eſt modò melius in rerum natura, ne in terris quidē urbe noſtra. Num igitur in urbe eſſe cogitationē, rationē, mentē putas? aut quoniam nō ſit, num idcirco exiſtimas formicā eſſe anteponēdam huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſit ſenſus nullus, in formica non modò ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Hic in ſecūdo ſic ait: Sermonem magis deeſſe cæteris animalibus, q̄ intellectum. Et cogitationem quādam uidemus: Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam inimitabilia, qualia ſunt cerarum & mellis efficere, non nullius rationis eſt, ſed quia carent ſermone, quæ id faciunt, muta atque irrationabilia uocantur, Græci uno uocabulo dicunt ἄλογα *quia uno nomine dicunt & orationem & rationem* λόγον *qua de re libet mihi ſuſpicari, bruta fuiſſe uocata ab initio* ἄλογα *quia carerent oratione, poſteà propter ambiguitatem uerbi, à captioſis philoſophis adiectum etiam* ἄλογα *dici, quia carerent ratione. Nam &* λόγος *prius orationem ſiue ſermonem ſignificauit, quàm rationem, quod niſi nollem eſſe prolixius,* ἄλογα. λόγος.

plurimis testimonijs confirmarẽ. Hæ igitur tres potestates animæ, siue humanæ siue beluinæ, in corpore (cui agglutinata est anima) suam imaginem transfundunt. Siquidem ex prima potestate siue ui, corpus animatum habet uires, undè & motum: ex altera solertem illam humorum ac cæterorum distributionem, à tertia calorem. Ideoq; cor, ubi est animæ sedes, magis quàm cætera mouetur. Et ab eo omnis in corpore effectus proficiscitur, & magis calet. Imò cætera membra & mouet & calefacit, ut sol in sua sede manens ac uibrans, uniuersum mundum fulgore suo & calore perfundit. Neque uerò quia cor mouetur, ideò dixerim moueri animam: neque tamen ut Capitolinum Terminum, quem deum fuisse dicebant immobilem ac torpidũ esse. Anima enim quid sit nisi per speculum in ænigmate (ut ait Paulus) cũ nõ intelligamus, quis dicat illam moueri aut quiescere? quod est rerum quæ sub sensus corporis ueniunt. Sed non idcirco negauerim eam irasci: quod negat Aristoteles, inquiẽs: Si quis dicat animam irasci, perinde est ac si dicat illam texere, aut struere: ineptissima comparatio, quasi irasci fiat corpore, ut texere aut struere. Eædem animæ potentiæ in sensibus ipsis omnes cognoscuntur. nam in uisu, auditu, gustu, odoratu, tactu, prima uis est obiecta capiendi, secunda de his iudicandi, tertia ex eisdem uel uoluptatem, uel molestiam capiendi. Nullus enim est, quem uocant cõmunem sensum. Essent alia quædam de his etiam dicẽda, sed ea in materiã qualitatis aut actio-

Terminus

actionis reijcimus. Pergamus dicere de eisdem animæ potentijs, ut aliqua de uirtute & moribus disputemus, etsi hæc in libro de uero bono tractauimus, non tamen hîc otiosa erunt. In membris quidem hæ potentiæ quasi eminus aspiciunt, in sensibus autē cominus, in hac uerò de qua loquemur materia sapientiæ & uirtutis quasi in semetipsam intuetur.

De Virtutibus.

Cap. X.

IGitur in prioribus animæ potentijs memoria & ratione, insunt disciplinæ atq; artes omnes, siue illa notitia, siue opinione nitantur. Nam omnes uersantur in uero falsoq; dignoscendo: in his omnis deliberatio, de futurisq; consilium: in his omnis inuētio: in his ea quæ una numeratur & eadem prima, quatuor uirtutum, ideò dicta prudentia, quòd unusquisq; in aliquo excellens artificio dicebatur prudens atq; etiam sapiens. Ideoq; sapientia dicta est filia usus & memoriæ: & qui multa experti erant, & eorum memores, uocabantur sapientes, quales iurisconsulti qui dicti sunt prudentes, & septem illi cum alijs multis qui cognoscebantur sapientes. In ultima potentia animæ sunt affectus cupiditasq;, timor de futuro, de præsenti uoluptas, & molestia, tametsi in cupiditate nōnihil est uoluptatis, & in timore multum molestiæ. Etiam in præteritis inest & delectatio, & molestia: cùm illorum recordamur, spes ad futurum pertinet, estq; affectus iucūdus, sed ratione admixta, sicut de- Sapientes

speratio è diuerso. Itaq; ex illis (quas dixi) quatuor uirtutibus quas Plato uidetur à Persis praeceptoribus accepisse: tres reliquae in ultima animae potentia sunt nihil aliud quàm affectus: si enim affectus ducem rationem sequuntur, uirtutes, sunt: si minus, uitia. ex quo nihil bene fieri, aut malè dicendũ est, nisi affectum, nihilq; aliud aut laudem meretur aut uituperationem quàm affectus. Non enim scientia iuris uirtus est, sed iustitia. Neq; cogitationem diuinarum rerum & humanarum quidẽ sibi philosophia tantũ uendicat: sed ex praeceptis sapientiae uiuere: neq; scire bonum laus est, sed uelle: nec malum scire sed nolle: neq; rursus dedecus scire bonum aut scire malum: sed id nolle hoc uelle: nisi fortè noluisti scire, aut ira, aut odio, aut solicitudine, aut ignauia impeditus atq; corruptus. Talia nanq; aciem mentis obtundunt, et hebetant. Eaq; propter dicitur amor caecus, ira, auaritia, spes, inuidia caeca: quòd uidelicet caecet intellectum, nec animus quae propriè est uoluntas, malè affectus, sed etiam malè affectum perturbat ingenium. Nam dolor capitis, lassitudo membrorum, ebrietas, sopor, officiunt intellectui. Et idcirco errant qui intellectum uoluntatis dominum imperatoremq; constituunt. Ausim dicere nec doctorem quidem illum esse uoluntatis: non docetur uoluntas, sed ingenium seipsum labore suo docet, adiutrice memoria, utq; hoc, ducem memoriam, ita ipsum uoluntas ducem habet, una eademq; anima tum capit & tenet, tùm inquirit & iudicat, tum amat aut odit: nec si

Affectus.

bi ipsa-

bi ipsamet imperat, neque una in parte domina est, in alia ancilla. Quid si posset imperare ratio uoluntati, nunquam profectò uoluntas peccaret: ergò quòd peccat ipsius culpa est, quòd sibi non imperauit ut meliora uellet: quæ sola (ut dicebam) uirtus est, nam prudentia quæ in intellectu est, uirtus non erit. Quod Cicero confitetur in officijs inquiens: Prudentia sine iustitia nil ualet ad faciendam fidem. Quo enim uersutior quis & callidior, hoc inuisior & suspectior detracta opinione probitatis. Quasi diceret prudentiam sine iustitia malitiam esse, quanquam malitia significat scientiam admixta iustitia, uti ipsa uox indicat: quo nomine summi quique autores sunt usu etiam pro mala uoluntate, Plautus, Sallustius, Liuius, Cicero, Seneca, Quintilianus & alij plurimi, ut duæ res sunt scientia & mala uoluntas, quarum una quæ est iustitia, uituperanda est.

Altera quæ cum prudentia communis in meditullio posita est, quam licet uocemus solertiam, per se nec bona, nec mala: ut dolus qui cum alibi, tum in iure ciuili dicitur bonus & malus, ut etiam in medicina Pharmacum seu uenenum, malum & bonum: hinc est quòd serpens narratur fuisse prudentior cunctis animalibus, cùm de calliditate & uersutia eius ageretur. & uillicus iniquitatis prudenter fecisse memoratur cùm maliciosè fecisset, & prudentiores esse filijs lucis, filios tenebrarum in generatione sua. Et apud Hieremiam & Paulum: Sapiẽtes sunt ut faciant mala. Et apud Iuuenalem:

Dolus bonus

Pharmacum.

Quid

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat,
Sermonem indocti faciem deformis amici.

Dixi in uoluntate uirtutem, potius quàm uel in actione, quia actionem ob uoluntatem aut laudamus aut uituperamus: & uoluntas citra actionem laudabilis uituperabilisq́ est: Vel in habitu, quia prudentia doctrinaeq́, & artes ex habitu constant: quae ut lentè diuq́ percipiuntur, ita difficilè ex habitu quasi è domo & possessione pelluntur. Virtus quae affectu constat, celeriter acquiritur, celeriterq́ amittitur, quemadmodū & uitiū, nec mediocre tantùm, sed etiam maximum. Siquidem Polemon audito Xenocrate, unam intra horam omnē incontinētiam exuit: effectusq́ est continentissimus, & latro in cruce pendens uno horae momento factus est optimus. Infinita sunt huiusmodi exempla. Nam procul à uero est, quod ait super Aristotelis praedicamēta Boëtius: Qui semel iustè fecit, eum non esse iustum: neq́ qui semel adulterium fecit, eum non esse adulterum, sed cùm ista uoluntas cogitatioq́ permanserit. Cur non addebat, si qua uirgo fuit unum diem in lupanari, eam non desinere uirginem esse, si non perseuerauerit in prostando, an qui caedem fecit non erit homicida? Vel si centum uno die homines occiderit, si non perseuerauerit deinceps in caede perpetranda, nec caedis accusari poterit? O praeclarum legum conditorem, ò Reipublicae atq́ priuatae elegantem morum institutorem, quae ciuitas hanc ferret absurditatē? non esse adulterum qui semel adulterauit? Scires tu siue Boëti siue

Virtus ex habitu

Polemon.

Salsè Boëtius ridetur.

siue Aristoteles, si domi tuæ adulterium admitteretur. Turpius est hoc q̃ quod alibi tibi placet Aristoteles, ut robusti nascantur filij, ne ue sint parentibus pene fratres: ne ducamus uxores nisi sex & triginta annos nati. Quæ barbara natio hominem, qui uirum occiderit, si non perseueret occidere alios, habeat pro innocente? qui siluestres ac agrestes & syluatici homines putarent uirginẽ adhuc esse: quæ uno demum die sit tacta à uiris & fortaßis impleta? Ergò hac ratione & mater & meretrix poterit esse uirgo. Qualẽ facit Pasiphaẽn Vergilius, inquiens: Ah uirgo infœlix: quod si est absurdißimum dictu, fateamur ex uno actu summum uitium, & ex uno actu summam uirtutem esse posse: ergò non opus. Neq; uerò inficias eo, confirmari roborariq; usu uirtutem ac uitium. Nam & scientiæ & artes confirmantur usu roboranturq;, sicut aliud est acquiri scientiam, aliud confirmari, sic aliud est acquiri uirtutẽ, aliud confirmari. Neq; enim uno die, si sum indoctus, possum fieri doctißimus, ut possum uno die ex tenacißimo fieri largißimus: etenim doctrinæ per gradus certos paulatim acquiruntur, & uelut ascendunt, uirtutes etiam sine gradibus impetu quodã, & ut sic dicam, uolatu adiri non possunt. Commodiusq; per gradus loquimur, quàm quod Aristoteles fecit per dispositionem & habitum, cùm uix discerni hæc duo inter se possint, & inter dispositionem primam & ultimam, itemq; inter primum habitum scientiæ & ultimum, si quis ultimus est dicendus, multi & pene infiniti

finiti sint gradus, & prima dispositio sit aliquis habitus, & ipse quantuscunq; habitus ad ulteriores dispositiones, ita omnia confusa erunt. Commodius igitur (ut dixi) est agere per gradus, per quos retrò ad ignorantiam descendimus, uirtutibus etiam non gradatim in imum corruere possumus, quia non ita infestatur scientia ab inscitia, ut uirtus à uitio. Quoniam uirtus austera est, uitium plerunq; blandū. Continentiam enim oppugnat libido, largitatem tenacitas, abstinentiam auaritia, fortitudinem ignauia, patientiam ulciscendi auiditas. Cur non oppono plura singulis uirtutibus uitia, ut fecit Aristoteles qui largitatem à duobus uoluit oppugnari, tenacitate siue auaritia, & prodigalitate, fortitudinem ab ignauia & temeritate, quæ sunt bina extrema & singulorum mediorum quæ appellat parum & nimium. Ego ut de hoc iam disputē: animaduerto dolosa esse ista tria nomina, nimium, parum, medium, etenim nimium nomen est uitij extremitatis, cur non dicebas plurimum uel summum? parum, nunc quoque uitium significat, nunc minimè, nam cùm significat paulum, uitio caret, ut adfer parum aquæ, & idcirco idem ualent parumper & paulisper, ut permodicum tempus. at cùm dico parum attulisti aquæ, ut dixit ille apud Quintilianum pyrata, parum attulisti senex, uitium significat. Quod Aristoteles fatetur cùm hæc appellat excessum & defectum. Medium uerò inter duo extrema, non unum, nec simplex quiddā est ut inter unum & centum. Ita non duo extrema singulis

gulis medijs opponētur, sed plurimis, & sanè plurima sunt media. Et de extremo ad extremū, hoc est de imò ad summū, plus spatij est quā quod occupant ipsa extrema. Nec uideo cur potius media seu mediū laudabile sit, q̃ extrema aut aliquid extremorū. An nō est paruū uitiū, & mediū, & summū, cur non uirtus sit & parua & summa sicut & media? Vides ut in medio posui iudiciū, ut etiā deus posuit inquiēs, aut calidus aut frigidus esses, sed quia tepidus es, incipiā te eijcere de ore meo. Mihi certè uidētur pulchriores Germani, qui sunt incādidißimi, Aethiopes qui sunt nigerrimi, q̃ aegyptij qui sunt atri seu fusci, qua si ex utrisq; mixti. Quid? nō ne summè formosus atq; omniū formosißimus, summè doctus, summa uirtute praeditus, praeponendus mediocriter formoso, medio criter docto, mediocri uirtute praedito? At non est istud excessus inquies, quid ergò mediocritas? quomodo mediocritas erit, id quod nullus excessus transcendere queat, non modò in formositate (quam ut nimiam, accusare dementis sit) sed etiam in scientia atque uirtute. Omittam nunc de scientia loqui, di cam de uirtute. An potest liberalitatem transcendere prodigalitas? scilicet non tantum donare po tero iusta causa, quantū iniusta? aut fides, spes, charitas excessum habent, & mediocres plus laudis merentur quàm extremae & summae? quae si paruae sint, poena potius quàm aliqua mercede sunt dignae. Corruperunt igitur illi apud Terentium colloquutores sapiētis ueteris sententiam, cùm dixerunt: Mediocritas.

Quod

Quod pleriq; omnes faciunt adulescentuli, ut animum ad aliquod studium adiungant, aut equos alere, aut canes ad uenandum, aut ire ad philosophos: horum ille nihil egregiè præter cætera studebat, et tamē hæc oĩa mediocriter. Gaudebã, nõ iniuria: nã id arbitror adprimè in uita esse utile, ut ne quid nimis. An egregiũ esse in philosophia id uerò nimis est? aut illud erit laudabilius esse mediocrem in canibus equisq; alēdis? certè Aristoteles ipse noluit in philosophia mediocris esse, sed summus. At hoc nõ fuit, inquies, uitiũ. Quod ergò (ut dixi) mediocre & idem summum? quo pacto fieri potest, ut quod summum est, idem medium seu mediocre sit? calumniæ sunt et inuolucra ista uerborum. Totum hoc intellectu perpenditur ac bona uoluntate, nõ rei magnitudine paruitate, mediocritate. Obolũ largiri prudenter ac bona mente, laus est largitatis, mala uerò mente laus est prodigalitatis: item unum, duo, tria, quatuor, decē, centũ, mille, siue paulùm, plusculum, multum, permultum, plurimum, quamplurimum, & quod nihil est ultra etiam totum tam benè largiri q̃ malè possumus: neq; uerò cùm duo uitia sint in parùm & nimium donando, una erit uirtus in mediocriter dando. Nam ista ratione tres faciam uirtutes, unam in mediocriter, alteram in paulùm, tertiam in multùm donando. Sed hæc (ut dixi) non paruitate, magnitudine, mediocritate penduntur, ista enim res distantiam inter opera uitij, & inter opera uirtutis facit, non ipsam uirtutē ipsumq; uitium. Iam non sicut non eiusdem uitij est parùm dare, &

re & nimium, ita nec eiusdem uirtutis non est & dare, siue non plus dare & satis: Quæ, Aristoteles nescio qua prauitate, confundit, qui cũ paßim rerum sectatur argutias mihi minimè uidetur argutus, qui uoluit largitatẽ in non largiendo, atq; ut accederet impudentiæ cumulus esse eã etiam in capiendo & ita in similibus. Quis ita procul abest à communi intellectu, quin intelligat ita demũ uocari me largũ cùm largior, uocatur aũt largus in uirtute, quòd si malè largior sum prodigus, si nõ largior nẽpè ob tenacitatem seu dicere uolumus auaritiam: quid ni, tenax seu auarus sim. tolle tenacitatẽ auaritiamúe nunquid non possum non dare cum uirtute quæ uocatur parcitas, siue parsimonia siue alio nomine appellanda est? uelut cum mimis, aut circulatoribus, aut tubicinibus nolo largiri, ergò & in dando & in non dando est uitium & uirtus. Quod nec uulgus ignorat cũ contenditur an sumptum facere in ludos, sit largitas, an prodigalitas, & nolle ludos facere, sit modesti an miseri animi. Sunt enim ut ueteres testantur omnes proxima uirtutibus uitia, & ita hæc illis mentiuntur, ut stannum mentitur argentum, & orichalcum mentitur aurum, sic liberalitatem prodigalitas, sic parcitatem tenacitas, sic fortitudinem temeritas, sic cautionem ignauia. Neq; enim (ut de hoc quoq; aliquid loquar) tãtũ est fortis, qui opponitur duobus temerario & ignauo, nã cautus propriè ignauo opponitur, quod si dicatur utriq; uitio uirtus fortitudo opponi, repercutiã & ipse istos eodẽ telo, Quippe te- Largus

meritas opposita est fortitudini & cautioni, & item ignauia. Neq; nos mouet quòd cautio species uidetur esse prudētiæ, quia & in omni uirtute dux est prudētia, & in cautione bona uoluntas agnoscitur. Quinetiam illa Aristotelica parum & nimiū & mediū, magis ad prudentiam spectant, quàm ad bonam uoluntatem. Et cautionem nō modò ad intellectum pertinere, sed etiam ad uoluntatem, illud probat, quod etiā contrariū est temeritati. Quæ cùm uirtus sit, si ponenda in medio erit, confutabit Aristotelis orationem, qui uult maius uitium esse ignauiam temeritate: & auaritiam prodigalitate: quia magis distēt à medio, ut pollex magis ab indice distat quàm medius digitus. Nunc nō magis distabit, ergò nec maius uitium erit. Cum eo quod in parcitate prodigalitas erit defectus, et auaritia excessus: Et in cautione, temeritas, defectus, ignauia, excessus: siue in prodigalitate & temeritate peccabit parum, in auaritia & ignauia peccabit nimium. Et tamen non uideo (ut de alijs taceā) cur sit maius uitiū tenacitas, quàm prodigalitas, uel propter hoc, quòd ideò tenaces sumus, ut prodigi esse possimus, id est, ut patris abutamur diuitijs, ad quem abusum auaritia tendit. Quanquā Aristoteles ut semper sui sit similis, prodigalitatem quam etiam in non dando esse statuit tenacitatem siue auaritiā facit mares fœminasq; omnes ut fons ille Salmacianus Androgynos reddens. Ita non bina, quod ipse uult, sed singula uitia erunt. Sed hæc satis ne in rebus inanibus reprehendendis sim

iusto

iusto longior: pergamus ad reliqua quatuor (quæ fiebant) uirtutibus, unā exclusit prudentiā: quæ est intelligentia boni & mali. Virtus (ut dicebam) est uoluntas siue amor boni, odiū mali, hoc cùm ita sit, sola charitas est uirtus. nam fides est, credere deū omnipotentem omnī sapientē omnia bona uolentē, & spes, eū in te forte talē credere, intellectus est. At charitas, quæ est deū amare, & ob deum amare hominē, id affectus est. Hæc autem in certamen uocatur, dicitur fortitudo quæ sola est uirtus: quæq; proprio nomine tā Græcè ἀρετὴ quàm Latinè uirtus appellatur: & propriè illa quæ dicitur pax dei, quæ si nihil aliud est q̃ charitas, an est aliud fortitudo quā amor aut cæteræ, quæ uirtutes appellātur, aliud quā charitas? An nō modò martyres dei, quales apostoli, qui accepto spiritu sancto (qui est charitas patris & filij) facti sunt ex ignauis fortissimi, sed quorumcūq; qui fortes existimantur fuisse, fortitudo aliud fuit, quàm amor uel suorū, uel gloriæ, uel imperij, uel opum. Tolle hanc uoluntatem uehementē, qui dicitur amor, quis in laboribus periculisq; perstabit, ne dicā in uulneribus, tormentis, morte, quis hæc subire auderet? adeò mites ac timidæ ferè pro fœtibus suis feroces efficiuntur, ut propè supra naturā fortes. Fortitudinē appello tā non emolliri prosperis, quàm non frangi aduersis, quod natura consequens est. Qui enim dura fert, is profectò mollia respuit, & non minus est fortis animi in blandientem, quàm in minantem fortunam, agere uirum: nec huic nec Fortitudo.

nec illi succumbere. Quod Cicero (q̃ constanter, ipse uiderit) cum alibi, tũ ibi fatetur, ubi inquit, uita, mors diuitiæ, paupertas, omnes homines uehementissimè promouent: quæ qui in utranq; partẽ excelso animo magnoq; despiciũt fortes habentur. De quo genere iustitia est, quæ uidetur esse ob id diuersa à fortitudine, quòd hæc ad nosmetipsos referatur, iustitia ad alios, ut aliud sit ferre nos iniuriã, aliud iniuriã non facerẽ alijs: sed cur alijs iniuriã inferimus? aut illatã non propulsamus? Nempè nulla alia causa, nisi quòd aut frangimur duris ueluti laboribus, periculis, sumptibus, metu, aut iucundis emollimur, ut donis, ut promissis, ut spe, & quæ sunt id genus, quorum si nihil est inscitia imprudẽtiaq; est. Idẽ autor hoc et in eodem loco confitetur inquiens: nemo enim iustus esse potest, qui mortẽ, qui dolorem, qui exiliũ, qui egestatem timet, aut ea quæ sunt his contraria, æquitati anteponit, & iterum, Iam illud non sunt admonendi, est enim in prõptu ut animaduertant cũ iuuare alios uelint ne quos offendant, sæpè enim aut eos lædunt quos nõ debent, aut eos quos nõ expedit. Si imprudentes, negligentiæ est, si scientes, temeritatis, hæc dixi breuiter: quia nihil mihi uidetur esse euidentius: & ideò ex infinitis sanctorum librorum exemplis uno demum ero cõtentus, dixit ad Cain: Quarè iratus es, & cur concidit facies tua? non'ne si benè egeris recipies, sin autem malè, statim in foribus peccatũ aderit, sed sub te erit appetitus eius & tu dominaberis illius. Et iniustè egerat Cain, & iustè agere no-

re nolebat, ut qui inuidebat Abel fratri tanq̃ magis apud deũ gratioso, abiecto, & fracto animo erat, & id ignorantia boni, cùm deus docet unam esse uirtutem, ostendens non debere frangi animo. Et dominari non seruire appetitui. Ergò dominari quodammodo sibimet, ea demũ uirtus est. Ad quod agendũ quanquã amore inducimur, tamen ipsa potentia seu paßio molesta est, ut nihil aliud sit fortitudo qui labor animo amante susceptus ob rem sibi iucundã ac delectabilem. Quis enim ob nullam causam nullumq́; finem sibi laborandum ducat? Stoici, Peripateticiq́; et si qui sunt alij, uiderint, qui uirtutem, nullum sibi præponere præmium uolunt. Amor, qui nos ad tolerantiam impellit, non habet ille quidem finem ad quem tendat, sed causam undè procedat. Et idcirco non placet mihi cùm dicitur: deum amandum propter se, quasi quis aliquid amet ob finem. Amandus est deus ob efficientem causam, non finalem. Quia creator, quia bonus & cætera huiusmodi: non autem ob remunerationem. Et nos affectamur proceres ac principes ob fructum, amamus autem ob aliquã quæ in eis est uirtutem, si modò amamus utiq; quos affectamur. Neq; aliud est amor quàm delectatio: ut amo uinum, amo ludos, amo scientiam, amo mulieres: hoc idem est quod delectari uino, ludis, scientia, mulieribus. Delectatio autem ultima rerum est omnium: neq; quis ob aliquem finem delectatur, sed ipsa delectatio est finis: de qua mox etiam dicemus. Verùm si amor est finis, cur amãtes laboramus? non ne

labor ille tendit ad finem atque ad præmium? id fit aut eius conseruandi boni, undè gaudemus, gratia, aut eius potiundi, quod non absolutè possidemus: qualis est nunc amor in deum, timore aut cupiditate admixta. Non quatenus nunc deum intelligimus. Sed cùm sciamus plura esse quæ in deo sunt nobis ignota, ea cupimus, ea amare, siue illis oblectari uellemus: ob quæ erumnas fortiter adimus, patienter ferimus. At cùm defuncti uita, deum cognoscemus reuelata facie ut ipsi cogniti sumus, tunc perfecta charitas erit, qualis illa angelorum præcipueq; eorum qui supremi sunt, & ultimum finem attigerunt, qui dicuntur Seraphini, quorum delectatio, quorum beatitudo, felicitas, est consumata charitas, non quia non sit deus & finis beatitudo nostra, sed potius tanquàm fons undè emanat causa diligendi, & tanquàm sedes ubi acquiescit & habitat ipsa delectatio. eadem ratione de reliquis rebus quæ amantur & è diuerso de rebus quæ odio habentur. Nam odium molestia est, contraria delectationi. Ideoq; ueteres etiam odium pro molestia corporis accipiebant ut illud, nunquam me hodie odio tuo uinces. Et odiosum est mihi hoc, id est, molestum. Molestiam itaq; omnem fugiunt, sicuti appetunt delectationem, sed illam ferūt propter hāc, si modò illa minor fuerit, hæc maior. Alioquin nō uocatur illa uirtus, si tali intelligētia careat, ut plus boni peteret tolerantia, minus mali delectatio, pro actu quoq; alterū delectandi accipitur, siue à delecto actiuo, siue à delector deponenti ue-

Odium.

Delectatio.

ti uenit, eaq; de re consuetius est nomen fortasse uolu ptas, sic dictum quia uoluptatem sola petit uoluntas, eam Græci ἡδονὴν, ut Cicero ait, appellant. Nescio an melius respondeat illi superiori (delectationem dico) τερπνότης quam nostri etiam uoluptatem transferunt: ut in illo: ut inhabitē in domo domini omnibus diebus uitæ meæ, ut uideam uoluptatem domini. τὸ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα κυρίου aut ἀπόλαυσις. Hanc quidam recentiorum appellant fruitionem, qui est percipiendæ uoluptatis, ideoq; (quantum sentio) semper indigens genitiuo, ut fruitio rerū malarum. fruitio rerum bonarū. quæ de causa rarißimè, ac penè nunq̃ sunt usi hoc uocabulo clarißimi autores. Plura atttulimus huius rei in libris de uiro bono, exēpla. Nunc uerum attulisse suffecerit ex Augustino, in trigesima octoginta quæstionum. Fruimur illa re de qua capimus uoluptatem, nec differre fruitionem ab amore, probat idem alibi, dicens frui est alicuius rei amori inhærere propter se, adhærere autē amori & amare idem est propter se. ex consuetudine philosophorum dixit, nō ex rei natura, ut testatus sum. Quarè delectatio, siue uoluptas, siue fruitio, siue amor, siue aliud simile nomen in idem recidunt. Quæ cū summa etiā consummata sunt, uocatur beatitudo siue fœlicitas, ad quam benè agendo, hoc est, benè uolendo peruenitur, nō ipsa est bona actio, ut Aristo teles ait, nonihil deceptus loquēdi consuetudine, quæ apud Latnos melior est, dicimus enim benè mecū agi tur, malè cū illo actum est, quod uidelicet ego & res

τερπνότης.

Fruitio.

meæ benè se habēt, & ille uel illius res malè. Vndè actū est de me, actū de imperio, actū de rebus humanis. Nō quòd ego, aut ille, aut imperiū, aut res humanæ agāt, sed quòd Deus uel fortuna (ut more ueterū loquar) agat de me, de illo imperio, de reb. humanis: quod apud nos paßiuè, id apud Græcos dicitur actiuè εὐπράττειν & εὐπραγία siue εὔπραξις hoc est, benè agere, & bona actio, bonus actus: ut apud idiotas, benè ago res meas, benè facis negotia tua, id est, prosperè. Quarè nō uidetur id quod loquitur intellexisse Aristoteles, in Politicis inquiens: καὶ τὴν εὐπραξίαν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταὐτόν. Nam hoc benè agere, non est uirtutis, neq; in nostra manu situm, uerùm in fortunæ & Dei, cùm poßim benè agendo tamē malè habere, & ut latinius loquar, potest mecum benè agente malè agi: & tecum malè agente benè agi, aut etiam cum nihil agente uel benè agi, & præclarè uel malè. Nam benè & malè, nunc accipitur fortunatè & infortunatè, siue commodè & incommodè, ut apud Ciceronē Lælius loquens de amico Scipione interfecto inquit, cū illo uerò quis neget actū esse præclarum, idem est enim præclarè quod benè, seu optimè, & aliquando pòst. Quamobrem cum illo quidem (ut suprà) actum optimè est, mecum incommodius quàm fuit æquius ut prius introieram in uitā, sic prius exire de uita. Quid nunc aut Scipio interfectus, aut Lælius relictus egit? profectò nihil nō rectè: ergò Aristoteles inquit, ἀδύνατον γὰρ τὸν μηδὲν πράττοντα πράττειν εὖ, nā et cū Scipione benè, & cū Lælio malè actū est,

utroq;

utroq; non agente. Eadem penè ratione dicunt Græci benè pati ἐυπάχειν pro benè accipere, siue benè habere, qua dicũt benè agere, ut in Psalmo: & benè patientes erunt. καὶ ἐυπεπονθότες ἔσονται: quod ego dixissem: & benê cum eis agetur. quæ loquendi consuetudo nihil debuit habere momenti apud Aristotelem cùm de actione honesta, quæ in nostra potestate est, disputaret. Quid illud, quod præter consuetudinem est, ut enim bonam actionem fecit felicitatem: sic felicitatem fecit actionẽ dicens: ἡ γὰρ ἐυδαιμονία πρᾶξίς ἐστιν. Non enim bona actio est felicitas siue uoluptas, sed per bonam actionem ad illam peruenitur, & ante omnia per doctrinas scientiasq;, quorum una est prudẽtia cui subiecta ex parte est, illa quarta, quam decorum appellant. Etenim sicut ianua domus, & gradus scalarum non eum præstant usum, in quem domus ipsa inuenta est: ita uirtus seu patientia atq; doctrinæ, non sunt uoluptas atq; beatitudo, sed illuc perducunt, de qua iam finem faciam, ne omnia quæ dici possunt, consectari uidear, cùm præsertim latius de his in alio opere disseruerimus.

ἐυπάχειν.

De Corpore.
Cap. XI.

CORpus aliud æthereum siue cæleste, aliud nõ æthereum. Cælum quis nisi furiosus, ausit dicere quid sit? cùm nihil apud nos tale sit, nec tactu, aut ullo sensu queamus dignoscere, & sidera densiorem cœli uel ætheris esse partem, quasi corpus cœle

Quid quod adulandi gens prudentißima laudat?
Sermonem indocti faciem deformis amici.

Dixi in uoluntate uirtutem, potius quàm uel in actione, quia actionem ob uoluntatem aut laudamus aut uituperamus: & uoluntas citra actionem laudabilis uituperabilisq; est: Vel in habitu, quia prudentia doctrinaq;, & artes ex habitu constant: quæ ut lentè diuq; percipiuntur, ita difficilè ex habitu quasi è domo & possesione pelluntur. Virtus ex habitu *Virtus quæ affectu constat, celeriter acquiritur, celeriterq; amittitur, quemadmodũ & uitiũ, nec mediocre tantùm, sed etiam maximum.* Polemon. *Siquidem Polemon audito Xenocrate, unam intra horam omnẽ incontinẽtiam exuit: effectusq; est continentißimus, & latro in cruce pendens uno horæ momento factus est optimus. Infinita sunt huiusmodi exempla. Nam procul à uero est, quod ait super Aristotelis prædicamẽta Boëtius: Qui semel iustè fecit, eum non esse iustum: neq; qui semel adulterium fecit, eum non esse adulterum, sed cùm ista uoluntas cogitatioq; permanserit. Cur non addebat, si qua uirgo fuit unum diem in lupanari, eam non desinere uirginem esse, si non perseuerauerit in prostando, an qui cædem fecit non erit homicida? Vel si centum uno die homines occiderit, si non perseuerauerit deinceps in cæde perpetranda, nec cædis accusari poterit?* Salsè Boëtius ridetur. *O præclarum legum conditorem, ò Reipublicæ atq; priuatæ elegantem morum institutorem, quæ ciuitas hanc ferret absurditatẽ? non esse adulterum qui semel adulterauit? Scires tu siue Boëti*

siue

siue Aristoteles, si domi tuæ adulterium admitteretur. Turpius est hoc q̃ quod alibi tibi placet Aristoteles, ut robusti nascantur filij, ne ue sint parentibus penè fratres: ne ducamus uxores nisi sex & triginta annos nati. Quæ barbara natio hominem, qui uirum occiderit, si non perseueret occidere alios, habeat pro innocente? qui siluestres ac agrestes & syluatici homines putarent uirginẽ adhuc esse: quæ uno demum die sit tacta à uiris & fortaßis impleta? Ergò hac ratione & mater & meretrix poterit esse uirgo. Qualẽ facit Pasiphaẽn Vergilius, inquiens: Ah uirgo infœlix: quod si est absurdißimum dictu, fateamur ex uno actu summum uitium, & ex uno actu summam uirtutem esse posse: ergò non opus. Neq; uerò inficias eo, confirmari roborariq; usu uirtutem ac uitium. Nam & scientiæ & artes confirmantur usu roboranturq́, sicut aliud est acquiri scientiam, aliud confirmari, sic aliud est acquiri uirtutẽ, aliud confirmari. Neq; enim uno die, si sum indoctus, possum fieri doctißimus, ut possum uno die ex tenacißimo fieri largißimus: etenim doctrinæ per gradus certos paulatim acquiruntur, & uelut ascendunt, uirtutes etiam sine gradibus impetu quodã, & ut sic dicam, uolatu adiri non possunt. Commodiusq; per gradus loquimur, quàm quod Aristoteles fecit per dispositionem & habitum, cùm uix discerni hæc duo inter se possint, & inter dispositionem primam & ultimam, itemq; inter primum habitum scientiæ & ultimum, si quis ultimus est dicendus, multi & penè infiniti

finiti

finiti sint gradus, & prima dispositio sit aliquis habitus, & ipse quantuscunque habitus ad ulteriores dispositiones, ita omnia confusa erunt. Commodius igitur (ut dixi) est agere per gradus, per quos retrò ad ignorantiam descendimus, uirtutibus etiam non gradatim in imum corruere possumus, quia non ita infestatur scientia ab inscitia, ut uirtus à uitio. Quoniam uirtus austera est, uitium plerunque blandũ. Continentiam enim oppugnat libido, largitatem tenacitas, abstinentiam auaritia, fortitudinem ignauia, patientiam ulciscendi auiditas. Cur non oppono plura singulis uirtutibus uitia, ut fecit Aristoteles qui largitatem à duobus uoluit oppugnari, tenacitate siue auaritia, & prodigalitate, fortitudinem ab ignauia & temeritate, quæ sunt bina extrema & singulorum mediorum quæ appellat parum & nimium. Ego ut de hoc iam dispute͂: animaduerto dolosa esse ista tria nomina, nimium, parum, medium, etenim nimium nomen est uitij extremitatis, cur non dicebas plurimum uel summum? parum, nunc quoque uitium significat, nunc minimè, nam cùm significat paulum, uitio caret, ut adfer parum aquæ, & idcirco idem ualent parumper & paulisper, ut permodicum tempus. at cùm dico parum attulisti aquæ, ut dixit ille apud Quintilianum pyrata, parum attulisti senex, uitium significat. Quod Aristoteles fatetur cùm hæc appellat excessum & defectum. Medium uerò inter duo extrema, non unum, nec simplex quiddã est ut inter unum & centum. Ita non duo extrema singulis

gulis medijs opponētur, sed plurimis, & sanè plurima sunt media. Et de extremo ad extremū, hoc est de imò ad summū, plus spatij est quā quod occupant ipsa extrema. Nec uideo cur potius media seu mediū laudabile sit, q̄ extrema aut aliquid extremorū. An nō est paruū uitiū, & mediū, & summū, cur non uirtus sit & parua & summa sicut & media? Vides ut in medio posui iudiciū, ut etiā deus posuit inquiēs, aut calidus aut frigidus esses, sed quia tepidus es, incipiā te eijcere de ore meo. Mihi certè uidētur pulchriores Germani, qui sunt incādidißimi, Aethiopes qui sunt nigerrimi, q̄ ægyptij qui sunt atri seu fusci, quasi ex utrisq; mixti. Quid? nō ne summè formosus atq; omniū formosißimus, summè doctus, summa uirtute præditus, præponendus mediocriter formoso, mediocriter docto, mediocri uirtute prædito? At non est istud excessus inquies, quid ergò mediocritas? quomodo mediocritas erit, id quod nullus excessus transcendere queat, non modò in formositate (quam ut nimiam, accusare dementis sit) sed etiam in scientia atque uirtute. Omittam nunc de scientia loqui, dicam de uirtute. An potest liberalitatem transcendere prodigalitas? scilicet non tantum donare possum iusta causa, quantū iniusta? aut fides, spes, charitas excessum habent, & mediocres plus laudis merentur quàm extremæ & summæ? quæ si paruæ sint, pœna potius quàm aliqua mercede sunt dignæ. Corruperunt igitur illi apud Terentium colloquutores sapiētis ueteris sententiam, cùm dixerunt: Mediocritas.

Quod

Quod pleriq; omnes faciunt adulescentuli, ut animum ad aliquod studium adiungant, aut equos alere, aut canes ad uenandum, aut ire ad philosophos: horum ille nihil egregiè præter cætera studebat, et tamē hæc oīa mediocriter. Gaudebā, nō iniuria: nā id arbitror adprimè in uita esse utile, ut ne quid nimis. An egregiū esse in philosophia id uerò nimis est? aut illud erit laudabilius esse mediocrem in canibus equisq; alēdis? certè Aristoteles ipse noluit in philosophia mediocris esse, sed summus. At hoc nō fuit, inquies, uitiū. Quod ergò (ut dixi) mediocre & idem summum? quo pacto fieri potest, ut quod summum est, idem medium seu mediocre sit? calumniæ sunt et inuolucra ista uerborum. Totum hoc intellectu perpenditur ac bona uoluntate, nō rei magnitudine paruitate, mediocritate. Obolū largiri prudenter ac bona mente, laus est largitatis, mala uerò mente laus est prodigalitatis: item unum, duo, tria, quatuor, decē, centū, mille, siue paulùm, plusculum, multum, permultum, plurimum, quamplurimum, & quod nihil est ultra etiam totum tam benè largiri q̃ malè possumus: neq; uerò cùm duo uitia sint in parùm & nimium donando, una erit uirtus in mediocriter dando. Nam ista ratione tres faciam uirtutes, unam in mediocriter, alteram in paulùm, tertiam in multùm donando. Sed hæc (ut dixi) non paruitate, magnitudine, mediocritate penduntur, ista enim res distantiam inter opera uitij, & inter opera uirtutis facit, non ipsam uirtutē ipsumq; uitium. Iam non sicut non eiusdem uitij est parùm dare, &

re & nimium, ita nec eiusdem uirtutis non est & dare, siue non plus dare & satis: Quæ, Aristoteles nescio qua prauitate, confundit, qui cũ paßim rerum sectatur argutias mihi minimè uidetur argutus, qui uoluit largitatẽ in non largiendo, atq; ut accederet impudentiæ cumulus esse eã etiam in capiendo & ita in similibus. Quis ita procul abest à communi intellectu, quin intelligat ita demũ uocari me largũ cùm largior, uocatur aũt largus in uirtute, quòd si malè largior sum prodigus, si nõ largior nẽpè ob tenacitatem seu dicere uolumus auaritiam: quid ni, tenax seu auarus sim. tolle tenacitatẽ auaritiamúe nunquid non possum non dare cum uirtute quæ uocatur parcitas, siue parsimonia siue alio nomine appellanda est? uelut cum mimis, aut circulatoribus, aut tubicinibus nolo largiri, ergò & in dando & in non dando est uitium & uirtus. Quod nec uulgus ignorat cũ contenditur an sumptum facere in ludos, sit largitas, an prodigalitas, & nolle ludos facere, sit modesti an miseri animi. Sunt enim ut ueteres testantur omnes proxima uirtutibus uitia, & ita hæc illis mentiuntur, ut stannum mentitur argentum, & orichalcum mentitur aurum, sic liberalitatem prodigalitas, sic parcitatem tenacitas, sic fortitudinem temeritas, sic cautionem ignauia. Neq; enim (ut de hoc quoq; aliquid loquar) tãtũ est fortis, qui opponitur duobus temerario & ignauo, nã cautus propriè ignauo opponitur, quod si dicatur utriq; uitio uirtus fortitudo opponi, repercutiã & ipse istos eodẽ telo, Quippe te-

Largus

 meritas

meritas opposita est fortitudini & cautioni, & item ignauia. Neq; nos mouet quòd cautio species uidetur esse prudẽtiæ, quia & in omni uirtute dux est prudẽtia, & in cautione bona uoluntas agnoscitur. Quinetiam illa Aristotelica parum & nimiũ & mediũ, magis ad prudentiam spectant, quàm ad bonam uoluntatem. Et cautionem nõ modò ad intellectum pertinere, sed etiam ad uoluntatem, illud probat, quod etiã contrariũ est temeritati. Quæ cùm uirtus sit, si ponenda in medio erit, confutabit Aristotelis orationem, qui uult maius uitium esse ignauiam temeritate: & auaritiam prodigalitate: quia magis distẽt à medio, ut pollex magis ab indice distat quàm medius digitus. Nunc nõ magis distabit, ergò nec maius uitium erit. Cum eo quod in parcitate prodigalitas erit defectus, et auaritia excessus: Et in cautione, temeritas, defectus, ignauia, excessus: siue in prodigalitate & temeritate peccabit parum, in auaritia & ignauia peccabit nimium. Et tamen non uideo (ut de alijs taceã) cur sit maius uitiũ tenacitas, quàm prodigalitas, uel propter hoc, quòd ideò tenaces sumus, ut prodigi esse possimus, id est, ut patris abutamur diuitijs, ad quem abusum auaritia tendit. Quanquã Aristoteles ut semper sui sit similis, prodigalitatem quam etiam in non dando esse statuit tenacitatem siue auaritiã facit mares fœminasq; omnes ut fons ille Salmacianus Androgynos reddens. Ita non bina, quod ipse uult, sed singula uitia erunt. Sed hæc satis ne in rebus inanibus reprehendendis sim

iusto

iusto longior: pergamus ad reliqua quatuor (quæ fiebant) uirtutibus, unã exclusit prudentiã: quæ est intelligentia boni & mali. Virtus (ut dicebam) est uoluntas siue amor boni, odiũ mali, hoc cùm ita sit, sola charitas est uirtus. nam fides est, credere deũ omnipotentem omnisapientẽ omnia bona uolentẽ, & spes, eũ in te fortè talẽ credere, intellectus est. At charitas, quæ est deũ amare, & ob deum amare hominẽ, id affectus est. Hæc autem in certamen uocatur, dicitur fortitudo quæ sola est uirtus: quæq; proprio nomine tã Græcè ἀρετὴ quàm Latinè uirtus appellatur: & propriè illa quæ dicitur pax dei, quæ si nihil aliud est q̃ charitas, an est aliud fortitudo quã amor aut cæteræ, quæ uirtutes appellãtur, aliud quã charitas? An nõ modò martyres dei, quales apostoli, qui accepto spiritu sancto (qui est charitas patris & filij) facti sunt ex ignauis fortissimi, sed quorumcũq; qui fortes existimantur fuisse, fortitudo aliud fuit, quàm amor uel suorũ, uel gloriæ, uel imperii, uel opum. Tolle hanc uoluntatem uehementẽ, qui dicitur amor, quis in laboribus periculisq; perstabit, ne dicã in uulneribus, tormentis, morte, quis hæc subire auderet? adeò mites ac timidæ ferè pro fœtibus suis feroces efficiuntur, ut propè supra naturã fortes. Fortitudinẽ appello tã non emolliri prosperis, quàm non frangi aduersis, quod natura consequens est. Qui enim dura fert, is profectò mollia respuit, & non minus est fortis animi in blandientem, quàm inminantem fortunam, agere uirum: nec huic nec Fortitudo.

nec illi succumbere. Quod Cicero (q̃ constanter, ipse uiderit) cum alibi, tũ ibi fatetur, ubi inquit, uita, mors diuitiæ, paupertas, omnes homines uehementissimè promouent: quæ qui in utranq; partẽ excelso animo magnoq; despiciũt fortes habentur. De quo genere iustitia est, quæ uidetur esse ob id diuersa à fortitudine, quòd hæc ad nosmetipsos referatur, iustitia ad alios, ut aliud sit ferre nos iniuriã, aliud iniuriã non facerẽ alijs: sed cur alijs iniuriã inferimus? aut illatã non propulsamus? Nempè nulla alia causa, nisi quòd aut frangimur duris ueluti laboribus, periculis, sumptibus, metu, aut iucundis emollimur, ut donis, ut promissis, ut spe, & quæ sunt id genus, quorum si nihil est inscitia imprudẽtiaq; est. Idẽ autor hoc et in eodem loco confitetur inquiens: nemo enim iustus esse potest, qui mortẽ, qui dolorem, qui exiliũ, qui egestatem timet, aut ea quæ sunt his contraria, æquitati anteponit, & iterum, Iam illud non sunt admonendi, est enim in prõptu ut animaduertant cũ iuuare alios uelint ne quos offendant, sæpè enim aut eos lædunt quos nõ debent, aut eos quos nõ expedit. Si imprudentes, negligentiæ est, si scientes, temeritatis, hæc dixi breuiter: quia nihil mihi uidetur esse euidentius: & ideò ex infinitis sanctorum librorum exemplis uno demum ero cõtentus, dixit ad Cain: Quarè iratus es, & cur concidit facies tua? non'ne si benè egeris recipies, sin autem malè, statim in foribus peccatũ aderit, sed sub te erit appetitus eius & tu dominaberis illius. Et iniustè egerat Cain, & iustè agere no-

re nolebat, ut qui inuidebat Abel fratri tanq̃ magis apud deũ gratioso, abiecto, & fracto animo erat, & id ignorantia boni, cùm deus docet unam esse uirtutem, ostendens non debere frangi animo. Et dominari non seruire appetitui. Ergò dominari quodammodo sibimet, ea demũ uirtus est. Ad quod agendũ quan quã amore inducimur, tamen ipsa potentia seu paßio molesta est, ut nihil aliud sit fortitudo qui labor animo amante susceptus ob rem sibi iucundã ac delectabilem. Quis enim ob nullam causam nullumq́; finem sibi laborandum ducat? Stoici, Peripateticiq́; et si qui sunt alij, uiderint, qui uirtutem, nullum sibi præponere præmium uolunt. Amor, qui nos ad tolerantiam impellit, non habet ille quidem finem ad quem tendat, sed causam undè procedat. Et idcirco non placet mihi cùm dicitur: deum amandum propter se, quasi quis aliquid amet ob finem. Amandus est deus ob efficientem causam, non finalem. Quia creator, quia bonus & cætera huiusmodi: non autem ob remunerationem. Et nos affectamur proceres ac principes ob fructum, amamus autem ob aliquã quæ in eis est uirtutem, si modò amamus utiq; quos affectamur. Neq; aliud est amor quàm delectatio: ut amo uinum, amo ludos, amo scientiam, amo mulieres: hoc idem est quod delectari uino, ludis, scientia, mulieribus. Delectatio autem ultima rerum est omnium: neq; quis ob aliquem finem delectatur, sed ipsa delectatio est finis: de qua mox etiam dicemus. Verùm si amor est finis, cur amãtes laboramus? non ne

labor ille tendit ad finem atque ad præmium? id fit aut eius conseruandi boni, undè gaudemus, gratia, aut eius potiundi, quod non absolutè possidemus: qualis est nunc amor in deum, timore aut cupiditate admixta. Non quatenus nunc deum intelligimus. Sed cùm sciamus plura esse quæ in deo sunt nobis ignota, ea cupimus, ea amare, siue illis oblectari uellemus: ob quæ erumnas fortiter adimus, patienter ferimus. At cùm defuncti uita, deum cognoscemus reuelata facie ut ipsi cogniti sumus, tunc perfecta charitas erit, qualis illa angelorum præcipueq; eorum qui supremi sunt, & ultimum finem attigerunt, qui dicuntur Seraphini, quorum delectatio, quorum beatitudo, felicitas, est consumata charitas, non quia non sit deus & finis beatitudo nostra, sed potius tanquàm fons undè emanat causa diligendi, & tanquàm sedes ubi acquiescit & habitat ipsa delectatio. eadem ratione de reliquis rebus quæ amantur & è diuerso de rebus quæ odio habentur. Nam odium molestia est, contraria delectationi. Ideoq; ueteres etiam odium pro molestia corporis accipiebant ut illud, nunquam me hodie odio tuo uinces. Et odiosum est mihi hoc, id est, molestum. Molestiam itaq; omnem fugiunt, sicuti appetunt delectationem, sed illam ferũt propter hãc, si modò illa minor fuerit, hæc maior. Alioquin nõ uocatur illa uirtus, si tali intelligẽtia careat, ut plus boni peteret tolerantia, minus mali delectatio, pro actu quoq; alterũ delectandi accipitur, siue à delecto actiuo, siue à delector deponenti ue-

Odium.

Delectatio.

ti uenit, eaq́; de re consuetius est nomen fortasse uolu ptas, sic dictum quia uoluptatem sola petit uoluntas, eam Graeci ἡδονὴν, ut Cicero ait, appellant. Nescio an melius respondeat illi superiori (delectationem dico) τερπνότης quam nostri etiam uoluptatem trans τερπνότης. ferunt: ut in illo: ut inhabitē in domo domini omnibus diebus uitae meae, ut uideam uoluptatem domini. τὸ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα κυρίου aut ἀπόλαυσις. Hanc quidam recentiorum appellant fruitionem, qui est Fruitio. percipiendae uoluptatis, ideoq́; (quantum sentio) semper indigens genitiuo, ut fruitio rerū malarum, fruitio rerum bonarū. quae de causa rarissimè, ac penè nunq̄ sunt usi hoc uocabulo clarissimi autores. Plura atttulimus huius rei in libris de uiro bono, exēpla. Nunc uerum attulisse suffecerit ex Augustino, in trigesima octoginta quaestionum. Fruimur illa re de qua capimus uoluptatem, nec differre fruitionem ab amore, probat idem alibi, dicens frui est alicuius rei amori inhaerere propter se, adhaerere autē amo ri & amare idem est propter se. ex consuetudine phi losophorum dixit, nō ex rei natura, ut testatus sum. Quarè delectatio, siue uoluptas, siue fruitio, siue amor, siue aliud simile nomen in idem recidunt. Quae cū summa etiā consummata sunt, uocatur beatitudo siue foelicitas, ad quam benè agendo, hoc est, benè uolendo peruenitur, nō ipsa est bona actio, ut Aristo teles ait, nōnihil deceptus loquēdi consuetudine, quae apud Latnos melior est, dicimus enim benè mecū agi tur, malè cū illo actum est, quod uidelicet ego & res

meæ benè se habẽt, & ille uel illius res malè. Vndè actũ est de me, actũ de imperio, actũ de rebus humanis. Nõ quòd ego, aut ille, aut imperiũ, aut res humanæ agãt, sed quòd Deus uel fortuna (ut more ueterũ loquar) agat de me, de illo imperio, de reb. humanis: quod apud nos paßiuè, id apud Græcos dicitur actiuè εὐπράττειν & εὐπραγία siue εὐπραξις hoc est, benè agere, & bona actio, bonus actus: ut apud idiotas, benè ago res meas, benè facis negotia tua, id est, prosperè. Quarè nõ uidetur id quod loquitur intellexisse Aristoteles, in Politicis inquiens: καὶ τὴν εὐπραξίαν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταὐτόν. Nam hoc benè agere, non est uirtutis, neq; in nostra manu situm, uerùm in fortunæ & Dei, cùm poßim benè agendo tamẽ malè habere, & ut latinius loquar, potest mecum benè agente malè agi: & tecum malè agente benè agi, aut etiam cum nihil agente uel benè agi, & præclarè uel malè. Nam benè & malè, nunc accipitur fortunatè & infortunatè, siue commodè & incommodè, ut apud Ciceronẽ Lælius loquens de amico Scipione interfecto inquit, cũ illo uerò quis neget actũ esse præclarum, idem est enim præclarè quod benè, seu optimè, & aliquando pòst. Quamobrem cum illo quidem (ut suprà) actum optimè est, mecum incommodius quàm fuit æquius ut prius introieram in uitã, sic prius exire de uita. Quid nunc aut Scipio interfectus, aut Lælius relictus egit? profectò nihil nõ rectè: ergò Aristoteles inquit, ἀδύνατον γὰρ τὸν μηδὲν πράττοντα πράττειν εὖ, nã et cũ Scipione benè, & cũ Lælio malè actũ est,

utroq;

utroq; non agente. Eadem penè ratione dicunt Græci benè pati εὐπάσχειν pro benè accipere, siue benè habere, qua dicũt benè agere, ut in Psalmo: & benè patientes erunt. καὶ εὐπεπονθότες ἔσονται: quod ego dixissem: & benè cum eis agetur. quæ loquendi consuetudo nihil debuit habere momenti apud Aristotelem cùm de actione honesta, quæ in nostra potestate est, disputaret. Quid illud, quod præter consuetudinem est, ut enim bonam actionem fecit felicitatem: sic felicitatem fecit actionẽ dicens: ἡ γὰρ εὐδαιμονία πρᾶξίς ἐστιν. Non enim bona actio est felicitas siue uoluptas, sed per bonam actionem ad illam peruenitur, & ante omnia per doctrinas scientiasq́, quorum una est prudẽtia cui subiecta ex parte est, illa quarta, quam decorum appellant. Etenim sicut ianua domus, & gradus scalarum non eum præstant usum, in quem domus ipsa inuenta est: ita uirtus seu patientia atq; doctrinæ, non sunt uoluptas atq; beatitudo, sed illuc perducunt, de qua iam finem faciam, ne omnia quæ dici possunt, consectari uidear, cùm præsertim latius de his in alio opere disseruerimus. εὐπάσχειν.

De Corpore.
Cap. XI.

Corpus aliud æthereum siue cæleste, aliud nõ æthereum. Cælum quis nisi furiosus, ausit dicere quid sit? cùm nihil apud nos tale sit, nec tactu, aut ullo sensu queamus dignoscere, & sidera densiorem cœli uel ætheris esse partem, quasi corpus cœle

ste posit esse compactius & densius. Ego scio sidera post coelum esse facta, & illic collocata, quo autẽ artificio, cùm illuc ascendero intelligam, ut illud me librorum sanctorum lectio docuit, ita hoc, uisus solem stellasq́; uibrare. Quod Aristoteles quasi illinc descenderit negat. Quid ni etiam neget hunc nostrum uibrare ignem? Vt illa negat esse ignea, ita cum Empedocle facit elementum igneum quod nec cernamus, nec flatu sentiemus. Sed quid possum inexpugnabili rationi repugnare? Motus est causa caloris, inquit, concitatio enim uertiginis spherarum incendit superiorem aëris partem, in ignemq́; conuertit: quemadmodum missilia plumbea, cum impetu emissa in aëre liquescunt. Quid mirum, si de rebus à sensu nostro remotis mentiri audet, cùm de rebus tam apertis mentiatur? & si eum quidam sequuntur, quorum est Ouidius qui inquit:

> Non secus exarsit quàm cùm balearica plumbũ
> Funda iacit, uolat illud & incandescit eundo:
> Et quos non habuit sub nubibus inuenit ignes.

Quis unquam animaduertit glandem, uel plumbeam, uel ferream, uel lapideam, funda emissam in aëre calescere, nedum plumbum liquescere? certe magis deberent incendi pennæ sagittarum, quam earum spicula si plumbea essent. At quis unquam illarum aut spiculum, aut lignum, aut pennas, etiam si chartaceæ sint, cùm peruenerũt incaluisse deprehendit? Ne machina quidem (quam bombardam uocãt) priscis ignota, quæ tãto turbine, ut nulla uis humana queat com-

Bombarda.

para-

parari, unquam pilam plumbeam etiã tanto igne afflatã liquefecit in aëre. Quinimò & pila illa & missilia cætera, calorem si quẽ habebãt, eundo amittunt, ut motus sit potius causa refrigerationis. Vndè uentilatio in balneis & respiratio cordis refrigerat, ut in alto uolatus auium, quarũ hæ etiam pennæ minimũ calescunt quæ maximè mouentur. Conflictio collisioq; corporũ duorũ calorem creat, aliquando ipsa cõpreßio sine ullo aut uix ullo cũ motu, ipse aër motus atq; agitatus, nullũ nanciscitur calorẽ, imò si ullũ aliũdè nactus est, perdit atq; refrigescit. Sphæræ si suo motu incenderent aërẽ, multò potius & ipsum mouerẽt (quod nõ faciunt) & secũ suo contactu uersarent. Nec uideo quarè nõ ipsæ quoq; incenderentur una cũ illo, nec quomodo aër poßit incendi. Deus ab initio creauit elementa, nõ aliud creari ab ipsa sphærarũ uertigine uoluisset, cùm præsertim ad nullã rẽ utilem. Tanta est enim & uis & præstãtia ignis, ut & calor eius sit maior aliarũ rerum frigore. Siquidem ignẽ manu pati nõ possumus, niuem possumus: & splendoris exigua portio plurimum tenebrarum illustrat. Satis igitur fuit solem ad utrunq; nobis mundoq; præstandum, adiuuante (quã dixi superius) causa. Quod ex collisione generetur ignis, & ex cõpressione calor, præcipuè humoris, qui agglutinatus terræ calescit atq; exhalat. Empedocles qui ignẽ in cœlo posuit, meruit in ignẽ terræ descendere, ut inquit Horatius: Deus immortalis haberi dũ cupit Empedocles, ardentẽ frigidus Aetnam insilijt, ab hoc cœ-

lesti igne aiunt fugari deorsum frigus, & à terræ calore ad mediã regionẽ aëris, & ob id fieri nubes, niues, grandines: quasi frigus corpus sit, & tanq̃ loculus ferreus Arsinoe in conditorio magneti appendeat. In medio extinguitur frigus & calor, non de loco in locum expellitur, neq; in ima terrarum demergitur, ut multi disputant: quorum est noster Macrobius, qui in saturnalibus ait: Frigus in terrarum ima demergitur, & aquas inficit, quarum in imo est scaturigo, & contrà cùm aër hyemem perfert calor in ima demergens aquis in imo nascentibus dat uaporem, non aduenit calor aquis, sed ex aquis gignitur, nec frigus in terrã descendit, sed terræ ingenitũ est, neq; caloris excessus est ignis, neq; excessus frigoris est glacies, ut ait Aristoteles, cùm glacies & ignis sint corpora, illa non sint, & si per semet ignis (de nostro loquor non de sidereo) subsistere nõ potest, quin etiam rem cui adhæret absumit. Nec mihi uidetur occupare locum in illa ipsa re quam amplectitur, ut in fumo, in pruna, in metallo ignito: præterea in nihilum cõuerti, quia de nihilo factus est, per quod Deus suam patefecit potentiam, ut sciremus è nihilo aliquid posse creari, & ex aliquo nihil, si enim in aërem conuertitur, & aër in ignem (ut isti aiunt) decuplum ignis fieri ex aëre, & decuplum aëris ex aqua, & decuplum aquæ è terra, cur nunquã uidemus nec incendi aërem, nec mare imminui aut crescere, nec terram? At qui cognationem quandam elementis aßignãt, ignem quidem calidum esse & siccum, mallem dixissent,

sent, lucidum quàm siccum (ut mox ostendam) ego illum elementalem ignem, nec calidum, nec lucidum intelligo. Aërem uerò calidum & humidum quem ipse negaui calidum, imò probaui frigidum, qui si talis est, nullum est elementum igneum, quia cognatio caloris intercidit. Nam si ignis est calidus & siccus, cum aëre cohærere non potest, quem & ego frigidum probaui & isti humidum aiunt. Addam nũc non esse humidum quod uel sua sponte apparet. Quo enim fœdere potest humiditas iungi cum calida siccitate, quasi dimidium aëris, superius sit siccum, alterum dimidium inferius sit humidum, quod ridiculum dictu est, quod siccum & calidum est, id non aër, sed ignis erit, ergò siccus dicendus est aër. Iam uerò quicquid humidum id & graue est. Atqui in aëre nihil est ponderis, neq; utres inflati grauiores sunt quàm remissi, neque naues, aut cistæ quàm ipsa materia ex qua compositæ sunt. Adeò autem omnia humida sunt grauia, ut etiam non nisi è duobus diuersis corporibus constent: humidũ aliquid dicitur, quia humorem in se habet, humor autem non qualitas est ut calor, sed corpus, & sub quo tanquàm genere aqua continetur, ut apud Ouidium de mari loquentem, circunfluus humor: Vltima possedit mediumq; cohercuit orbem. Quid opus exemplis est in re, quam si quis nesciat, nihil omnino sciat humorem esse uinum, acetum, omnem succum, lachrymã, pituitam, aquam, qua uel uestis uel humus madefacta aut perfusa, dicitur humida, ut duo sunt corpora cõiũcta terra & aqua; fiatq;

Humor.

fiatq; tunc grauior illa uel uestis, uel humus, quàm prius fuerat. Quo fit ut cùm aërem dicũt humidum, fateantur eum habere pondus, nec simplicẽ esse. At mihi ne humor quidem fieri posse id, quod in humore cernimus, uidetur. Cur enim bullæ illæ quæ inter fontanas aquas micant, nõ humectant? cur non in humore immorãtur? cur illũ aërẽ humor expellit, quasi suum hostem? Quippè nõ tam sua leuitate illic aër ascendit atq; emergit, alioquin cùm in fastigiũ aquæ bulla euasit, nunquam illic immoraretur, sed protinus è sua tunica erumperet. Qualis sunt etiam globi illi è lixiuio facti tandiu uolitantes, quàm compressu aquæ excluditur suopte pondere ac suapte lubricitate ab illo descendentis, qui dum est in aqua aut in terra ueluti in utre (ut dixi) tantundẽ loci occupat, quãtum occupat tantundem aquæ & terræ, ut si ipsum utrem uel aqua impleas uel harenis, quem inflatũ aëre, quis color? quod frigus? quæ alia uis constriuget, eumq; densabit aërem? Nam isti, aiunt, aërem densari mutariq; in aquam, & aquam rarescere in aërem, ut dixi. Quod si fieret, tum non minus loci occupat aër, quàm aqua uel terra. Vndè id loci haberemus? Quoties parum aquæ uel terræ tantum efficit aëris, necesse foret cœlum laxari, & rursus cùm multum aëris in paulum terræ aquæ ue mutaretur, contrahi. Cùm dixi de aëre, dixi etiam de aqua quam negaui esse humidam, sed ipsum humorem, sicut enim calor non dicitur calidus, ita etiam neque humor humidus. Insciteq; traditur à physicis esse in corpori-

bus

bus nostris quatuor humores, duos quidē humidos, totidem uerò siccos, cùm neque humidi sint humores neque sicci. Contraria est enim humiditati siccitas: nec aliud quàm absentiā humoris indicat, etiam ignē & terram dici siccam habere qualitatem eiusdem inscitiæ est, cùm non sit qualitas propriè siccum esse, sed carere admixtione alterius corporis qui humor dicitur. Dixi propriè qualitatis, quia terram esse udam, madidam, limosam, & breuiter humidam, & è diuerso aridam, torridam, siccam, sic qualitatem significat, ut hominem esse crinitum, barbatum, pilosum, succiplenum, lacertosum, corpulentum, pinguem, & è diuerso caluum, imberbem, leuem, exanguem, effœtum, macilentum: cùm tamen crines, barba, pili, succus, lacerti, corpus pro carne, pinguedo siue adeps & aruina, non qualitates sint, sed res corporeæ. Vapor quoque siccus & humidus cur dicatur non uideo. Nam si uapor humor est, siccus esse non potest: sin afflatus caloris calidus, nec humor erit, nec corpus, qua ergò ratione creari non uult Aristoteles nubes & cætera poterit, similis est uapori, & penè idem exalatio, quam ille ἀναθύασιν, eiusq; copiam uult esse uentum, non autem aërem motum, quasi non uentus sit aër flabello aut follibus motus. Si uentus non est aër, certè nec corpus, ergò uter uento inflatus, si cessat uocari uentus aër, cùm stat, non erit plenus corpore, sed nulla re. Omnia portentosis uerbis miscet, Ait: ita contrarium esse aëra terræ, ut ignem aquæ quasi sic se mutuò perimāt aër & terra, Qualitas.

ut

ut ignis & aqua. Solo pondere distant aër & terra, & si quae sunt aliae qualitates non calore & humiditate cùm ambo sint frigida, nec humorem suum esse agnoscunt, quē etiam detrahi uult posse aquae Aristoteles, efficiq; terram, quod nec pisces si loqui possent dixissent, an potest corpus suum detrahi aëri, aquae, terrae? minimè. Ita nec aquae humor, quia ipsa aqua, aut ipsum aqueū corpus humor est. Quod cùm ita sit, nec terra uicißim conuertetur in aquam, & item de caeteris elemētiis si qua sunt caetera nisi aër. Haec etiam elementa uult esse in suis regionibus pura, quasi purior alibi terra & aqua, quàm ea quae nobis nota est, ex eis quoque omnibus constare nostra corpora caeterorumq; animalium, itemq; arbores & omnia germinantia. Terram & humorem in me ac in caeteris (quae dixi) agnosco, ignem non agnosco, non fortè talem ignem uolunt esse, qualem super aërem fingunt, qui nec uideatur, nec sentiatur. Neque animal quia calidum est, ideò ignitum putabo, ac ne aër quidem pars est corporis nostri, neq; quippiam ex aëre, sicut neq; ex igne compositum est. Meat aër & remeat per os animalis alius, & alius, quod etiam diuino comprobatur testimonio; quòd scimus Deum formasse hominē ex limo, quae est humus humore macerata, in quae duo cadauer resoluitur. quod testatur Homerus, apud quē Menelaus his qui cū Hectore dimicare formidabant, sic imprecatur:

Iliad. η. ἀλλ᾽ ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

De ma-

De materia, forma & compositione. Cap. XII.

HAec hactenus (ne in infinitum excurrat oratio) de substantia, quã esse ex materia & forma magis obsequutus sum, quàm assensus: primùm quia non sicut una materia unius corporis est, ita una forma, ueluti in hoc pomo est color, figura, pondus, odor, leuitas, & alia nonnulla. Dictum est quòd substantiam hanc, quæ ex materia constat & forma imò & formis, appellant compositum, cùm nihil possit esse simplicius, sublata enim alterutra parte & altera perit. Neq; id in corpore modò, uerumetiam in spiritu, usq; adeò ut essentiam & qualitates in deo ponamus dicente deo Iesu de ipso deo apud Ioannem, neque uocem eius audistis, neq; speciem eius uidistis. species autem & uox qualitates sunt. Tum quòd materiam quãdam faciunt, ab omni forma seiunctam, quã uocant materiam primam, hoc peræquè stultum est atq; formam qualitatem'ue facere citra materiam ne dicam stultius. Quoniam si quis aliquam neget esse materiam, ei, quẽadmodũ superius dixi, probare nõ possim, nec defendere, nõ magis quàm quarè hæc sunt idonea nomina materia & forma. Materia enim uocatur qualis in statua marmor, in scamno lignum, in latere lutum, ut superius sum testatus. Forma autẽ quid aliud quàm figura significat? O deprauatrix naturarum significationum peripatetica natio: postremò quòd priorem uolunt esse materiam forma,

f quæ

quæ quo modo potest esse prior, quæ non extitit prius? & eam iubet nos imaginari quæ imagine caret. Accipe rationem propositione sua dignam, ut imaginamur formam sine materia: ita possumus imaginari materiam sine forma. Imaginamur quod imaginem habet, non quod non habet, & tamen in illo quoque mentiuntur. nihil enim imaginamur nisi tanquàm in corpus. tertiam quoq; sororem faciunt priuationẽ, sed quasi notham & duarum inimicam, quæ cùm aut qualitas, aut nihil sit, in tractatu qualitatis disputanda est: cuius nunc ordo est.

De accidente, quodq; nouem prædicamenta ad duo referuntur, qualitatẽ & actionem. Cap. XIII.

CAetera nouem prædicamenta Aristoteles uno cõplexus est nomine συμβεβηκὸς quod trãsferunt accidens. mihi duo tantũ placet esse, & in hæc recidere cætera, qualitatem & actionem. Accidẽs esse aiunt quod potest adesse & abesse citra subiecti corruptionem. Quid calor in igne potest citra ignis corruptionem abesse? forma inquiunt, usialis est calor in igne. Quid non huiusmodi forma & ipsa usia est? Vsialis est (aiunt) respectu compositi, ut dicatur forma substantialis à qua differt forma accidentalis ut calor in ferro. Ego distinxi substantiam ab usia quo magis res intelligeretur. Ita nunc consuetis, q̃ captiosis uerbis agere malo, & qualitate uti q̃

for-

forma, ut alia sit qualitas naturalis, alia non naturalis. Naturalis est qualitas quæ ab essentia nequit abesse ut in sole uibratus, lux, ardor, ut in anima potentia capiendi, uolēdi, ut in deo æternitas, sapientia, bonitas, ad cuius imaginem & similitudinem conditi sumus, imago autem & similitudo nihil aliud sunt quā qualitas: Nam ecclesia dicit: qualis pater talis filius talis spiritus. Et usitatius, multoq; accommodatius est uocabulū qualitas quàm forma, sicut essentia quàm materia. Non naturalis, ut ille ipse calor in ferro. Calor autem & figura & tactus, & pondus, uerius est ut naturales qualitates dicantur, quas ab esse posse (ut quidam aiunt) falsum est, quod dicant uelut in pomo, de quo paulò antè dixi, uirorem & asperitatem, & rotunditatem, & pondus auferri. Mutatur enim calor & forma, & tactus & pondus, nō aufertur, non in aliam qualitatem, sed in seipsam, hic color in illum, hæc figura in illam, hic tactus in illum, hoc pondus in illud, fortaßis omnē odorem poßis auferre atq; etiam saporē, & si quid est tale, cætera nō poßis, nisi aliquid eiusdem generis substituas. Vbi nihil substituitur, solent isti appellare priuationem. Quæ si nihil est, quid attinet eam cōstituere cum forma & materia, quasi ipsa aliquid sit? Nam eam quasi nihil & tamen nonnihil uolunt esse, ut in oculo uidēdi defectum, qualis est uel in eo qui amisit uisum, uel in eo qui nondum adeptus est, quales infantes nondū editi, & catuli ferarum statim editi, quibus nullus adhuc uisus sit, & tamen in oculo naturalis potentia ui-

dendi, uidelicet quòd oculus sit natura apertus ad uidendum, cùm & uisu orbatus, & uisum nondum adeptus nihil cernet, uisio nulla erit, priuatioq; ipsa nihil erit: Potentia autem uidendi est in oculo benè affecto, non autem in extincto, aut nondum soluto, ut neuter poßit uocari oculus, quemadmodum nec homo qui uel iam defunctus est, uel in utero matris nõdũ animã habet. Cæterũ in oculo orbato inest quædã qualitas, quæ & à cernẽtibus agnoscitur & tactu sentitur, & in oculo nondũ perfecto inest potentia nõ uidendi, sed perueniendi ad uisionẽ, idem dico de loco tenebroso, idem de reliquis sensibus uel amißis, uel nondum perceptis, uel malè affectis, sed reparabilibus. Sed his ineptijs omißis redeam eo undè egressus sum, species in qualitate nõ sunt perpetuæ omnes, sed genera, nisi forsan in paucis. Itaq; ut in eodẽ quo cœpi uerser exemplo, potest abesse à pomo uiror uel robur, sed non color: potest rotunditas uel oblongitas & quælibet alia figura, sed non omnis figura, potest pristinum pondus, sed non omne pondus: potest hic odor aut ille, nescio an omnis odor: potest aut asperitas aut lenitas, sed non utraq;, potest aut calor, aut frigus, aut tepor, sed non omnia hæc. Quarè perpetuè qualitates hæ dicendæ erunt, quæ generales sunt in quibusdam (ut dixi de sole) etiam speciales. Sunt autem generales quæ aut sensibus obijciũtur, aut sensis. Sensa uocabant ueteres ueluti animi sensus. Igitur de sensibus qui sunt ad intelligendum faciliores prius dicamus.

Sensa.

De

De qualitatibus quæ sensu cognoscũtur. Cap. XIIII.

SEnsus(ut superius dixi)sunt potentiæ quædam sentiendi in corpore animato. Hi quinq; sunt ab omnibus facti: uisus, auditus, gustus, odoratus, tactus. Obiectorum suorum singuli habent generalia nomina præter ultimum. Nam obiectum uisus est color, auditus sonus, gustus sapor, odoratus odor, tactus nullum. Sed quod pauci animaduerterunt, abutimus nomine sensus pro nomine obiecti ut superius ego feci: dicimus tactum durum, mollem, asperum, leuem, cùm non sit sensus qui percipit, sed rei perceptæ esse talem sicut non est uisus esse album, aut uiridem sed coloris siue corporis: nec auditus esse acutũ aut grauem, sed soni. Species huius obiecti (ut de hoc primũ agam) sunt mollities, durities, asperitas, leuitas, caliditas, frigiditas, & si qua sunt huiusmodi. An ad hunc sensum pertineat sentire quid graue, quid leue, quid robustum, quid imbecillum, & si quid est tale dubito an potius ad robur siue ad uires. Huic sensui subijcit Aristoteles gustum & haud dubiè gustus per tactum fit, tamen alius hic est sensus, alius ille. Neq; enim palatum ita cibi asperitate offenditur, ut amarore, quoniam in amarore offenditur gustus, hoc est, uis illa gustandi, ut asperitate, corpus ipsum: ut offenditur manus, pes, oculus, ut auris. Quippe per uniuersum corpus diffusa est uis tactus nec exterius modò, uerum etiam interius: & idcircò Tactus.

tactus uehemẽter læsus, præcipua causa mortis est. Habere & Venus aliquid sensibile proprium est di cenda, quia ad tactũ pertinet, ut suauitas somni, ut de lectatio, quemadmodum dixit Socrates, confricando membra prurientia, & si quid aliud huiusmodi est: Semper enim est eadem. At saporis multæ sunt species & plures quàm quæ Aristoteli placent, septem, & si non denominet, ille enim omnes uult fieri ex dulci & amaro, sicut ex albo & nigro omnem colorem, quod confutare non magis possum quàm ipse facit, qui quod ait nõ probat. Dicam potius de Aulo Gellio, qui reprehendit eos, qui uersum Vergilianũ emendando deprauãt. At sapor indicium faciet manifestus: & ora Tristia tentantum sensu torquebit amaro. ait enim Vergilium amaror scriptum reliquiße, & malè à quibusdam emendari amaro, quòd absurdè dicatur, sapor sensu amaro torquet. Aulus Gellius non sentit, nunquam sensum esse corporis saporem, sed sensionem, ut dicimus, tu non habes sensum doloris, ait saporem esse ipsum sensum: Non aliud enim se habere sensum, non habet in se alium sensum? At habebit adiecta differentia speciem: sapor enim adiecto amarus, fit amaritudo siue amaror, ergò quo sensu torquebit amaror ora, nẽpè amaroris, quoniam sensus sapor est. Ita res in idem recidet. Neq; erit absurdũ ut dicatur: sapor torquebit ora, suo amarore, non magis quàm amaror torquebit ora sensu seu sapore suo, quia amaror sapor & sensus ẽ. Si modò scienter dicitur sapor esse sensus. Nã odor

In A. Gel.

pro

pro corporis ipso sensu nonnunquàm inuenitur, sicut è contrario tactus, qui est sensus pro suo obiecto, ut ostendit Quintilianus, nam uisus damnum sarciunt reliquæ uoluptates, odor, gustus, tactus, auditus: odor pro odoratus dixit. aliquandò & gustus ita accipitur, ut amaro gustu cibus est. Odoris species nō habent nisi paucißima nomina, ut fragrantia & fœtor. Ideoq; otiosum sit hoc loco illas enumerare. uisus obiectum (ut dixi) est color, & ex consueti figura, quantitas, motus, quies, quarum figura est qualitas. de reliquis posteà differemus. eadem quatuor etiam tactus sentit, duo posteriora nōnihil auditus. Quid, splendor, est'ne color? an alia quædā qualitas? Aristoteles uult eum esse, non dico candorem, sed candidum (si candidus) quæ nam erit eius substātia? quem cùm faciat candidum, miror cur dicat solem & ignes rutilos, undè enim suum candorem splendor habeat, nisi à sole (quem Homerus candidum facit) aut ab igne, aut si quid his simile est. Nusquam enim splendorem, nisi in his aut ab his. nec uideo quarè ignis aut sol, si rutilus esset, non posset habere splendorem rutilum: ergò splendor seu fulgor est uigor ille, illa uiuacitas ignei coloris. Nam qualitas in qualitate est, & aliquādo in actiōe, ut pulchritudo formæ corporis, suauitas coloris, dulcedo uocis, tarditas ambulationis. Quo fit, ut omnem, quem nanciscitur colorē splendor & fulgor illustret, uehementioremq; reddat. in aëre uerò qui colore uacat, nullū repræsentat colorem, etsi Aristoteles aëri dat colorē albū,

quē nisi colorem haberet, non cerneremus, uti solem, quem album propriè & argenteum nōnunquam alia de causa aureum cernimus. Ego qui se uidisse aërem præter Aristotelem, inueni neminem. Nam nisi ui disset, nunquàm album esse dixisset. Obiectum auditus dixi sonum, quē Aristoteles uocat ψόφον eumq́; differre uult à uoce, id est, φωνὴ, quòd illa sit animalis ore prolata, &, ut Platoni placuit, propria hominis, hic uerò magis communis, & illius genus: uox nō nisi, ut sic dicam, dearticulata. Et tamen terræ motus & ψόφον & φωνὴν dixit. Apud nostros rarò est diuersitas cùm dicant, literarum alias uocales, alias consonantes, non ut Græci alias uocales, alias conuocales, alias, ut dicimus, semiuocales ἡμίφωνα σύμφωνα φωνήεντα. Vndè nonnunquā dicimus: sonus uocis quasi qualitas uocis. Quidam, præcipuè qui de arte grāmatica scripserunt, Diomedes, Donatus, Seruius, hæc duo nomina non uidentur distinguere, quorū primus ita ait: Quāquàm ueteres, omnes sonos uoces dixerunt, ut: fractasq́; ad littora uoces. Eum quidam aërem esse dixerūt, sed ictum, siue percussum, ut Stoici, Plato etiam spiritum, quidam uentum, quidā percussionem, siue motum aëris è quibus est Aristoteles, qui in libris de anima ait: sonus est duorum corporum solidorum uehemens conflictio. & iterum, sonus est motus eius quod moueri potest. hunc in modū ad hanc Aristotelis uehementiam, quæ superuacanea fuit, addunt Diomedes & Donatus dicentes: sonus est corporalis, repentinū auribus referens fragorem.

ψόφος.
φωνὴ.
Sonus.

gorem, sed neq; aër ictus, siue percussus est sonus, neque uentus, aut spiritus, quia uentus nec spiritus aër sunt, & aër corpus. At sonus, quia obiectum auditus, qualitas est. Neq; percussio aëris, aut cōflictio, aut motus, quia ista sunt actio, uerùm ex percussione, siue ex cōflictione (ut dixi) qualitas, sicut ex percussione liuor & dolor. Quod testatur Quintilianus inquiens: si quis dicat sonus est duorum corporum cōflictio, errat, ut opinor. Nō enim sonus est conflictio sed ex conflictione. Priscianus quasi ambiguū ponit dicens: uocem esse tenuißimum aërem ictum, uel suum sensibile aurium, tamen paulò pòst corpus aëreum sentit esse, quia & aurem tangat, quod falsum est, cùm aurem nō magis tangat, quàm color oculū, neq; si tangeret continuò foret corpus, non magis quàm splendor, & per tres dimensiones sicut cætera corpora dignoscatur. Nam non aliter sonus mensuram recipit, quàm splēdor in aëre & color in pariete. Quia, comparaui sonum splendori, non protinus comprobauerim illam Aristotelis comparationem dicentis: quemadmodum sine lumine non sunt uisibiles colores ita neq; sine sono acutū & graue. Nam acutum & graue species sunt, siue differentiæ soni. Vndè sonus acutus appellatur, et sonus grauis. Colores nō sunt luminis species, neq; dicitur lumen uiride & lumen uenetum. Color ipse est genus, diciturq; color uiridis, & color uenetus. Democritum atq; Epicurum transeo, qui ex indiuiduis corporibus uocem constare dixerunt. Quorum assertor Lucretius libro quarto. Vñ uox.

f 5 ait:

ait: Corpoream quoq; uocem constare fatendum est, et sonitū quando possunt impellere sensus. Prætereà radit uox fauces sæpè, facitq; asperiora foras gradiens arteria clamor: & in plurimos deinceps uersus. Verùm radere fauces non est uocis, sed aëris uiolenti. Hanc quæstionem Aulus Gellius cùm proposuisset, penè ab ipsa conterritus, dissoluere formidauit, tanquàm nimis arduam argutamq;. Ideoq; Enniano uersu elusit: Philosophandum paucis, nam omninò haud placere. Similiq; modo Lactātius, qui cùm non nihil contra alios de hac ipsa re disputasset, intulit: Non est igitur comprehensum quo modo fiat, aut quid sit, atqui apertè sanè Quintilianus ostenderat, quo modo sit. Et cùm sit obiectū auditus, in prōptu erat qualitatem esse intelligere, nisi fortè non dubitabat hoc Lactantius, sed undè esset & ubi: ego opinor: sicut splendor è luce prodit & in luce est: ita uocem à duro corpore prodire in aërem, & in ipso duro corpore, uel terra uel aqua esse, quæ ideò non permanet, quia ipsa actio undè facta est uox, non perseuerat, ut actio lucis. Vndè fit, ut hæc qualitas poßit adesse & abesse citra subiecti corruptionem, qualis est odor nonnunquàm & sapor: si tamen in totum extingui potest. Nimium sonū Aristoteles audiri posse negat, sicut nimiam lucem cerni. Ego sentio non nimium sonum, sed minimum audiri non posse, nimium uerò sonum audiri, & nimiam lucem cerni. Aliter nec exanimarentur animalia ex tonitruo, nec oculi ex nimia luce caligarent. Nolo nunc disputare uter

Nimium.

sit

sit præstantior sensus, auditus'ne, an uisus, nam multa dici possent, & an hominis sensus præstent sensibus aliorum animalium, an non, tractemus quæ sunt huius loci potius. Vox humana naturalis illa quidẽ est, sed eius significatio ab institutione descendit: homines enim rebus cognitis, uoces quas adaptarent inuenerunt, quorum primus fuit Adam, deo autore, easq́ cum suis significationibus posteros docuerunt: ut soni quidem sint à natura, uoces autem & significationes ab artifice: quorum sonos auris, significationes animus, uoces ambo percipiunt. Postremò inuẽtæ sunt literæ quasi mutæ uoces, siue uocũ imagines, ut ipsæ uoces sunt quasi imagines significationum, quæ iam propriè dicuntur uocabula. Atq́ hoc est quicquid loquimur etiã ipsum substãtia, qualitas actio, atq́ adeò ipsum res. Nam sicuti ligno nomen lignum est, & lapidi lapis, & ferro ferrum: item rerum incorporaliũ, ut scientiæ est nomẽ scientia, uirtuti uirtus, generi genus, speciei species: ita substãtiæ substantia, ita qualitati qualitas, ita actioni actio, deniq́ ita rei res, itaq́ res significat rẽ: hoc significatur, illud huius est signũ, illud nõ uox, hoc uox est, ideoq́ definitur: Res est uox, siue uocabulũ oĩm uocabulorũ significatu suo cõplectens. ergò uocabulũ, inquies, est supra res, quia res uocabulũ est etiã. sed significatum rei supra significatum uocabuli est: & ideò uocabulũ res est, & unã significat dũtaxat rẽ. Illa aũt uox omnes res significat, quẽadmodũ hæc uox deus, infra multas alias est, nã illam transcendit spiri- **Res.**

ſpiritus, tranſcendit ſubſtantia, tranſcendit eſſentia, tranſcendit aliquid & res, ſignificationis autem dignitate cuncta alia tranſcendit, cùm ſit ipſe cæterarũ rerũ autor. Quapropter nihil intereſt utrum dicamus, quid eſt lignũ, quid eſt lapis, quid ferrum, quid homo, an quid ſignificat lignum, lapis, ferrum, homo, quorum nihil de res dici poteſt, quid eſt res, & quid res ſignificat, quoniam quid, reſoluitur in quæ res. At ſi interrogauero quæ uox eſt res, recte reſpondebis: ex uox ſignificans omniũ aliarum uocum intellectũ ſiue ſenſum. ſed quæ idem penè nunc quod qualis ſignificat.

De qualitatibus quæ ſenſis percipiuntur. Cap. XV.

QValitates quæ ſenſis cognoſcuntur, & ſi non nihil paulò antè attigi, primùm ea quæ in anima ſunt, ut uirtus, uitiũ, ſcientia, gaudiũ, dolor, ſpes, metus, deindè quæ toti animali adſunt, ut gloria honor, imperium, dignitas, uis, præfectura, conſulatus, magiſterium, ſacerdotium, coniugium, celibatus, uirginitas, paternitas, propinquitas, familiaritas. Quanquàm multa horum poſſunt adeſſe ſpiritibus. Nam & throni & poteſtates & principatus & uirtutes in angelis ſunt. Et in deo paternitas & (ut hoc uerbo utar) filialitas. etiam ſimile quiddam alijs rebus adeſt, ut eſſe loco, eſſe ſacrum, eſſe prophanum, eſſe religioſum, eſſe purum, eſſe publicum, eſſe priuatum, eſſe celebrem, eſſe proprium, eſſe alienum, eſſe honeſtum, eſſe in

esse infamen, & incestum & similia. Tum quæ rebus omnibus adesse possunt, numerus, ordo, series, differẽtia, similitudo. Itẽ fortuna, necessitas, causa. Postrèmò uocum significatio, & significationum superioritas, inferioritas, paritas, in quibus sunt (ut suprà dixi) genus & species, totum & pars. Nam cùm dicõ homo est species, animal est genus, quid aliud dico, quàm hæc substantia homo, habet hanc qualitatem inferioritatis, ut hæc substantia animal, habet qualitatem superioritatis uocis, siue quòd significatio huius capacior & latior, huius restrictior & angustior. Item manus est pars, ad brachiũ, & brachiũ, totũ ad manum, uidelicet habet maioritatis minoritatisq; proportionem, seu differentem qualitatem. Probabo hoc per ea quæ possunt aliquibus uideri mirabiliora. Si dicã pater meus uenit, frater uocat, rex imperat, põtifex orat, maritus minatur, prætorius dicit, collega probibet, filius studet, & alia infinita, substantiã significant. At hic est pater meus ille frater, iste pontifex, Socrates est maritus Xantippes, Caßius est prætor, tu collega meus es, illa soror est, ista omnia qualitatem solam significant. Nam substantia in suppositis est uidelicet hic uir, illa mulier, ille homo, Socrates homo, Caßius homo quod etiam nunc probatur esse has qualitates, quòd possunt citra subiecti quoq; corruptionẽ abesse: quòd hic homo qui est pater meus posset fieri non pater, ut si ego & cæteri filij eius decedamus, & item in cæteris. & qui hodie non est pater, non frater, non rex,

non pontifex, non maritus, non prætor, & plura alia, cras possent fieri hæc omnia aut pleraq; et hæc quũ hodie sit, perendie horum fortè nihil erit. Quinetiam cùm dico: unus illorum ad me uenit hominem: nam subauditur homo, significo. Aut hic est unus illorum non hominem: nam (illud hic) hominem innuit, sed qualitatem consortij noto. Porrò in huiusmodi hominibus licet reperire gradus generum ac specierũ. Vtar nostræ religionis exẽplo. Clericus est genus, eius species diaconus, huius sacerdos, huius quoque episcopus, dehinc, si uolumus hoc addere, archiepiscopus, & ad extremum papa: ita enim nunc Græco nomine uocatur summus pontifex siue Romanus episcopus: ut si papa est, archiepiscopus sit: si archiepiscopus, episcopus sit: si episcopus, sacerdos sit: si sacerdos, diaconus sit: si diaconus, aut si addendum est subdiaconus, clericus sit. Idem de similibus dictum sit.

De actione & uerbo substantiuo Cap. XVI.

Supest actio, quã nescio an bellè appellẽ accidẽs, cùm non accidat, sed emanat è spiritu, è corpore ex animali, è qualitate, etenim scriptio quæ actio est digitorũ meorum, non accidit digitis meis, sed è digitis proficiscitur. Sed sui uocabuli Aristoteles rationem uiderit, nos eo uti nihil necesse est. Actio autem & actus idem, ut cultio & cultus, usio & usus, uocatio & uocatus, egressio & egressus, hortatio & horta-

hortatus, impulsio & impulsus, conceptio & conceptus, uenatio & uenatus, suasio & suasus, nisi aliquid differentiæ usus receperit, ueluti in hoc ipso. Nā actionē oratores qui dicuntur actores pronunciationē uocant, & item orationem habitam, & cum alij tum iuriscōsulti actū pro iure, uel iumentum, uel uehiculū agendi, etiam actionē pro iure agendi in iudicio. Sed nunc nō de hoc sensu loquimur, sed illo generaliore, quæ etiam opera siue operatio, pro qua nō minus frequenter accipitur actus q̄ actio: ut apud eosdem iurisconsultos, actus quidē uerbum generale est, siue uerbis siue re, quid agitur, ut in stipulatione, uel nouatione, nec refert an actum, an actionem, an operam, an, ut ille nescio quis Augustinus categoriarum explicator, facit operationē, Aristotelis uerbum transferēs energian, quod alibi significat efficatiam, isti semper transferūt actū, quasi aliter non possit, eodē uocabulo transferūt entelechiā, apud eundē quod Plutarchus sentit accipiendum pro ἐνεργία, & sic hoc à perfectè habendo, illud ab operando dicatur, cui quasi collega est δύναμις: quod transfert Quintilianus uis, dicens à nonnullis transferri potestatem, à nonnullis potentiam, ut recentes faciūt, horum trium nominum duo uetusta sunt, ideoq́ue transferri potuerunt actus & potentia. Tertium ab Aristotele fictum, ideò uerbum de uerbo transferre non possumus. Quorum omnium apud Aristotelem (ut apertè loquar) inscita quædam scientia est. Ait enim hoc lignum uel hic arboris truncus est arca,

Actum

Energia.

ἐντελέχεια

δύναμις.

est arca, non actu sed potentia, fac Aristoteles ut ex hoc ligno fiet arca, dicemus hoc lignum est arca actu? quis unq̃ ita loquutus est? quis non ita loquentem rideret? cuius enim iste actus est? ligni'ne? at lignũ nihil egit? an fabri? at faber facit arcã non agit, ideoq; non uocatur actor ullus artifex, sed autor. Quid attinebit addere actu? Nẽpe inquis quia aliud est lignũ arcam esse potentia. Quis etiam isto inquã modo loquutus est? quod ne dici quidem ratio permittit, aliud est enim lignũ fieri posse arcã, aliud est esse arcam potentia cum dicimus, fieri arcã posse, iã negamus esse arcã: quia quod est, fieri rursus nõ potest cùm iam factum sit, quanto satius erit sequi communem loquendi consuetudinem, hoc lignum potest effici arca, scilicet quòd forma figuraq; huius ligni mutabilis est in formam figuramq; arcæ. Nam talia nomina in bilis exeuntia nonnunq̃ significant istam tuam potentiam, seu malumus dicere poßibilitatem, ut ipsum poßibilis, ut frangibilis, extinguibilis, sensibilis, penetrabilis, donabilis, potabilis, & alia infinita, quæ poßibilitas, est natura ipsa rei, siue, ut quidam aiunt, aptitudo, undè dicere solẽt natura aptũ. At natura nihil est aliud, quã innata rei qualitas, quod etiam Græca uox indicat φύσις, licet eam in Deum quoque transferamus, qui nihil habet in se nati. Itaq; dicendum erat, hic truncus est conuertibilis in arcam, non autem est arca potentia, uide quo patefacta sibi hæc ieiuna euasit hominis impudentia, ut diceret quod frigidum est, calidum esse, quod calidum, frigi-

Actor.

Autor.

Nomina in bilis.

Natura.

frigidum, quod leue, graue, quod graue, leue, quod bonum, malum, quod malum, bonum, quod paruum, magnum, quod magnum paruum. Item aër est aqua & ignis. Itemq; aër est aqua et terra. Terra quoq; est aqua & ignis. Ignisq; terra et aër: & quod omnium maximè falsum est, humor est siccitas, & siccitas humor, non actu, sed potentia. Nanq; qualitatem mutari in qualitatem, & corpus in corpus mutari posse diceret: & si non diceret Aristoteles posse, sed esse aliam qualitatem, uel aliud corpus, non tam absurdum est quàm humorem quod est corpus, mutari in siccitatem, quæ corpus non est. Quid tertiũ uocabulum entelechia si idem quod actus significat, quid opus inuentu? quid sibi uult? quid in possessione iam occupata quærit? quid optat? eam Aristoteles nõ modò animæ & animatis attribuit, sed etiam trunco & lapidi. Quid potest esse in lapide nisi qualitas uel naturalis uel accersita? Valeant igitur hæc superstitiosa & calumniosa Aristotelis uocabula, in quibus cùm uult uideri argutus, mihi uidetur potius arguendus, Nam eò uesaniæ uentum est, ut quidam deum actum esse affirment. Energia'ne erit deus, an entelechia, aut actio? prodigium mihi uidetur hoc esse, non uerbum. Agamus igitur nos simplicius & ad naturalem sensum usumq; communem accõmodatius. Etenim aliud est sic dicere: quædam uerba & penè omnia esse, quæ cùm actionem significent, tamen qualitatem aliquando indicant, ut hic benè scribit, benè pingit, egregiè luctatur cũ ab

Entelechia.

opere cessat intelligitur quòd bonus scriptor est bonus pictor, egregius luctator, hic homo non uidet: id est, caecus est, omnis homo est mortalis, nō aūt quod animam agit, idem expirat. Itidem in uoce passiua, ut ego non moueor minis, tu ad omnem nuntium turbaris, scilicet quòd nō sum mobilis propter minas, et tu ad omnem nūtium es pusillanimus. Quaedam etiam

Verba q̄litatē significantia.

uerba semper qualitatem significant, ut caleo, frigeo tepeo, palleo, rubeo, quae nihil aliud significāt quàm calidus, frigidus, tepidus, pallidus, rubeus sum. Item gaudeo, doleo, timeo, spero opto, amo, odi, uerius est ut qualitatem significent, Nomina quoque uerbalia quae suapte natura significāt actionem, in qualitatem etiam transeunt, ut ipsum actio, quae (ut dixi) interdum orationem actam significat, Oratio quoq; cùm agitur actio est, cùm legitur qualitas. Item turbatio maris molesta est stomacho, commotio ciuitatis grauis est bonis uiris, hoc est status uel maris, uel ciuitatis, quasi passio quaedam. ut occupatio, quòd scilicet occupatus sum, non quòd occupo alium. quale est cùm significat praeoccupatio, licet & hoc passiuè accipi possit, ut praeoccupatio loci, & alia huiusmodi infinita: ut accusatio quae cùm accusato-

Accusatio

ris dicitur, actio est, cùm rei, qualitas passioq;. Item alia quoque nomina, ut labor, aliquando est ipsa la-

Labor.

boratio, aliquando lassitudo. Vita actio est, undè uita bona & mala dicitur, quandò quis benè agit uel malè, & tamen qualitas, cùm quis dicitur habere uitam, aut certè carere. sicuti mors quae in mortuis quali-

qualitas est, ut apud Vergilium:

Morte Neoptolemi regnorũ reddita cessit.

Par Heleno. In morientibus actio, ut apud Ouid.

Ad nomen Thysbes oculos in morte grauatos

Pyramus erexit, Ideoq; illud uocatur expirare & animam agere, quanquam posset uocari qualitas, conditio illa morientis. Qualia sunt illa uerba: sto, iaceo, sedeo, quiesco, cesso, quæ quòd habitum quendam corporis & si in animam hoc cadat, habitum quendam animæ indicant, ad illum modum formati formatæ'ue qualitatẽ significant. Quod autẽ est actio aliqua stantis, iacentis, sedentis, quiescẽtis, cessantis, quid ni actionẽ ex quo interrogati quid agitur respondere solemus, statur, iacetur, sedetur, quiescitur, cessatur. Nam & si dicat Cicero hoc ipsum nihil agere & planè cessare delectat, non tamen nihil prorsus agimus etiam cessantes, cùm etiam dormire aliqua sit actio dicenda. Etenim ignis nunquam ab actu suo discedit, ita nec anima flammei (ut Quintilianus ait) uigoris, ita nec corpus animatum, ita nec aqua, nec terra, nec aër unquam cessat agere quod suæ naturæ est. Itaq; re uera nulla est in rebus cessatio & quies: id autem quod cessationem ac quietem uocamus, quia actio non est, qualitas erit, quod probat compositum eius requies, quæ ab omnibus tan quam iucunda qualitas amatur. De motu quid sit satis dixi, quẽ nihil differre à motione dixi: & item quid generatio, quid corruptio, quid diminutio, cui oppositum est augmentum siue incrementum, quid Quies. Requies

alteratio, quid loci mutatio. Quanquàm motus propriè est loci mutatio: neq; enim si quid aut odore aut sapore mutatum est, dicemus factum esse motum, sed mutationem, quæ propriè dicatur alteratio. Quo fit ut non sint hæ tot species motus quot Aristoteles facit. Nam corruptio sub alteratione est, generatio uerò sub incremento, & diminutio sub corruptione & alteratione & loci mutatione, utiq; in rebus quæ uegetantur. Nam in his quæ non uegetantur potest solum locum habere loci mutatio, quæ & ipsa potest uideri alteratio. Neq; enim uideo cur dicat Aristoteles quædam crescere, quæ non alterentur, ut quadrangulus, qui circumiecto gnomone creuit quidem, sed alteratus non est. An uerò hoc ipso quod creuit alteratus nō ē? mihi uerò uidetur nō modò alteratus, sed omnino alter factus esse. Et de cæteris quidem uerbis diximus, de substantiuo autē quid dicemus? Nimirū tale inter cætera uerba, quale res inter cætera nomina. Nam ut aliorum nominum significata redeunt ad res: ita aliorum uerborum ad substantiuum, non enim caleo, frigeo, & alia uerba dicimus res, sed ipsum calere & ipsum frigere: quæ nomina sunt, & si rem significant cum uerbo substantiuo, quod in se habent, & in quod resoluuntur, ut caleo, frigeo, uiuo, sum calidus, frigidus, uiuus. Itē amo, curro, cerno, sum in amore, in cursu in cernēdo. Quod declaratur ex uerbo possum: quod ex uerbo substantiuo positum est, & pos, undè composita sunt impos, & compos, possum enim nihil aliud, quàm sum pos,

Pos.

tu po-

tu potes, tu es pos, siue potis. Nam pos à potis dicitur esse apocopatum, ille potest, ille potis est, ita, scio, sum scius, nescio, sum nescius, cupio, sum cupidus, & ita in cæteris. Quarè cùm nullam rem significat uerbum substantiuum, non est quærendum quid significet, præsertim cùm sit genus, & origo, & (ut sic dicam) substantia uerborum aliorũ, nisi dicimus significare uitam quandam, ut cũ, dicimus, dominus est, ego sum, lapis est. Non solùm Deus est, hoc est, uiuit, & itẽ homo, sed etiam lapis hoc ipso quòd est, uitam quandã habet. Et quemadmodum argentũ uiuũ materia & genus omnium metallorum, & in quod illa resoluuntur: ita uerbum substantiuum aliorum uerborum ut hoc separatum à metallis reliquis, si ipsum dicendum est, metallum uiuere dicitur: ita uerbum substantiuum à cæteris seiunctum quodammodo uitam significare dicendum est.

Cætera prædicamenta, aut ad substãtiã, aut ad qualitatẽ, aut ad actionem recidere. Cap. XVII.

EX his, quæ dixi, ut doceam decem Aristotelis prædicamenta in nostra tria recidere, constat illud quod uocat situm, seu positũ esse: ut iacere sedere, cubare, aut actionẽ esse quia semper agimus, aut qualitatem, quia ad illum modum formata sunt membra & corpora. Et illud quod uocat habere, ut armatũ, uestitũ, calceatũ esse, & ipsum cadere in spe-

ciem qualitatis quæ est figura, non minus q̃ sua contraria, ut inermē siue exarmatū esse, nudum, exutum discalceatum esse. Nā & si arma, uestis, calcei, sunt res corporales, tamen qualitatem homini inducunt: ut cùm sit omniū sermo, non talē prodire in aciē armatum, qualem inermen, & non talem uideri indutum, qualem exutum. Quid mirum de his quæ extrinsecus ueniunt, cùm ea quæ sunt ipsius corporis pars faciant qualitatem? ut qualis ille homo est, respondetur corpulentus, pinguis, succiplenus, crinitus: aut contrà macer, exilis, siccus, caluus, etiam extra homines: columna solida, panis densus, dolium uino plenum, marsupium pecunia refertum, & contrà, columna concaua, panis rarus, dolium uino uacuum, et marsupium pecunia exinanitum. Item uestis humida, solum udum; crines rore madidi. Quinetiam illud quod uocant relationem. Nam superius ostendi quēpiam esse patrem, esse filium, esse præceptorem, esse discipulum, nil aliud esse quàm qualitatem. Quintilianus de accidentibus personæ inquit conditionis etiam distantia est. Nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cælebs, parens liberorum an orbus sit. En cōditioni personæ subiecit tanquàm similia esse, clarum obscurumq́; magistratum priuatumq́; ciuem peregrinūq́; liberum seruūq́; quæ utiq; qualitates sunt, & patrē filiumq́; esse, quæ & si relatiua sunt, tamen qualitati subiecta sunt, sicut illa quæ qualitatis sunt & ipsa relatiua. Quanq̃

quod

quod adiectiuũ non est relatiuum: ut bonum, & malũ pulchrum & turpe, sanũ et infirmum, magnũ & paruũ, multũ & modicũ, lõgum & breue, & item cætera. Nihil enim sunt relatiua substantiæ, naturæ relatio inter me patrem, & te filiũ, non in substantia est (quòd homo sim ego tuq́) sed in accidente: quòd ego homo, sum tibi pater, tu mihi filius, quæ sunt qualitates. Natura relatiua quãtitatis, ut de quãtitate nunc agã, qualia quæ modò dixi magnum & paruũ, multũ & modicum, longũ & breue, sunt illa quidem quantitatis, sed tamen & qualitatis, cui maximi quiq́ autores, ut relationem, ita quotitatem, & quantitatem subiecerunt. Quorum sunt Cicero, Quintilianusq́, qui tres generales causarum status faciunt: coniecturalem, definitiuum, qualitatis. Quorum posterior ita inquit: Est aũt qualitas, alia de summo genere, atq́ ea quidem non simplex: nam et qualis sit cuiusquam rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima? an humana specie deus? Et de magnitudine ac numero, quãtus sol? an et unus mundus? quæ omnia quidem coniectura colliguntur: quæstionem tamen habẽt in eo, qualia sunt, si quid ipsa loquẽdi cõsuetudo confirmat: Quippè interroganti qualẽ agrum emisti? respondeas, oblongum abinitio, deindè latiorẽ, duorum iugerũ longitudinis, incertæ latitudinis. Item, qualem equum mercari debeo? dicas erectum, sublimen, lato pectore, breui aluo, paruo capite, grandibus oculis, procera ceruice, prolixa ac subdensa cauda: quinquennem sexennem' ue

Equi probi nota.

aut non plurium annorum octo. Vides ut quantitas omni ex parte cõtinetur in qualitate, adde etiã quoti-

Quotus. Quantus. tatem, quod nomen Aristoteles non usurpat, tanquàm græcum nullum sit, sed pro quotus ait quanti, quod nos nonnunq̃ in singulari facimus: ut, quantum nummorũ, pro quot nũmi. At Græci, quanti num-

Quotitas mi, quantæ literæ, pro quot, & tanti pro tot. Vt nostrorum quidam etiam magni fecerunt. Pro quotitate Aristoteles ponit quantitatem discretam, quasi quotitas nõ sit sub quantitate. Alterã uerò speciem quantitatis appellat continuã, ex quibus hanc arith-

Quãtitas continua. meticus, ac geometer tractat, illiq; priores partes Nicomachus tribuit, nec consentit arithmeticã subiectã esse geometriæ. Siue igitur quotitas sit genus quãtitatis, siue quãtitas quotitatis, quid mirum? Si aliud adhuc possit esse altius genus, quã ego, imò maximi autores aiũt esse qualitatẽ, & ipsa loquendi cõsuetudo optima testis affirmat, nec ratio refragatur. Nam cũ alibi tũ in iure ciuili dicitur de his, quæ cõstant numero, põdere & mensura, ponitur autem mẽ-

Pondus, sura pro quantitate, certè pondus sub quantitate nõ est, At qui dicimus leue, graue, ut in quãtitate breue, longũ, & in numero dimidiũ, duplum. Cur ergò non fecerunt relatiua ponderis? dicent, quia hæc sunt relatiua qualitatis: audio, sed tamen ponderis.

Quantum Quotum. Ita illa relatiua quotitatis & quantitatis. Sed eadem relatiua qualitatis. Adde quòd quantũ nihil est aliud, quàm cuius magnitudinis paruitatis'ue, quotum, quàm cuius multitudinis paucitis ue. At qui

magnum

magnum esse uel paruũ, hominem multorum uel paucorum annorum, talia sunt qualia quadrato corpore, uel obeso, uel pingui, uel exili, uel procero, uel puerum, uel iuuenem, uel senem esse. Neq; me præterit solere iungi quantus ad qualis, ut apud Vergilium:

Nã qualis quãtusq; cauo Poliphemus in antro,
Lanigeras claudit pecudes.

Et iterum:

Qualisq; uideri cœlicolis & quanta solet.

Id lucis & euidentiæ gratia, & penè ex abundanti additum est, quod probat id quod mox sequitur de Cyclopibus:

Cernimus astantes, ne quicq̃ lumine toruo,
Aetneos fratres, cœlo capita alta ferentes:
Concilium horrendum, quales cum uertice celso
Aereæ quercus aut coniferæ cyparissi.

Cur non dixit quales & quantæ? Quinimo nihil est qualitatis, nisi ipsa quantitas, & si addere hoc uolumus etiam quotitas, quid enim simile habent quercus multæ, & multæ cyparissi illis cyclopibus, nisi magnitudinem, & numerositatem. aliquando iungitur qualis & quantus distinguendi causa eam speciem, à genere, ut apud Quintilianum: In ea prima obseruatio est qualem habeas, secunda quomodo utaris. natura uocis spectatur quantitate & qualitate: quãtitas simplicior, in summa enim grandis aut exigua est. Sed inter has extremitates multæ sunt species, ut ad ima ad summam, ac retrò sunt multi gradus, qualitas magis uaria. Primum non dixit natura uocis specta-

tur qualitate & quantitate, tanquàm posset addere quantitas qualitati, sed præposuit speciē, deindè subiunxit genus, & quantitatem complectens, cùm inquit, prima obseruatio in eo, qualē habeas ipsum, qualem habeas, aperuit esse naturam uocis. Naturam autem uocis habere in se quantitatem, cur ergò eam addidit? nēpè (ut dixi) pro reliqua parte qualitatis. Quasi eodem modo, quo Cicero facit, qui iustitiam diuisit in iustitiam & beneficentiam. Et apud Modestinum de iure ciuili, adoptionis nomen est generàle, in duas autem species diuiditur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera arrogatio. Adoptatur filius familiâs, arrogātur qui sui iuris sunt. Sed quid in re aperta disputamus? an non hoc ipsi quoq; uulgo notum est? apud quod si quis interroget qualem uocem habuit Stentor? respondeas magnā, grandem, uastam, instar uocum quinquaginta hominum: aut è cōtrario de altero exiguam, tenuem, pusillam, modicam, angustam & penè dimidiam uocem. Quantitatis dicunt esse (ut pergam dicere) aliam longitudinem, profunditatem, quæ nō uideo quid inter se differant, nisi fortè quadam qualitate: nam in area quadrata æquis lateribus, quæ est longitudo? quæ latitudo? non'ne eadem? Aut quid est aliud latitudo quàm longitudo in obliquum? propter quod de quibus dicere solemus plus longitudinis esse in obliquū, quàm in rectum: ut etiam geometræ de orbe terrarum, etiam in mensa cui aßidemus, longitudo ipsa, latitudo est. & latos agros uocamus, qui quoquò uersum

Adoptatio. Arrogatio. Lōgitudo Profunditas.

ſum hoc eſt in longum & latum protenduntur, & latifundia nõ modò quia lati ſunt fundi, ſed quia etiam longi. Etiam longitudo & in altitudine eſt, ut hic homo longus eſt, id eſt, altus. Quæ item longitudo eſt in circulo? quæ latitudo? ergò non differunt hæ, niſi quòd illa in rectum porriguntur, hæc in tranſuerſum, ex quibus duabus aiunt conſtare ſuperficiem, & ſi addas profunditatem, conſtare corpus. Nullum enim corpus conſtare, niſi ex dimenſionibus tribus, & ob id ſubijciunt corpus quantitati, quod longè ſtultiſſimum mihi uidetur. Neq; enim corpus eſt quantitas, aut è dimenſionibus conſtat, quia aliud eſt quantitatem in ſe habere, ſiue dimenſiones, aliud eſt quantitatem uel è quantitatibus conſtare. Quemadmodũ neque ex qualitatibus conſtat corpus quas habet, quoniam ſine eſſentia nequit eſſe: ut dicendum fuerit corpus conſtat ex eſſentia, & alijs nonnullis qualitatibus, tum uerò longitudine recta, obliqua, profunda. Nec negandum, ſuperficiem (in qua ſunt duæ dimenſiones; longitudo, & latitudo) eſſe corpus, quia qui ſuperficiem tangit, corpus tangit. Neque hæc ſine illa, neque illa ſine hæc, aliquid eſt: Quanquàm ſuperficies corporis, quoniam plures ſunt, non ſunt tantùm longæ & latæ, ſed etiam profundæ. Superficies enim ueluti in corpore cubico, illæ quatuor laterales, profunditatem ſiue altitudinem indicant, ut illæ duæ planæ ſumma ac ima longitudinem ac latitudinem; quæ etſi duæ, tamẽ quaternarium numerum adæquant; quia in earũ utraq; eſt lõgitudo

Altitudo.

Corpus.

Sũpficies

tudo & latitudo, ut fiant duæ longitudines ac totidem latitudines, in harum quatuor singulis nihil inest, nisi altitudo siue profunditas. Itaq; sicut nulla superficies est longa, nisi lata, nec lata nisi longa: ita neq; talis nisi ꝓfunda siue alta. Quare si superficies nõ est sine longitudine & latitudine, & latitudo sine altitudine, sed extrema pars corporis, hinc lõgitudine & latitudine, illinc altitudine siue ꝓfunditate, non uera est eius definitio, ac ne lineæ quidẽ, ut sit linea lõgitudo sine latitudine, nã supuacuũ est sine latitudine. Quæ si superuacua non foret, recte addidisset Varro, & sine altitudine. Quid enim attinet addere de latitudine, cùm noĩaui lõgitudinẽ? sed quia nominata est linea, putauit addẽdũ illud: sine latitudine, quia uera linea, uel à lino, uel è ligno ex atramento, alio'ue quod oculis subijcitur facta, utiq; aliquid lati habet, quasi ipsa de uera linea loqueretur, quod nomẽ quia nõ propriũ est, sed aliunde sumptum, sic fuit definiendũ. Linea. *Linea est certi spacij lõgitudo, euidẽtiæ gratia in speciẽ ueræ lineæ descripta. Quo magis miror istorũ uanitatẽ, qui cùm addant illud, sine latitudine, aiunt lineã additã lineæ, nõ facere illã latiorẽ, seu latam: & mille lineas posse esse in quantulo'uis interuallo, cùm linea quantum ad latitudinem nihil sit, perinde ac si diceretur millies, nihil additum ad nihil, non faciet illud magis uel maius uel aliquid. Lineæ partem negant esse punctum, quia nõ solùm eius nulla pars sit, sed ipsum nulla pars. Et tamen aiunt terram instar cœli, rationem obtinere puncti, ubique*

cauillantes & imprimis naturam ipsam uerborum deprauantes. Superficiem uocant quantitatem, cùm apud cæteros aliud significet, ut in iure ciuili, ubi de superficiebus agitur. Lineam uocant longitudinem sine latitudine: cùm cæteri, & priores, & posteriores, non talem sentiant. Punctum uocant cuius nulla sit quantitas. Quod cæteri aliud sentiunt, ut cùm dicimus, puncta in brachijs fabrorum, & in frontibus seruorũ, ut in scribendo ratiocinandoq; facimus puncta, undè dispungere dicitur. Quòd si nulla quantitas dicitur cùm sit ita ut aliud additum alij, nihil plus faciat, non intelligo cur punctum non aliquid sit, cur non aliquid sit quantitatis illud, quo duo globi ænei se cõtingunt: quod fatetur esse punctum, & non plus fuit duo talia puncta quàm unum. Atqui istos mouet, quod si quantum illud dicat esse, necesse habent fateri rotundam quale pingitur. In rotundo autem, & anterior, & posterior, & aliæ multæ partes insunt quasi non minima quæq; sint maximè rotunda, ut licet uidere in puluere, in rore, in scintilla. Velim eos interrogare an esse uelint aliquod corpus tam minutum, ut diuidi non posit in partes, an uerò non. Si uelint esse id, non nisi rotundum est, eritq; punctum indiuisibilis quantitas, & aliud additum alij faciet quantitatem diuisibilem. Si nolint quæ ipsorum insania erit, qui tum conẽtur aliquid nosse aut imaginari minutius, quàm id quod deus fecit, & quàm natura rerũ fert. cùm præsertim ita sit punctum, imago minimæ, ut linea longæ quantitatis. Tum constituant punctũ in me-

Superficies.

Punctum

Dispũgere.

in medio circulo. quod ut nullum à deo est positum: ita nullum à nobis poni potest, duntaxat ad istorum legem. Iam uerò duo illa puncta lineæ aut sunt in linea, aut alibi: si in linea, partē quid ni lineæ occupēt? sin alibi, & ibi locum occupabunt: quicquid locum occupat, id aliqua pars est. Aristoteles tamen negat esse in loco, sed lineæ terminos esse puncta. Id ego ausim iurare eum non intelligere qui dicit: An ulli termini sine loco esse possunt? Sed eos fallit quod terminos in lateralibus superficiebus constituunt, ut in hac mēsa, longitudinis eius termini ac capita sunt in dextra ac sinistra superficie altitudinis tabulæ. Itaque illic puncta in alijs lineis partē obtinebunt. Quā rem ideò isti non animaduertunt, quòd calamo lineam pingunt, quæ nihil habere uidetur altitudinis, & cum ea frāgitur in duas, fieri aiunt duo puncta, cùm nihil sit additum longitudini lineæ. Et cùm rursus coëunt lineæ, perire puncta, cùm nihil deperierit longitudini, quasi puncta illa quæ cohæserūt fuerint in superficie longitudinis & non profunditatis, ueluti si duas tabulas committas, atq; compingas, non duæ superficies planæ profundæ se contingēt, quorum puncta sunt in planis superficiebus, sicuti plana sunt in profundis. Itaq; manent illa puncta, non pereunt: & partem lateralium linearum occupant. Sed ad hoc dicendum, istos induxit: quia cùm sentiant lineam esse longitudinem, credunt nunquam esse posse non longam. ergò non posse redigi ad puncta, ita nec puncta quantumlibet multiplicata facere posse lineam. Verùm

rùm quis ueget illam longitudinem posse redigi ad breuitatem aßiduè deducendo? Sicut enim punctum ullum imaginari nõ possumus, quòd pars nulla sit li neæ: ita nec lineam quæ non ad puncta redigatur. Quæ duo an fieri poßint, deo cognitum est, quemadmodum duo simul corpora in una superficie sint, ut neutrum sit altero superius, nec alterum sine altero tangi queat, ueluti in ligno & pruna, cui nescio an illud de contiguo, & continuo simile sit, ueluti in duabus tabulis (ut dixi) commißis, hoc est, inter se contiguis: licet enim corpus continuum non sit. nam duo sunt corpora non unum, tamen (ut sentio) linea plana, continua est, nihil intercapedinis in se habens. Hæc de quantitate. Quid dicemus de illo quod appellant Vbi? an aliud erit quàm aut substantia, aut qualitas, aut actio? Certè Aristoteles cùm ait ueluti in foro, & in lycæo, quod Athenis est gymnasium, satis significauit, Vbi esse idem, quod in loco corporeo. At enim negant locum esse corpus quia sit superficies. O ineptias hominum, id si ita est, ergò non in uase ligneo est uinum, nec in testaceo aqua, neq; in fictili oleum, neq; in uimineo panis, aut hæc quæ dixi dolium, hydria, fidelia, canistrum, non sunt corpora. Quis unquam dixit locum uasis, plenum uacuumq; esse nõ ipsum uas? cùm ipsum uacuũ uasis, aut spatium solemus appellare locũ, ut non est locus in dolio, aut in cubiculo, aut in scamno, & nihil loci uacat, multum loci uacat in hac domo, id est, nihil spatij uacui est. Sed quid loquor, qui uacuum uasis dixi & spatiũ esse

De Vbi in Aristotelem.
Lycæum.
Locus.

esse uacuum? cùm negant isti dari uacuum in natura. Quid agam? quam loquendi formulam sequar? quod iter tenebo? tritum'ne & uulgare, an hoc philosophātium? Superbum non tenere consuetum, flagitiosum à recto aberrare. Sed uideamus uter melius populus an philosophus loquatur. Populus ait se appellare
Vacuum. *uacuum dolium, quandò humore caret, uacuam piscinam, quandò uacat aqua uel piscibus, uacuum horreum, quandò uacat frumento, uel legumine, uacuū forum, quandò absunt illinc homines, etiam fornacem uacuam, aut furnum uacuum, cùm inde ignis amotus, aut extinctus est, seu lateres & panes absunt. Philosophus uult hæc uacua esse non posse, quia sunt plena aëre, quo abeunte aliud corpus ingreditur, & hoc egrediēte ille succedit. Ita nunquam illa sunt uacua. Respondeat populus penes se esse arbitrium, & normam loquendi. Nec se talia appellare plena, ubi nihil est præter aërem, nisi quandò aër ipse alicuius momenti est, ut uela nauium plena, & pila lusoria, siue follis lusorius, & uter aduentante uindemia plenus uino dicitur: Nam si craterem sine humore ob id plenum uocas, quia aër insidet, quid oportebat tanquam in re admiranda, & populo ignota gloriari dicentem: nihil datur in natura uacuū, cùm id pueri sciant, hi præsertim qui follem illum aut uesicam flatu implere consueuerunt. Et tamen si nihil est in natura uacuum, profectò nec plenū aliquid erit, sicut nec durum, nisi fuit molle: nec leue, nisi graue: aut amarum, nisi dulce, & ita in cæteris. Nam hoc ipsum quod*
aiunt,

diunt, non datur uacuum in natura, perindè est ac si dicerent, non datur aër in natura, quia nihil sit. Melius igitur populus, quàm philosophus loquitur, cum quo summi quiq; autores consentiũt, uocantes aërem medium, nunc uacuum, nunc inane, ut Vergilius: Vacuum per inane sequuta. Quintilianus, per inane longum. De Quando solent iidem cauillari, ut de ubi, quod significat in aliquo tempore. Nam omißis cauillationibus, consideremus quid sit tempus. Id mihi uidetur actio, quàm animo cognoscimus, & quidam cursus essendi, siue essentiæ illius inquam Boëtianæ, quæ idem est quod ipsum esse, & quasi quidam cursus uitæ rerũ. Res etiam hoc ipso quòd sunt (ut superius dixi) quandam quasi uitam habent, & cum desinunt, quasi mortem obeunt, ut ignis, ut uentus, ut calor, frigus'ue, ut odor, ut nauigatio, ut cætera huiusmodi quæ quãdiu sunt, quodãmodo uitã agũt: cùm cessant, quasi mortẽ obeunt, ut dixi. Neq; uerò mensura motus, aut numerus motus, nõ modò quia in quiete etiam est tempus, sed etiam quia admittit mensura numerum, & tempus. Est enim mensura (ut superius dixi) quantitas, nec aliud quantitas quàm mensura, & ipsa mensura recipit numerum, dicimusq; longũ, & breue tempus, & multos & paucos dies. Nam numerum dicere alium esse qui numeret, alium qui numeretur, Aristotelicæ tantùm cõfidentiæ est. per numerum enim non ipsum modò (ut dixi) sed alium etiam numeramus. Quod uerò addunt, secundùm prius ac posterius, id superuacuum est, quia si prius esse uel

Quando.

Tempus.

Numerus

posterius, qualitas temporis est, tamẽ per se est tempus prius, & per se tempus posterius, nec unum, sed duo sunt tempora. Quemadmodum per se est tempus præsens. Quod præsens quidam nolunt tamen dici tempus, quia præteritum desijt, & futurum nondum adest, id non obstat quo minus & præteritum, & futurum dicatur tempus, quia cùm dico fuit tempus, significo quod fuit sua præsentia illi tẽpori, & cùm dico tempus erit, quod sua præsentia futuri temporis erit. Neq; aliud est prius & posterius, quemadmodum nec præsens, nisi in tempore, quoniam prius posterius'ue natura uel ordine uel dignitate, à nemine nisi à captiosis, aut certè ineruditis dictum est.

Prius posterius.

Si enim de alia re quàm de tempore agunt, cur non alijs uocabulis utuntur? Totum est inquiunt prius parte, genus prius specie, species prior indiuiduo, ciuitas prior domo aut prior singulis hominibus, bonum prius malo. Cur nõ potius dixerũt, satius, dignius, maius, amplius, superius, excellentius, honoratius, præstantius. Quanquàm prius fuit pars (ut sentio) q̃ totum, ut in scribendo, ædificando, fingendo. Et prius unus homo, quàm una familia, & una familia, quàm una ciuitas, & Adam, quàm species homo. usque adeò enim uidentur isti philosophi uerborum captionibus paßim struere rerum quæstiunculas. Habet autem quantitas temporis propria nomina suarum partium, sicut quantitas corporis, & quantitas ponderis, etiam quantitas numeri, ut enim in agro aut in itinere metiendo dicimus digitum, pedem, cubitum, passum,

Spatiorũ nomina.

*passum,iugerum,stadium,miliarium, & apud Gal-
los leucam,apud Persas parasangam. Et in ponde-
rando,sextulam,unciam,libram,siue unciam,sextã-* Partes pō
tem,quadrantem, trientem, quicuncem, semissem, se- deris.
*ptuncem,bessem,dodrantem,dextantem, deuncem,as
sem.Quæ ratio in omni re partienda habet locum,eti
am in numerando.Nam sextans est sexta pars è du
odecim numero,quadrãs quarta pars, triens tertia
pars,quicuns non quinta,sed quinq; partes,& ita de-
inceps.Sic in tempore metiendo dicimus semihoram,
horam,diem,hebdomadem,mẽsem,annum,& similia.
Momentum paruum,sed incertum tempus signifi-* Momẽtũ.
cat.Punctum uerò minimum,sed ita (quantum sen- Punctum.
*tio)ut additum puncto faciat plus temporis,quod qui
dam appellant nunc, quasi plus sit tunc, quam nunc.* Nunc. Tunc.
*Indiuidua temporis sunt,cum hæc duo,tum illa,he-
ri,hodie,cras,nuper,dudum,perindè, quæ aduerbia
in nomina resoluuntur,heri,hodie,hesterno, hodier-
no,cras,crastino die,sicut illa indiuidua loci, hic,il-
lic,alicubi. Dies autem duobus modis dicitur, aut* Dies.
*spatium quatuor & uiginti horarum, ut nauis uenit
Alexandria intra decem dies,in quibus diebus in-
telliguntur & noctes,aut spatium quo sol est super
terram,quod distinguitur à nocte, & licet hic dies
sit pars illius diei,& item nox,necnõ meridiés,mane,
crepusculum,uesper,conticinium,tamen significãt &
mundi habitum,qui uisu cognoscitur, & nonnihil ta-
ctu.Indè est serenus dies,serena nox,calidus dies,fri
gida nox.Huiusmodi sunt uer,æstas,autũnus,hyẽs,*

Anni partes. quæ & partem anni indicant, & mundi habitum, ut, uer aquosum aut nubilum, æstas sicca calidaq;, autumnus uentosus, hyems niuosa, quorum nihil ad tempus attinet. Quemadmodum dicitur dies festus, mensis solemnis, annus solicitus, tempus feriatum, impropriè atq; figuratè. Cùm sit ciuitas in festo agendo per diem occupata, apparatus per mensem solemnis, homines per annum soliciti, populus feriatus per tẽpus. Etiam occasio & oportunitas temporis, nõ sunt Occasio. propriè temporis qualitates, sed rerum in tempore agendarum commoditas & (ut sic dicam) habilitas atque aptitudo. Restat ultimum è decem Aristotelis prædicamentis, quod est Pati: Ego quid aliud Pati. sit pati, quàm sentire passionem, non uideo: ut dolere, timere, mœrere. Nam quod dicuntur quædam uerba Verba passiua. passiua, ut diligor, timeor, uocor, audior, hoc nullum argumentum est, quia Grammatici sic appellauerunt: non magis quàm quòd dicunt casum accusatiuum, Casus. ablatiuum, datiuum, quasi hic utique accusationi seruiat hic ablationi. Et modos, imperatiuum quasi Modi. utiq; imperet, & optatiuum, quasi semper optet, & subiunctiuum, quasi non nisi subiungat, & gerundia Gerundia quasi gerãt, & supina, quasi resupina iaceant. Quid enim patior si diligor, aut timeor, aut audior, aut etiam uocor, nisi audio, in audio autem actio est: est igitur ut dicebam, pati actio, quoniam sentire passionẽ perindè ut actio est, ut intelligere periculum. Aut erit ipsa passio quæ iam qualitas est, & quidem in animatis. In rebus autem insensibilibus nulla est pas-

sio,

ſio, quia nihil patiuntur, ſed ſuapte natura agunt, ſiue enim lignum inflectas, ſiue lapidem in aërem iactes, ſiue ignem depromas, aut extinguas, ſiue quodlibet corpus frangas, nihil patitur hoc ipſo, quòd nulla paſſione afficitur, quodq; à ſua nunquam natura diſcedit, nec intermittit agere, quod ſibi naturale ẽ, lapis enim grauitatis actum non deſerit, ſed ab aëre deorſum tendit, & ignis ſurſum, & quo ad uiuit uibrare, lucere, colluſtrare, calere, calefacere, urere non ceſſat, & ita in cæteris, quorum natura in eis eſt cauſa efficiens, ſiue cauſa agendi. Nam finalis nulla eſt, quia propoſito animi uacant. Quod autem iſti aiunt, ſenſum pati ab obiecto, uidentur mihi uerbi ꝓprietate abuti. Eſto enim ut color ad uiſum tendat, & ſonus ad auditũ. Non ſunt dicendi pati ſenſus ab obiectis, ſed recipere obiecta. Nam tunc ab his patiuntur, cùm ab his offenduntur: ueluti cùm nimius ſplendor uiſum, aut nimius ſonus auditum, aut nimius calor, uel percuſſio inciſioq; tactũ afficit. Nunc à ſenſibus illa recipiunt: tãquàm à manibus poma de arbore cadentia, quæ niſi à manibus exciperentur, fruſtra in manus deciderent. Agunt igitur ſenſus, dum ſuis funguntur officijs, non patiuntur, niſi cùm dolent. Sed quoniam paulò antè id in medio reliqui, nunquid inter ſentiendum obiecta ſoleant tendere ad ſenſus ſuos, an ſenſus ad ſua obiecta? Peripateticis placet colores tendere ad uiſum, ſonos ad auditum. Macrobio, cùm multis philoſophis, necnon Lactantio uidetur uis ipſa cernendi tendere ad obiectum. Viſio quomodo fiat

Nec sine causa uidetur, aliter non cerneret melius, qui acuto uisu est eminus q̃ hebeti, cùm inter hunc, & illum, in rebus cominus cernendis parùm intersit, nec colores & figuræ feruntur ad uisum, beneficio splendoris, sed ad oculum, uelut ad speculum. Ideò enim imagines illæ cernuntur in oculo, quas in se oculus ipse non cernit, & id quod cernit non in aëre, nam in qua parte aëris, sed in loco suo cernit, neque id sine splendoris auxilio. De sono autem simile quiddã dici potest, cuius mirabilis illa natura est, ut dum uehementior est, corpus etiam animatum concutiat, uelu-ti in tonitruo: ut exiguus quoq;, aliam rem, unde respondet uox potest, moueat ac pulset, & uelut ad cõcentum prouocet, ut in neruis uel eiusdem uel diuersæ cytharæ ad harmoniam temperatis. deprehenditur frequenter etiam in cymbalis, ex quo quanquàm uideatur sonus ad illa tendere, etiam quæ sensu carent, tamen aliam quandam latentem illuc uim mittit. Sed ne de singulis sensibus disputãdo longius euagemur, & librum iusto prolixiorem faciamus, simus hæc dixisse contenti.

Soni natura.

An magis & minus cadant in qualitatem, & non in substantiam. Cap. XVIII.

HAec habui de prædicamẽtorum numero, quæ dicerem. facturus finẽ, nisi hoc Aristoteles adderet qualitatẽ ac pleraq; alia prædicamenta, recipe-

cipere magis & minus: substantiam non recipere (ut interpretatione Boëtij utar) ut haec substantia homo, nō est magis & minus homo, neque ipse à se neq; alter ab altero: sicut album est alterū ab altero magis album, & bonum alterum altero magis bonum, & ipsum à se maius & minus dicitur: ut corpus cùm sit album, magis nūc esse album dicitur quàm prius, & cùm calidum est, magis & minus calidum dicitur, substantia uerò non dicitur. Nihil enim magis nunc homo quàm prius dicitur, neq; aliorum quicquā quae sunt substantiae. quapropter non recipit substantia magis & minus. Indigna sanè homine erudita oratio, qui penè prima elementa grammatices aut oblitus uidetur, aut non didicisse: magis enim & minus cum nomine substantiuo iungi grammatici negant, sed cum adiectiuo, aut quod uim obtinet adiectiui, cum quo iunctum illud aduerbium magis, instar est nominis comparatiui, quod nunquàm substantiuum est. Magis doctus, undè fit doctior, minus doctus, undè forsan dici poßit indoctior, ex homine autem cùm non fiat hominior, ineptum fuit dicere, non recipere substantiam magis & minus, sicut recipit qualitas. Hoc unum peccatum, nam tripliciter hoc loco peccauit Aristoteles. Alterum & quidem multò grauius, quod peraequè respuit, magis & minus qualitas atque substantia, & peraequè recipit magis & minus substātia ac qualitas. dico peraequè respuere, quoties & ipsa qualitas effertur noīe substantiuo. An color hic magis minus' ue color q̄ ille Magis & minus.

aut sapor, aut sonus? nec id in qualitate solùm, sed in octo relquis eius prædicamētis. An magis quantitas hæc quàm illa? aut relatio, aut tempus, aut situs, aut habitus, aut actio, aut paßio, aut locus, nec maiora aut minora alijs dici solent, non magis & minus, nisi & substantia dicatur: dico rursus peræquè recipere, quotiens & ipsa substantia efficit sua adiectiua, lapis lapideus facit, & marmor marmoreus. an non dicetur hæc domus est magis lapidea quàm illa? & illa minus quàm hæc? ut Augusti principatu urbs Roma fuit magis marmorea, & minus latericia, quàm sub C. Cæsare, & hic sanguis magis aqueus aut minus q̄ ille, & hæc res est magis minus'ue corporea quàm illa. Itaq; aut utrobique erat utendum substantiuo, corpus & albedo, homo & calor: aut utrobique adiectiuo, album & corporeum, calidū & lapideum, nam homineum non dicimus. Quæ res Aristotelem fortasse decepit, non animaduertentem se ponere album & bonum in supposito quidem, substantiua, in apposito autem, adiectiua, id quod in corpus & homo non cadit. Nam nisi substantiua essent, quo modo eis responderent apposita? cuius rei signo est quòd nihil admodum interest, hæc adiectiua an absint, ut hoc corpus est maius minus'ue albū seu calidum illo, & hic homo est maius minus'ue bonus & honestus illo, an aßint in supposito, ut hoc corpus album seu calidum, & hic homo bonus & honestus. Tertium peccatum est, quòd non modò substantiua, quæ obtinent quandam uim adiectiui, recipiunt

magis

magis et minus, ut magis sit eius qui natus est, quàm factus, & adscriptitius est, magis affinis qui meæ uxoris frater, & ego inuicem uxoris eius, quàm qui non utrinq; affinis est, magis dominus, cuius solius mancipiũ est, q̃ cuius cũ altero cõmune, magis præceptor, quem diutius audisti, et à quo meliora, magis hostis, cũ quo de uita, quàm cum quo de libertate contendis, et minus hic hostis quàm ille, magis etiã Quirites, qui ex uetustißimis familijs, quã qui libertinis orti parẽtibus, magis & frater, qui ex utroq; parente quo tu, quàm qui ex altero tantùm genitus est. Vnde Plautus inquit, ò patrue mi patruissime. Sed etiã quæ sunt meræ substãtiæ, ut laterculus benè coctus est magis lapis quàm malè coctus, & in excidẽdis montibus audimus lapicidas frequenter dicentes, hoc est magis creta, quàm saxum, aut magis tophus, quàm marmor, & magis sabulum, quã glaria, & hoc est (ut nos dicimus) magis plumbũ, quàm argentum, & magis æs, quàm aurum. et hoc est magis acetum, quàm uinum, & hic hermaphroditus est magis uir, quàm fœmina, & Achilles magis fuit homo quàm Chyron, quale apud Herodotum: ἀλλ᾽ ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι ὦ λυκοῦργε. nisi uolumus dictum esse magis quàm potius: quod tamen ita accipere nõ necesse est, sic nec illa, crocodilus est magis anguis, quàm piscis, & rana minus est piscis quàm orata, & uespertilio minus est auis, q̃ columba. Sed quid tot agimus exemplis, cùm ipse Aristoteles dicat, hominẽ magis esse substantiam siue usiam, quam id animal,

 quod

quod superius negauerat. neq; attinet distinguere substantiam seu usiam primã à secunda, ut indiuidua sint primæ substantiæ, ut Plato, Socrates, species uerò & genera secundæ, ut homo & animal. Nihil mihi uidetur Aristoteles magis elaborare, quàm ut scientiam suam intricet, & innodet. Sicut autem substantiua recipiunt nonnunquam magis & minus, ita nonnunquam adiectiua non recipiunt, non dico loquendi usu, quale est Romanus, Italus, Pœnus, & si Plautus dixit: nemo est me pœnus pœnior, si modò adiectiuum est pœnus. Sed etiam natura & rei ueritate, ut impari imparius, cubitali cubitalius, triplici triplicius, pleno plenius, rotundo rotundius, quibus ad exactissimam ueritatis legem ac Stoicam loquentes nõ utemur: & (ut inquit Cicero) non ad aurificis stateram sed ad popularẽ quandam trutinam. Quod si in comparatiuo non licet minus, licebit in superlatiuo. Illud uero ne popularis quidem trutina iam permiserit, quod in Homero & alijs poëtis, quod in Herodoto Thucidideq;, & alijs historicis, quod in Demosthene, & alijs oratoribus, quod in Platone Aristoteleq;, & alijs philosophis uetustis reperitur, superlatiuum accommodari ad ea quæ non sunt eiusdem generis, aut numeri: ut Achilles fuit fortissimus non dico Troianorum. nam in hoc nemo peccaret, sed fortissimus aliorum, cùm Achilles non fuerit unus aliorum, ut fuit unus Græcorum: In hoc omnes quos nominaui non ausim dicere, uitium inciderunt. Quale est

Adiectiua incomparabilia.

Suplatiu⁹

le eſt apud Macrobiū eodē, quo dixi, ſuperius loco, de Saturnalibus libro ultimo. Cur in Aegypto quæ regionū aliarū calidiſsima eſt, uinū &c. Ariſtoteles etiā ſine ſuperlatiuo: ut in problematibus λαλεῖ γὰρ οὐ θὴρ τῶν ἄλλων ζώων πλὴν ἀνθρώπου quaſi homo ſit de genere aliorum animalium, quem à græcis animalibus excipit.

Inter quæ ſit medium.
Cap. XIX.

QVoniā de magis ac minus diximus, dicamus aliquid de medio, cū inter inter alia, tū uerò inter duo adiectiua cōtraria: quæ tamē de medio mihi duplex uidetur eſſe quæſtio, una, an id quod nullā partē duorum habet, mediū ſit. altera, an id quod ex utroq; conſtat, utrobiq; reperiatur. Prima an inter albū & nigrū colorē ſit medius uiridis, ſit croceus, ſit uenetus, ſit uiolaceus, ſit rubeus. ego non ſentio. Quia inter acutū ſonū & grauē non eſt medius, nec dulcis, nec facilis, nec clarus, nec firmus, nec flexilibis, nec his contrarij. Nec inter dulcem & amarū ſaporē, eſt ſalſus & acidus, & his cōtrarij. Nec inter calidū et frigidū tactū, eſt mollis tactus aſperq;, ſed potius alij, licet pauci ſunt noīati, ut fuſcus inter albū et nigrū, et tepidus inter calidū et frigidū, et inter dormiētē et uigilantē ſemiſomnus, et inter diē & noctē crepuſculū: licet crepuſculū potius noctis ſit ſicut inter diē et noctē diluculū uel mane. Altera quæſtio ē, an aliquod tēpus ſit inter diurnū nocturnūq;, Crepuſculum.

aliquis

aliquis status inter dormiẽtem uigilantemq́. Item inter uiuum & mortuum, inter sanum & ægrotũ, idiotam & literatũ, sobriũ & ebrium. Inter quæ ad legem ueritatis ipsius medium fortasse non erit. Sed ad communẽ intellectum, non minus inter hæc mediũ est, quàm inter illa superiora, album, & nigrum, acutum & graue, calidum & tepidum, & similia. Ideò autem media dicuntur, quia dimidiatum huius & dimidiatum alterius habent: ut fuscum quod ex dimidio albo, & dimidio nigro constat, ut utrunq; est album & nigrum, ita neutrum nec album nec nigrum. Iam illud constat, maiorem cõtrarietatem esse (quod isti negant) in oppositione, quàm in negatione: ut in nigro & albo, quàm in nigro & non nigro, alboq; & non albo, & item in cæteris, quoniam magis aduersatur, magisq; contrarium est, quod nihil habet societatis, quàm quod habet, album nihil habet nigri, & nigrum habet nihil albi. Non album uerò, siue non nigrum (ut puta) fuscum nõnihil habet. Quemadmodũ tenebræ sunt magis aduersæ atq; contrariæ luci, & lux tenebris, quàm umbra, quæ non lux est, nec tenebræ. Quod seruis quoq; atq; parasitis ignotum non est, si modò Parmeno & Gnato dicendi sunt, & non Terentius loqui, interrogatus à Parmenone Gnato, quid de puellæ forma sentiret, quia nec bonam dicere uolebat, ne laudaret hostile donum, nec malũ dicere poterat, quia maior erat pulchritudo quàm ut uituperare posset, respondit, nõ mala hercle. Et quãuis ea quæ dicitur, non mala, non negetur esse bona, positq;

Media.

Oppositio.

posśitq́; & bona esse, tamen nec bona esse affirmatur: ut potius sit in negatione diuersitas & contrarietas. Sed destinatus est nobis proximo libro locus de disputatione negationis, quo toto libro de uerborum interpretatione (ut initio promisi) differetur. Ad quẽ ueniemus, ubi diffinitionem eiusq́; (ut sic dicam) germanam descriptionem tractauerimus. Omnia enim de quibus locuti sumus, tam prædicamẽta, quàm prædicamentis subiecta, ad diffinitionem tanquàm ad regium censorem & quæstorem ærarium, ut recognoscantur, ueniant, ac præsto sint ei necesse est.

De definitione, descriptione, etymologia & proprio. Cap. XX.

IDcircò autem diffinitionem appellaui regiũ censorem, quæstoremq́; ærarium, quòd nihil aliud cõsyderat, quàm illud regium uerbum, quid, id est, quæ res. Quemadmodum eius ministra interrogatio, eodem uerbo utitur: ut quid est homo? quid est animal? quid est corpus? Quapropter Boëtius cum de multis uiris, tũ de sua lingua malè meritus est, cuius proprietatem non animaduertens, ad græcissandum nos inducit: Qui ita Porphyrium transfert. Diffiniũt autem & eam hoc modo: Differentia est, quæ de pluribus, & differentibus specie, in eo quod quale quid sit prædicatur: rationale enim & mortale de homine prædicatur in eo quod quale quid est, sed non in eo Boëtius. græcissa. Differẽtia

quod-

quod quid ẽ. Quid est enim homo interrogatis nobis, cõueniẽs est dicere animal. Quale aũt inquisitis, quoniã rationale & mortale est, conueniẽter aßignabimus, ne aliena forsan eum ad uerbũ transferendi necessitas excuset, ita inquit, in primo super prædicamẽta libro: Dicimus enim quale uocabulũ est homo? & propriè respõdemus homo. Priscianus quoq; ipse non doctè græcissans cũ alibi, tũ in opere de XII. Vergil. uersibus ait: Arma quæ pars orationis? nomen: quale nomen? appellatiuum, & ita in cæteris Ego more ueterum Latinorũ interrogassem, quod uocabulum & quod nomen? non quale ut Græci faciunt: qui non tam aptam ut nos uocem habent. Quanquam & ipse Porphyrius peccauit, qui interroganti quid est homo, putat respõdendũ, est animal. Quin potius est respondendum animal rationale mortale. Cur illam partẽ (ut putat qualitatis) relinquit? cur dimidiatam reddit responsionem? aut si nolebat in totum reddere responsum, cur non respondebat substãtia? Cùm rursus interrogasset quæ substantia? responsurus corporea: tum quod corpus? responsurus animatũ: quod aũt corpus animatũ? sensibile, quod dicitur animal: quod aũt animal? rationale: quod porrò animal rationale? mortale. Porphyri cũ quis interrogat per quid, omnia semel interrogat: cui tu malè non semel, nõ omnia respõdes. Quid enim (ut ostendi) & substantiã & qualitatem & actionẽ cõplectitur, ut quid est color, quid est uox? quid sapor, quid oratio, quid species, quid differẽtia? id est, quæ res?

Priscian⁹.

Quale

Contra Porphy.

Quid.

Animad-

Animaduertisti ut ipsa sermonis natura nos docet interrogandũ, quod animal? non quale animal. In quo & Græcos excusaui superius interrogãtes per quale: quia quid, et quod nõ habẽt, ut nos disiũctũ, tamẽ nõ ubiq; admitto excusationẽ, nec rectè puto quærere Aristotelẽ aliosq́;, cùm quærũt, qualis est ignis? qualis est lapis? nã qualis comparationẽ indicat, & suo substãtiuo indiget, quod aut effertur: aut subauditur: ut quale est templũ urbis tuæ, ac qualis fuit Achilles, qualis Helena? qualis Bucephalus? qualis Sicilia? qualis nilus? subauditur tãquã notũ, uir, mulier, equus, insula, fluuius, sicuti in quãtus, fitq; cõparatio ad ea hæc, quæ sunt eiusdẽ generis, eaq; de re habẽt sua relatiua, talis & tãtus. Vbi uerò deest relatio, & ob id subaudiri non potest substantiuũ, quæ tandẽ significatio erit orationis? ignis nẽpe qualis ignis, & aër, qualis aër, & lapis, qualis lapis, quasi quippiã possit secũ ipso cõparari, dicendũ erat, quale corpus? ut cũ alijs corporibus posset cõparari, ut elephas quale animal est? ut cũ alijs animalibus cõparetur. Sed nũc descriptio erit definitio. Quippe descriptio est qualitatũ oĩm quæ alicui rei assunt: et eiusdẽ actionũ explicatio. Nã quærẽti quale est Brutũ elephas? respõdebo, uastũ, multoq; grandius bubulo, nigrũ, nullo penè collo, lõgissimo & flexibili naso, quo tanq̃ manu ad res capiẽdas, oriq; præbendas utitur, duobus sursum uersum dẽtibus, tanq̃ cornibus eminẽtibus, & reliq. Quarè nõ est illa descriptio (ut uult Boëtius) Aristotelis. Qualitas est, secũdùm quam

Descriptio

Qualitas.

qua-

quales dicimur. Non dißimulauit Boëtius ineptam illam esse definitionem, cùm dixit notius nomen esse qualis, quàm qualitas, sicut albus quã albedo, & grãmaticus quàm grammatica, & idcircò dixit esse descriptionem. Sed falsum est prædicamenta describi posse, quia descriptio nec locum habet, nisi de definitione constet, nec aliud est quàm ultimarum inter se specierum indiuiduorumq; differentiũ qualitatum & actionum enumeratio. Ergò quod uoluit Aristoteles definire, non potuit: ignorans per res prædicamenta definire posse, etsi nonnunquã ueritate cogente, non quidem fatetur, sed demonstrat ut id accidens est, quod potest adesse & abesse citra subiecti corruptionem. Nã quod est accidẽs, est id quod significat, ea res. Nisi dicimus forma non subaudiri antecedẽs: ut in illo. Forma est, quæ dat esse rei, & distinguit rem à re, et conseruat eam in eße. Et quale fuit illud superius: Qualitas est, secundùm quã quales eße dicimur. & illud: differentia est, quæ &c. Neq; me præterit, hunc modũ loquendi apud summos autores eße usitatum, quasi aut nullum sit antecedens relatiui, id est, appositũ uerbi, aut idẽ nomẽ pro apposito repetatur, sic: Qualitas est qualitas, secũdũ q̃ &c. forma est forma, quæ &c. differentia est differentia, quæ &c. accidens, est accidens, quod &c. sed siue suppositũ pro apposito repeti, siue nullũ eße appositũ dicas, res dictu absurdißima erit. Ergò dicamus sic accipiendũ ac si fuißet dictum, res ut sit qualitas, est res secundũ quã quales dicimur, & forma est res, & differentia est

Forma.

tia est res, Verùm si putasset Aristoteles in his definitionibus subaudiri res, nō ita, opinor, loquutus fuisset: præsertim in hac definitione: forma est res, quæ dat esse rei, & distinguit rē à re, et conseruat eam in esse. Nā si ipsa est res, cui rei dat esse? nēpè sibi. præterea quā rem à qua re distinguit? profectò sese à se, siue seipsam ab altera. Quid ipsum esse, nō'ne est res? quid ipsa res? sine forma nihil erit, nā aliter non habet esse. quid ipsa forma? sine re habet in se esse, quod alteri dat. Vides quot errata ex malis præceptis uocabulis consequūtur. Nā ne deprehendere quidem opinor Aristotelem, subesse res in illo quid: etiā cùm diffinitionē ipsam definit inquiens: diffinitio est oratio, quod quid erat esse significās. Sed hoc quid, pro aliquid fortaßis accipitur, quæ diffinitio nihil definit. Nunquid si dicam: tu es homo, aut homo est animal, non tā significabo aliquid quàm quis? nō utar definitione. Quòd si intelligebat quid, pro quæ res, dicendum erat: & definitio est oratio, quid significās, id est, aliquid significans. Apertius eum sequutus Cicero inquiens: diffinitio est oratio, quæ id quod diffinit, explicat quid sit. Alibi nō multò expreßsius, & si pluribus uerbis: Diffinitio est earum rerum quæ sunt eius rei propriè, quam diffinire uolumus, breuis & circunscripta quædā explicatio, Cognatior est descriptioni quàm diffinitioni, ista diffinitio. Optimè Quintilianus: finitio est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter cōprehensa uerbis enuntiatio. cōstat maximè genere, specie, differen- Diffinitio

i tibus,

tibus, proprijs. ideò autem maximè ex illis constare definitionem dixit, quia per etymologiã, cui (ut ipse inquit) in definitionibus aßignatur locus, non ita finitur, ut aßiduus ab asse dando, locuples à locorum pecuniosus à pecorum copia. Quod si malè ab illis definita est differentia, ipsi eam commodius definiamus. Differentia est qualitas, qua species distinguitur à specie. Omnis enim res, qua distinguntur aliqua inter se qualitas est. Genus est, id quod de suis speciebus prædicatur: nam superuacuum est addere, in eo quod quid. item in specie. Species est, quod prædicatur de suis indiuiduis. Indiuiduum est, quod iam de alijs non prædicatur, sed ipsum sub sensus uenit, aut sub sensa, ut Socrates, ut Plato, ut Bucephalus, ut Xanthus. Cùm autem dicimus hominem differre ab equo, specie, de indiuiduis accipiendum est, ueluti de Socrate, de Bucephalo, non de speciebus. Nam species à specie nõ potest differre specie, cùm ipsæ sint species, sed earũ indiuidua, quæ differre inter se specie nihil aliud est, quàm esse diuersæ speciei. Quid species, in quo à specie differt? certè ipsa differentia. Quid indiuiduum ab indiuiduo eiusdem speciei? Isti aiunt numero, quasi non sint ambo eiusdem numeri. sed superuacuum est quærere quomodo differant indiuidua: ut superuacuum est quærere in quo differant inter se prædicamenta, quanquàm uix ullum indiuiduum est, quod non ab altero differat qualitate. Et genus quidem & species & differens (quæ eadẽ differentia dicitur) quid sit uidimus. quid autem

Etymologia. Differẽtia Genus. Species. Indiuiduũ

autem sit proprium, nunc ad extremum uideamus, de quo ita Porphyrius ait: Proprium quadrifariam diuiditur. Nam et id, quod soli alicui speciei accidit, & si non omni, proprium dicitur: ut hominem esse medicum, aut geometram. Hoc Porphyri non est propriũ, nec speciei accidit, quod ipsa differẽtia est, qua differimus à brutis, quod isti appellant rationale. Ratio enim siue excellentia ingenij humani facit nos medicos, geometras, nautas, fabros, ut non magis sit hominis proprium esse medicũ uel geometrã, quàm esse rationalem. Secũdum proprium, Porphyrius ait, quod omni accidit, & si nõ soli, quemadmodũ homini esse bipedem. Ne hoc quidem homini propriũ, quod ei cũ tot auiũ generibus cõmune est: sicuti nec equo propriũ est esse quadrupedẽ, sed differens. Quintiliani testimonio qui ait. Illud quoq; differens uocãt, cùm genere in speciẽ deducto, species ipsa discernitur, animal genus est, mortale species, terrenũ uel bipes differens, nondũ propriũ est, sed differt à marino uel quadrupede. Tertiũ Porphyrius facit, quod soli & omni, sed non semper, sed aliquãdo, ut homini canescere in senectute. Cur nõ Porphyri semper homo canescit? nempè quia morte præuentus senescere non potest. Atqui hoc non prohibet, quin semper homo canescat, quia id non obstat in quarto cùm inquis: Quartum quod soli, & omni, & semper accidit, ut homini risibile, nam & si non ridet, tamen risibile dicitur: non quòd iam rideat, sed quòd aptus natura sit ad ridendum, hoc autem semper na-

Propriũ.

turale, ut equo hinnibile. Hæc autem uerè dicuntur propria, quoniam conuertuntur, quicquid enim equus, hinnibile: & quicquid hinnibile, equus sit. Quid si intra quadriduum quàm natus sit infans Porphyri, moriatur, erit ne risibilis? natura inquis aptus est ad ridendum. Audio, sed nondum aptus est ad canescendum antequàm senescat? qui si nulla ui, nullo morbo, præmaturam mortem obeat, & ad centesimum annũ perueniat, profectò canescet. Breuius igitur, & uerius, & accuratius Quintilianus: Proprium est (inquit) aut quod soli accidit: ut homini sermo, risus, aut quod utiq; accidit: sed non soli ut igni calescere, & sunt eiusdem rei multa propria: ut ipsius ignis lucere, calere. Sed cur Porphyrius unum demum uult è quatuor modis posse conuerti? An non quicquid canescit & homo est? nõ quicquid est medicus uel geometra, est homo? Risibile autẽ & hinnibile, apud Porphyriũ pro qualitate accipitur. Ideò non probauerim eos, qui ita loquuntur, risibile ambulat, hinnibile currit, pro re risibili, atq; hinnibili, quod inuenisse non memini. Nam in illo, quicquid est risibile et hinnibile, est inclusum res, non autem in illo risibile & hinnibile. Ait alio in loco Quintilianus: Sæpißimè autem quod sit proprium cuiusq; rei quæritur, ut si per etymologiam dicatur: tyrannicidæ propriũ est, tyrannũ occidere, negamus. Non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec si imprudẽs uel inuitus. His Quintiliani uerbis addubitare cogor, an fatear quod Aristote-

ſtoteles, & alij aiunt, proprium eſſe trianguli, tres angulos equales habere duobus rectis, non magis q̃ quadrati habere quatuor angulos rectos: aut inſtar quatuor rectorum & denarij numeri proprium eſſe, habere duplum quinarij, & quinariũ proprium eſſe habere dimidiũ denarij, quia hæc non habẽt illa in ſe, ſed ipſa illa ſunt. Siquidẽ quinarius numerus, dimidiũ eſt denarij, & denarius duplũ quinarij, & quadratũ idẽ quod quatuor anguli recti, ſeu inſtar quatuor rectorum, & triangulũ tres anguli pares duobus rectis. Idem Quintilianus etymologiã etiã definit, & interpretatur, inquiẽs: Etymologia quæ uerborum originẽ inquirit, à Cicerone dicta eſt notatio: quia nomen eius apud Ariſtotelẽ inuenitur σύμβολον, *quod eſt nota, Nam uerbum ex uerbo ductũ, id eſt ueriloquiũ, quod ipſe Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim intuiti, potius originationẽ uocãt, hoc habet aliquando uſum neceſſariũ, quoties interpretatione res, de qua quæritur eget: ut cùm M. Cælius ſe hominẽ frugi uult probare, non quia abſtinens ſit, nã id ne mentiri quidẽ poterat, ſed quia utilis multis, id eſt, fructuoſus, undè ſit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus aſsignatur etymologiæ locus. Nonne ubicũq; Quintilianũ nũcupo, uideor uelut Achillem inter Heroas nuncupare? Cuius ego (ò magnã meam arrogantiã) ſed temeritati meæ det ipſe Achilles ueniã, cuius inquã auriga, uelut ille Patroclus, & armis ornatus, & curru conſcẽſo, & phalange inſtructus, Troianos audeo inuadere, iam*

Etymologia. Frugi. frugalitas. Quintiliani laus,

Græcam classem urere incipiens, & ipsum Hectorem, cui naues incedenti iam nemo resistere poterat, ut cæteris Græcis, ad ultima redactis, animum ardoremq; restituam. facturus idem multò apertius in sequentibus libris, & præcipuè in priore, ad quem ipsum iam transeamus.

LAVRENTII VALLAE DIALECTICA rum Disputationũ Liber Secundus.

PRAEFATIO.

REquenter mecum soleo dubitare de plerisq; scriptoribus artis Dialecticæ, ignorationis'ne eos, an uanitatis, an malitiæ accusem, an de his omnibus. Nam cũ illorũ errores, nõ parùm multos considero, quibus non minus seipsos, q̃ cæteros uidẽtur decepisse, uel negligentiæ, uel infirmitati humanæ attribuo. Cùm rursus quicquid infinitis libris tradiderunt, id omne paucißimis tradi præceptis potuisse animaduerto, quid aliud causæ fuisse putẽ, nisi inanẽ arrogantiã? qui dũ uites lõgè lateq; diffundi sarmẽtis gaudent, uuã in labruscã mutauerũt. At quod indignißimũ est cùm captiones, caullationes, calũnias uideo, quas & exercent,

cẽt,& docẽt, non possum eis nõ succẽsere,quási pyratică, nõ naualem rẽ,siue ut mollius loquar)palestræ pro militiæ disciplinã tradentibus. Erat enim dialectica,res breuis prorsus et facilis,id quod ex cõparatione rhetoricæ dijudicari potest. Nã quid aliud est dialectica,q̃ species cõfutationis? hæ ipsæ sint partes inuẽtionis. Inuẽtio una est ex quinq; rhetoricæ partibus. Dialectici est syllogismo uti: quid non orator eodẽ utitur? imõ ũtitur, nec eo solo,uerũ etiã enthymemate,& epicheremate,adde etiã inductionẽ. Sed uide quid interest,dialecticus utitur nudo(ut sic loquar)syllogismo,orator autẽ uestito armatoq; auro,& purpura,ac gemmis ornato,ut multæ sint ei et magnæ præceptorũ cõparandæ diuitiæ,si uideri uolet orator: dialecticum propriè dixerim paupertas docet. Quoniã nõ tantũ uult docere orator ut dialecticus facit,sed delectare etiã,ac mouere. Quæ nonnũquã ad uictoriã plus ualent,q̃ ipsa probatio,tametsi nõ ad solã semper uictoriã tendat, neq; semper uersatur in litibus,sed in suadendis honestis, & ad benẽ beateq; uiuendũ pertinentibus, dissuadendisq; turpibus atq; inutilibus,in laudandis uituperandisq;, quæ laudẽ mereãtur aut uituperationẽ. Quod opus nescio an sit uel maximũ,quod ad laudãda dei opera,atq; ipsum opificẽ nati uidemur,idem quoq; in altera uita facturi. Atq; sicuti nos alio uestitu utimur, cũ prodimus in publicũ, alio cũ agimus intra domũ,itaq; alio cùm magistratus, alio cùm priuati sumus, propterea quòd seruiendũ est oculis populi: ita dialecticus

Inuentio.

cuius domesticus & priuatus est sermo, non eum captabit dicendi nitorem, eáq; maiestatem quã captabit orator: cui apud uniuersam ciuitatem dicendum, & multùm publicis auribus dandũ est, cui insuper adesse debet, multa magnarũ rerũ peritia, perdifficilis quædã tractandorũ animorũ scientia, usus complurium negotiorum, omniũ populorum omnisq; memoriæ gestorũ notitia, & ante omnia sanctitas uitæ, ac eximia quædã animi dignitas, & corporis uocisq; præstantia. Si quidẽ orator est uelut rector, ac dux populi: propter quod longè difficilima rhetorica est, & ardua, nec omnibus capessenda. Nanq; lato mari medijsq; in undis uagari & tumidis ac sonantibus uelis uolitare gaudet, nec fluentibus cedit, sed imperat, de summa & perfecta loquor eloquentia. Dialectica uerò amica securitatis, socia littorum, terras potius quàm maria intuens, prope oras & scopolos remigat. Neque uerò hoc dico, ut arti de qua loquor, quam commendare, & possum, & debeo, derogem: quod foret imprudentis, uel maligni, & de opere suo malè merentis. Verùm qui possim dissimulare quod sentio? & apud eos quos erudiendos patria quadam charitate suscepi, mentiri? res est & uani hominis, & perfidi. Itaq; hoc feci primùm, quia loqui uerum ingenuè placet: deindè ut hos ipsos in spem adducere ad hanc sententiam, breui facileq; percipiendã. Et uerò possum adducere, quia nulla mihi doctrina breuior faciliorq; q̃ dialectica, uidetur, ut quæ alijs maioribus seruit: quam uix intra plures

Dialecticæ facilitas.

quis

quis mẽses, quam grammatica intra annos perdiſcet. Sed uidelicet huius puellæ parens, dum timet ne filia ſua quòd fuſca, quòd ſtrigoſa, quod puſilla eſt, nullos inueniat procos magnæ dotis ſpecie, & ambitu commendandam putauit, ut multos ſolicitaret ad contubernium eius. Multi itaque ſine dubio, ſpe diuitiarum concurrunt, ſed non ferè alij quàm plebei, obſcuri, ignobiles, omnium rerum inopes, & qui alias facultates ad ueras diuitias deſperarent. Vndè factum eſt, ut nunquam puellæ huius ſtipatores ac ſatellites deeſſent, qui eam in platea, in compita, in cunctas tabernas deducerent, & ante imperitam multitudinem ſaltare, ac geſticulari iuberẽt, perſonati ipſi ac laruati, circum illam ſaltitantes. Nos igitur de dialectica ueluti de pudica, & uerecunda uirgine loquamur, quæ ſuam non paupertatem (nihilo enim indiget) ſed tenuitatem caſtam, & ſanctã præponat illis umbraticis opibus, atq; illi circunforaneæ, ne dicã meretriceæ uoluptati. ſed iam ad interpretationem, ſicuti in principio propoſuimus, deſcendamus.

Ex quibus conſtet enunciatio. Cap. I.

ORatio (ut ſuperiori probauimus libro) eſt uocum ex inſtitutione artificis ſignificantium, congrua complexio: una quidem ſimpliciſſima, & quaſi mater aliarum, quæ uel duabus dictionibus poteſt eſſe contenta, nomine & uerbo, tanquàm uiro & Oratio.

Enunciatio. *uxore. quæ dicitur enunciatio Græcè ἀπόφανσις, ueluti una domus. Altera uerò plenior, quæ ex pluribus huiuscemodi orationibus constat, qualis est syllogismus, quasi pagus quidam, aut uicus. Tertia autem plenißima, quæ constat ex plurimis, qualis oratoria, ueluti quædam urbs, ideoq; popularibus apta auribus. De qua nihil admodum dicere habemus, sed de secunda, sequenti libro, in hoc de prima, ut Plato legit. Plato enim quod est nomen tanquàm uir erit, quia uerbo præest, atq; imperat, quasi uxori, sed quid de alijs dicemus orationis partibus? nũquid illæ à nobis pro nihilo habebuntur? minimè. Verùm more Peripateticorum loquutus sum, dicẽtium orationem ex nomine constare & uerbo. De quorum principe ita Quintilianus inquit: Tum uidebit ad quem hoc pertinet, quot & quæ partes orationis, quanquàm de numero parùm conuenit. Veteres enim quorum fuerũt Aristoteles quoque, atque Theodectes, uerba modo & nomina, & coniunctiones tradiderunt: uidelicet in uerbis uim sermonis, in nominibus materiam, quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur. In cõiunctionibus autem complexum eorum iudicauerunt. Paulatim à philosophis ac maximè Stoicis auctus est numerus, ác primum coniunctionibus articuli adiecti, pòst præpositiones nominibus appellatio, deindè pronomen, deindè mixtum uerbo participiũ, ipsis uerbis aduerbia. Hæc cùm ita sint, dum nomen nuncupo, pronomen quoq; & participium significo, quæ cum nomine cognationem quandam habent.*

bent. Indeclinabilia sunt & ipsa non modò commoda, sed etiã necessaria in nostra oratione, tamq; in re domestica famuli ac serui, siue tanquàm bruta, ut boues aratro, ut equi, ut alia iumenta, sine quibus non belle satis uiui potest. Hæc igitur quibus Peripatetici dicunt constare enũciationem, quam nostrorum pleriq; uocant propositionem, eadem sunt quæ ab eisdem uocantur, subiectum & prædicatum. Subiectum enim definiunt id de quo aliquid dicitur. Prædicatum uerò id quod de aliquo dicitur. Nisi quod prædicatum in duas diuidunt species: unam, cum est uerbum, ut legit: alteram cum est uerbi appositum, ut Plato est philosophus, ipsum philosophus est nũc prædicatũ. Ideo tunc uerbum non prædicatum appellauère, sed copulam, ex quo fit cùm prædicatum sit anceps: tamen subiectum non sit nisi suppositum. Atq; hanc innuit perfectam esse enunciationem, ubi tria hæc assunt: subiectum, copula, prædicatum. Nam uerbum illud sine apposito resolui in uerbum substantiuum & suũ participium, ut Plato legit, Plato est legẽs, sol lucet, sol est lucens. Sed cur magis uerbũ in participium suum, cum uerbo substantiuo resoluit, quàm hæc in illud reducatur, sol enim est lucens, & Plato est legens, reducuntur ad illa, sol lucet, & Plato legit. Quædam tamen uerba resolui nequeunt latinè duntaxat, ut luna illuminatur. quãquàm si omne uerbũ resoluitur in suũ participiũ, & uerbũ substãtiuũ, qñ ni ipsum uerbũ substãtiuũ resoluatur? ut Plato est philosophus, sic Plato est ens philosophus, quæ ratio-

Subiectũ. Prędicatũ (margin)

Copula. (margin)

ratione res in infinitum exibit. Adde quòd participium cōtinet in se uerbum, non à uerbo continetur, ideò & in uerbum cum relatiuo resoluitur, ut Plato legens, Plato qui legit. Quod cùm ita sit, falsum est, semper oportere nos loqui, per uerbum substantiuū, cùm præsertim non semper poßit resolui ad istorum legem uerbum suum, & uerbum substantiuum, ut nescit quispiam diem mortis, quod si resoluas, quispiam est nesciens diē mortis, malè resoluas, quia illud prius est uniuersale, hoc particulare, de quo posterius disputabitur. Aiunt præterea loquendum semper per indicatiuum, neque per id totum, sed per eius præsens tantùm. Habent tamen cæteri modi, cæteraq; tempora suas uires, ut ipsa res indicabit. Idem ut uerbum copulam, sic nomen appellauerunt

Terminus terminum, & eum nunc communem aiunt esse, quòd natura sit aptus, ut de singulis prædicetur, ut Alexander, Bucephalus, Athenæ. quod uidentur fecisse ut distinguerent ab illis, quæ uocāt signa, quidam, aliquis, omnis, solus.

Quid sit denominatiuum, æquiuocum, & uniuocum.

Cap. II.

Alia multa tradunt, quæ non propria dialecticorum sunt, quid sit παρώνυμον ὁμώνυμον συνώνυμον, quæ nostrorum quidam transferunt denominatiuum, æquiuocum, uniuocū. παρώνυμον, quoties aliud no

παρώνυμον.

ud nomen ab illo deriuatur: ut à grammatica, grammaticus, à fortitudine, fortis, à sanitate sanus, à sapientia, sapiens, licet in hoc aliquantulùm dissentiam. Nam grammaticus quidem à grammatica dicitur, sed è contrario cætera, fortitudo à fortis, sanitas à sanus, sapientia, à sapiens: hæc enim ab illis deriuantur, tametsi neutra alteris extiterũt priora, aut sanitas quàm sanum animal, aut animal sanum quã sanitas: item aut grammatica quam grammaticus, aut grammaticus quàm grammatica, & ita de cæteris.

ὁμώνυμον quoties uocabulum unum, res significat plures, siue diuersæ speciei, ut canis, quadrupedem, piscem. & taurus, mare, sidus, montem, radicem arboris, nomen hominis, siue eiusdem ut Aiax Telamonius, uel Oilei filius. Item in uerbis, ut cerno pro uideo, pro eligo, pro farinam cribro. συνώνυμον huic penè contrarium, quoties res multæ unum nomen habent inter se commune, & quasi gentile, de qua materia proximo libro disputatum est: ut Plato & Socrates sunt uniuocè homo. Item Socrates & Plato & Leo, & Aquila, & piscis dicuntur uniuocè animal, & ita in cæteris prædicamentis, uel eorum partibus. συνώνυμον quidam uocant quoties aliud nomen uerbum'ue habet eãdem, quod aliud, significationẽ: ut cerno, uideo, aspicio, intueor, specto, conspicio, uerũ id latinius trãsfertur cognominis, ut apud Plautum in Bachidibus. Quid agunt duæ germanæ meretrices cognomines. Hæc omnia literarij sunt ludi, & grammaticorum magis quàm dialecticorum, ideoq́;

ὁμώνυμον.

Cerno.

συνώνυμον.

Cognomen.

quàm

quàm subtilius poterant elimatiusq; tradi, tamen exequi supersedeo. Sunt enim illa quidem scitu necessaria, sed quæ discipuli cùm huc ueniunt, didicisse debent non discere.

Quot, & quæ sint enunciationis species. Cap. III.

ENunciationum, altera affirmatiua, quæ κατάφασις, altera negatiua, quæ ἀπόφασις dicitur.

Affirmatiua. Affirmatiua quidem, unde abest aduerbium negatiuum, siue simplex, nō, haud, siue compositū, nephas, nullus, nolo, neue. Item unde abest in, pro non in compositione, imprudens, iniustè, insani, denique & quicquid habet negandi uim.

Negatiua. Negatiua uerò, ubi adest aliqua negatio: ut luna fulget, luna non fulget. Vim negationis habent, aliud, aliter, minus, parùm, minimè, & si quid est tale: ut simia aliud est quàm homo, hoc significat, simia non est homo. hic est minus bonus, ille parùm aptus ad literas, parùm multus est noster exercitus, tu es uir minimè malus, penè idem sunt quod, non bonus, non aptus, non multus, non malus. Etiam quædam uerba idem efficiunt, ut dissimulas te audire, negas te intelligere, idem sunt quod simulas te non audire, & ais te non intelligere. Nam

Nego. nego, an sit à negatiuo aduerbio compositum dubitari potest. item abest pater, deest pecunia, item caue lædere, penè idem est quod noli lædere, uel caue lædas, quod significationis eiusdem est, cuius adiecta negatione, caue ne lædas, possunt uideri eiusdem naturæ

turæ, nisi, sine, præter, & quæ sunt id genus, & inprimis quin, quod unde compositum (si compositum est) difficile est dictu. Vno modo affirmatiuum, ut:

Quid aspera Iuno Consilia in melius referet.

Duobus negatiuum, ut:

Quin tu aliquid potius, saltē quorū indiget usus
Viminibus molliq; paras detexere iunco. Quin.

Id est, cur non: & pro ut non, ut apud eundē Vergi.

Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
Quin uatem insanam aspicias.

Item enunciatio est, aut uniuersalis, aut particularis. Nam ea quæ dicunt singularem, & ipsa particularis est, quia omne singulare particulare est, sed non è contrario. Vniuersalitas particularitasq; per ea, quæ dixi, signa, declarantur: uniuersalia, omnis, nullus: particularia, aliquis, quispiā. Inter quæ, sunt qui numerāt, quidam, quod singulare, est multùm ab alijs diuersum, ut posterius ostendam. Huic simillima sunt aliqua pronomia, hic, ille, iste, quæ à dialecticis non ponuntur inter signa, sed inter terminos qui faciunt singularem enunciationem, qualia sunt meus, tuus, & nomina propria, ut Socrates, Plato. adijciunt debere coniungi hæc signa cum termino communi. ut omne animal, omnis homo, aliquis homo, quod quis ignorat? Nemo enim dicat omnis ego, quidam tu, nullus sol, aliqua luna, licet idem fieri poßit per terminum singularem, siue is sit nomen proprium, ut omnis Alexander, nullus Alexander, aliquis Alexander, siue appellatiuum, ut:

Singularis. Particularis.

Nul-

Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan. Nisi dicimus Titan esse nomẽ propriũ. Sed utcunq; sit, nemo in hac re poßit errare. Affirmatiua igitur negatiuaq; uniuersalis enunciatio, oĩs equus hinnit. nullus equus hinnit. quæ tantundẽ in numero singulari pollet, quantũ in plurali: ut oẽs equi hinniũt, nulli equi hinniũt. Particularis affirmatiua, nõnullus equus hinnit, quæ in plurali plus quiddã pollet, nõ nulli equi hinniunt. Item negatiua, nonnullus equus non hinnit, nonnulli equi non hinniunt. Cur autẽ hoc signo particulari maluerim uti ac debuerim, in sequentibus, ubi de signis agam, explicabitur. Huius germana est quam uocant singularem, quia singularis (ut dixi) eadem particularis est, affirmatiua, hic equus, uel meus equus, uel Bucephalus hinnit. Negatiua, hic equus, uel meus equus, uel Bucephalus nõ hinnit, & ipsæ plus aliquid pollent in plurali, ut hi equi, uel mei equi, uel Bucephali hinniunt. hi equi uel &c. non hinniunt. Ea quam indefinitam (quia signo caret) appellant, similis est & germana uniuersalis, ut equus hinnit, equus non hinnit. Ideoq; nihilo minus pollet in singulari quàm in plurali, more uniuersalis: ut equi hinniunt, equi non hinniunt. Et circa naturalia exempla, uinum est in precio, uina sunt in precio. Item apud quasdam gẽtes uinum non est in usu, & uina non sunt in usu. Quarè indocti mihi uidẽtur, & in ipso doctrinæ errare uestibulo, qui hanc uolũt particularis non uniuersalis uim obtinere, cùm sit sua apte natura uniuersalis, de omni nanq; equo dicitur

quòd

quòd hinniat, aut quòd non hinniat, & de uino omni quod sit in pretio uel in usu, non de uno aut altero. Sed meminerimus hos ipsos terminos, quoties bis efferuntur hoc modo: equus equum, homo hominem, ratio rationem superat, nõ accipi uniuersaliter, sed particulariter, quòd aliquis equus superat alium quempiam, & nonnullus homo alterum aliquem, & alia ratio aliam: tamen si altius inspiciamus non propriè dicatur particulariter: quia hac geminatione termini uniuersalitatẽ amplector, quòd omnis uel æquus uel homo uel ratio aut superat aut superatur, nullo excepto, à qua significatione longè abest illa oratio, aliquis equus superat aliquem equũ, siue nonnullus nonnullum, ubi unumquenq; superare aut superari necesse est. Quod euidentius probatur, si in locum geminationis ponamus alterum terminum hoc modo, equus superat bouem, homo superat brutum, ratio superat temeritatem. Similiter in negatione. Itaq; facultas illa uniuersalis, quæ duorũ, ut sic loquar, fratrum uelut hæreditas erat, intercepto uno tota differtur ad reliquum. Quo magis liquet indefinitã, uniuersalis habere uim non particularis: dum tamen & illud meminerimus nonnunquam accipi particulariter, ut elephas hoc facit. Nonnunquam singulariter, ut Cicero de Pompeio loquens, nosti, inquit, hominis tarditatem ac taciturnitatẽ, hoc est eius ipsius de quo agimus: aut cùm subauditur meus, uel noster, tuus, uel uester. & suus, ut non repperi in stabulo equũ, supple meum, uel tuum, uel nostrum, aut aliquid huiusmodi.

Nonnũquam nec uniuersaliter, nec particulariter nec singulariter, sed insolidum (ut sic dicam) totaliter, ut homo, ut equus est species animalis. Videlicet non quòd uniuscuiusque animalis, aut unius certi, aut huius. Ad hunc modum accipitur quoties est talis oratio: Animal continet hominem, auis continet uespertilionem. Item negatiuè, corpus non continet animal, animal non continetur à corpore, auis non comprehendit uespertilionem, uespertilio non comprehenditur ab aue. hoc loquendi modo excepto, ferè maius est & amplius prædicamentum, quam subiectum in uniuersali, particulari, singulari, indefinita: quocũque in elemẽto siue prædicamẽto (quæ tria nos facimus) in substantia oĩs leo, aliquis leo, hic leo, leo est animal. In qualitate omnis leo, aliquis leo, hic leo, leo ẽ rutilus. In actione oĩs ignis, aliquis ignis, hic ignis, ignis mouetur. Ad plura nanq; spectat animal, rutilumq; esse & moueri, quàm ad leonem uel ad ignem. nonnunquam par est uis prædicati atque subiecti, ut leo rugit, equus hinnit, homo ridet, nec ad plura spectat rugire quàm ad leonem, nec hinnire quàm ad equos, nec ridere quàm ad hominem. Cùm dico rugit, hinnit, ridet, non actionem, sed qualitatem innuo, quæ adest leoni rugienti, equo hinnienti, homini ridenti. Quod quidã non intelligentes, talibus exemplis utuntur: leo est rugiens, equus hinniens, homo ridens. qui sermo locum non habet, nisi cùm aliquid horum animalium id agit, nam de cunctis dici non potest. Alij aiunt: leo est rugibile, equus hinnibile, homo risibile,

qui

qui sermo in lingua Latina absurdus est, per neutrum genus. Ita loquēdi tolerabilius foret (ut in alio testatus sum libro) si diceretur: rugibilis, hinnibilis, risibilis, nec desunt aliqua huiusmodi exempla. Virtus est bonum, & bonum est uirtus, si Stoicos audire uolumus, aut si Epicureos, bonum est uoluptas, & uoluptas est bonum: ut si plura bona dicenda sunt, sic omne bonum uirtus, & omnis uirtus bonū: uel omnis uoluptas bonum, & omne bonum uoluptas.

De conuertenda enunciatione. Cap IIII.

HIc locus admonet ut aliqua de conuersione dicamus. nam licet maior atque amplior significatio prædicati ferē sit quàm subiecti, sicut ostendi, non tamen amplius ac latius accipitur prædicatum quàm subiectum. Ideoq; cum illo conuerti potest, ut omnis homo est animal, non utique totum genus animal, sed aliqua pars huius generis. Nam Cicero speciem partem generis uocat. Ergò aliqua pars animalis est in omni homine. item quidam homo est animal, scilicet est quædam pars animalis, ergò quædam pars animalis, est quidam homo. Omnis leo est rutilus, quidam leo est rutilus, hoc est, quòd quisque leo, & quidam leo, partem aliquam habet siue quandā, rutili coloris, nōn ipsum omnino rutilum colorē, ergò aliqua pars rutili coloris, est in singulis leoni-

bus, & quædam in quodam. Idem intelligo de infinito, quod de uniuersali, cùm uniuersaliter accipitur. Idem quoq; de particulari singulariq;, cùm particulariter singulariterq; significat. nec aliter cùm totaliter accipitur: ut homo est species animalis, id est, quædam species animalis. ergò quædam animalis species est homo. In negatione, ratio è diuerso est, quando adest signum uniuersale, ut nullus homo est satyrus, id est, nullus homo non est ullus satyrus, ergò nullus satyrus non est ullus homo. Quando non adest, ut homo non est satyrus, id est, ullus homo, ullus satyrus, ergò ullus satyrus nõ est ullus homo. Quãdo per totalitatem loquimur, ut satyrus non est species hominis, id ẽ, ulla species hominis, ergò ulla species hominis non est satyrus. Quando adest signum particulare singulare'ue, ut nonnullus piscis uel hic piscis fœtum enititur, scilicet est aliquis ex illis piscibus qui fœtũ enitũtur, ergò aliquis ex piscibus fœtum enitentibus, est aliquis uel est hic. Item ille piscis uel hic piscis nõ est fœtum enitens, sed oua pariens, uidelicet ex his qui fœtum enituntur, sed oua non pariunt, non est ille, uel non est hic piscis. Thales est unus ex septem sapientibus, id est, aliquis ex septem, ergò aliquis ex septẽ est Thales. Pythagoras non fuit è septem sapientibus, id est, ullus ex septem, ergò ullus qui est è septem, non fuit Pythagoras. Hæc quæ de cõuertendo præcipiuntur, q̃ utilia sint, proximo libro cùm de syllogismis disputabitur elucebit. Vt plurima in præsentiarũ, quæ cauillosè & inscienter a

ter à quibusdā sunt tradita, refellere supsedeamus.

Quot sint signa & quomodo differant. Cap. V.

IAm signa in quibus tantum momenti est, excutiamus, enumerantes omnia, si possumus aut ferè omnia. Vniuersalium affirmatiuorum maximè proprium est, quisq; per tria distinctū genera, quod uix dialectici nostri nouêre. Græci frequēter ἕκαστος, & eius compositum unusquisque, cui simile, si singulare eius in usu esset, singuli, quod etiam coniungitur cum quisq;, sicut unus, fitq; singuli quiq;. huic dissimile est uniuersus, quod de magno numero dicitur. Vndè dicitur uniuersi, singuliq;. At ipsi, simile est cunctus. Cunctus. *Vt enim dicitur uniuersus populus, sic cunctus populus, hoc est, coniunctim omnes. & si aliquando additur significatio cōiunctiua, ut apud Vergilium: cuncti simul ore fremebant, pro totus quoq; numerus accipitur, ut Cicero pro Archia: nec nos cuncti huic unquam studio penitus dediti fuimus: Et in eadem, pòst in cæteris Asiæ partibus cunctæq; Græciæ sic eius aduentus celebrabatur. Omnis pro his omnibus pollet. his addatur quisq;, quis, & cætera, & quicunq;, quæ tacitè in se habent omnis. ut quisquis siue quicunq; ambulat mouetur, quod perindè est ac diceres, omnis qui ambulat, mouetur. quæ tamen non semper ita accipiuntur, sed pro qualiscunq;, ut: Quisquis es haud credo inuisus cœlestibus. & apud eundē Ver-* Omnis. Quisquis.

gilium: Egredere ò quicunq; es, ait. Nec mirũ cùm ipsum relatiuũ undè componuntur, huius naturæ sit, ut qui ambulat mouetur, tam de uno quàm de omnibus intelligitur. Idem quod hæc in superiore sensu significant quotquot & quotcunq;, ideoq; apertius omnis in se habet. Nihil ẽ enim aliud quotquot & quotcunque, quàm omnes qui. quibus simile est quotusquisque, quod interrogatiuè ferè usurpatur.

Negatiua uniuersalia.

Negatiua signa per se nulla sunt, at composita ex aduerbio & signo particulari. Aduerbium uerò applicatur, ut nullus currit, quod ita resoluitur, ullus non currit. ullus enim signum particulare est, undè componitur nullus. Nequis ex non uel ne, & quis pro aliquis. Quod nunc uetat, ut:

Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti.

nunc subiungitur, ut:

Ne quis sit lucus quo se plus iactet Apollo.

Nihilum. Hilum.

Nihilum quod est neutrum, ex eodem aduerbio compositum, & hilum quod est aliquid, per apocopenq; dicitur nihil. atque iterũ per syncopen, siue synæresim, synalepham'ue nil.

Nemo.

Nemo non est ex signo compositum, tamen latens signum habet ullus, uidelicet non ullus homo, uel nõ ulla homo. Nam idẽ est alius nemo te amat, quàm alius ullus homo te non amat, cùm sic non audeamus loqui, alius ullus nemo te amat, nisi comica licentia, ut Terentius in Ecyra: Nemo quisquam illorum, nempè eadem licentia qua alibi dictum est, nemo homo. hoc composito Græci carent, ideoq; Latini dialectici nimis græcissantes eo non

utun

utuntur. Illa nomen uniuersitatis nõ implent, ab uter composita, unum affirmatiuum, alterum negatiuum, uterq́; & neuter, idẽ dico de ambo. Aduerbia quoque sunt uniuersalia tam affirmatiua quàm negatiua. Affirmatiua quidẽ omnino, cui simile est prorsus, usquequaq; quoties, toties. Item semper eius penè significationis est cõtinuè, aßiduè, sedulò. Item ubique, undiq;, & composita per cunq;, quotiescunq;, ubicunq;, undecunq;, quàcunq;, quocunq;, quoquo uersus, id est, in omnem partem. & illa geminata, ubiubi & similia. Negatiua autem, nunquam, nusquam, nusþiam, necubi, nequa, nequo, necunde, nequaquam, & siqua, & similia, quæ omnia utique in se habent signũ. Semper enim idem est quod omni tempore, ubiq; quod omni in loco, undiq; quod omni ex loco. Et item cætera negatiua apertius: nunquam enim, nusquam, nusþiam, idem sunt, quod non ullo, siue nullo, uel tempore, uel loco, & item in cæteris. his addamus utrobique, sicut addidimus uterque & neuter, eiusq́; cognata utrinq;, utroq;, utrocunq;, neutro, & cætera huiusmodi. Aduerbia

Particularia sunt aliquis & pro eodem sensu quis, & ab eo composita quisquam, quisþiam. Item quo Græci carent ullus, & quod ab eo profluxit nonnullus, quo item illi carent & neutrum nonnihil. Quorum nullo ferè alio dialectici nostri utuntur, nisi uno aliquis, non putãtes illud distare à quidã, quia Græci non distinguunt, pro duobus his nostris unum tantũ habẽtes, imò pro tribus. Nam τὶς pro his duobus, et pro quis usurpatur, de quorũ duorũ differentia mox, Particularia.

prius enim in quo differat hoc particulare à nonnullis alijs dicendum. Quod componitur & ipsum à quis postposito, sicut quisquam & quispiam præposito, & ab alius sicut alibi, tametsi significatio nominis, undè componitur, non apparet, sicut in alibi id factum est, ut aliquatenus differret à suo simplici quis, quod simpliciter significat. nec obstat quòd dicere etiã solemus alius, aliquis, quia quod maius est dicimus alibi nusquam. Sed propositam ad rem ueniamus, & primùm in quo differat ab ullus. quam differentiã Priscianus sanè cum obscuram, tum ineptam tradit, inquiens inter aliquis & ullus & alicubi & usquam & aliquando & unquam hoc interest, quòd aliquis & alicubi & aliquando absolutè proferũtur, ut aliquis uenit ad me, similiter alicubi fuimus, id est, in aliquo loco, & aliquando contingit. i. in aliquo tempore. Sin autem dicam ullus, pendet ex infinito omnium numerorum, necesse est enim ullus omnium intelligere, & cunctos posse numeros ad hoc referri. Nec incongruè diminutiuũ esse unius dicitur, & hoc uidetur ad aliquid esse, quomodo summus & imus, primus & ultimus ad omnia dicuntur, tam locis quàm temporibus, uel ordinibus subiecta, uel supposita. Similiter usq;, ad omnia loca refertur, & uspiam unquam ad omnia tempora. At sciendum quòd composita quoque eorũ abnegatiua sunt, omnium generaliter, quæ per ea possunt significari. Inepta sanè ratio hæc (ut dixi) & obscura, nam ullus nihil habet, quod non habeat aliquis, habet aliquis, quod non habet ullus.

Aliquis.

Priscianus carpit. Vllus.

Quippè

Quippè cùm eo uti possumus ut libet. ullus aut non nisi per negationem, ut non est ullus sapiens, aut quod proximè accedit, ad negationem, uel interrogando, ut est'ne ullus sapiens? uel dubitando, ut dubito, hoc est nescio, siue ambigo an ullus sit sapiens, aut cum conditione, si est ullus sapiens, & donec ullus est sapiens, & uix est ullus sapiens, & sic loqueris quasi ullus sit sapiens. Etiam cum uerbis coniunctum, quæ superius attigi, ut dißimulas, siue negas te illum audire. Item caue ullum lædas. Cum comparatiuis quoque, ut amo te magis, quàm ullum hominem. ut malo Romæ esse quàm usquam, quasi subintelligatur alius, ut sit quàm ullum alium hominem, & ullo alio in loco, & nunc potius uolo dicere quàm unquam, id est, quàm ullo alio tempore. Distat itẽ aliquis à quispiã & quisquam, quæ sunt tanquàm media inter aliquis & ullus, & posterius dum de negatione dicemus, distat etiam à nõnullus, quod est tanquam medium inter aliquis & quidam, quorum nunc differentiã tradam. Cùm dico, quidam uestrum modò me uocauit, significo certum hominem eße ex uobis, qui modò uocauit, & à me, quòd ob eo uocatus sum agnitum, perindè ac si dicerem: Socrates, siue hic, uel iste, aut ille me modò uocauit. Cùm dico, aliquis uestrũ me modò uocauit, significo incertum hominem esse ex uobis quasi quisquis uestrum sit, quia quisnam uocauerit non deprehendi, ut mihi aliquis, quisquam, quispiam propria uideantur esse particularia illius uniuersalis quisquis, quod & ipsum à quis compouitur.

Quidam. *Quidam uerò non aliter se habere, quàm id quod appellant terminum singularem: ut si mecum loquutus est Socrates, aut ille, uel hic, rectè dicam quidam mecum loquutus est, non aũt aliquis, quasi uestrum quis loquutus est. Vndè uulgaris est sermo quotiens aut nolumus nominare homines, aut eorum nomina nescimus, quidam ad quendam scripsit, non autem aliquis ad aliquem. Neq; uerò solùm linguæ græcæ defectus in causa est, cur non à nonnullis in parum intelligenda hac differẽtia sit erratum, sed quòd aliquãdo nihil in ea differunt, aut nihil uidentur differre: quale est si dicas, reperias historicos omnes aliquibus siue quibusdam in locis mẽtitos. Præterea quòd nonnunquã reperiunt, & si rarißimè, aliquis pro quidam, sed non tamen quidam pro aliquis. Quorum differentia magis ex negatione apparebit. Sed in hoc periti nonnulli aliquando peccauerunt, in illo solummodò imperiti, quòd putant quilibet non particulare signum esse, sed uniuersale, quod ita particulare est ut quiuis, quorum idem sensus est: quemadmodum uteruis idem significat, quod uterlibet, id est, quem tu uelis, & quem tibi capere libeat. Sic altera duo, quemcunq; uis, & quencunq; tibi capere libeat, Ibi unum de duobus, hîc unum de pluribus, exemplo tamen hæc magis confirmanda, quàm ratione probanda sunt. Quintilianus: Periculosum & cum cura intuendum genus, quia si in proponendo unũquodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res soluitur: tu tius sic interrogare. Si hæc actio non sit, quæ sit, simul*

mul enim mouentur omnia, uel cùm duo ponentur inter se cōtraria, quorum renuisse utrūlibet & quodlibet sufficiet. Ecce eodē in loco Quintilianus utrumlibet & quodlibet usus est, alterū pro eo quod est unū de duobus, alterū pro eo quod est unum de pluribus. Afferamus etiam è iure ciuili testimonia, ubi proprietas linguæ tā diligēter quā necessariò custoditur. Cai(ut creditur)uerba sunt in Iustiniani institutionū libro secūdo. Si plures cōditiones institutioni adscriptæ sunt. Siquidē coniunctim fuerint, utputa si illud & illud fuerit factū, omnibus parendū est, si uerò separatim, ueluti si illud factum erit, cuilibet obtēperare satis. Et eisdem penè uerbis Paulus in digestis Iustinia. Si hæredi plures conditiones coniūctim datæ sunt omnibus parendū est, quia unius loco habentur, si disiunctim cuilibet. Item modestinus: Si pluribus hæredibus institutis ita scriptū sit, hæres meus dānatus esto: dare aureos quinq; non quilibet hæres, sed omnes uidebūtur dānati, ut una quinq; dent. Et alibi multis in locis. In Leuitico de leproso ita scribitur: Adducetur ad Aaron uel ad unūquēlibet filiorum eius. Quid multis? nusquā in omni dialectica ac philosophia ex Aristotele trāslata, nisi fortè apud aliquē nouorū reperitur quilibet, nisi particulariter positum, sicut uterlibet. Quo minus danda uenia est iurisperitis ac theologis recentibus, dialecticisq; ac philosophis nostris, qui uerba scientiæ suæ nō audiunt, sed in prauè loquendo, nescio quo modo conspirauerunt, et quasi diuersæ ciuitates in suam

metropolim coniurarunt. Dixi uterlibet esse particulare, sed ita particulare, ut uterq; uniuersale. Idē intelligo de uteruis, & si uis addere uter & alteruter cum capitur pro uno ē duobus. Aduerbilia particularia sunt: unquam, usquam, uspiam, aliquando, alicubi, alicundè, quādoq;, aliquotiens, interdum, nonnūquam, quod exponitur pro aliquando uel quandoque nō, pro unq̄, propter causam quam reddidi de ullus. Nec multùm ab his differunt siquando, sicubi, sicunde, ubiuis, utrobi. Nam illa: hic, illic, isthic, & similia dicuntur singularia. Item, nunc, cras, tunc, & talia, ubi tale est, quale hic uel illic, sed accipi solet pro ubicunq;, quod est uniuersale: cui respondet ibi, ea potius uniuersalia sunt antehac, posthac, antea, postea, hactenus, de cætero, amplius ulterius, deinceps, & similia ut apud Quintilianum, quid fuerit antè, non quæro, post hæc erit amicus. i. semper, & semper pòst. Et cum negatione idem significabunt, quod nunquā, ut hactenus non fuisti amicus, nec post hæc eris, id est, nunquàm fuisti amicus nec unquàm eris: quale illud in euangelio: Non lauabis mihi pedes, in seculū siue in æternum, hoc est nunquàm lauabis mihi pedes, hæc sunt signa necessario syllogismo accommodata. Sunt alia accommodata credibili. Si quis non necessarius est syllogismus siue epicheremati, de quibus suo loco dicemus.

Aduerbia particula.

De ui negationis cū signo uniuersali. Cap. VI.

Venio

VEnio nunc ad negationem, in qua omnis ferè quæstionum, in quacunq; materia cardo uersatur, quæ (si istis credimus) aliam præposita signo, aliam postposita, significationem reddit: ut nō omni pisce uescitur Iudæus, quod est particulare. perindè ac si diceretur, non ullo siue quodam pisce non uescitur Iudæus: rursus omni pisce glabro non uescitur Iudæus: quod est uniuersale, non secus ac si dicatur, nullo pisce glabro uescitur Iudæus, quorum neutrū est uerum. Et etiam illud prius biparticulare est, nō tantùm particulare & multo ab illo differens. Non nullo pisce non uescitur Iudæus, quia non nullo uescitur, nonnullo non uescitur: siue quodam uescitur, quodam non uescitur, tacitamq; uniuersalitatem habet in duas diuisam partes. Quippè de omni pisce intelligitur, quorum partem significamus esse in usu Iudæis, partem non esse. Quarè omnis, nunquā perdet suam uim uniuersalem. Quod etsi per se planum est, tamen ratione faciamus planius. Ea quorum alterius significatum uerum esse potest, cùm alterius sit falsum, non idem significant, ueluti ut exemplum à parte subiecti afferatur, quidam homo non uolat, uera est enunciatio. At non omnis homo uolat, falsa, quia partem hominum uolare affirmo ergò partem ueram, partē falsam, quid ni igitur biparticularis tacitam (ut dixi) in se uniuersalitatem habens. quid quod non solùm tacitè, sed aliquando apertè, si quid modò interponatur, inter negationem et omnis: ut afferam autem è theologia, id est, è græco ex-

co exempla, & nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, id est nulla. & alibi, ut non glorietur omnis caro. Quid quòd aliquando idem fit etiam si nihil interponatur, ut: Non mortui laudabunt te domine, neq; omnes qui descendunt in infernum. & alibi: Et non delinquent omnes qui sperant in eo, neque refert quod antecedit uerbum, quia idem fit, si sequatur sic: Non mortui neq; omnes qui descẽdunt in infernum, laudabunt te domine, hoc est nulli. Eodem modo in prædicato, ut: Inquirentes dominum non minuentur omni bono. Et iterum: Non miserearis omnibus qui operãtur iniquitatem. Cur autem posterior modus, non probè istis exponitur? non de omni pisce glabro accipiendum est, non uesci illo Iudæum, non eo inficias ita accipiendum, sed non semper, quinimo sæpè in sensum priorem, ut omni pisce non uescitur Iudæus: nempè quòd aliquo uescitur, aliquo non uescitur: cuiusmodi exemplis, plena sunt omni, aut omnes diuites esse non possunt, & omnis uolucris non est pennis prædita, perinde est, ac si dicas, non omnes diuites esse possunt, & non omnis uolucris est pennis prædita: quia pars hominum uolucrumq; talis est, pars non est. Paulus iurisconsultus: Si plurium seruorum nomine, iudicio sistendi, causa una stipulatione promittatur, pœnam quidem integram committi: licet unus status nõ sit. Labeo ita ait, quia uerum sit omnes statos non esse perindè ac si dixisset, quia uerum sit non omnes statos esse. Quintilianus libro septimo; tradi enim omnia

nia quæ ars efficere non potest. & in XII. At
cùm protinus dicendum est, omnia parari non pos-
sunt, huic alteram negationem si addas erit sensus
prioris: ut non omni pisce non uescitur Iudæus: per-
indè ac si diceremus: nõ omni pisce abstinet Iudæus.
Ita per aliam ianuam egredimur ad plateam eius-
dem significationis: non omni pisce uescitur Iudæus,
egredimur autem quasi postico, quoniam è contrario
dicimus. Ibi enim negabamus Iudæũ uesci omni pis-
ce, hîc negamus ab omni abstinere, cùm utrobiq; ueli-
mus eum quibusdam piscibus uesci, quibusdam non ue
sci. Idem quod omnis, efficit quisq; & quod duplex
uerbum desiderat quisquis, singuli ab hac ambiguita
te est liberum & alia duo, cunctus & uniuersus, nisi
pro omnis accipiantur uel pro totus: nam idem to-
tus etiam efficit, in quo exempla afferam in superio
ribus inuenienda rectoribus relinquens: non totus or
bis paruit Alexandro, id est, pars orbis paruit,
pars non paruit: ergò enunciatio biparticularis. I-
tem tota Græcia non paruit Alexandro, idẽ sen-
sus est nõ secus, ac si diceretur, non tota Græcia pa
ruit Alexandro: secus aũt tota natio Hispana, to
ta Gallica, tota Germanica, tota Britannica nõ ha
buit cognitũ nomẽ Alexãdri. Non enim sic accipe
retur quòd harũ singularum nationũ pars cognitũ
habuit nomẽ Alexãdri, pars nõ habuit, sed quòd
nulla (ut fit) antepofita negatione: sic non tota natio
Hispana, nõ tota Gallica, nõ tota Germanica, nõ
tota Britãnica, habuit cognitũ nomen Alexãdri.

Quan-

Quanquam hoc quoq; poßit eſſe uniuerſale(ut diximus)de omnis,ſic non nouit Alexandri nomen tota Hiſpania,non tota Gallia,non tota Germania, hoc eſt nulla pars Hiſpaniæ,Galliæ,Germaniæ. Illud admonitione uix indiget:nonnunq̃ pro toto nos dicere omnis,quemadmodum dixi de cunctis: ut omnis familia, omnis populus,omnis Europa, quæ non habent ſua particularia, aliqua familia ſed pars familiæ, non quiſpiam populus, ſed portio populi,non aliqua,Europa:ſed pars aliqua Europæ. Cæterũ hæc quæ in totus ambiguitas non ita poteſt emendari ut emendatur in omnis,& in quiſq;,quæ habẽt per compoſitionem:contraria negatiua: nullus, nemo & reliqua, ut Iudæus nullo piſce glabro ueſcitur, & nullo piſce ueſcitur Iudæus, niſi ſquamoſo,niſi dicimus, nihil pro nulla pars,ut nihil Hiſpaniæ, nihil Galliæ, nihil Germaniæ, nihil Britanniæ habuit notum nomen Alexandri. Sed hæc ad negationem compoſitam pertinent,ad quam qui ſorte quadam deuenimus ipſius iam præcepta tradamus, cuius tradendæ etiam nunc ſequebatur locus.

De negatione compoſita ſigno adiuncta. Cap. VII.

NEgatio cũm ſigno compoſita, ubicunq; ponatur idem efficit, ut nullus currit, nemo ambulat,nihil mouetur à ſeipſo,neuter parentũ te amat nunq̃ prodeſt temeritas,nuſquã eſt uitio locus. Item currit

currit nullus, ambulat nemo, mouetur à seipso nihil, te amat parentum neuter, prodest temeritas nunquã uitio locus est nusquam: quæ duo idem sunt alia ratione, quàm sit in cæteris nominibus quæ signa nõ sunt. Quid enim differt, impoßibile est mutum animal loqui: & mutum animal loqui, est impoßibile? Iniquum est diuitias præponere uirtuti, et præponere diuitias uirtuti est iniquum. hæc signa si negatiuũ rursus ad uerbium præponas fiunt ex negatiuis affirmatiua, ex uniuersalibus particularia, nonnullus, nõnihil, nõ nunquam quæ pro compositis habentur. Nam non nemo non ausim compositum dicere, non neuter aures meæ respuunt, non nusquam & non usquam, quod sciam non repperi: fiunt autem affirmatiua quidem quia addita negatio, priorem negat, hoc est, necat, quasi uenenum perimens uenenum: & latro latronẽ spolians: particularia uerò, quia prius erant particularia, hæc quoq; nihil interest præponas, ne uerbo, an postponas sic, nonnullus currit, & currit nonnullus. At si è contrario postponas huic signo negationem, fiet affirmatiua uniuersalis. Affirmatiua, quia duæ adsunt negationes unam facientes affirmationẽ. Vniuersalis autem quia præposita negatiua uniuersalis, necat sequentẽ negationem, remanetq́; qualis erat uniuersalis, ut nullus non currit, nemo nõ ambulat, nihil non à seipso mouetur, nunquã non est uirtuti locus, uerbo ex negatione composito non postponitur aduerbiũ negatiuum. Quis enim dicat nescio nõ illum? sed præponitur, ut non nescio illum fitq́; ea-

dem significatio quæ fuerat ipsius simplicis: non nescio enim idem est quod scio, & non nequeo idem est quod queo, & non nolo, idem est quod uolo. Tria enim demum hæc uerba, apertè componuntur ex aduerbio negatiuo: quorum unum est proprium patris queo, alterum proprium filij scio, tertium propriũ spiritus sancti uolo, quarum personarũ singulis singulos huius operis dicaui libros ut ipsorum primæ literæ testantur: eas itaq; oro precorq; ut in hoc ueluti bello pro ueritate suscepto mihi sint aduersus in

Velle. Non uelle

fandas hostium insidias auxilio. Verùm quid est quod Vlpianus differre uult uelle à non nolle inquiens: siquidem peculium deducto quod domino debetur, accipitur merx peculiaris, etiam si nihil sit in peculio dominum tributoria obliga, ita demum si sciente eo negociabitur. Scientiam hic accipiemus quæ habet & uoluntatem: sed ut ego puto non uoluntatem sed patientiam: nõ enim uelle dominus debet, sed non nolle. Si igitur scit & non protestatur & non contradicit tenebitur actione tributoria. Non expressit differentiã Vlpianus: neq; hoc semper fit: neq; negationis natura contingit sed uerbi: quod significat tum propositũ animi, ut uolo soluere debitum, tum cupiditatem & gaudium, ut tibi benè uolo, ex quo fit beneuolentia, undè apud Senecam: Fata uolentem ducunt, nolentem trahunt. cuius etiam compositum non modò significat insciius sum, id est, propositum animi non habeo: ut domino tuo noluisti, nolens hoc est, insciens, sed etiam inuitus sum, et repugno quasi actionem

onem quoq; in se habeat, ut illud ipsum nolentem trahunt. Vlpianus ergò accipit non nolle, pro non repugnantem, uelle autem pro gaudentem esse. Sed uolens etiam uidetur habere in se actionem, ut illud uolentem ducunt, eritq; idem non nolo & uolo, ne aliter hic redditur ad significatum simplicis uerbi: quàm in signis negatiuis uniuersalibus, ad significatum simplicium particularium: de quibus post uniuersalia nunc differendum est.

Differentia signorum particularium singulariumq; accepta negatione. *Cap. VIII.*

INter quidam igitur & aliquis, ut ab his incipiã quæ plus inter se differunt magis apparet (ut dixi) ex negatione differentia. Nam multò est aliud, quidã uestrũ me nõ uocauit: non solùm quia ibi significo unum certum, puta, illum aut illum, ut Socratem, hîc incertum (ut superius dixi) sed etiam quod plerunq; aliquis cum negatione est uniuersale, ut cætera particularia: de quo nisi apud stolidos, nulla cõtrauersia est, cùm nemo sic loquatur: Non sinit me quiescere quidã sophista: non inuenio quendã senẽ: de quo si cõstat, de hoc quoq; cõstare debebit, quod ab illo differt. Quod de hoc, idẽ de cæteris particularibus dico, de quibus si consuetudinẽ loquendi postulãt, uulgaris hic sermo est: aliquis non est me fortunatior, quisq̃ non est te melior, ullus non est illo modestior,

id est, nemo. Si autoritatẽ, tot exẽpla sunt, quoties hæc uocabula reperimus quæ paßim reperiuntur. Vergilius:

Non ulli pastos illis egere diebus. (nemi
Frigida Daphni boues ad flumina, ulla neq; am
Libauit quadrupes, nec graminis attigit herbã.

Et in eadem egloga:

Nec lupus insidias pecori, nec retia ceruis,
Vlla dolum meditantur. Idem.
Nõ unquã grauis ære domũ mihi dextra redibat
Idem:
De grege non ausim quicquam deponere tecum.

Et paulò post:

Efficiam posthac ne quenquam uoce lacessas.
Quin age si quid habes, in me mora non erit ulla
Nec quenquam fugeo, Idem:
Et si non aliqua nocuisses mortuus esses.

Et iterum:

Quin aliquid potius saltẽ quorum indiget usus,
Viminibus, molliq; paras detexere iunco.

Omnia hæc exempla sunt ex uno libro sumpta, ubi alia huiusmodi sunt plura. Si rationem uis, ea in prõptu est, quod dum dico: aliquis uestrũ me uocauit, id significo, quod aut tu qui es aliquis horũ, aut tu & alius qui et ipse est horum aliquis: singulis aũt hoc dicã me uocasti. Itaq; cũ nego me uocatũ esse ab aliquo uestrũ id significo, quod neq; tu, neq; tu, & ita deinceps, me uocasti, hoc nihil aliud est, quã nullus uestrum me uocauit. Si tabulas (ut ita dicã) atq; instrumenta,

hæc

hæc etiam uobis suppeditant. Nullus componitur Nullus.
ex negatione & ullus quod diminutiuum est ex unus ut nullus nihil alud sit q̃ ne ullus quidem quantulus-cunq; is sit, quale est apud Græcos οὐδεὶς *siue* οὐθεὶς *ex unus & negatione cõpositum, cuius significationis est* οὔτις *ex negatione &* τὶς *quod est aliquis. quo nomine Vlysses Polyphemũ cæterosq; Cyclophas decepit, cũ se Vtin quod est non aliquẽ uocari finxisset* Vtis.
ergò idẽ est non ullus & nullus, nullus quod non aliquis, idẽ dico de nequis cui græcè respondet μηδεὶς *et nihilum, quæ undè componãtur superius exposui. Idẽ de nunquã, nusquam, & usbiam, quæ ex negatione & ullus cõponuntur. Si postremò non præiudicia, sed latam de hac ipsa re sententiam, cur nullus præposita negatione sit particulare, nisi quia ipsum ex ullus particulari antepositа negatione factũ erat uniuersale, & quod de eo, idem de omnibus particularibus ualet. Quæ cùm ita sint, palam est non modò differre quidam & aliquis, quòd illud singulare hoc utiq; particulare est, sed etiã particularia, accepta negatione fieri uniuersalia, ullus quidem semper cũ suis deriuatiuis unquam, usquam, uspiã, aliquis, plerunq; (ut dixi) quisquam uerò & quispiam potius semper: non ullus autem & non unq̃ nunmẽ. Quorũ nullius fortasse natura magis consyderanda est, quàm eius unde signũ uniuersale componitur nullus, quo nõ uti non possumus. Id uniuersale semper esse dixi, hoc est, siue præpositum uerbo, ut ullus non est sapiens, siue postpositum, ut est sapiens ullus, item no peccaui un-*

 quam

quam & unquam non peccaui, usquam uel uspiam. Quæ sanè res habet nonnullam in aliquis differentiam. Nam isti nostri dialectici qui nullo nisi aliquis particulari utuntur, uolunt cùm hoc postponitur uerbo effici uniuersale, non est beatus aliquis homo, id est, nullus: cùm anteponitur particulare: ut aliquis homo non est beatus. Quæ lex utrinque falsa est. Nam illud prius & si sæpius est uniuersale, tamen & particulare esse potest, ut si dicam noli contentius pergere, quia sequi non poterit hæc anus, & aliquæ puellarum, id est, quia aliquæ puellæ erunt quæ sequi non poterunt, hoc posterius & si rarius q̃ illud, tamen plærunque uniuersale est quemadmodum ostendi superius, ut aliquis beatus non est, quæ oratio tametsi potest accipi pro ea quæ est, aliquis est qui non est beatus, tamen frequentius accipitur pro ea quæ est ullus non est beatus. Quisquam & quispiam siue præponatur uerbo, siue postponatur cum negatione uix unquam sunt nisi uniuersalia: ut non est beatus quisquam, uel quispiam non est beatus, id est, nullus est beatus: è diuerso nonnullus semper particulare est ubicunque ponatur, ut nonnullus conuiuarum non uenit, & non uenit nonnullus conuiuarum quasi medium quiddam (ut dixi) inter quidam & aliquis cæteraque particularia: quod neque certum, ut quidam significat, neque ut cætera particularia cum negatione fit uniuersale. Sed eius rarior usus est, cæterorum multa frequentior: ideoque dicamus particularia penè semper accepta negatione fieri uniuersalia.

Vsq; adeo ut non modò ubi adest particulare signũ cum negatione fiat oratio uniuersalis, uerumetiam ubi non adest, sed subauditur. Quale est (utar autem quo res sit familiarior uarijs exemplis) ætate Marci Catonis cœpit esse olea in Italia, lauro coronantur triumphantes: hic non de quadam olea, aut de quadam lauro loquor tanquam certa, nec de unaquaq;, nec de specie tota, sed de aliqua arbore, quæcunq; ea fuerit oleagina laurinaq; quæ cũ sit (ut suo loco ostendi) particularis enunciatio non singularis quasi subsit signũ particulare, aliqua uel quæpiã, ut sit aliqua olea, & aliqua laurus: erit tamen negatio ne utiq; uniuersalis, quod per se ipsæ aures agnoscũt, ut Camilli ætate nondum cœperat esse olea in Italia lauro bacchas ferente, non coronantur triumphã tes. hoc est, ulla olea, & ulla lauro. At si dixero Lucullus in Italiam primùm attulit cerasum. Ap pius melimellum, non subauditur aliqua sed ipsa illa uasi proprium nomen esset, ut Typhis primus fe it nauim, quasi Typhis fecit illam primam nauim empè. Sic primus Lucullus attulit cerasum quasi rimam illam cerasum & Appius primus melimel m: quasi primam illam melimellum. Itaq; accepta gatione non deserit singularitatem: ut Pompeius n attulit primus oleam, cerasum, melimellũ: id est, am primam oleam, cerasum, melimellum: habet au- liquis nonnihil cõmune cũ nullus, quia sicut illud et geminari, quale nostrũ exemplum fuit, aliquo e uescitur Iudæus, aliquo non uescitur, quo utiq;

modo est particulare: nonnihil commune cum quidam: quia pro eo nonnunquam ponitur & si perrara huiusmodi exempla, ut apud Quintilianum. Neq; id nouum uitium est cùm apud Liuium inueniam fuisse præceptorem aliquem, qui discipulos obscurare quæ dicerent iuberet, græco uerbo utens σκότισον unde illa egregia laudatio, ne ego quidē intellexi: ideoq; (aliquando) pro quodam tempore reperitur non solùm pro aliquotiens, ut aliquando morieris. quæ sunt etiam crebriora exempla, cui simile est quandoq;, ut quandoq; moriar.

De differentia compositorum à ne, siue à non & ab in pro non. Cap. IX.

DIxi de negatione absoluta. Quid de composita sentiamus? nempè aliquid interesse, utrum cum nomine negatio componatur, an cum uerbo, & utrum ea sit non, siue ne, an in res nimirum miranda. etenim signum particulare iunctum cum nomine composito ab utrauis harum negationum semper remanet particulare, cum uerbo secus: ut aliquis est nescius mortis, particularis est enūciatio. Itē cū uerbo composito ab in, ut aliquis ignorat mortem, aliquis est ignarus, inscius, immemor mortis & aliquis inficiatur debitū, et hæc particularis enunciatio est. At aliquis nescit mortem sæpius uniuersalis præsertim (si dialecticis credimus) antepositо uerbo sic ne-

sic: nescit aliquis mortem. Item nollet aliquis uitam sine uoluptate, nequit aliquis uiuere sine molestia, potius ac sæpius uniuersalis, hoc ē, quòd nemo scit mortem, nemo nollet uitam sine uoluptate, nullus quit uiuere sine molestia. Aliquis autem (ut sic dicam) nescit mortem, particularis esset sicut ignorat. Sed de uoce quæ nusquam reperitur disputare nō licet. Certè inficior, quod est, non faciam palàm quod postulor, & quasi non fateor, particularem efficit enunciationem, ut inficiatur aliquis furtum, cui cùm sit simile nego, ut negat aliquis ueritatem quod est particulare, signum est non esse compositum ex aduerbio negatiuo, undè fit enunciatio uniuersalis duntaxat in subiecto. Nam in prædicato quæ res & ipsa miraculo non caret: facit uniuersalem utiq; intercedente infinito, ut negas aliquem esse beatum, quod fit euidentius per ullus, ut negas ullum inuenire bonum, ut apud M. Tullium: Nuper negabat M. Crassus ullam satis magnā pecuniam esse: cui similia sunt ueto, prohibeoq;, & si qua sunt alia, ut ueto illum intrare prohibeoq; quenquam loqui. Nam in subiecto ullus cùm negat sine negatione non iungitur, ut fit cum tribus alijs, de quibus loquor uerbis. In quibus eo mirandum est magis, quòd participium non habet hanc quàm suum uerbum differentiā. Vt aliquis est nesciens mortem, & aliquis est nolens uitam cum molestia & ut hoc participio utar aliquis est nequiens uiuere sine uoluptate, uel est diuerso, nesciens mortē, nolens uitam cum molestia, nequiens uiuere sine uolu

ptate est aliquis, enunciatio particularis est. Neq; uerò in particularibus hoc fit tantùm, uerùm etiam in uniuersalibus, ut ignorant omnes homines, uel omnes homines ignorant mensuram orbis terrarũ, uniuersalis hæc: At nesciunt omnes homines, uel omnes homines nesciunt mensuram orbis terrarum: nũc uniuersalis est, nũc particularis, perindè ac si negatio nõ foret composita, sic nõ sciunt omnes homines, uel omnes homines non sciunt mensuram orbis terrarum: de cuius negationis non compositæ natura superius disputauimus. Neq; id in subiecto solùm, quale fuit quod subieci modò exemplum, sed etiam in prædicato, ut apud Terẽtiũ, is solus nescit omnia uel quia nihil scit uel quia non omnia, quod differt ab illo, is solus ignorat omnia. Secus in nomine & participio ut omnis homo est inscius siue nescius mortis. Item omnis homo est nesciens, est nolens mortem, uniuersalis est enunciatio. Quo magis crescere nobis debet admiratio, quòd aduerbium negatiuum cum uerbo compositum, si applicetur signo particulari, efficit enunciationem uniuersalem, ut nescit aliquis homo mortem, id est, nullus scit: si applicetur uniuersali, efficit particularem, ut nescit omnis homo mortem: hoc est, quidam scit, quidã nescit. Item nolet aliquis homo uitam sine uoluptate: & nequit aliquis homo uiuere sine molestia, id ẽ, quòd nemo uult, & quòd nemo potest talem uitam, & nollet omnis homo uitam cum uoluptate, aut nequit omnis homo uiuere sine molestia, idem est quod quidam nollent, & nequeunt

unt quidam, etiam uellent & queunt, econtrario. In compositum cum uerbo, si applicetur signo particulari, conseruat particularitatem, sicut ostendimus: si signo uniuersali, conseruat uniuersalitatem, quasi nunc plus uirium habeat ad negandum quàm ipsum aduerbium negatiuum: harũ dubitationum (sunt enim duæ) singularum rationem reddam, quarum una est, cur ignoro & nescio, & si qua sunt alia differunt, id fit, quia præpositio in, cùm nequeat seiungi à dictione cum qua componitur (quoniam seiuncta non eandẽ significationem imò nullam obtinet) quandam facit negando affirmationem sicut abest, quod etsi idem est quod non adest: tamen affirmat, ideoq; ignoro nõ recipit illud particulare ullus quod negatione gaudet. Nemo enim dicat, hanc rem ullus ignorat, ut dicimus hanc rem ullus nescit. & quemadmodum in Sicilia mulieris quæ ritu latino nubit dos: ita cum bonis mariti miscetur, ut sint omnes facultates pro indiuiso unumq; faciant corpus. Ita præpositio hæc cũ alteri dictioni (ut sic dicam) nubit indiuidua fit, & unum corpus facit affirmationis. Aduerbialis autẽ negatio composita quasi Græco ritu nubens, semper significationem suam, ueluti dotem seiunctam habet, aut pro seiuncta intelligi uult. nam resolui ab eo cum quo copulatur solet ut dixi de nullus. Altera dubitatio cur nescius, nesciens, nolens, differant à nolo & nescio. Id fit quia in nomine & participio, signum non spectat ad legationem, quoniam ipsum est in subiecto, illa in prædicato, ali-

quis

aliquis homo uel omnis homo est nesciens mortē, uel nescius mortis: perindè est ac si dicatur, aliquis homo uel omnis homo est is, siue est talis qui nescit mortē, eritq; negatio illic uel undè abest signū siue particulare siue uniuersale. Nam cū singulari ambiguitas hæc nulla est, ut quidā ignorat diē mortis, quidā nescit diē mortis, aut cùm signū abest. Plato ignorat latinā, & Plato nescit linguam latinā, quidā, linguā Plato nescit uerum bonum, siue est nesciens uerū bonum, uel nesciens ueri boni quæ idem sunt. De infinita si quid præcipiendum erat, satis per ea quæ superius diximus intelligi potest. Ex his quæ disputauimus constat, id de quo in principio huius libri me ꝓmisi disputaturū, non resolui uerbum in suum participium cum uerbo substantiuo, non enim quisquē uel ullus nescit diem mortis, resoluitur in illud, quisquam uel ullus est nesciens diem mortis, & ita in cæteris similibus, quoniam significatio uniuersalis, resolui nō potest in particularē, sicut è contrario in signo uniuersali nescit omnis homo diem mortis, perindè ac si diceres, non omnis homo scit diem mortis, hæc enunciatio nequit in illam resolui, omnis homo est nesciens diem mortis, quæ est uniuersalis cùm illa sit particularis.

Quot sint signa particularia, quot singularia. Cap. X.

Non

Non desunt quæ de his etiam disseramus, sed hæc ipsa ne excesserint modum uereor. Quæ tamen exequendi necessitatem imposuit mihi imperitia aliorum de hac re quid dicant, aut quid sentiant nescientium, præcipuè Latinorum. Nam Græci uno nomine aliquis & quidam appellant τὶς. quæ uox communis est masculini generis, & fœmini pro quis & quæ, pro quidam & quædã, pro aliquis & aliqua; & cæteris particularibus, & in neutro τὶ, pro quid & quod, pro quiddam & quoddam, pro aliquid & aliquod, & pro nonnihil, cæterisq́; huiusmodi. & si in obliquis accentu acuto pronunciatur; penultima pro quis, quæ, quid: ultima pro alijs, interdũ pro aliquantum in neutro, & in plurali per omnia genera, pro aliquot, quod Græci proprium nõ habent. Adeò uix unquam latini sermonis egestas tantopere superat græciæ ubertatem. Nam pro uno græco nos plurima habemus, non redundantia, sed maximè necessaria, ut ea enumerem quis, quidam, aliquis, ullus, nonnullus, quisquam uel quispiam. Cuius aduerbium aliquoties non idẽ prorsus est, quod aliquando, & quandoq;, & nonnunquam. Hæc si Græci è linguæ inopia non distinguunt, idcirco nos distinguere negligemus, & hoc quod apud illos est, non animaduertere, nullã penè orationẽ esse utrinq; particularem, id est, affirmando & negando multiplicem utrinque singularem etiam citra propria nomina? Quidam, quidam non, aliquot, aliquot non, aliquanti, aliquanti non, pars, pars non, alter, alter non, alius, alius non, nonnullus,

nullus

nullus non. & aduerbia nonnunquam, nunquam non, & quæ sunt id genus, & in neutro genere quiddam quiddam non, nonnihil, nonnihil non: cæteraq; neutra quoties non adest genitiuus, sic exponũtur quædam res, nonnulla res: quoties adest quale est quiddã boni, non nihil mali: sed quædam pars boni, nõnulla portio mali, quemadmodũ fit in similibus, ut aliquid gratiæ, multum honoris, plurimum pecuniarum, plus uoluptatis. Quæ ita exponuntur aliqua pars gratiæ, multa pars honoris, plurima pars pecuniarum, maior portio uoluptatis. Dixi nonnullus, & nonnihil: & nonnunquam esse singularia quia sunt media quædam inter singularia, & pluralia ut superius docui, & à particularibus plus differunt, quia uera particularia sunt ex parte negatiua uniuersalia. Simile quiddam accidit in quilibet & quilibet non, in uterlibet & uterlibet non, in quiuis & quiuis non, in uteruis & uteruis non, in alteruter & alteruter non, & si qua sunt alia, quæ uix discernas singularia sunt an particularia, tamẽ quia cum negatione nunquã sunt uniuersalia, quod est proprium particularium, inter singularia potius collocentur.

De stultitia malè utẽtium negatione, & de ipsius negationis probatissimo usu. Cap. XI.

v. L. 3. olg. c. 27. *SVnt tamen qui applicent ibi negationem ubi hærere non potest, ut non quidam legit, quod dictu absur*

absurdũ est. At ego ne sic quidem loqui ausim non aliquis, non ullus, non quispiam legit, nisi in carmine, ubi traiectio est permissa uerborum, dicendum enim est aliquis non legit, siue non legit aliquis, ullus, uel quispiam. Sic quidam non legit, siue nõ legit quidam. Nonnulli quod deformius est, addunt superfluas in eptè sanè & sophisticè. Cuius caullationis fons græcus est, à nemine Latinorum ueterum quod sciam probatæ, nisi ab uno Boëtio, qui in Romana grauitate ac seueritate natus, quiq; eloquens uideri uoluit, miror admodum cur has nugas sectari quàm in sectari maluerit. Nam de alijs minus miror qui pòst eum extiterunt, quorum nemo ferè primis saltem labris latinæ linguæ proprietatem degustauit, aut extremis digitis attigit, non quidam non legit, non ambulat, quidam homo non saltat, quidam non homo non saltat. Quis hic sermo est quæso nisi picarum atque coruorum quos quidam (ut inquit Persius) docent nostra uerba conari. Cùm dicis quidam hominem certè significas, cùm iterum dicis non homo, negas quod ais. Quis nam iste homo est, non homo nisi tu qui cùm sis homo, picarum coruorumq; effundis uerba non hominis. Non ioco equidem, sed serio & cum stomacho loquor, picina coruinaq; nõ humana uox est, & si in illo tergiuersaris, non homo legit, quod perindè sit ac si diceres aliquid nõ ens homo legit, quod lõgißimè abest à uero. Nã cùm dicis aliquid nõ homo, fateor tũc subaudiri ens. At nũc uis subaudiri & ens, & aliquid, quod fieri nequit. Iã

quid

quid sibi uult negationum tanta perturbtio, tanta cõgeries futilis & barbara, quidam non homo legit, nõ quidam homo ambulat, omnis est homo non iustus, non est non iustus non Socrates: monstra sermonis non uerba, quæ uerba ut idem Persius ait: Non sani esse hominis, nõ sanus iuret Horestes. Adeóne deest alibi nũgandi materia, ut in disciplina ueritatis, sicuti iactatis (nã omnis disciplina de uero quærit) mendacißimi ioculatores uelitis inueniri? nobis quidem ad normam grammatices loquendum est, nec tam grammaticè quàm latinè loquendum, hoc est, nõ tam ad præcepta artis quàm ad consuetudinem eruditorum atq; elegantum, quæ optima ars est. Nam quis nescit maximam loquendi partem autoritate niti & consuetudine? de qua ita ait Quintilianus: Consuetudo est certißima loquendi magistra, utendumq; planè sermone, ut nũmo cui publica forma est. At enim ratio est, inquiũt, cur ita loqui liceat, si uelimus, utinam esset, ut eos probare potius quàm improbare possemus. Num quod Græcus, Hebræus, Latinus, Afer, Dalmata, cæteræq; linguæ ipsas uoces figura loquendi discordant, usu fit non ratione, nisi in paucis. Nec magis de grammatica ratio reddi potest (quod quidam nugatores faciunt, ut hi qui de modis significandi scribunt) quàm cur alijs uocibus alienationes utantur. At ne de alijs rebus agam, sed de sola negatione, quæ apud grammaticos uerbo postponitur, quale esset uolo non. Quid causæ est cur lingua Græca præter ea quæ exposui dicitur,

Consuetudo.

tur, nō audiui nihil, uel nihil à nullo audiui? cùm quis nihil audiſſe, uel nihil ab aliquo ſe audiſſe ait, & nec non pro non. Quid de Græcis loquor? non'ne apud nos idem intellectus eſt? nec amare nec odiſſe te poſſum, & non poſſum te nec amare, nec odiſſe, cùm hîc duplex negatio ſit, ibi triplex. Cicero: Nolo, inqt, ne hæc quidem humana ignoret, ne quidem idem eſt, quod nec etiam: muta nolo in uolo, ſic: uolo ne hæc quidem humana ignoret, muta ne in ut, ſic: nolo ut etiam hæc humana ignoret. Deindè ne, ut ſic: nolo ne etiā hæc humana ignoret, adijce utrunq; ſic, ne hæc quidem humana, uel nolo ut nec etiam humana, uel ut neque hæc humana ignoret, his tot uarietatibus ſententia tamen præſtabit eadem. Quid quodcunq; neque ſit compoſitum ex negatione ne, & coniunctione quæ quod per apocopen fit, nec idem ualeat, quod & non, tamen emendatè loquar ad hunc modum, neque dormio neque non dormio, non autem ſic, & non dormio, & nō non dormio. Quid quod ſine neque, ſeu nec poſſumus emendatè efferre non non, dum aliquid interponamus, ſic: contemnis gloriam, non tamen non uereris infamiā, quod ſi quis ita extuliſſet, tamē non uereris infamiam: meritò ab omnibus rideretur. Itē non ſum non fortunatus, non tu non fœlix es latinè dicimus, tolle è medio negationum interiectam dictionem, iam erit barbariſmus. Quintilianus, ut appareat, nō utiq; non narrare eū qui negat, ſed illud ipſum narrare quod negat, ideò interpoſuit illud utique ne duæ negationes indecenter coirent. Idem fit in ne,

m pro,

pro, ut non. Quale apud Lucanum: Ne nō semel omnia Cæsar acciperet, ac si dicas, pro illo ne non sileres imperaui, sic ut non sileres imperaui, lapides uidearis loqui, ut Plautus ait. At ego consuetudine quadam aurium, pro illo: nullus non currit, nemo nō ambulat, nihil non mouetur à semetipso, non ausim dicere: non currit nullus, non ambulat nemo, non mouetur à semetipso nihil. Quid? quòd in eadem oratione non idem semper est sensus, sed penè contrarius, & quasi hic affirmatiuus, ille negatiuus, ut uir malus, nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedit. Vir bonus nulla lacessitus iniuria ab amicitia recedet, uel recedat, & fortassis etiam recedit, hic eadem uerba & malo de uiro dicuntur, & de bono, sed malus recedere ab amicitia intelligitur, bonus non recedere, & ille nō lacessitus. cuius rei quid causæ est? nisi consuetudo, à qua si quis desciuerit, non secus à choro literatorū explodendus, q̄ legū morumq; contēptor è ciuitate expellendus est. Et ut sunt uarij mores uariæq; leges nationū ac populorū: ita uariæ naturæ linguarū, apud suos unaquaq; intemerata & sancta, itaque cōsuetudine tanq̄ quodā iure ciuili standum est.

Nihil differre, esse quid iniustum, & esse non iustum, & ita in similibus. Cap. XII.

IN nonnullis tamen quidam arguti homines publicos mores ac leges emendare conantur, osten-

ten-

tandi ingenij gratia (si ingeniosum est falsum loqui) tradentes aliud esse in, cum adiectiuo compositum, & idē adiectiuū simplex cū aduerbio negatiuo, ut omnis homo est iniustus, & omnis homo non est iustus. Socrates est iniustus, & Socrates est nō iustus. In quo se aut ignorare usum loquēdi indicauit, aut illū uelle corrumpere. Quippè cùm hæc duo sint nō modò significationis, sed penè uocis eiusdem. Nam quid differt homo innocens & homo nō nocens? Vir illiteratus & nō literatus? Mulier impudica, & mulier nō pudica? hoc est impoßibile, & hoc est non poßibile? res est incerta, & res est non certa? profectò nihil. Ita nō differt homo est iniustus, & homo est nō iustus. At enim equus trūcus, lapis est nō iustus, nec tamē est iniustus, in homine fateris nō esse aliud iniustū esse & nō iustum? Quid si ibi aliud nō est, nec alibi aliud erit? nec inficias eo, non semp hæc idē esse, sed id factū esse casu in paucis quibusdā, qualia sunt credulus, laboratusq́; quorū alterum in affirmando & negādo uitij est, alterū uirtutis, præter aliorum naturā. Credulus enim is est, qui iusto pronior est ad credendū, incredulus aūt, qui nimis tardus ad credendū, penè nunquā credens. Laboratū opus dicitur, quod cum cura & studio effectū est: illaboratū est, quod sine labore, id est, difficultate factum uidetur. At nō credulum esse uirtutis est, non laboratū uero uitij, quòd uidelicet negligenter factū est. Docilis quoq; is est, qui facilè docetur, nō docilis qui nō facilè: indocilis autē, qui nullo modo quasi indocibilis,

Credulus

Laboratū opus.

qui ipsum indocibilis non reperitur, id in alijs uix reperias. Itaq; si equus non potest dici iniustus, profectò nec dici poterit nõ iustus, quia hæc nõ differunt quemadmodum si in cæteris. Quid enim interest hic equus, hic truncus, hic lapis, hic ager, hic locus est non doctus, & est indoctus, est non literatus & est illiteratus, est non domitus, & est indomitus, est nõ politus & est impolitus, est non noxius, & est innoxius, est non stabilis, & est instabilis, est non aratus & est inaratus, est non cultus, & est incultus, est nõ rationalis, & est irrationalis, est non mortalis, & est immortalis? omnino (ut dixi) nihil. Nam eis respondere quid attinet, qui aiunt iniustum esse eum, qui agit iniustè: non iustum uerò, qui agere iustè non potest, & item in similibus, quo dicto nullum unquam audiui absurdius, cuius rei si inter infinita è contrario exempla uel unum reperiant quod secum faciat, mecum nullum facere confitebor. Quid ergo dicemus, lapidem iniustum ut dicimus non iustum, quasi uelimus lapidem esse malum, ut taceam me nũquam audisse lapidem non iustum, quia fortasse subaudiendum esset hominem, certè dicam lapidem iniustum, nec tamẽ intelligar de eo peccante loqui, quod ne in homine quidem intelligeretur, nisi quia nihil mediũ est inter hominem benè & malè agentem, cùm ad legem ueritatis loquimur, ut libro superiore dixi. Itaq; cum dico tu es iniustus, non tam dicitur, quàm consequens est te esse malũ. Et lapis est iniustus, nil aliud est quàm lapis est non iustus, & ita in cæteris: si modò hic ser

mo in aliquem prudentem cadit, quod adeò nō cadit, ut uix unquam quisፚpiam sic loquitur, hic homo est in iustus, & hic ager est nō cultus, sed ita hic homo nō est iustus, & hic ager non cultus, quia idem sensus est. Erit autem nō aliquid fortasse differētiæ, quia uerbum inter negationem & adiectiuum interuenit etiam quando subauditur, ut in illis: homo non iustus displicet cæteris, & ager non cultus displicet oculis, subauditur ens, id est, nō ens iustus, & si ens cultus, ut sit homo qui non est iustus, & ager qui non est cultus: quæ ratio facit, ut in comparatione sit apertior hæc differentia. Quoniam peior est, uir altero iustior, quàm altero nō iustior, & iniquißimus quàm non æquißimus. Item peior est ager incultior altero quàm non cultior, & incultißimus quàm non cultißimus. Sed hæc hactenus, iam consequens est ut de negatione quæ inest contrarijs, subcontrarijs, contradictorijs, subalternis, enunciationibus dispiciendum sit.

De oppositione enunciationum. Cap. XIII.

OMnes fermè qui contrarietatem affirmationis & negationis tradiderūt, in quatuor eas species partiti sunt: Vnam cùm uniuersalia sibi opponerētur, ut omnis elephas est niger, nullus elephas est niger, & hæc contrarias appellauerunt. Alteram cùm particularia, ut quidam elephas est niger, quidam elephas non est niger, & hæc quia maiora cō

traria sunt, subcontrarias nominarunt. Aliæ duæ ex istarum commixtione fiunt, quoties una contrariarum, uni subcontrariarum opponitur, si non suæ particulari singulari'ue, contradictorias, sin suæ, subalternas uocauerunt exemplum prioris, quæ eadẽ est tertia omnis elephas est niger, quidã elephas nõ est niger, hic uniuersalis affirmatiuæ opponitur, particulari negatiuæ, & è diuerso, nam contradictoriæ & subalternæ, duplices sunt, quia ex utraq; priorum constant, nullus elephas est niger, quidam elephas est niger. Exemplum sequẽtis quæ est eadem, quarta omnis elephas est niger, quidam elephas est niger. Malui efferre exẽpla per elephas, quàm uulgato more cæterorum per homo, ne in calumniam caderem indoctorum, qui(ut ait M. Fabius) dum aliorum inscitiam insectari uolunt, suam confitentur: horũ ineptiam operæ precium est cognoscere. Aiunt emendandos esse superiores, qui hæc contraria fecerũt. Omnis homo est animal, & nullus homo est animal, & hæc contradictoria, omnis homo est animal, & quidã homo non est animal, quia omnis ad utrunq; sexum, nullus & quidam ad alterum tantum pertinet, hoc opinor non ignorabat Boëtius, & si qui alij ueteres ita dixerunt, sed ad literam transferre uoluerunt. Nam græcè dicitur omnis homo. At quo modo id isti emendant Aristarchi nostri atq; censores nempè omnis homo, & quodlibet quod non est homo, & nullus homo, non intelligentes se quodlibet pro quilibet ponere? præterea hoc signum nequaquã

esse

esse uniuersale, ut superius probauimus, quasi uerò difficile sit illum errorem, si error dicendus est. Nam Focas uult homo esse generis masculini, aliter emendare, mutando uel signum: sic omnis homo & nemo. Item quisq; homo & nullus homo, uel terminũ, sic omnis uir & nullus uir, uel exemplum, ut ego feci, sic omnis equus, nullus equus, siue ut eis placeam, omnis asinus, nullus asinus. Sed ad id quod instituimus reuertamur.

De Contrarijs. Cap. XIIII.

Contrariarum enũciationum hæc ab omnibus dialecticis esse natura traditur, ut non poßint esse ambæ ueræ, poßint tamen esse ambæ falsæ. Sed qui fieri potest ut duo falsa sint, inuicem contraria? profectò non magis quàm duo uera. Verum falso, & falsum uero contrarium est, non falsum falso, quia nec uerum uero. Quod ita esse & alijs locis & hoc ipso deprehendimus, nam hæc duo quæ dicuntur falsa, habent singula in se partem ueri, cum falso mixtam: ut omnis equus albus est, nullus equus albus est, in his non falsitas alterius partis mutuo repugnat falsitati alterius, sed ueritati, quemadmodum in superiori exemplo. Altera pars omnino falsa, & omnino uera altera faciebat contrarietatem, omnis elephas niger est, nullus elephas niger est. Communi tamen consuetudine eam orationem falsam uocamus, ubi aliquid falsi inest, quam nos etiam consuetudinem hic

sequamur, dum sciamus non esse ambas planè falsas, sed non ueras & si partem ueri habeant, quia eam dicimus utique ueram orationem, quæ omni ex parte est uera. Quod quid momenti habeat postea apparebit. Prius ostendamus quando hæc diuersitas sit, ut nūc una sit uera, falsa altera, nunc ambæ falsæ, in substātia quidem & in qualitate perpetua, hoc est, quæ aut semper adest, aut nunquam adest, ut elephanti semper adest nigritia, nūquam albor, aut latratura, aut alia huiusmodi, & in actione perpetua. una pars alteram perimit, scilicet uera falsam, modò ab affirmatione, modò à negatiōe, ut omnis elephas est animal, nullus elephas est animal. Affirmatio est uera, negatio falsa. Item omnis elephas est homo, nullus elephas est homo. Affirmatio falsa, uera negatio, hoc in substantia. Omnis elephas est niger, nullus elephas est niger. Item omnis elephas est albus, nullus elephas est albus. Hic quoque in qualitate, nunc affirmatio uera omnino est, nunc negatio. In actione hoc sit exemplum, omnis flamma urit, quod uerum, nulla flamma urit, quod falsum est. Item omnis lapis in altum tendit, quod falsum, nullus lapis in altum tēdit, quod omnino uerum est. At in non perpetua & qualitate & actione, plerunque neutra pars alterā perimit, sed utraque alterā uulnerat, quasi dextra utriusque gladio armata amputat sinistram alterius scuto carentem. Videlicet ueritas quæ est in hac parte, amputat falsitatem quæ est in illa, ita ambæ mutilæ ac truncæ, non tamen mortuæ sunt, hoc est, neutra

pror-

prorsus uera aut prorsus falsa, quasi nec mortua, nec sana sed ægrota, licet utriq; nomen mortuæ imponatur, id est, falsæ. Exemplum tale est omnis elephas pinguis ē uel ambulat, nullus elephas pinguis est uel ambulat, utrobiq; ueritas, utrobiq; falsitas est in affirmatione & negatione, quoniā ut hominum: ita elephantum, alius pinguis, alius non pinguis est, hic ambulat, ille non ambulat. Sed pro falsis ambæ habeantur quandoquidem ita uocantur cùm sint potius non ueræ (ut dixi) quàm falsæ: ideò autem plerunq; tales esse dixi, quia potest afferri casus ut hæ sint, alteru tro ueræ & falsæ, ut si transcendat nunc alpes Annibal dicaturq;, omnis elephas Annibalis macer ē, & laborem uiæ detrectat, nullus elephas Annibalis macer est & laborem uiæ detrectat. Nam nihil impedit quin aut affirmator uerum dicat, aut negator. Hæc de uniuersalibus quibus indefinitas esse simillimas dixi. Boëtius tamen quosdam ueterum græcorum sequutus, eas nihil distare à particularibus uult, esseq; semper utrinq; ueras, & hoc probare exemplo, homo grammaticus est, si quis dicat de Donato uerum est: item homo grāmaticus nō est, si quis dicat de Catone etiam uerum est. Boëtij pace minimè est hæc prudentis oratio, primum quòd posset utrunq; falsum esse. Si ille qui dicit homo grammaticus est de Catone, & hic qui negat de Donato loquatur: aut unum uerū alterum falsum, si ille qui affirmat sentiat de Donato, hic qui negat de Seruio, aut è cōtrario, deindè quòd hæc oratio nō est indefinita,

Boet.

nita, sed finita & singularis, cùm is qui loquitur de certo hoīe, sentiat uel Donato uel Catone, & fortè uniuersalis aut certè cæca, Nā siue ad te respiciēdū est qui loqueris de singulari & de definito hoīe, sentis uel Donato uel Catone, siue ad audientes de uniuersis hominibus loqui putaberis, ueluti si diceres homo est animal rationale, aut quid loquaris tecū erit. Postremò nō est sermonis usitati apud ignaros de quo loquamur homine dicere, homo grammaticus est, homo grāmaticus nō est. Sed quemadmodū superius demōstraui, de quo mētio habita est, & de quo agi audientes intelligunt. Ita ut subintelligatur ille quē scitis, quod declarat illud (homo) quēadmodū de cæteris rebus fit, ut inuētus est liber, salua res ē. i. is liber quē scitis, & ea res de qua agebatur, quod nō ab alio nisi ab eo cui antea negotiū cognitū erat, non intelligitur. Itaq; illa Boëtij oratio non fuit digna quæ à Boëtio proferretur. hactenus de contrarijs.

De subcōtrarijs. Cap. XV.

SVbcōtrarias aiunt è particularibus fieri: easq; tū simul ueras esse, tum alterutra parte ueras, nūquam utrinq; falsas, ab istis ego quemadmodū in contrarijs quæsiui, quomodo contrariæ inter se poterāt esse ambæ falsæ, nunc & quidem iustius possum quærere, cur appellant subcontrarias, quæ sint ambæ ueræ. Nam quibusdam posset uideri minus aduersari uerum uero quàm falsum falso Quòd si dicas, dum altera uera est, altera falsa, tunc subcontrarias appellari,

lari, respondebo uicißim, dum utraq; est uera, non posse dici subcontrarias. Verùm si altius inspiciamus non in nomine, sed in formula uestra uitium est, qui uultis has esse subcõtrarias. Quidã homo currit, quidam homo non currit, & utranque esse ueram, quod falsum est nisi etiam harum utraque uera est, Plato currit, Plato non currit, quod fieri non potest. At enim si de diuersis hominibus intelligi ais, cùm dicitur quidam, & quidam, possent ista ratione ambæ falsæ esse, si uterque falsum loquatur, nam uterque mentiri potest, quemadmodum superius dixi, de Catone & Donato: si is qui dicit, quidam homo grãmaticus est, sentiat de Catone, uel de aliquo agricola: is qui dicit homo grammaticus non est, sentiat de Donato, uel Seruio. hoc pluribus confirmarem, nisi ipsius Boëtij uerbis constaret, dicentis: Sed istæ tunc diuidunt inter se uerum & falsum, id est, una pars est uera, altera falsa, cùm idem subiectum, idem tempus, idem prædicatum sit. Subdit'que de subiecto exemplum, inquiens: quod autem dico tale est, si equiuocum subiectum fuerit, non diuidunt uerum & falsum. Si quis enim dicat, Cato se Vticæ occidit, & respondeatur: Cato se Vticæ non occidit, utræq; ueræ sunt: Nam Cato minor se Vticæ peremit. & Cato Censorius se Vticæ non occidit. Ex his Boëtij uerbis liquet, nõ esse diuersum in subcontrarijs subiectum, & cùm ita sit, necessariò esse alterã ueram, alterã falsam, non utranq;: cũ una res nõ poßit affirmari uera, & negari, & tũc demum has

uoca-

uocari debere subcontrarias, siue ab eodem exemplo recedã, uterq; loquens de eodẽ Catone sentiat. Quod exemplũ cùm nihil differat à superiore, ubi quis sentiens de Donato dicit, homo grãmaticus est, & alter sentiẽs de Catone homo gramaticus non est, miror cur illas uelit esse subcõtrarias, cũ has & quidem merito nolit esse. Nihil enim differt an homo grãmaticus est, an Cato se Uticæ occidit. Si utrũq; ambiguum est, de quo id loquitur sentiat. Ne ibi quidem Boëtius uult esse subcontrarietatem (ut dixi) ubi non est aut idem tempus, aut idem prædicatum, Exemplum temporis, Socrates ambulat, Socrates non ambulat, si tu loquaris de tempore quo ambulat ego de tempore quo non ambulat. Exemplum prædicati, si quis dicat in nocte lucet, in nocte non lucet, utraq; ueræ fieri poßunt: nã in nocte lucerna lucet, & sol lucere non potest. Hoc ipse Boëtius uiderit quõ non sit idẽ tẽpus in utraq;, cũ utraq; tempus præsens dicat, aut quomõ lucerna et sol in oratione subintelligi poßint. Praterea non est hic ambiguitas in prædicato, ut ille uult, sed in subiecto, quod est lucerna & sol, quale fuit exẽplũ superius, ut enim ibi alter loquebatur de Catone, alter de Donato, quæ sunt duo subiecta, ita hic alter de lucerna loquitur, alter de sole Quanquam nõ est, absoluta diuisio per idem subiectũ, per idẽ tẽpus, per idẽ prædicatũ facienda, potius per eandẽ substantiã, per eandẽ qualitatẽ, per eandẽ actionem, siue in subiecto, siue in uerbo, siue in prædicato, siue in dictione indeclinabili. Hæc magis confutandi

tādi aliena, q̄ tradēdi nostra longius exequuti sumus, quam enim disciplinam requirit ut scias cùm duo dicant è diuerso Plato uiuit, Plato non uiuit. alterum utiq; uerum, alterum loqui falsum, siue per pronomina, iste est bonus, iste non est bonus, non sum loquutus per quidam, ut cæteri fecerunt, quia uix rec pit hoc signum subcontrarietatem. Nam si me dicente, quidam est sapiens dicas tu, è diuerso me impugnans quidam non est sapiens, nequaquam impugnas. Quia si de alio quàm de quo ego, homine sentis, nihil ad me sin de eodē stultè loqueris, cùm sic impugnare debueris, iste quidā de quo loqueris, quòd sapiēs sit, nō est sapiēs. Idē efficit nōnullus, quod (ut dixi) est penè signum singulare, ut si dicas, nonnullus homo est sapiens, ego ut negem quod ait, necesse habeo repetere idem signum cum pronomine aliquo demonstratiuo ut modò dicebam de iste, sic iste uel ille nōnullus quē ais sapientem esse, non est sapiens, & è diuerso dicenti te, nonnullus homo non est sapiens, sic impugnabo, iste nonnullus quem negas sapientem esse, sapiens est. ut apud Ciceronem de legibus cum dixisset Titus Pomponius Atticus, & à nonnullis ueritas postulatur. Q. subijcit nonnulli isti Tite faciunt imperitè non tantùm respondit, nonnulli Tite, faciunt imperitè, quia alij nonnulli intelligerentur reprehendi, quā quos Quintus reprehensos uolebat. ne per aliquis quidem fit subcontrarietas, nam hoc in loco cum negatione aliquis semper est uniuersale, ut aliquis homo currit, aliquis non curit, quia negat illum esse qui

cur

currat. Quo circa propria & penè sola subcontrarietas est in pronominibus ac proprijs nominibus, nunquã (ut dixi) utraq; parte uera. Quo magis illorum cõfutatur opinio, quibus placuit duas aliquando subcõtrarias simul esse falsas, ubi eorũ prædicatis adest signũ uniuersale, ut Plato est omne animal, Plato est nullũ animal. Neq; enim sunt ueræ subcõtrariæ, quarũ secũda nõ negat quod prior affirmat: habet itaq; illa affirmatiua, Plato est omne animal suam negatiuã, Plato nõ est omne animal: et hæc negatiua suã affirmatiuã, Plato est aliquod animal quia ullũ nũc dicere nõ possumus. At plus negatur in hac, q̃ in altera affirmatur, id fit natura particulariũ, quæ accepta negatione, fiũt uniuersalia. Nec interest quod uidetur ab istis uerbo postposita negatio, cũ in resoluẽdo præponatur sic: Plato nõ est ullũ animal .i. aliquod animal, cuius subcõtraria est illa quã dixi, Plato est aliquod animal, non aũt omne animal, in illis interest, quale est, hic est nõ iustus, cuius subcõtraria erit, hic nõ est nõ iustus. Nõ aũt illa, hic nõ est iustus: quæ habet suã hanc, hic est iustus. eodem modo Socrates est iniustus, non habet illã subcontrariã, Socrates est iustus, sed hanc, Socrates nõ est iniustus, neq; uerò dißimulandũ est illas, Plato est aliquod animal, & Plato non est aliquod siue nullum animal, non subcontrarias à prædicato dicendas esse, sed contradictorias, de quibus nũc ordo est, ut differamus.

De cõtradictorijs Ca. XVI.

IDem in contradictorijs, quod in cæteris usu uenit, ut ex altera parte sint ueræ, ex altera falsæ siue in substantia, siue in qualitate, siue in actione. Nec refert an cõtrariarũ sit altera falsa, ut omnis equus est animal, nullus equus est animal, an utraq;, ut omnis equus est albus, nullus equus est albus, nisi ad discernendum utra ex parte sit, uel uera uel falsa contradictoria. Nam si utraque contradictoriarum est falsa, erunt ab utraque particulari contradictoriæ ueræ, quidam equus non est albus: quæ contradicit illi uniuersali, nullus equus est albus. Quod ideò fit, quia uniuersales cùm sint ambæ falsæ, habent (ut superius dix) aliquid ueri, quod nunc ipsarũ particulares assumunt. At si altera contrariarũ, hoc est, uniuersaliũ est falsa, ut nullus equus est animal, eius particularis erit falsa, facietq; à se contradictoriam falsam, ut quidam equus non est animal, quæ opponitur illi, omnis equus est animal, & è diuerso alia particularis, quidam equus est animal quia nascitur à fonte ueræ uniuersalis, faciet à se ueră contradictoriă, impugnabitq; illam, nullus equus est animal, ideoq; parũ robusta est dialecticorũ ratio dicentiũ, ad cognoscendă falsitatẽ uniuersalis, facere ueritatẽ suæ contradictoriæ, quia è diuerso potius contrariæ quæ sunt uniuersales, probant, cuiusmodi sint subcõtrariæ, nec indigẽt adiumẽto inferiorũ, claræ ipsæ per se et suapte luce notæ, atq; illustres, eos sequutus Boëtius, ita inquit: Si particularis quidam homo iustus est, falsa fuerit, uniuersalis

etiam

etiam omnis homo iustus est, falsa erit. Nam si quidam homo iustus est, falsa fuerit, uera erit, nullus homo iustus est, falsa igitur particulari, falsa erit uniuersalis. Itē negatiuè, si negatiua particularis falsa fuerit, quæ est, quidā homo iustus non est, falsa etiā erit, nullus homo iustus est, nā si falsa est, quidā homo non est iustus, uera est illa, omnis homo est iustus, falsa igitur particulari, falsa erit etiam uniuersalis, sed non conuertuntur. Hæc Boëtij oratio ad subalternas quoq; respicit, de quibus an rectè dixerit mox uidebimus. Boëti (ut absentem alloquar & mortuum) uehementer tuam uel eruditionem, uel diligentiam desidero. Adeo'ne ad magistrum respexisti ut naturam sequi desineres: ita græcos asciuisti, ut à Latinis desciſſeres, et mores linguæ alienæ, quàm nostratis apud nos ualere malles? Consule priscorum libros, publicam consuetudinē interroga, temetipsum in consilium adhibe, et comperies istud quod loqueris ab illorum imò à tuarum aurium iudicio discrepare, quidam homo iustus est, puta me de Catilina loqui, certè hæc particularis falsa est, Nunquid uniuersalis eius contradictoria, nullus homo iustus est uera erit? Non Cicero qui Catilinam omnia uastare, ac delere cupientem iustitia sua urbe eiecit? nō Cato qui coniuratos morte afficiendos censuit? non illi qui salutiferas optimasq; sententias dixere in senatu? non cæteri ciues? Itē de Cicerone sentiens dicā, quidam homo nō est iustus, profectò mentiar, nunquid idcirco illa erit uera, omnis homo iustus est, Catilina

Len

Lentulus, Gabinius, Cethegus cæteræq; reipublicæ pestes? at enim cũ de singulari aliquo loquimur, singularis est enũciatio, ut Catilina iustus est, Cicero iustus nõ est. ego de particulari inquiens, non de singulari ago. Nõ particulare est, Boëti, quidã, sed singulare, etsi singulare est idem particulare, ut iterũ dixi. Sed uidelicet ad magistrũ græcum respexisti, nõ ad tuæ linguæ naturam pro aliquis dicens quidam, non enim si quidam homo iustus est, falsa fuerit, protinus uera erit, nullus homo iustus est, sed si aliquis. Verùm tunc non erunt contradictoriæ. Nã negare aliquem hominem esse iustum, quid aliud est quàm dicere nullum hominem esse iustum? Sed quia nonnunq̃, aliquis, & fortè, quisquã, & quispiã (nã ullus, unquam, cũ negatione remouet particulare) concedamus ipsum posse facere contradictoriã oppositam illi uniuersali, omnis homo est iustus, nam de altera cõtradictoria non ambigitur, quæ est, aliquis homo est iustus, siue aliquis equus est albus, opposita illi nullus homo est iustus, siue nullus equus est albus. Veræ aũt contradictoriæ, siue consuetæ, & certæ sunt per quidã & nõnullus, & si quid est tale: ut non oĩs homo est iustus, uel non oĩs equus est albus, quæ opponitur uniuersali, omnis homo est iustus, uel omnis equus est albus. Contradictoriæ ab Aristotele ἀντιφατικαὶ dicũtur. Sed cur hæ magis cõtradictoriæ q̃ contrariæ ac subcõtrariæ: nũ ipsæ uerbo, illæ facto inuicem aduersantur? simile quiddam in nomine subalternæ desidero, de quibus restat dicendum.

De ſubalternis. Ca. XVII.

SVbalternus cùm à ſub, quod eſt ſubter, componatur, particulares quæ ſubſunt uniuerſalibus, uidentur rectè uocari ſubalternæ. non autem uniuerſales quæ non ſubſunt, ut omnis equus eſt albus, quidam equus eſt albus. Item nullus equus eſt albus, quidam equus non eſt albus, quæ cùm nihil inter ſe pugnent, non uideo, cur inter repugnantes numerentur, niſi quia in uero & falſo ſignificando diſcrepant. Etenim Boëtius (ut modò oſtendebamus) dicebat falſa particulari talem eſſe uniuerſalẽ, ſed hoc non cõuertit, ut falſa uniuerſali, ſit protinus talis & particularis. Secus eſſe de uero, quoniam uera particulari, non protinus eiuſmodi ſit uniuerſalis. Sed è cõtrario quia uera uniuerſali, particularis quoq; eiuſmodi eſt, nõ ſatis quadrata mihi uidetur hæc formula, ut in falſo dominetur particularis, uniuerſalem ſuam faciens falſam, in uero dominetur uniuerſalis, particularem ſuam faciens ueram, cùm præſertim nõ addatur an hæc particularis faciat uniuerſalem omnino falſam an ex parte. Nam ſi fuerit particularis falſa: ut aliquis equus eſt alatus, facit falſam omnino uniuerſalem, quæ eſt omnis equus eſt alatus. Si uerò ſingularis, Bucephalus uel hic uel quidam equus eſt albus, facit ex parte uniuerſalem, quæ eſt, omnis equus eſt albus. Verum non eſt cauſa in particulari ſingularíq;, cur talis ſit uniuerſalis ſed indicium. Cauſa potius eſt in uniuerſali, cur talis ſit par-

sit particularis singularis'que. Nam si fiunt usque quaque aut uera aut falsa, efficit ueram falsamque, qualis ipsa est, particularem suam singularemque. Sin mixta ex uero & falso, dat particulari partem ueram quae falsam dare non potest, quia non habet in sua potestate, sed uniuersalis inim ea, quod apud ipsam falsum est, id apud illam est uerum. Particulari inquam dat non singulari, quia cùm incertum sit ubi ipsa uera sit, ubi falsa, non potest singulari quae certa est, imperare. Itaque, omnis equus est albus, quae semuera est. facit ut aliquus equus sit albus, non autem Bucephalus, aut hic aut quidam equus sit albus. Item negatiua, nullus equus est albus, quae & ipsa semiuera est, facit ut aliquis equus sit non albus, nō tamen ne Bucephalus, aut ne hic, aut ne quidam equus sit albus. dixi aliquis equus sit nō albus, pro eo quod est, aliquis equus non sit albus, quod feci, ne uniuersalis potius, quàm particularis uideretur. Sed iam finem faciamus transeamusque ad alteram quam faciunt quadrifariam oppositionem.

Non esse quadruplicē oppositionem. Cap. XVIII.

NAm unam uocant ad aliquid, ut duplū dimidio, pater filio. Quae non uideo quid habeant oppositionis potius quàm appositionis. amicus enim amico, frater fratri, coniunx coniugi, pater filio, cognatū quiddā potius habent, quàm cōtrapositū. Ita enim graecé uocantur ἀντικείμενα Alterā contraria

siue aduersa ἐναντία ut bonum malum, hæc utiq; habet oppositionem longè differens à superiore, sed nihil à sequenti quæ est tertia, quam uocant secundùm priuationem & habitum κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν, ut cæcus uidenti, nam et malum est priuatio boni, bonumq́; habitus, & cæcitas aduersa uisui, uisusq́; cæcitati.

Cæcus. *Cæcum appello quicunq; caret uisu, siue illum habuit siue non habuit, sicut malum eum qui uel nunquã fuit bonus, uel ex bono factus est malus. ἀντίφασιν quartam, quam Boëtius Ciceronem reprehendens, contradictoriam appellat, ille ideo aientia negantia appellauit, quia Aristoteles ait eam fieri per affirmationem & negationem, ut sedet non sedet, bonus non bonus. Ego omnem negationem sentio esse priuationem quandam, & duas superiores oppositiones frequenter ab hac nihil differre: nam ut in quibusdam oppositis est medium, sicut libro primo ostendi, ut inter dormire & uigilare, inter bonum & malum, quasi commune amborum, ita in plerisq; non est. Quid enim differt literatus & non idiota, rursus idiota & non literatus, ebrius & nõ sobrius, sobrius & non ebrius? Item in rebus inanimatis, sacer & nõ prophanus, prophanus, & non sacer, priuatus & nõ publicus, publicus & non priuatus?*

Malus.

Non esse enunciationes modales, & quo tendat omnis probatio & per quid. Cap. XIX.

Hacte-

HActenus de enunciatione, quam de inesse barbarè quidem tamen sic uocant, quia græcè sic dicitur καθ' ὑπάρχειν alteram uocant, modalem ubi aliquis sex modorum, ita enim nominant, nuncupatur. Poßibile, contingẽs, impoßibile, necessarium, uerum, falsum. Quæ partitio uidetur mihi redundare numero, & uerbis magis locuples esse quàm rebus. Quid enim dicit nessarium & impoßibile? aut quo in loco hoc uti possumus in quo uti illo non possumus? adiecta demptaq; negatione, uerbi causa, necesse est hominem uulneratum cor habentem, citò mori: & impoßibile est hominem sic affectum nõ citò mori. Itẽ necesse est hominem talem diu uiuere: similiter in his quæ istis è contrario respondent, poßibile & contingens. Nam si illa unum sunt, quid ni & hæc unum sunt? quod ex negationis appositione palàm est. Si quidem non poßibile idem est quod impoßibile, & non contingens idem quod necessarium. Etenim poßibile id dicimus, quod aliquando contingit, quia nisi quid simile aliquando contigisset, nescio quo pacto poßibile diceremus & contingens, quod potest, non autem necesse est hodie aut cras contingere. Duæ postremæ sunt uerum & falsum, ubi maior quàm in superioribus error est, quasi falsitas ad probationem faciat, quæ uera utiq; debet esse. Quod si quis dicat falsum esse, fueritq; id falsum, nimirum id quod dico uerum est. Quemadmodum è diuerso, si quid dicam uerum esse quod nõ sit, oratio mea falsa erit, ideoq; nihil probabit, quoniam è falso nõ fit probatio. Tres

Poßibile. Cõtingẽs

igitur ex his modis eligimus, possibile & impossibile uerũ, non reijciẽs cæteros quibus sicubi opus erit, utemur gratia aut commoditatis aut uenustatis. Nã necesse aptius aliquãdo uocabulũ est (utpote) simplex quã impossibile, et sine uoce falsum uix de uero loqui possumus. Amputaui è numero senario, tanquã nimio dimidiam partem. Nunc cõtrà consideranti mihi diligentius, uidetur hic numerus esse etiã iusto minor. Nã quid causæ est, cur his paucis dictionibus retẽtis, reijciamus cæteras, quas in omni sermone occupamus atq; usurpare oportet, siue utilitatem spectes siue dignitatem, qualia sunt, facile, difficile, certum, incertũ, consuetũ, insuetum, utile, inutile, iucundũ, iniucundũ, decorũ, indecorũ, & alia huiusmodi? An non iniurium atq; crudele, tot & tam nobilia uocabula quasi capitis dãnare, aut certè in exilium mittere, ac totam penè deformare ciuitatem? Quid enim si dicam, honestum est ciuem pugnare pro patria, nũquid sub aliquo illorum modorum hæc erit enunciatio? minimè. Unum pro multis in re apertissima sufficerit exemplum. Quapropter ita sentio nihil esse enunciationem modalem, tantundemq; momenti quantum illa sex habẽt, habere cætera, quæ dixi, nomina seu uerba sed necessitatem ac possibilitatem in conclusione esse sicut ueritatẽ in omnibus partibus argumentationis. Oĩa enim sint uera oportet, siue dicat necesse ẽ, siue possibile, siue facile, siue honestum, siue cætera omnia. Idem autem est hoc loco uerum, quod certum quia nihil attinet esse quid uerum, nisi fuerit certum

atq;

atq; confessum. Sed ueritas duarum priorum syllogismi argumentationisq; partium, pro certa atq; cōfessa ponitur, in ultima autem, id est, in conclusione extorquetur, ideoq; necessitas inest, siue, tanquam necessitas, ut ne ab eodem recedam exemplo. Honestum est quencunq; ciuem pugnare pro patria, hoc uerum certumq; est, quod omnes confitentur. Item minor cōfessa, Cato est ciuis Romanus, tum conclusio, ergò debet pugnare pro Roma, quæ est ipsius patria.

At quoties ratio non planè uera planeq; certa, sed semiuera & semicerta est, tū cōclusio non est necessaria, sed seminecessaria, quæ cùm multum habuerit uirium, uocabitur uerisimilis, siue credibilis, hoc est, ualdè possibilis: cùm paulum, uocabitur possibilis, id est, aliquantulum uerisimilis atq; credibilis, ut hoc exemplo, mater amat filium, hæc enunciatio non est planè uera, sed semiuera, quia de omni matre non est certum, eoq; nō apponimus signum uniuersale, unaquæq; siue omnis. Sed quia non apponendo tamen subintelligitur, quoniam indefinita uim habet ferè semper uniuersalis, negariq; poterit esse uera, apponemus signum non uniuersale, non particulare, non singulare, quod igitur? nempè semiuniuersale, nam cur non semiuniuersale sit signum, quod nullum illorum est, & proximè ad uniuersale accedit. Quod autem hoc erit? quidni (plæraque). sic, plæraque mater amat filium. Iam hæc enunciatio facta est planè uera atq; certa: tum assumemus Clytemnestra est mater Orestis; hæc item uera est certaq;: tum

cōclusio nō necessaria, sed uerisimilis siue credibilis, ergò uerisimile, siue credibile, siue ualde possibile est Clytemnestram amare Orestem, quando est conclusio solū poßibilis, siue aliquantum uerisimilis, aliquātumq; credibilis hoc modo. Sæpè uel nonnunq̄ siue nō nullæ matres odio maritorū occiderunt filios, hæc uera est, tū assumemus de Clytēnestra sic, Orestis mater odio Agamemnonē habet uirum suū patrēq; huius, concludemusq; non necessariò, neq; uerisimiliter, sed poßibiliter, ergò poßibile est fore ut occidat Orestem, siue aliquantulum uerisimile est, aliquantulumq; credibile. Atq; sicuti signa uniuersalia sunt in necessaria argumētatione, omnis, quisq;, semper, et alia quæ enumerauimus, ita in ea quæ est uerisimilis, atque poßibilis, pro uniuersalibus sunt, plærunq;, ferè, propemodum, semper, sæpè, nonnunquā, rarò, siue consuetum, rarum, frequens, infrequens, & quæ sunt huiusmodi. Sed ut in summā omnia redigamus, signorum tria faciemus capita: per totidem aduerbia, semper, plærunq;, nonnunquam. Nam nihil aliud est omnis mater amat filium, quàm, semper mater amat filium, ita in necessaria argumētatione pro signo erit semper, cuius contrarium est nūquam. Incredibili plærunq;, cui loco negatiuæ apponetur rarò, impoßibili nonnunquam. siue aliquando, cui pro negatiua aduersabitur rarißimè. Sed hæ duæ posteriores sunt inter se similiores, & penè idē, quia utraq; credibiliter probat, ideoq; non immerito maximi autores (quorū sunt Cicero & Quintilianus) duas tātùm partes fece-

fecerunt, siue species probationum, ut aliæ sint necessariæ, aliæ non repugnantes siue credibiles: quarum prior ad logicos, utraq; ad Oratores pertinet: illa caret comparatione hæc non caret. Nam omne uerisimile est alio aut maius, aut minus. Necessarium nō est aliud alio maius minus'ue ad legem ueritatis, sed ad uulgarem fortè consuetudinem. Verum non nuncupabuntur comparatiua, aut quæcunq; alia similia in conclusione, nisi eadem aut quæ uim parem habent nuncupentur in propositione, sic frequentius mater amat filium, hæc huius mater est, ergò credibilius est eam diligere hunc, uel rarius siue rarior mater odit filium quàm diligit. Clytemnestra mater ē Orestis, ergò minus uerisimile est eam odisse Orestem quàm diligere. Item impoßibilius est hominem conuerti in asinum quàm uolare, Apuleius dicitur in asinum fuisse cōuersus, Dædalus uolasse, hæc duo uera sunt, tum sequitur tertia ueritas necessaria, hoc est, expressa & coacta, ergò impoßibilius est, quod de Apuleio quàm de Dædalo dicitur. Loquutus sum ꝑ impoßibile potius quàm per necessarium, quòd hoc erat illo commodius, sicuti multis in locis usu uenit in quibus non poßis uti necesse. Quale est, necesse est deum nosse uentura, necessario deus est, necesse est pluere dum pluit, & alia similia, quod minimè est uerum. Nam nihil aliud est necesse esse quàm cogi & ui fieri, neceßitateq; constringi, quod impium est de deo uel sentire uel dicere. At qui piè ita loquimur: impoßibile est deū non esse, impoßibile est deū non nosse

uentura. Sed necesse est pluere quia pluit, & me loqui, quia loquor, & deum esse, quia est, & nosse uentura quia nouit, ista nulla ratio est, quae pro ratiõe affertur, alia res aliam ꝓbat, nõ una eademq́; se ipsam: & aliud est quod cõfirmat, aliud quod cõfirmatur: nec quicquam sibi ipsi causa est. Quod mihi uidẽtur ipsi quoq; confiteri, cùm dicũt: dum pluit poßibiliter pluere, & dum quis loquitur poßibiliter loqui, quia posset nec pluere nec loqui. Quod si ita est, non ergò necessarium quod poßibile est aliter habere. Quanquam ego non tam dixerim poßibiliter pluere, quia pluit, & hominem poßibiliter loqui quia loquitur, q̃ è contrario ideò pluere, quia poßibile est pluere & hominem loqui, quia hoc homini poßibile est. Dixi poßibiliter, isti frequẽtius aiũt cõtingenter, quod uocabulum mihi uidetur è rure sumptum potius quàm ex urbe, ideoq́; scabrũ quiddam prae se ferre, hoc placet eisdem esse necessario oppositum, ut quicquid non necessario fit, id fiat contingenter. Et quod non contingenter, id fiat necessario, quod falsum est, nam ego nunc neque necessario, neque contingenter scribo, sed uoluntario atque iudicio, & deus hominem facit uoluntate & gratia, non neceßitate & contingenter. Sed ut ad propositum redeamus, & omnia quae disputauimus breuiter complectamur, probatio om̃nis fit per uera, quae certa sunt, facitq́; per haec ipsa ueritas aliud quoddam uerum uideri certum, quod erat incertum, idq́; uel necessario uel uerisimiliter. Est autem uerum incertũ triplici uia, quia ut maximis quibusdam

Contingenter.

busdã autoribus placuit, tripliciter dubitamus, aut an quidpiam sit, aut, quid illud quidpiam. siue, aliquid sit, aut, quale sit ipsum aliquid. In primo huiusmodi sunt quæstiones, an atomorum concursu mundus sit effectus? an prouidentia regatur? an sit aliquando casurus? Item an parricidium commiserit Roscius? an regnum affectet Manlius? an rectè Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius? In secundo huiusmodi, quid sit deus, quid sit rhetorice, an qui sacrum è priuato sustulit, sacrilegus sit an fur, an cõ sens cũ aliena uxore in lupanari adulter sit? In tertio huiusmodi, an immortalis anima, an humana specie deus, quatenus deus, an unus mundus? & alia quæ à Quintiliano traduntur. Ex quibus omnis quæstio, siue iure, siue extra ius, siue in philosophia, siue extra philosophiam pendet, meliore distributione quàm illa ueterũ (ut uerbis Boëtij utar) omnis quæstio constat aut ex ratione differendi, aut ex naturali, aut ex morali. Ex differendi ratione hoc modo, an affirmatio & negatio species sint enunciationis. Ex naturali ita, an cœlum rotundum sit. Ex morali sic, an uirtus ad beatitudinem sola sufficiat? Nam in morali de natura ingeniorum quærimus. Et in rationali de natura uerborum atque orationibus, & in natura magis materia quàm genus quæstionum est. Præterea in singulis rationali, morali, naturali, & si qua sunt alia, quærere solemus, an sit, quid sit, quale sit, ut propemodum ex Quintiliani uerbis palàm est.

Transitus ad locos argumentorũ ex Quintiliano sumptos. Cap. XX.

CRedo iam expectari, ut qualis esse syllogismus debeat, atq; omnis argumentatio, disseramus. Verùm id fiet multò commodius si prius quæ sint argumenta (undè conficiuntur argumentationes) cognoscamus. De qua re cùm nihil ego noui excogitare poßim, ero nimirum præceptis Quintiliani contentus. Cui uiro tantũ tribuo, ut is unus sit cuius dictis aut addere quid aut detrahere, aut ex his mutare uel minimum, nec alios posse arbitrer, & me id expertum sæpè, nihil tamen potuisse profitear, pariũ dico. Quo eius opera magis altiusq; uerso, hoc mihi admirationis hic autor, ac plus stuporis infundit, ut eo opinionis iam uenerim persuasumq; mihi sit, neminem, neq; ea ingenij ui, neq; ea eloquentia posse quicq̃ dicere, nisi deus aliquis (ut sic dicã) foret, qua Quintilianus dixit. Et eum ita sublimiter de rebus scripsisse, ut pro comperto habeam, nullam me illius uirtutẽ assequuturum, me inquam malè de memetipso sentientem, quippè qui nullum scriptorum (quos autores uocamus) ausim aliqua in parte corrigere. Quare eius ad literam præcepta huius rei subijciamus necessario simul ac libenter, tanquam Achillis armaturã nostro operi induentes, non modò inuiolabilem uerũ etiam speciosißimam. Sumpta aũt hæc sunt ex quinto illius libro.

Quintiliani commẽdatio.

Da

De probatione artificiali. Cap. XXI.

PArs altera probationum quæ est tota in arte constatq́ rebus ad faciendã fidem appositis, plerunq́ aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab his qui argumenta uelut horrida & confragosa uitantes, amœnioribus locis desident, neq́ aliter q̃ hi qui traduntur à poëtis gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, & Syrenum cantu deliniti uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginẽ persequuntur, ipsa propter quam dicitur uictoria cadunt. Atqui cætera quæ continuò magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atq́ ornamentum argumentorum comparantur, neruisq́ illis quibus causa cõtinetur, adijciunt superinducti corporis speciẽ, ut si fortè quid factum uel ira uel metu, uel cupiditate dicatur, latius quæ cuiusq́ affectus natura sit, ꝓsequemur. Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, quærimur, consolamur, hortamur. Sed horũ esse opera in rebus aut certis, aut de quibus tanq̃ certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multùm uerò in cõmouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent, cùm se didicisse iudex putat, quod consequi nisi argumentatione aliaq́ omni fide rerum non possumus. Quorum prius quàm partior species, indicandum reor, esse quædam in omni probationum generẽ cõmunia. Nam nec ulla quæstio est, quæ non sit aut

in re, aut in persona, nec esse argumentorum loci possunt, nisi quæ rebus aut personis accidunt, eaq; aut per se inspici solent, aut ad aliud referri, neq; ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus aut ex consequētibus aut ex pugnantibus, & hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere, nec ulla res ꝓbari nisi ex alia potest, eaq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumēta uerò reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiā separatæ à complexu rerum personarumq; spectari per se possunt, aut in ipsa causa cùm inuenitur aliquid in ea, non è communi ratione ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur proprium. Probationum præterea omnium aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes, adhuc omnium probationum quadruplex ratio est, ut sit, uel quia aliquid est, aliud non sit, ut quia dies est nox non est. uel quia aliquid non est, aliud sit, ut quia nox non est, dies est. uel quia aliquid non est, & aliud nō sit, ut non est rationalis, nec homo. his in uniuersum prædictis, partes subijciam.

De Signis.
Cap. XXII.

Omnis igitur probatio artificialis, constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis, nec ignoro plerisq; uideri signa partem argumētorum, quæ mihi separandi ratio hæc fuit, prima quòd sunt penè ex illis inartificialibus. Cruēta enim uestis & cla-

*clamor, liuor, & talia sunt instrumenta qualia sunt
tabulæ, rumores, testes, nec inueniūtur ab Oratore,
sed ad eum cū ipsa causa deferuntur. Altera quod
signa siue indubitata sint, non sunt argumenta, quia
ubi illa sunt, quæstio non est, argumēto autem nisi in
re controuersa, locus esse non potest, siue dubia non
sunt argumenta, sed ipsis argumentis egent. Diuidū
tur autem in has primas duas species, quòd eorū alia
sunt (ut dixi) necessaria, quæ aliter se habere nō pos-
sunt, quæ Græci τεκμήρια uocāt, alia non necessaria,
quæ sunt ἄλυτα σημεῖα, quorum priora mihi uix perti
nere ad præcepta artis uidētur. Nam ubi est signū
insolubile ibi ne lis quidem est, id aūt accidit cū quid
aut necesse est fieri factum'ue esse, aut certè omnino
nō potest fieri uel esse factū, quo in causis posito non
est lis, nisi facti. Hoc genus per oīa tempora perpen
di solet. Nam & coisse eā cū uiro quæ peperit, quod
est præteriti, & fluctus esse cū magna uis uēti in ma
re incubuit, quod cōiuncti, & eum mori cuius cor est
uulneratū quod futuri necesse est, nec fieri potest ut
ibi meßis sit ubi satū non est, ut quis Romæ sit cùm
est Athenis, ut sit ferro uulneratus qui sine cica-
trice est. Sed quædā & retrorsus idē ualēt, ut uiue
re hominē qui spirat, & spirare qui uiuit. Quædā in
cōtrarium non recurrūt, nec enim quia mouetur qui
ingreditur, iccirco ingreditur q mouetur. Quarè po
test coiße cū uiro quæ nō peperit, & nō esse uētus in
mari cū esset fluctus, nec utiq; cor eius uulneratū esse
qui perit, ac similiter satum fuisse potest ubi non fuit*

meßis

meßis, nec fuiſſe Romæ qui non fuit Athenis, nec fuiſſe ferro uulneratum, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna non neceſſaria (quæ εἰκαῖα Græci uocant, quæ etiam ſi ad tollendã dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimũm ualent. Signum uocãt (ut dixi) σημεῖον, quanquam id quidam indicium, quidã ueſtigium nominauerunt, per quod res intelligitur, ut per ſanguinem cædes. At quia ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtẽ poteſt, aut ex naribus profluxiſſe, non utiq; qui ueſtem cruentã habuerit homicidium fecerit. Sed ut per ſe non ſufficit ita alijs adiunctum teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi antè minatus, ſi eodem loco fuit, quibus ſignũ cùm acceßit efficit, ut quæ ſuſpecta erant, certa uideantur. Alioqui ſunt quædam ſigna utriq; parti cõmunia, ut liuores, tumores, nam uideri poſſunt, & ueneficij, & cruditatis, & uulnus in pectore ſua manu, & aliena periſſe dicentibus in quo eſt: hæc perindè firma habentur atq; extrinſecus adiuuantur, eorum autem quæ ſigna ſunt quidem, ſed non neceſſaria genus, Hermagoras putat non eſſe uirginem Athalantã quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi receperimus, uereor ne omnia quæ ex facto ducuntur ſigna faciamus, eadẽ tamen ratione qua ſigna tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ cum damnarunt puerum coturnicum oculos eruentem aliud indicaſſe q̃ id ſignum eſſe pernicioſißimæ mentis, multiſq; malo futuræ ſi adoleuiſſet. Undè Sp. Melij, Marciq; Manlij popularitas, ſignum affectati regni

regni fuit existimatum. Sed uereor ne longè nimis nos ducat hæc uia. Nam si est signum adulteræ lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adulescentibus, deindè etiã familiariter alicuius amicitia uti, aut fortasse corpus uulsum, fractum incessum, uestem muliebrẽ, dixerit mollis & parũ uiri signa. Si cui enim cũ signũ id propriè sit quod ex eo de quo quæritur natum, sub oculos uenit, ut sanguis è cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideantur, ea quoq; quia etiam plerunq; obseruata sunt uulgo: signa creduntur, ut prognostica. Vento semper rubet aurea Phœbe, & cornix plena pluuiam uocat improba uoce, si causas ex qualitate cœli trahunt sanè ita appellentur. Nam si uento rubet luna signum uenti est rubor, & si ut idẽ poëta colligit dẽsatus & laxatus aër facit, ut sit indè ille auium concentus, idem sentiemus. Sunt autem signa etiam parua magnorũ, ut hæc ipsa cornix, nã maiora minorum esse nemo miratur.

De argumentis. Cap. XXIII.

NVnc de argumentis, hoc enim nomine cõplectimur oĩa, quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, quanq̃ apud illos est aliqua horũ nominum differentia, etiam si uis eodem ferè tendit. Nam Enthymema quod nos cõmentum sanè aut cõmentationẽ interpretamur, quia aliter nõ possumus, Græco melius uſuri, unũ intellectum habet, quo oĩa mente concepta significat. Sed nunc non de eo loquimur. Alterũ quod sentẽtiã cum ratione. Tertium

quod certam quandā argumenti conclusionē, uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus quanquam de hoc parum cōuenit. Sunt enim qui illud prius Epicherema dicant, pluresque inuenias in illa opinione, ut id demum quo pugna constat, Enthymema accipi uelint, & ideò illud Cornificius cōtrariū appellat, hūc alij rhetoricū syllogismum, alij imperfectum syllogismū uocauerunt, quia nec distinctis nec totidem partibus cōcluderetur, quod sanè nō utique desideratur ab Oratore. Epicherema Valgius aggreßionē uocat, Celsus autem iudicat non nostram administrationē, sed ipsam rem quam aggredimur. i. argumentum quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptum Epicherema dici. Alijs uidetur non destinatam uel inchoatā, sed perfectam orationem hoc nomen accipere, & ultimam speciem: ideoque propria eius appellatio, & maximo in usu posita est qua significatur certa quædā sententiæ comprehensio quæ ex tribus partibus constat. Quidam Epicherema rationem appellauerunt. Cicero melius ratiocinationem, quanquam & ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo uidetur. Nam & statim syllogisticū ratiocinatiuum appellat exemplisque utitur philosophorum, & quoniam est quædā inter syllogismū & Epicherema uicinitas, potest uideri hoc nomine rectè abusus. ἀπόδειξις est euidens probatio, ideoque apud geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur, hanc & ab Epicheremate Cæcilius putat differre solo genere conclusionum & esse apodixim imperfectum

ctum epicherema eademq; causa qua diximus enthymema syllogismo distare. Nam & epicherema syllogismi pars est. Quidam in esse epicheremati apodixim putant & esse partem eius confirmātem, utcunq; autem quanq̃ diuersi autores eodem modo finiunt, ut sit oratio p̃ ea quæ certa sunt, fidem dubijs faciens, quæ natura est omnium argumentorum. Neq; enim certa incertis declarantur, hæc omnia generaliter πίστεις appellant, quod & si propria interpretatione dicere fidem possumus. Apertius tamen probationem interpretabimur, sed argumentum quoq; plura significat. Nam & fabulæ ad actus scænarum compositæ, argumenta dicuntur, & orationū Ciceronis uelut thema ipse exponens. Pedianus argumentum, inquit, ta est, & Cicero ipse ad Brutum ita scribit. Veritus fortasse ne nos in Catonem uostrum transferamus, illic mali quid, etsi argumentum simile non erat. Quo apparet oēm ad scribendum destinatā materiam ita appellari. Nec mirū cum iam inter opifices quoq; uulgatum sit. Vnde Vergi. argumentū ingens, uulgo quoq; paulò numerosius opus dicitur argumentosum. Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod probationem, indicium, fidem, aggreßionem eiusdem rei nomina facit, parum distinctè (ut arbitror) Nam probatio & fides efficitur non tantum per hæc quæ sunt rationis, sed etiam per inartificialia. Signum autem quod ille indicium uocat ab argumentis iam separaui, ergò cum sit argumētum ratio probationē præstans qua colligitur aliud per aliud,

Argumentum.

etiam quæ quod est dubium, per id quod dubium non est cõfirmat, necesse est aliquid esse in causa quod ꝓbatione non egeat, alioquin nihil erit quod probemus nisi fuerit, quod aut sit uerũ, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis aũt habemus primũ quæ sensibus ꝑcipiũtur, ut quæ uidemus, audimus, qualia sunt signa, deindè ea in quæ cõmuni opinione consensum est, deos esse, præstandã pietatẽ parẽtibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ ꝑsuasione, etiam si non oĩm hominum eius tamen ciuitatis aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta sunt, ut pleraq; in iure non legibus, sed moribus cõstant, si quid inter utranq; partẽ conuenit, si quid probatũ est, deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum: cũ prouidentia mundus regatur, administranda respublica est. ut administranda respublica sit, liquebit mundũ prouidentia regi. Debet etiam nota esse argumenta tractaturo uis & natura oĩm rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat. Hinc enim sunt quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium aũt genera sunt tria, unum firmißimũ quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari. Alterũ uelut propensius, eum qui rectè ualeat in crastinũ peruenturũ, tertium tantum non repugnãs, in domo furtũ factum ab eo qui domi fuit, ideoq; Aristoteles in secundo de arte rhetorica libro diligẽtißimè est exequutus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini solet accidere, & quas res quosq; hoĩes quibus rebus aut hominibus uel cõciliasset, uel alienasset ipsa natura, ut diuitias quis se-

quã-

quatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni ꝓbent, quid mali petãt, quid milites, quid rustici, quo quæq; modo res uitari uel appeti soleat, uerũ hæc ex equi mitto, non enim longũ tantum, sed etiam impossibile aut potius infinitũ est, præterea positũ in cõmuni oĩm intellectu, si quis tamẽ desiderauerit, à quo peteret ostendi. Omnia autẽ credibilia in quibus pars maxima consistit argumentationis ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit à filio patrẽ occisum, incestum cũ filia cõmissum, & contrà ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoq; an scelus palàm factũ, an falsum dixerit propter exiguã summã, quia suos quisq; horũ uelut mores habet, plerunq; tamẽ non semꝑ, alioqui indubitata essent nõ argumẽta. Excutiamus nunc argumentorũ locos quanq̃ quibusdam hi quoq; de quibus suprà dixi uidentur. Locos appello nõ ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriã, & adulterium, & similia, sed sedes argumentorũ in quibus latent, & ex quibus sunt petenda. Nã ut in terra non omni generatur oĩa, nec auem ut ferã reperias ubi quæq; nasci, aut morari soleat ignarus, & pisciũ quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis regiõibus etiã littoribusq; discreta sunt. nec elopen nostro mari, aut scarũ ducas, ita nõ omne argumentũ undiq; uenit. Ideoq; non passim quærẽdum est, multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu, aut si scierimus ubi quidq; nascatur, cùm ad locũ uẽtũ erit, facilè quod in eo erit ꝑuidebimus. Impri

mis igitur argumenta sæpè à persona ducenda sunt, cùm sit (ut dixi) diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; personas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus & cætera rerum sunt accidentia. Personis aũt non quicquid accidit exequendum mihi est ut pleriq; fecerunt. Sed undè argumenta sumi possunt, ea porrò sunt genus: nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerunq; creduntur, & nonnunq̃ ad honestè turpiterq̃; uiuendum inde causæ fluunt. Natio, nã & gentibus proprij mores sunt, nec idem in barbaro, Romano, græco credibile uel probabile est. Patria quia similiter etiã ciuitatũ leges, instituta, opiniones, habent differẽtiam. Sexus ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas quia aliud, alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniã refert à quibus, à quo, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantiæ, his contraria in diuersum, fortuna nec enim idem credibile est in diuite ac paupere propinquis amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est, nã clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an celebs, parens liberorum an orbus, plurimum distat. Animi natura etenim auaritia, iracũdia, misericordia, seueritas, crudelitas, aliaq; his similia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt, ut uictus luxuriosus an frugi, an sordidus quæritur. Studia

dia quoq;, nã rusticus, forensis negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendũ etiã quid affectet quisq;, locuples uideri an disertus, iustus an potens. Spectantur antè acta dictaq;, ex præteritis enim æstimari solent præsentia, his adijciunt quidam cõmotionem, hanc accipi uolunt tẽporarium animi motum, sicut iram pauorẽ. Consilia aũt & præsentis & præteriti & futuri tẽporis quæ mihi etiam si personis accidunt, referenda tamen ad eam partem argumentorum uidentur, quàm ex causis ducimus. Sicut habitus quidam animi quo tractatur amicus an inimicus, ponunt in persona, & nomen quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit nisi cùm ex causa datum est, ut sapiens magnus plenus, aut & ipsum alicuius cognitiõis attulit causam ut Lentulo coniurationis quod libris Sybillinis Aruspicumq; responsis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllam Cinnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidum sanè quod nomen Polynices ut argumentũ morum frater incessit. Iocorum enim ex eo frequens materia qua Cicero in Verrem non semel usus est, hæc uerò circa personas sunt aut his similia, nec enim complecti omnia uel in hac parte, uel in cæteris possumus contenti rationem plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo in quibus maximè personis sunt iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractãda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur, aut quare,

aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducũtur igitur argumẽta ex causis factorũ, uel futurorum, quorum materiã quam ὕλην alij, δύναμιν alij, nominauerũt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio faciendi circa bonorũ adeptionẽ, incrementum, conseruationẽ, usum aut malorũ euitationem, liberationẽ, imminutionẽ, conuersionẽ. Nanq; in hæc de liberando plurimũ ualent, sed has causas habent recta consilia, praua contrà ex falsis opinionibus ueniunt, nã est his initium ex his quæ creduntur bona aut mala, inde errores existũt & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, & cætera eiusdẽ generis. Accedunt aliquãdo fortuita, ebrietas, ignorãtia, quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationẽ criminũ, ut si quis

Causæ: dum alij insidiatur alium dicitur interemisse. Causæ porrò nõ ad cõuincendũ modò quod obijcitur, sed ad defendendũ quoq; excuti solent, cùm quis se rectè fecisse, honesta causa contẽdit. Qua de re latius in tertio libro dictũ est, finitionis quoq; quæstiões ex causis interim pendent, an tyrãnicida qui tyrannum (à quo deprehẽsus fuerat) in adulterio occidit, an sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret arma tẽplo affi

Locus. xa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco, spectatur enim ad fidem probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, consitus an incultus, frequẽs an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilijs an aduersus, quã partem uidemus

uehe-

uehementißime pro Milone tractasse Ciceronẽ, & hæc quidẽ & similia ad coniecturam frequentius pertinẽt. Sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus sacer an prophanus, noster an alienus, ut in persona magistratus pater, peregrinus, hinc enim quæstiones oriuntur: priuatam pecuniã sustulisti, uerũ quia de tẽplo, non furtum sed sacrilegiũ est, occidisti adulterũ, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cedes est: iniuriã fecisti, sed quia magistratui maiestatis actio est, uel cõtra licuit, quia pater eram, quia magistratus: sed circa facti controuersiã argumẽta præstãt, circa iuris lites materia quæstionũ. Ad qualitatem quoq; frequẽter pertinet locus, neq; enim ubiq; idẽ, aut licet aut decorũ est, quinetiã in qua quicq; ciuitate quæratur interest, moribus enim et legibus distãt, ad commendationẽ quoq; & inuidiã ualet. Nam Aiax apud Ouidiũ inquit: Ante rates agimus causam, & mecũ cõfertur Vlysses. Et Miloni inter cætera obiectũ est, quòd Clodius in monumẽtis ab eo maiorũ suorũ esset occisus. Ad suadẽdi quoq; momẽta ualet, sicut tẽpus cuius tractatũ subiungã. Eius aũt (ut alio loco iã dixi) duplex significatio est, generaliter enim et specialiter accipitur. Illud prius est nũc, olim, tũc, sub Alexãdro, cũ apud Ilion pugnatũ est, deniq; præteritum, instans, futurũ, hoc sequẽs habet, et cõstituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu, & fortuita in pestilẽta in bello in cõuiuio. Latinorũ quidã satis significari putauerunt. si illud generale tẽpus, hoc speciale uocarent. Quorum

utrorunq; ratio & in consilijs quidem, & in illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentißima est. Nã & iuris quæstiones facit, & qualitatẽ distinguit, et ad coniecturã plurimũ confert, ut cũ interim probationes expugnabiles afferat, quales sunt si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diẽ tabularũ deceßit, aut cõmisisse aliquid uel cũ infans esset, uel cũ oĩno natus nõ esset. Præter id quod oĩa ferè argumẽta, aut ex his quæ ante rẽ facta sunt, aut ex cõiunctis rei, aut ex consequẽtibus ducũtur. Ex antecedẽtibus, mortẽ minatus es, noctu existi, proficiscentẽ anteceßisti. Causæ quoq; factorũ præteriti sunt tẽporis. Sed tempus subtilius quidã q̃ necesse erat diuiserunt, ut esset iũcti sonus, auditus est adhærẽtis, clamor sublatus est, insequentis sunt illa: latuisti, profugisti, liuores, et tumores apparuerũt. Iisdẽ temporũ gradibus defensor utetur ad detrahendam ei quod obijcitur fidẽ, in his oĩs factorũ dictorumq́ ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiũt quædã quia aliud postea futurũ est, quædam quia aliud ante factũ est. Vt cũ obijcitur reo lenocinij speciosæ marito, quod speciosam adulterij damnatã quandam emerit, aut parricidij res luxurioso, quod dixerit patri nõ me amplius obiurgabis. Nã & ille nõ quia emit leno est, sed quia leno erat emit, nec hic quia sic erat loquutus occidit, sed quia erat occisurus loquutus ẽ. Casus aũt qui & ipse præstat argumentis locũ, sine dubio est ex insequentibus, sed quadam proprietate distinguitur, ut si dicam melior dux Scipio q̃ Annibal,

nibal, uicit enim Annibalē, bonus gubernator nunq̃ fecit naufragiū: bonus agricola magnos sustulit fructus. Et cōtra sumptuosus fuit, patrimoniū exhausit turpiter uixit, ab omnibus inuisus est. Intuēdæ sunt præcipueq́ in cōiecturis, & facultates, credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores à uigilātibus dormiētes, à præparatis inopinātes, quorū cōtraria in diuersum ualēt. Hæc & in deliberādo intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit, nā & uoluntatē spes facit, hinc illa apud Ciceronem coniectura, insidiatus est Clodius Miloni, nō Milo Clodio, ille cum seruis robustis, hic cū mulierū comitatu, ille equis hic in rheda, ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati aūt licet instrumentum coniungere, sunt enim in parte facultatis & copiæ, sed ex instrumēto aliquando etiā signa nascūtur, ut spiculū in corpore inuentū, his adijcitur modus quē τρόπον dicunt, quo quæritur quem admodū quid sit factū. Idq́ tum ad qualitatem scriptūq́ pertinet, ut si negemus adulteriū, ueneno occidisse, quū ferro, sed uel oportuisset, lucuisset occidere. Tum ad coniecturas quoq́, ut si dicam, bona mente factum ideoq́ palàm, mala, ideo ex insidijs noctu in solitudine. In rebus aūt omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quasq́ circa complexum personarum cæterorumq́ ex quibus fit causa per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum his omnibus cōmunes, diui-

diuidi hæc tria genera non possunt, ideoq; locis potius ut quisq; incurrerit, subijciēda sunt. Ducuntur etiā argumēta ex finitione seu fine, nā utroq; modo traditur. Eius duplex ratio, aut enim simpliciter quæritur, sit ne hoc uirtus, aut antecedente finitione, quid sit uirtus. Ita aut in uniuersum uerbum complectimur, ut rhetorice est benedicendi scientia, aut per partes, ut rhetorice est rectè inueniendi & disponendi, & eloquendi, cū firma memoria & cum dignitate actionis scientia. Præterea finimus aut ut sicut superiora, aut etymologia, ut aßiduū ab asse dādo, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorū copia, finitioni subiecta maximè uidentur, genus, species, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimū ualet, plurimum ad refellendam, itaq; non quia est arbor, platanus est, at quod non est arbor, utiq; platanus nō est, nec quod non est uirtus, utiq; potest esse iustitia, itaq; à genere perueniendum est, ad ultimam speciem, ut homo est animal, non est satis (id enim genus est) mortale etiamsi species est, cum alijs tamen communis finitio, rationale nihil supererit ad demōstrandum quod uelis. Contrà species firmam probationem habet, generis infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est, quod nō est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo, cōstantia, continentia, nunq̄ itaq; tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ generi subiectæ sunt remoueantur hoc modo, quod nec immortale est nec immortale, animal non est:

Rhetorica.

non est: his adijciunt propria & differentia, proprijs cõfirmatur finitio, differẽtibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus, aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere, & sunt eiusdẽ rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcunq; proprium deerit soluet finitionẽ, nõ utiq; quodcunq; erit confirmabit. Sæpissimè aũt quid sit proprium cuiusq;, quæritur, ut si per etymologiam dicatur, tyrãnicidæ propriũ est tyrannum occidere, negemus, non enim si traditũ eũ sibi carnifex occiderit tyrannicida dicitur, nec si imprudens uel inuitus. Quod aũt propriũ nõ est, differẽs erit, ut aliud est seruũ esse, aliud seruire, quales esse in addictis quæstio solet, qui seruus est, si manumittatur fit libertinus, nõ itidẽ addictus, et plura de quibus alio loco. Illud quoq; differens uocãt, cum genere in speciẽ diducto species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes differẽs nondũ enim propriũ est, sed iã differt à marino uel à quadrupede, quod nõ tã ad argumẽtũ pertinet quàm ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus et speciem quã eandem formã uocat, à finitione diducit, & his quæ ad aliquid sunt, subijcit. Vt si is cui argentum omne legatum est petat signatum quoq;, utatur genere. At si quis cum legatum sit ei quæ uiro mater familiâs esset, neget deberi ei quæ in manum non conuenerit, specie, quoniam duæ sunt formæ matrimoniorum. Diuisione autem adiuuari finitionem docet, eamq; differre à partitione: quòd hæc sit to-

Propriũ.

sit totius in partes, illa generis in formas, partes in certas esse ut quibus constet res publica, formas certas, ut quot sint species rerum publicarum (quas tres accepimus) quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerentur, & ille quidem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium è iure ducere ea maluit, ego apertiora posui, propria uero ad coniecturæ quoque pertinent partem, ut proprium est boni, rectè facere, iracundi, uerbis excãdescere. At contrà quædã in quibusdã utiq; nõ sunt, & ratio, quã uis ex diuerso eadẽ est. Diuisio et ad probandũ simili uia ualet, & ad refellendũ, probãti interim satis est unũ habere hoc modo, ut si ciuis quis, aut sit natus oportet, aut factus negãti utrũq; tollendum est, nec natus nec factus est, fit hoc & multiplex idque est argumentorũ genus ex remotione, quo modo efficitur totũ falsum, modo id quod relinquitur uerũ. Totum falsum ẽ, hoc modo, pecuniã credidisse te dicis, aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut ab aliquo surripuisti, si neq; domi habuisti, nec ab aliquo accepisti, nec cætera, nõ credidisti. Reliquũ fit u:rũ sic, hic seruus quẽ tibi uẽdicas, aut uernatuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽto relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Deindè remotis prioribus, supererit alienus, periculosum & cũ cura intuendũ genus quia si in proponendo unũ quodlibet omiserimus, cũ risu quoq; tota res soluitur. Tutius quod Cicero pro Cæcinna facit, cum interrogat si hæc actio non sit quæ sit, simul enim remouentur

tur oĩa: uel cũ duo ponentur inter se cõtraria quorũ tenuisse utrũlibet sufficit, quale Ciceronis est. Vnũ quidem, certè nemo erit tã inimicus Cluentio Habito qui mihi nõ cõcedat, si constet illud corruptũ esse iudiciũ, aut ab habito, aut ab Oppianico esse corruptũ, si doceo nõ ab Habito uinco ab Oppianico, si ostendo ab Oppianico purgo Habitum. Fit etiam ex duobus quorũ necesse est alterutrum uerum eligendi aduersario potestas, efficiturq; ut utrũ elegerit, noceat ut elige utrũ uoles, si sciuit se esse hæredẽ, amare magis patrẽ debuit, si ignorauit non habuit quod speraret ex patris morte, & in eadem, interrogare uolo quæ iuueni causa fuerit ut reliquerit gladium si nondũ occiderat, iterũ feriret. Si iã perfectũ nephas intelligebat auferet iudicium. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electũ idem efficiat, quale est philosophandum est, etiãsi non est philosophandũ: & illud uulgatũ, quo schema si intelligitur? quo, si non intelligitur? & mentietur in tormentis, qui dolorem pati potest, mentietur qui non potest, ut sunt autem tria tempora, ita ordo rerũ tribus momentis consertus est, habent enim oĩa initium incrementũ, summã, ut iurgium, deindè cædes et strages. Est ergò hic argumentorum quoq; locus inuicem probantium. Nam ex initijs summa colligitur quale est, non possum prætextam sperare cum exordium pullum uideam & contrà, non Dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est, dictatura deposita, similiter ex incremento in utramq; partem ducitur ratio

rei,

ter ex incremento in utranq; partem ducitur ratio rei, tum in coniectura, tum etiam in tractatu equitatis an ad initium summa referenda sit id est, an ei cædes imputanda sit à quo iurgium cœpit. Est argumentorum locus ex similibus, si continentia uirtus, utiq; & abstinentia, si fidem debet tutor & procurator utiq;, hoc est ex eo genere quod græci uocãt ἐπαγωγὴν Cicero inductionem. Ex dissimilibus, non si lætitia bonum & uoluptas, non quod pupillo idem mulieri, ex contrarijs, frugalitas bonum luxuria enim malum, si malorũ causa bellum est, erit emendatio pax, si ueniam meretur qui imprudẽs nocuit, nõ meretur præmium qui imprudens profuit. Ex repugnãtibus, qui est sapiens stultus non est. Ex consequentibus siue adiunctis, si est bonum iustitia, est rectè iudicandum. Si malum perfidia, non est fallendum. Idem retrò, nec sunt his dissimilia, ideoq; huic loco subijcienda, cum & ipsa naturaliter congruant, quod quis nõ habuit, non perdidit, quem quis amat sciens nõ lædit, quem quis hæredem suum esse uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cũ sint indubitata uim habent penè signorum immutabilium. Sed hæc consequentia uoco ἀκόλουθα, est enim consequens sapientiæ bonitas, illa sequentia ἐπαγόμενα, quæ postea facta sunt aut futura. Nec sum de omnibus anxius, uocet quisq; ut uoluerit, dũ uis rerũ ipsa manifesta sit, appareatq; hoc tẽporis, illud esse naturæ. Itaq; nõ dubito hæc quoq; consequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ consequuntur. Quorum quidam duas spe-

ſpecies eſſe uoluerũt, actionis ut pro Oppio, quos edu cere in prouinciam inuitos nõ potuit, eos inuitos reti nere qui potuit? temporis in Verrem, ſi finem præto ris edicto afferunt Kalendæ Ianua. cur non initium quoq; edicti naſcatur à Kalendis Ianuarijs? Quod utrunq; exemplũ tale eſt, ut idem in diuerſum ſi retrò agas ualeat. Conſequens eſt enim eos qui inuiti duci nõ potuerũt, inuitos nõ potuiſſe detineri. Illa quoq; quæ ex rebus mutuã confirmationem præſtatibus ducuntur, quæ proprij generis uideri quidã uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα Cicero ex rebus ſub eandem rationem uenientibus, fortè cõſequentibus iunxerim. Si portorium Rhodijs locare honeſtum eſt, & Hermocreonti cõducere, & quod diſcere honeſtum & docere. Vndè illa nõ hac ratione dicta, ſed efficiens idem, Domitij Afri ſententia eſt pulchra, ego accuſaui uos dãnaſtis, eſt inuicem cõſequens: & quod ex diuerſis idem oſtendit, ut qui mundum naſci dicit per hoc ipſum & deficere ſignificat, quia deficit omne quod naſcitur. Simillima eſt his argumentatio qua colligi ſolent ex his quæ faciunt ea quæ efficiuntur, aut cõtrà, quod genus à cauſis uocãt: hæc interim neceſſariò fiunt, interim plærunq; ſed non neceſſario, nã corpus in lumine utiq; umbram facit, et umbra ubicũq; eſt, ibi corpus eſſe oſtendit. Alia ſunt (ut dixi) nõ neceſſaria uel utrinq;, uel ex altera parte. Sol colorat, nõ utiq; qui eſt coloratus à ſole eſt. Iter puluerulentũ facit, ſed nõ omne iter pul uerem mouet, nec quiſquis eſt puluerulentus, ex iti-

nere est. Quæ utiq; faciũt, talia sunt: Si sapientia bonũ uirũ facit, bonus uir est utiq; sapiens, ideoq; boni est rectè facere, mali turpiter, & qui honestè faciũt boni, qui turpiter mali, rectè iudicantur. At exercitatio plærunq; robustũ corpus facit, sed nõ quisquis est robustus, exercitatus, nec quisquis exercitatus robustus ẽ. Nec quia fortitudo præstat, ne mortẽ timeamus, quisquis mortẽ non timuerit uir fortis erit existimãdus, nec si capitis dolorem facit inutilis hoĩbus sol est, et hæc ad hortatiuum maximè genus pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: at uoluptãs infamiã, fugienda igitur: rectè aũt monemur causas nõ utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medea, utinã ne in nemore Pelio, quasi uerò id eã fecerit miserã aut nocentem, quòd illic ceciderit abiegna ad terram trabes & Philocteta Paridi si imperasses tibi, ego: nũc nõ essem miser. Quomõ peruenire quod libet retrò causas legentibus licet, his illud adijcere ridiculũ putarem, ni eo Cicero uteretur, quod coniugatũ uocant, ut eos qui rem iustã faciunt iustè facere. quod certè nõ eget probatione, quòd compascuum est compascere licere. Quidam hæc quæ uel ex causis uel ex efficientibus diximus, alio nomine uocant ἐκβάσεις .i. exitus. Nam nec hîc aliud tractatur quã quid ex quoq; eueniat. Apposita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probãt. Confirmatur coniectura ex maiore, si quis sacrilegium fecit, faciet & furtum: ex minore, qui facilè & palàm mentitur, peierabit:

ierabit: ex pari, qui ob rē iudicandū pecuniā accepit, idem ob dicendū falsum testimonium accipiet. Iuris cōfirmatio est huiusmodi ex maiore, si adulterū occidere licet, & loris cædere: ex minore, si furem nocturnū occidere licet, quid latronem? ex pari, quæ pœna aduersus interfectorem patris iusta est, eadē aduersus matris. Quorum oīm tractatus uersatur in syllogismis, illa magis finitionibus aut qualitatibus prosunt, si robur corporis bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium, si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est res publica: si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura & armorū? Ac mihi quidē sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nā ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura. unde est (quod semel & sæpius) & ex parte ad totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id quod continetur, ut ex difficilioribus ad faciliora, & ex lōgè positis ad propiora & ad oīa quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur: sunt enim & hæc maiora, & minora aut certè uim similem obtinent, quæ si prosequamur nullus erit ea concidendi modus, infinita est enim rerū cōparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria honestiora, utiliora. Sed mittam plura, ne in eā ipsam quā uito loquacitatē incidā. Exemplorū quoq; ad hæc infinitus est numerus, sed paucißima attingā ex maiore pro Cecinna: qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorū nō uidebitur mouisse.

p 2 Exfa

etiam quæ quod est dubium, per id quod dubium non est cōfirmat, necesse est aliquid esse in causa quod ꝓbatione non egeat, alioquin nihil erit quod probemus nisi fuerit, quod aut sit uerū, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis aūt habemus primū quæ sensibus ꝑcipiūtur, ut quæ uidemus, audimus, qualia sunt signa, deinde ea in quæ cōmuni opinione consensum est, deos esse, præstandā pietatē parētibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ ꝑsuasione, etiam si non oīm hominum eius tamen ciuitatis aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta sunt, ut pleraq; in iure non legibus, sed moribus cōstant, si quid inter utranq; partē conuenit, si quid probatū est, deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum: cū prouidentia mundus regatur, administranda respublica est. ut administranda respublica sit, liquebit mundū prouidentia regi. Debet etiam nota esse argumenta tractaturo uis & natura oīm rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat. Hinc enim sunt quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium aūt genera sunt tria, unum firmissimū quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari. Alterū uelut propensius, eum qui rectè ualeat in crastinū peruenturū, tertium tantum non repugnās, in domo furtū factum ab eo qui domi fuit, ideoq; Aristoteles in secundo de arte rhetorica libro diligētissimè est exequutus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini solet accidere, & quas res quosq; hoīes quibus rebus aut hominibus uel cōciliasset, uel alienasset ipsa natura, ut diuitias quis se-

quatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni ꝓbent, quid mali petāt, quid milites, quid rustici, quo quæq; modo res uitari uel appeti soleat, uerū hæc ex equi mitto, non enim longū tantum, sed etiam impossibile aut potius infinitū est, prætereà positū in cōmuni oīm intellectu, si quis tamē desiderauerit, à quo peteret ostendi. Omnia autē credibilia in quibus pars maxima consistit argumentationis ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit à filio patrē occisum, incestum cū filia cōmissum, & contrà ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoq; an scelus palàm factū, an falsum dixerit propter exiguā summā, quia suos quisq; horū uelut mores habet, plerunq; tamē non semp, alioqui indubitata essent nō argumēta. Excutiamus nunc argumentorū locos quanq̃ quibusdam hi quoq; de quibus suprà dixi uidentur. Locos appello nō ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriā, & adulterium, & similia, sed sedes argumentorū in quibus làtent, & ex quibus sunt petenda. Nā ut in terra non omni generàtur oīa, nec auem ut ferā reperias ubi quæq; nasci, aut morari soleat ignarus, & piscīū quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis regiōibus etiā littoribusq; discreta sunt. nec elopen nostro mari, aut scarū ducas, ita nō omne argumentū undiq; uenit. Ideoq; non passim quærēdum est, multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu, aut si scierimus ubi quidq; nascatur, cùm ad locū uētū erit, facilè quod in eo erit ꝓuidebimus. Impri

mis igitur argumenta sæpè à persona ducenda sunt, cùm sit (ut dixi) diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; personas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus & cætera rerum sunt accidentia. Personis aũt non quicquid accidit exequendum mihi est ut pleriq; fecerunt. Sed undè argumenta sumi possunt, ea porrò sunt genus: nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerunq; creduntur, & nonnunq̃ ad honestè turpiterq; uiuendum inde causæ fluunt. Natio, nã & gentibus proprij mores sunt, nec idem in barbaro, Romano, græco credibile uel probabile est. Patria quia similiter etiã ciuitatũ leges, instituta, opiniones, habent differẽtiam. Sexus ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas quia aliud, alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniã refert à quibus, à quo, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantiæ, his contraria in diuersum, fortuna nec enim idem credibile est in diuite ac paupere propinquis amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est, nã clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an celebs, parens liberorum an orbus, plurimum distat. Animi natura etenim auaritia, iracũdia, misericordia, seueritas, crudelitas, aliaq; his similia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt, ut uictus luxuriosus an frugi, an sordidus quæritur. Studia

dia quoq; nã rusticus, forensis negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendũ etiã quid affectet quisq;, locuples uideri an disertus, iustus an potens. Spectantur antè acta dictaq;, ex præteritis enim æstimari solent præsentia, his adijciunt quidam cõmotionem, hanc accipi uolunt tẽporarium animi motum, sicut iram pauorẽ. Consilia aũt & præsentis & præteriti & futuri tẽporis quæ mihi etiam si personis accidunt, referenda tamen ad eam partem argumentorum uidentur, quàm ex causis ducimus. Sicut habitus quidam animi quo tractatur amicus an inimicus, ponunt in persona, & nomen quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit nisi cùm ex causa datum est, ut sapiens magnus plenus, aut & ipsum alicuius cognitiõis attulit causam ut Lentulo coniurationis quod libris Sybillinis Aruspicumq; responsis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllam Cinnamq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidum sanè quod nomen Polynices ut argumentũ morum frater incessit. Iocorum enim ex eo frequens materia qua Cicero in Verrem non semel usus est, hæc uerò circa personas sunt aut his similia, nec enim complecti omnia uel in hac parte, uel in cæteris possumus contenti rationem plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo in quibus maximè personis sunt iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractãda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur, aut quare,

aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducũtur igitur argumẽta ex causis factorũ, uel futurorum, quorum materiã quam ὕλην alij, δύναμιν alij, nominauerũt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio faciendi circa bonorũ adeptionẽ, incrementum, conseruationẽ, usum aut malorũ euitationem, liberationẽ, imminutionẽ, conuersionẽ. Nanq; in hæc de liberando plurimũ ualent, sed has causas habent recta consilia, praua contrà ex falsis opinionibus ueniunt, nã est his initium ex his quæ creduntur bona aut mala, inde errores existũt & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, & cætera eiusdẽ generis. Accedunt aliquãdo fortuita, ebrietas, ignorãtia, quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationẽ criminũ, ut si quis

Causæ: dum alij insidiatur alium dicitur interemisse. Causæ porrò nõ ad cõuincendũ modò quod obijcitur, sed ad defendendũ quoq; excuti solent, cùm quis se rectè fecisse, honesta causa contẽdit. Qua de re latius in tertio libro dictũ est, finitionis quoq; quæstiões ex causis interim pendent, an tyrãnicida qui tyrannum (à quo deprehẽsus fuerat) in adulterio occidit, an sacrilegus, qui ut hostes urbe expelleret arma tẽplo affi

Locus. xa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco, spectatur enim ad fidem probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, consitus an incultus, frequẽs an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilijs an aduersus, quã partem uidemus

uebe-

uehementißime pro Milone tractasse Ciceronē, & hæc quidē & similia ad coniecturam frequentius pertinēt. Sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus sacer an prophanus, noster an alienus, ut in persona magistratus pater, peregrinus, hinc enim quæstiones oriuntur: priuatam pecuniā sustulisti, uerū quia de tēplo, non furtum sed sacrilegiū est, occidisti adulterū, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cedes est: iniuriā fecisti, sed quia magistratui maiestatis actio est, uel cōtra licuit, quia pater eram, quia magistratus: sed circa facti controuersiā argumēta præstāt, circa iuris lites materia quæstionū. Ad qualitatem quoq; frequēter pertinet locus, neq; enim ubiq; idē, aut licet aut decorū est, quinetiā in qua quicq; ciuitate quæratur interest, moribus enim et legibus distāt, ad commendationē quoq; & inuidiā ualet. Nam Aiax apud Ouidiū inquit: Ante rates agimus causam, & mecū cōfertur Vlysses. Et Miloni inter cætera obiectū est, quòd Clodius in monumētis ab eo maiorū suorū esset occisus. Ad suadēdi quoq; momēta ualet, sicut tēpus cuius tractatū subiungā. Eius aūt (ut alio loco iā dixi) duplex significatio est, generaliter enim et specialiter accipitur. Illud prius est nūc, olim, tūc, sub Alexādro, cū apud Ilion pugnatū est, deniq; præteritum, instans, futurū, hoc sequēs habet, et cōstituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu, & fortuita in pestilēta in bello in cōuiuio. Latinorū quidā satis significari putauerunt. si illud generale tēpus, hoc speciale uocarent. Quorum

utrorunq; ratio & in consilijs quidem, & in illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentißima est. Nã & iuris quæstiones facit, & qualitatẽ distinguit, et ad coniecturã plurimũ confert, ut cũ interim probationes expugnabiles afferat, quales sunt si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diẽ tabularũ deceßit, aut cõmisisse aliquid uel cũ infans esset, uel cũ oĩno natus nõ esset. Præter id quod oĩa ferè argumẽta, aut ex his quæ ante rẽ facta sunt, aut ex cõiunctis rei, aut ex consequẽtibus ducũtur. Ex antecedẽtibus, mortẽ minatus es, noctu existi, proficiscentẽ anteceßisti. Causæ quoq; factorũ præteriti sunt tẽporis. Sed tempus subtilius quidã q̃ necesse erat diuiserunt, ut esset iũcti sonus, auditus est adhærẽtis, clamor sublatus est, insequentis sunt illa: latuisti, profugisti, liuores, et tumores apparuerũt. Iisdẽ temporũ gradibus defensor utetur ad detrahendam ei quod obijcitur fidẽ, in his oĩs factorũ dictorumq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiũt quædã quia aliud postea futurũ est, quædam quia aliud ante factũ est. Vt cũ obijcitur reo lenocinij speciosæ marito, quod speciosam adulterij damnatã quandam emerit, aut parricidij res luxurioso, quod dixerit patri nõ me amplius obiurgabis. Nã & ille nõ quia emit leno est, sed quia leno erat emit, nec hic quia sic erat loquutus occidit, sed quia erat occisurus loquutus ẽ. Casus aũt qui & ipse præstat argumentis locũ, sine dubio est ex insequentibus, sed quadam proprietate distinguitur, ut si dicam melior dux Scipio q̃ Annibal,

nibal, uicit enim Annibalẽ, bonus gubernator nunq̃ fecit naufragiũ: bonus agricola magnos sustulit fructus. Et cõtra sumptuosus fuit, patrimoniũ exhausit turpiter uixit, ab omnibus inuisus est. Intuẽdæ sunt præcipueq́; in cõiecturis, & facultates, credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores à uigilãtibus dormiẽtes, à præparatis inopinãtes, quorũ cõtraria in diuersum ualẽt. Hæc & in deliberãdo intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit, nã & uoluntatẽ spes facit, hinc illa apud Ciceronem coniectura, insidiatus est Clodius Miloni, nõ Milo Clodio, ille cum seruis robustis, hic cũ mulierũ comitatu, ille equis hic in rheda, ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati aũt licet instrumentum coniungere, sunt enim in parte facultttis & copiæ, sed ex instrumẽto aliquando etiã signa nascũtur, ut spiculũ in corpore inuentũ, his adijcitur modus quẽ τρόπον dicunt, quo quæritur quem ad modũ quid sit factũ. Idq́; tum ad qualitatem scriptũq́; pertinet, ut si negemus adulteriũ, ueneno occidisse, quũ ferro, sed uel oportuisset, lucuisset occidere. Tum ad coniecturas quoq́;, ut si dicam, bona mente factum ideoq́; palàm, mala, ideo ex insidijs noctu in solitudine. In rebus aũt omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quasq́; circa complexum personarum cæterorumq́; ex quibus fit causa per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum his omnibus cõmunes,

diui-

diuidi hæc tria genera non possunt, ideoq; locis potius ut quisq; incurrerit, subijciēda sunt. Ducuntur etiā argumēta ex finitione seu fine, nā utroq; modo traditur. Eius duplex ratio, aut enim simpliciter quæritur, sit ne hoc uirtus, aut antecedente finitione, quid sit uirtus. Ita aut in uniuersum uerbum complectimur, ut rhetorice est benedicendi scientia, aut per partes, ut rhetorice est rectè inueniendi & disponendi, & eloquendi, cū firma memoria & cum dignitate actionis scientia. Præterea finimus aut ui sicut superiora, aut etymologia, ut aßiduū ab asse dādo, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorū copia, finitioni subiecta maximè uidentur, genus, species, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimū ualet, plurimum ad refellendam, itaq; non quia est arbor, platanus est, at quod non est arbor, utiq; platanus nō est, nec quod non est uirtus, utiq; potest esse iustitia, itaq; à genere perueniendum est, ad ultimam speciem, ut homo est animal, non est satis (id enim genus est) mortale etiamsi species est, cum alijs tamen communis finitio, rationale nihil supererit ad demōstrandum quod uelis. Contrà species firmam probationem habet, generis infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est, quod nō est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo, cōstantia, continentia, nunq̄ itaq; tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ generi subiectæ sunt remoueantur hoc modo, quod nec immortale est nec immortale, animal non est:

Rhetorica.

non est: his adijciunt propria & differentia, proprijs cõfirmatur finitio, differẽtibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus, aut quod utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere, & sunt eiusdẽ rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcunq; proprium deerit soluet finitionẽ, nõ utiq; quodcunq; erit confirmabit. Sæpißime aũt quid sit proprium cuiusq;, quæritur, ut si per etymologiam dicatur, tyrãnicidæ propriũ est tyrannum occidere, negemus, non enim si traditũ eũ sibi carnifex occiderit tyrannicida dicitur, nec si imprudens uel inuitus. Quod aũt propriũ nõ est, differẽs erit, ut aliud est seruũ esse, aliud seruire, quales esse in addictis quæstio solet, qui seruus est, si manumittatur fit libertinus, nõ itidẽ addictus, et plura de quibus alio loco. Illud quoq; differens uocãt, cum genere in speciẽ diducto species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes differẽs nondũ enim propriũ est, sed iã differt à marino uel à quadrupede, quod nõ tã ad argumẽtũ pertinet quàm ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus et speciem quã eandem formã uocat, à finitione diducit, & his quæ ad aliquid sunt, subijcit. Vt si is cui argentum omne legatum est petat signatum quoq;, utatur genere. At si quis cum legatum sit ei quæ uiro mater familiâs esset, neget deberi ei quæ in manum non conuenerit, specie, quoniam duæ sunt formæ matrimoniorum. Diuisione autem adiuuari finitionem docet, eamq; differre à partitione: quòd hæc sit to-

Propriũ.

ſit totius in partes, illa generis in formas, partes in certas eſſe ut quibus conſtet res publica, formas certas, ut quot ſint ſpecies rerum publicarum (quas tres accepimus) quæ populi, quæ paucorum, quæ unius po teſtate regerentur, & ille quidem non bis exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatium è iure ducere ea maluit, ego apertiora poſui, propria uero ad coniecturæ quoque pertinent partem, ut proprium eſt boni, rectè facere, iracundi, uerbis excādeſcere. At contrà quædā in quibuſdā utiq; nō ſunt, & ratio, quā uis ex diuerſo eadē eſt. Diuiſio et ad probandū ſimili uia ualet, & ad refellendū, probāti interim ſatis eſt unū habere hoc modo, ut ſi ciuis quis, aut ſit natus oportet, aut factus negāti utrūq; tollendum eſt, nec natus nec factus eſt, fit hoc & multiplex idque eſt argumentorū genus ex remotione, quo modo efficitur totū falſum, modo id quod relinquitur uerū. Totum falſum ē, hoc modo, pecuniā credidiſſe te dicis, aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inue niſti, aut ab aliquo ſurripuiſti, ſi neq; domi habuiſti, nec ab aliquo accepiſti, nec cætera, nō credidiſti. Reliquū fit u:rū ſic, hic ſeruus quē tibi uēdicas, aut uer natuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamēto re ctus, aut ex hoſte captus, aut alienus. Deindè remotis prioribus, ſupererit alienus, periculoſum & cū cura intuendū genus quia ſi in proponendo unū quod libet omiſerimus, cū riſu quoq; tota res ſoluitur. Tutius quod Cicero pro Cæcinna facit, cum interrogat ſi hæc actio non ſit quæ ſit, ſimul enim remouen

tur

tur oĩa: uel cũ duo ponentur inter se cõtraria quorũ tenuisse utrũlibet sufficit, quale Ciceronis est. Vnũ quidem, certè nemo erit tã inimicus Cluentio Habito qui mihi nõ cõcedat, si constet illud corruptũ esse iudiciũ, aut ab habito, aut ab Oppianico esse corruptũ, si doceo nõ ab Habito uinco ab Oppianico, si ostendo ab Oppianico purgo Habitum. Fit etiam ex duobus quorũ necesse est alterutrum uerum eligendi aduersario potestas, efficiturq; ut utrũ elegerit, noceat ut elige utrũ uoles, si sciuit se esse hæredẽ, amare magis patrẽ debuit, si ignorauit non habuit quod speraret ex patris morte, & in eadem, interrogare uolo quæ iuueni causa fuerit ut reliquerit gladium si nondũ occiderat, iterũ feriret. Si iã perfectũ nephas intelligebat auferet iudicium. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electũ idem efficiat, quale est philosophandum est, etiãsi non est philosophandũ: & illud uulgatũ, quo schema si intelligitur? quo, si non intelligitur? & mentietur in tormentis, qui dolorem pati potest, mentietur qui non potest, ut sunt autem tria tempora, ita ordo rerũ tribus momentis consertus est, habent enim oĩa initium incrementũ, summã, ut iurgium, deindè cædes et strages. Est ergò hic argumentorum quoq; locus inuicem probantium. Nam ex initijs summa colligitur quale est, non possum prætextam sperare cum exordium pullum uideam & contrà, non Dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est, dictatura deposita, similiter ex incremento in utramq; partem ducitur ratioi

rei,

ſpecies eſſe uoluerũt, actionis ut pro Oppio, quos educere in prouinciam inuitos nõ potuit, eos inuitos retinere qui potuit? temporis in Verrem, ſi finem prætoris edicto afferunt Kalendæ Ianua. cur non initium quoq; edicti naſcatur à Kalendis Ianuarijs? Quod utrunq; exemplũ tale eſt, ut idem in diuerſum ſi retrò agas ualeat. Conſequens eſt enim eos qui inuiti duci nõ potuerũt, inuitos nõ potuiſſe detineri. Illa quoq; quæ ex rebus mutuã confirmationem præſtātibus ducuntur, quæ proprij generis uideri quidã uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλων Cicero ex rebus ſub eandem rationem uenientibus, fortè cõſequentibus iunxerim. Si portorium Rhodijs locare honeſtum eſt, & Hermocreonti cõducere, & quod diſcere honeſtum & docere. Vndè illa nõ hac ratione dicta, ſed efficiens idem, Domitij Afri ſententia eſt pulchra, ego accuſaui uos dãnaſtis, eſt inuicem cõſequens: & quod ex diuerſis idem oſtendit, ut qui mundum naſci dicit per hoc ipſum & deficere ſignificat, quia deficit omne quod naſcitur. Simillima eſt his argumentatio qua colligi ſolent ex his quæ faciunt ea quæ efficiuntur, aut cõtrà, quod genus à cauſis uocãt: hæc interim neceſſariò fiunt, interim plærunq; ſed non neceſſario, nã corpus in lumine utiq; umbram facit, et umbra ubicũq; eſt, ibi corpus eſſe oſtendit. Alia ſunt (ut dixi) nõ neceſſaria uel utrinq;, uel ex altera parte. Sol colorat, nõ utiq; qui eſt coloratus à ſole eſt. Iter puluerulentũ facit, ſed nõ omne iter puluerem mouet, nec quiſquis eſt puluerulentus, ex iti-

nere eſt. Quæ utiq; faciũt, talia ſunt: Si ſapientia bonũ uirũ facit, bonus uir eſt utiq; ſapiens, ideoq; boni eſt rectè facere, mali turpiter, & qui honeſtè faciũt boni, qui turpiter mali, rectè iudicantur. At exercitatio plærunq; robuſtũ corpus facit, ſed nõ quiſquis eſt robuſtus, exercitatus, nec quiſquis exercitatus robuſtus ẽ. Nec quia fortitudo præſtat, ne mortẽ timeamus, quiſquis mortẽ non timuerit uir fortis erit exiſtimãdus, nec ſi capitis dolorem facit inutilis hoĩbus ſol eſt, et hæc ad hortatiuum maximè genus pertinent. Virtus facit laudem, ſequenda igitur: at uoluptas infamiã, fugienda igitur: rectè aũt monemur cauſas nõ utiq; ab ultimo eſſe repetendas, ut Medea, utinã ne in nemore Pelio, quaſi uerò id eã fecerit miſerã aut nocentem, quòd illic ceciderit abiegna ad terram trabes & Philocteta Paridi ſi imperaſſes tibi, ego: nũc nõ eſſem miſer. Quomõ peruenire quod libet retrò cauſas legentibus licet, his illud adijcere ridiculũ putarem, ni eo Cicero uteretur, quod coniugatũ uocant, ut eos qui rem iuſtã faciunt iuſtè facere. quod certè nõ eget probatione, quòd compaſcuum eſt compaſcere licere. Quidam hæc quæ uel ex cauſis uel ex efficientibus diximus, alio nomine uocant ἐκβάσεις .i. exitus. Nam nec hîc aliud tractatur quã quid ex quoq; eueniat. Appoſita uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probãt. Confirmatur coniectura ex maiore, ſi quis ſacrilegium fecit, faciet & furtum: ex minore, qui facilè & palàm mentitur, peierabit:

ierabit: ex pari, qui ob rē iudicandū pecuniā accepit, idem ob dicendū falsum testimonium accipiet. Iuris cōfirmatio est huiusmodi ex maiore, si adulterū occidere licet, & loris cædere: ex minore, si furem nocturnū occidere licet, quid latronem? ex pari, quæ pœna aduersus interfectorem patris iusta est, eadē aduersus matris. Quorum oīm tractatus uersatur in syllogismis, illa magis finitionibus aut qualitatibus prosunt, si robur corporis bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium, si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est res publica: si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura & armorū? Ac mihi quidē sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nā ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura. unde est (quod semel & sæpius) & ex parte ad totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id quod continetur, ut ex difficilioribus ad faciliora, & ex lōgè positis ad propiora & ad oīa quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur: sunt enim & hæc maiora, & minora aut certè uim similem obtinent, quæ si prosequamur nullus erit ea concidendi modus, infinita est enim rerū cōparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria honestiora, utiliora. Sed mittam plura, ne in eā ipsam quā uito loquacitatē incidā. Exemplorū quoq; ad hæc infinitus est numerus, sed paucißima attingā ex maiore pro Cecinna: qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorū nō uidebitur mouisse.

Ex faciliore in Clodium & Curionem ac uide an facile fieri tu potueris, cũ is factus nõ sit, cui tu cõcessisti. Ex difficiliore. Vide quæso Tubero ut qui de meo facto nõ dubitem de Ligarij audeã cõfiteri, & ibi, an sperãdi Ligario causa nõ sit, cũ mihi apud te locus sit etiã pro altero deprecandi. Ex minore pro Cæcinna, ita ne scire esse armatos sat est, ut uim factã probes, in manus eorum incidere nõ est satis. Ergò ut breuiter contrahã summã, ducuntur argumenta à personis, causis, locis, tempore, cuius tres partes diximus, præcedens, cõiunctum, insequens, facultatibus (quibus instrumentũ subiecimus, modo. i. ut quicquid sit factũ, finitione, genere, specie, differentibus. proprijs, remotione, diuisiõe, initio, incrementis, summa, similibus, dissimilibus, pugnãtibus, cõsequentibus efficientibus, effectis, euentis, iugatis, comparatione, quæ in plures diducitur species. Illud adijciendum uidetur duci argumenta, nõ à confessis tãtum, sed etiã à fictione, quã græci καθ' ὑπόθεσιν uocãt, & quidem ex oĩbus ijsdem locis quibus superiora, quia totidẽ species esse possunt fictæ, quot ueræ. Nã fingere hoc loco. i. proponere aliquid quod si uerum sit, aut soluat quæstionẽ aut adiuuet, deindè id de quo quæritur facere illi simile, id quod facilius accipiãt iuuenes nondum scholã egressi, primo familiaribus magisq; usitatis exemplis ostendã. Lex est qui parentes nõ aluerit uinciatur, nõ alit quis & uincula nihilominus recusat, utitur fictione si miles, si infans sit, si reipublicæ causa absit: & illa cõtra optionem fortium, si tyranni-

rānidem petat, si templorum euersionē, plurimumq; ea res uirium habet contra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cæcinna, undè tu aut familia aut procurator tuus, si me uillicus tuus solus deiecisset, si uerò ne habeas quidē seruum præter eum qui me deiecerit, & alia in eodem libro plurima, uerum eadē fictio ualet & ad qualitates. Si Catilina cum suo cōsilio nephādorum hoīm, quos secum eduxit hac de re posset iudicare: cōdēnaret L. Murenā. Et ad amplificationē si hoc tibi inter cænā in illis immanibus poculis tuis accidisset, sic & si respublica uocem haberet. Has ferè sedes accepimus probationum in uniuersum quas nunc generatim tradere sat est, cum ex qualibet earum innumerabilis argumentorū copia oriatur, nec per singulas species exequi patitur natura rerum, quod qui sunt facere conati, duo pariter subierunt incōmoda, ut & nimium dicerent (nec tamen totum) undè plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiā quem ex ingenio suo poterāt habere conatum, uelut astrictis certis legum uinculis perdiderunt, & magistrum respicientes naturā ducem sequi desierunt. Nā ut per senō sufficit scire omnes probationes aut à personis, aut à rebus peti, quia utrunq; in plura diuiditur: ita ex antecedētibus iunctis & insequentibus trahenda esse argumenta qui acceperit protinus in hoc sit instructus, ut quid in quaq; causa dicendum sit ex his sciat præsertim, cum plurimæ probationes in ipso causarum cōplexu reperiantur: ita ut sint cum alia lite nulla communes,

hæ quæ ſunt, & potentiſſimè, & minimè obuiæ, quæ communibus ex præceptis propria inuenienda ſunt. Hoc genus argumētorū ſanè ducamus ex circũſtãtia, quia περίστασιν dicere aliter nō poſſumus: uel ex his quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua unius ſeruandi poteſtatē habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit. Propriū cōtrouerſiæ eſt dicere nō unū nocentem ſeruabis, quia te adultero dimiſſo adulterā, occidere non licebit, hoc enim argumentū lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi, & illa in qualata lex eſt, ut argentarij dimidiū ex eo quod debebãt, ſoluerent creditum ſuū totum exigerent, Argentarius ab argentario ſolidū petit. Proprium ex materia argumentum eſt creditoris, idcirco adiectum eſſe in lege ut argentarius totum exigeret. Aduerſus enim alios nō opus fuiſſe lege, cùm oēs præterquam ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cùm multa autem nouantur in omni genere materiæ, tū præcipuè in his quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, quia uocum eſt in ſingulis ambiguitas frequēs, adhuc in coniūctis magis, & hæc ipſa plurium legum aliorum'ue ſcriptorum uel congruentium, uel uariantium, uel repugnantium complexu uarientur, neceſſe eſt cùm res rei, aut ius iuris, quaſi ſignum eſt, non debui tibi pecuniam, nunquam me appellaſti, uſuram non accepiſti, ultrò à me mutuatus es. Lex eſt, qui patri proditionis reo non affuerit exhæres ſit, negat, niſi pater abſolutus ſit. Quid ſigni? Lex altera, proditionis damnatus cum aduo-

aduocato exulat, uix enim uidetur posse fieri, ut poena filio in eodem patre & si affuerit, & si non affuerit constituta sit. Cicero pro Cluentio P. Popilium & Tyberium Guttam dicit non iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos. Quid signi quòd accusatores eorum qui erant & ipsi ambitus damnati è lege sint post hanc uictoriam restituti, erat enim lex ut damnatus de ambitu si alterum de simili crimine damnauerit restituatur. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi quid proponendum, quàm quomodo sit, quod proposueris probandum, hic si non inuentionis uis maior certè prior. Nam ut tela superuacua sunt nescienti quid petat, sic argumenta nisi prævideris cui rei adhibenda sint, hoc est quod comprehendi arte non poßit. Ideoq; cùm plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorũ similibus utẽtur, alius tamen alio plura quibus utatur inueniet: sic exempli gratia, proposita controuersia quæ minimè communes cum alijs quæstiones habet: cum Thebas euertisset Alexander, inuenit tabulas quibus centum talenta mutuo Thessalis dedisse Thebanos continebatur, has quia erat usus commilitio Thessalorum, donauit eis ultrò. Postea restituti à Cassandro, Thebani reposcũt Thessalos, apud Amphyctiones agitur. Centũ talẽta et credidisse eos cõstat et nõ recepisse, lis oĩs ex eo quòd Alexãder ea Thessalis donasse dicitur, pẽdet. Constat illud quoq; nõ esse his ab Alexãdro pecuniã datã. Quæritur ergò an perindè sit quod datum est, ac si pecuniã dederit,

p 4 quid

quid proderunt argumentorum loci, nisi hæc prius uidero nihil eum egisse donãdo, non potuisse donare non donasse, & prima quidem actio facilis & fauorabilis repetentium iure quod ui sit ablatũ. Sed hinc aspera et uehemens quæstio exoritur, de iure belli dicentibus Thessalis, hoc regna populos fines gentiũ ac urbium contineri. Inueniendum contrà est quo distet hæc causa à cæteris quæ in potestatem uictoris uenirent, nec circa probationẽ res hæret sed circa propositionem. Dicamus primum in eo quod in iudicium deduci potest, nil ualere ius belli, nec armis erepta nisi armis posse retinere, ita ubi illa ualeant non esse iudicem, ubi iudex sit, illa nihil ualere, hoc inueniendum est ut adhiberi poßit argumentum, ideò captiuos si in patriam suam redierint, liberos esse, quia bello parta, non nisi eadem ui poßideãtur. proprium & illud causæ quod Amphyctiones iudicant, ut alia apud centumuiros, alia apud priuatum iudicem in eisdem quæstionibus sit ratio. Tum secum gradu non potuisse donari à uictore ius, qui id demum sit eius quod teneat. Ius quod sit incorporale apprehendi manu nõ posse, hoc reperire difficilius quàm cum inueneris argumentis adiuuare, ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, quia ad illum ius, ad hunc res transeat proprium deindè materiæ, ius publici crediti trãsire ad uictorem non potuisse, quia quod populus crediderit oĩbus debeatur, & quãdiu quilibet unus superfuerit, esse eũ totius summæ creditorẽ Thebanos autem non omnes in Alexãdri manu fuisse,

hoc

hoc non extrinsecus probatur, quæ uis est argumēti sed ipsum per se ualet. Tertij loci pars prior, magis uulgaris non in tabulis esse ius, idq; multis argumentis defendi potest. Mens quoq; Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos an deceperit. Illud iam rursus materiæ proprium & uelut nouæ controuersiæ quod restitutione recepisse ius etiam si quod amiserint Thebani uidentur. hic & quid Cassander uelit quæritur. Sed uel potentißima apud Amphyctionas æqui tractatio est, hæc nō idcirco dico, quod inutilem horum locorum ex quibus argumenta ducūtur cognitiōem putem, alioquin nec tradidissem. Sed ne siqui cognouerint ista, si cætera negligant perfectos se protinus atq; consummatos putent, & nisi in cæteris quæ mox percipienda sunt elaborauerint, mutam quandam scientiam consequutos intelligant. Nec enim artibus editis factum est ut argumenta inueniremus, sed dicta sunt omnia antequam præciperentur, mox ita scriptores obseruata & collecta ediderunt, cui rei probatio est, quod exemplis eorum ueteribus utuntur & ab oratoribus ea repetunt, ipsi enim nullum nouum & quod dictum non sit, inueniunt. Artifices ergò illi qui dixerūt. Sed habenda his quoq; gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenij singula inuenerunt, nobis & non sunt requirenda & nota omnia, sed non magis hoc sat est quàm palestram didicisse nisi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur. Sicut contrà, ne illa quidem satis si-

ne arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquentiæ cogitent, neq; omnibus in causis ea quæ demonstraui cuncta posse reperiri, neq; cùm proposita fuerit materia dicendi, scrutanda singula & uelut hostiatim pulsanda, ut sciant an ad probandum id quod intendimus, fortè respondeant, nisi cùm discunt & adhuc usu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper sit necesse ut tentātes unumquodq; eorum quid sit aptum atq; conueniens experiendo noscamus, nescio an etiam impedimento futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura & studio exercitata uelocitas, recta nos ad ea quæ conueniunt causæ ferant. Nam ut cantus uocis plurimum iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis dimensisq; singulis (quibus quæq; uox fidibus iungenda sit) dubitet, potius fuerit esse cōtentum eo, quod simplex canendi natura tulerit. Ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse & cytharæ modo intenta ratio doctrinæ. Sed hoc exercitatione multa consequendum. Vt quemadmodum illorum artificium etiam si alio spectent, manus tu ipsa consuetudine ad graues, acutos mediosq; horum sonos fertur: sic Oratoris cogitationem nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, quasi offerat se & occurrat, & ut literæ syllabæq; scribentium, cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

LAV-

LAVRENTII VALLAE DIALECTICArum disputationum, Liber Tertius.

PRAEFATIO.

ATIS superq́; mihi uideor studiosis nostri operis (si qui erunt) praestitisse, cùm in alijs quibusdã tum uerò in hoc quòd eos à laqueis uindico captionibusq́; sophistarũ. Qui noua quædã uocabula ad perniciem aduersariorũ confinxerũt, relicta ueterum consuetudine loquẽdi, nõ alia malignitate q̃ illi q̃ in prælijs spicula ueneno tingũt, aut fortè etiã maiore. Non enim hostes inter nos sumus cùm disputamus, ut illi cùm pugnant, sed sub eodem imperatore, quæ est ueritas, militamus utrique. Itaq; quisquis uerum loquenti cõtradicit, is à suo imperatore deficit, & ad hostes transit, relinquens sapiẽntiæ castra & ad spineta ignorantiæ se conferens, ut quantum in ipso est lumen, tenebræ occupent, & malitia uirtutem de possessione deijciat, & mors enecet uitam, hanc pœnam antè omnia facti sui luens, quod lucrũ suum hoc ipso quòd ignorat amittit. Qui enim disputando ratione uincitur, is quia discit lucrum facit. Sed hoc lucrum animorum peruersitate non animaduertimus, nec ueritatis (cuius auspicia nos sequi dicimus) gloriã, sed nostrã ipsorum optam⁹, quasi ulla sit gloria nisi uero parta. Ergò uincere nõ possumus

mus nisi ueritas uincat. Proindè nolint post hac dialectici illi atq; philosophantes in suorũ quorundam uocabulorum inscitia perseuerare, sed ad naturalẽ & à doctis tritum sermonẽ se cõuertere, cùm præsertim nihil sint (si aliter faciãt) profecturi, patefacta p me plurimorum uerborum in quibus maximè errabatur ueritate, ut deinceps etiam patefiet, hoc tamẽ an facere uelint ipsi uiderint. Certè qui illius sectæ non sunt per me arma habent, quibus ueritatis hostes ac potius per fugas non modò à castris sapientiæ arcere, sed etiam omnibus finibus exterminare, capere, in uincula conijcere queant: nam in itinere eos qui uicti sunt non nostrum, sed illorum est, qui quos uincere nequeunt interemptos malunt quàm captos, nunc ad orationem syllogisticam transeamus.

Vndè dicatur Dialectica Logicaq́; et quid syllogismus, ex quibus cõstet. Quid itẽ sit propositio. Cap. I.

QVæ hactenus tradidimus ea ferè sunt dialecticis cõmunia cũ cæteris omnibus, quæ uerò sequentur hæc sibi tanq̃ peculiaria dialectici siue logici uendicãt. Ideoq; hoc potissimũ loco explicemus, undè dicatur & quid sit dialectica ac logica quorum utrunq; à λέγω quod est dico, ortũ est, sed dialectica antiquius uocabulũ. Quã quidã definierunt scientiã sermocinantem, qua definitione nos (ne scrupulosius inqui-

Dialectica.

inquiramus) contenti sumus, omisso publico propè errore dicentium eam dici à dia. quod est duo, & logos quod est sermo, quod si duorũ sermo, uel à lexis quod est ratio, ut sit duorũ ratio, quod adeò stultũ dictu est, ut etiam hanc absurditatem reprehendere pigeat. Qualis illa quorundã recẽtûm, Metaphysica dici à meta, quod est trans, & physis quod est scientia, ut ea sit scientia scientiarum, quasi nõ satis fuerit dialecticã ea laude efficere, ut appelletur ars artiũ, ac scientia scientiarũ. Et metaphysica nõ sint quatuor saltem dictiones, hoc est, quæ sunt post naturalia μετὰ τὰ φυσικά. Logica uidetur uocabulũ ab Aristotele impositum, & si à dicendo dictũ est, tamen ꝓ rationali frequentius usurpatur, eoq; ut ipsam breuiter & usitato modo definiamus, potest dici rationalis scientia. Ratio definitur probabile inuentũ, & à quibusdã nimium durè & asperè, ut sit medium inferens cõclusionẽ, id quale sit posterius liquebit, eadẽ penè est Ciceronis definitio argumenti in partitiõibus dicentis: Argumentũ est probabile inuentum ad faciendã fidem. Alibi ipsum argumentum eisdem quibus postea Boëtius uerbis Aristotelem sequens, definit. Argumentũ est ratio, quæ rei dubiæ faciat fidem. Ex quo apparet argumentum in re dubia locũ habere. Rationẽ ubiq;, alioqui nihil intererunt ratio & argumentũ. Et qualis quidẽ logica siue dialectica sit in argumento, uidimus. Nunc qualis sit in argumentatione, uideamus. Argumentationẽ definiunt argumenti eloquutionẽ, quã propriè dicunt esse syllo-

Ratio.

Argumentatio.

syllogismum, & epicherema quorum hic necessariò, illud aũt uerisimiliter cõcludit, de quo suo loco posterius. Syllogismũ Aristoteles sic definit, ut sit oratio in qua positis aliquibus, necesse est aliud euenire p ea quæ posita sunt. in hac definitione non fit mentio partiũ syllogismi. Ego saltẽ ut ab enthymemate de quo posterius ubi etiã de inductione disseremus, differat dixissem: syllogismus est necessariæ pbationis siue necessarij argumenti p tres partes elocutio, quæ sunt propositio, assumptio, cõclusio: ut oĩs homo est animal, hoc est homo, ergò animal. Propositionẽ ferè sic definiunt: Propositio est oratio uerũ falsumq; significãs. Melior illa, propositio est oratio aliquid esse uel non esse significans. Sed hæc definitio enũciationis ppria est, de qua proximo libro diximus, illa superior: aut hoc idẽ indicare uult, aut illud quod absurdũ est. Propositio ẽ oratio uera uel falsa, cùm debeat utiq; uera esse propositio quæ tendit ad ueritatem. Optimè igitur Quintilianus inquit: mihi aũt uidetur propositio oĩs cõfirmationis initiũ. Quarè nos de syllogistica ppositione loquentes, dicamus: Propositio est syllogismi initiũ, uel prima enunciatio syllogismi. Est enim enunciatio genus ad propositionẽ, assumptionẽ, cõclusionem. Quô magis miror, cur primas syllogismi partes appellent maiorem & minorẽ propositionẽ, quidã etiam & tertiã. Nam Boëtius nõ sine ueterum autoritate inquit: Conclusio est argumentis approbata propositio. Quî enim fieri potest, ut conclusio quæ est (ut sic dicã) cauda syllogismi ap

Syllogismus.

Propositio.

mi appelletur propositio, quæ Græcè dicitur πρότασις fortaßis trāsferenda potius præpositio, quàm propositio, cùm ab eadem præpositione cōponitur, à qua πρόθεσις. i. præpositio. Præterea cur argumentis dicat, nō uideo. Argumēti enim elocutio syllogismus est, non argumentorū. Et in singulis syllogismis singula sunt argumēta, nō plura. Et cōclusio quidē certum utiq; locū habet, duarū uerò priorum partium utra debeat uocari propositio, hoc est utra prior debeat esse, utra posterior, dispiciendū est, dū prius aliquid de ipsarū trium partium natura disseruerimus.

De ordine partium syllogismi. Cap. II.

VT tria syllogismi membra sunt: ita tres in eo diuersæ res, duæ quidē ꝓ materia, tertiæ aūt pro adiumento, una quæ probat, altera quæ probatur. Vltima inquam quæ descendit, probatio. Primæ duæ eo modo sunt, quo in faciendo pane (ut hac cōparatione utar) farina & aqua. Ex quibus solis panis fit, sed nō sine ministerio manus, quæ farinā aqua dilutā subigat, & duo diuersa conuertat in unum corpus. Hæc, tanq̄ manus conclusio est, quæ duas superiores enunciationes cōmiscet & in unū redigit. Maior probat, ut oīs homo, siue unusquisq; homo est animal: minor ꝓbatur, hoc est homo. i. aliquid siue unus ex quibusq; hominibus. Quo descendit probatio, nempè in hoc, ergò hoc est animal. Nisi malumus dicere duas priores esse tanq̄ parentes, tertiam esse illorum pro-

prolem. Sed horũ parentũ uter pater, utra mater. i. uter præcedere debebit? Inquient Peripatetici, eam quæ dicitur maior esse patrẽ, & proindè debere procedere. Ego nescio an potius maior sit dicenda mater, quæ quodãmodo conceptũ in utero habet, & deindè parit. sed omissis imaginibus quæ solent esse fallaces, quid causæ est cur nõ possumus sic facere sollogismũ, Socrates est homo, oĩs aũt homo est animal, ergò Socrates est animal, quasi quibusdã gradibus ascendentes, Socrates indiuiduũ, homo, species, aĩal, genus: ut si dicamus Ascanius ortũ ducit ab Anchisa, potius, quàm Aeneas ortum ducit ab Anchisa. Ascanius aũt ab Aenea, ergò ducit ortũ ab Anchisa. Neq; uerò opinor hunc colligendi modum illos aut non uidisse, qui ultrò offert se oculis, aut non probasse, quẽ nulla ratio improbat, sed natura atque usus cõprobauit. At enim alter est cõsuetior. Vos eum fecistis consuetiorẽ, non natura. Sed esto qualem uultis à quo nullus sit perfectior. Num protinus hic imperfectus est & malus. An nõ nisi una uia est rectè loquendi? cùm non sit una scribendi, nisi uolumus nostra ipsorũ tãtummodo probare. Improbent græci latiniq; & Dalmatæ & si qui alij sunt, è sinistro scribentes in dextrũ, Eos qui secus faciunt Hebræos, Penos, Aegyptios, Syros, & quicũq; sunt alij aut illi inuicem hos improbent. Nonne si hoc faciunt ipsam dicẽdi sunt improbaturi naturã, quæ nobis tãtã suppeditauit facultatem, neq; in scribendo tantum, sed omnibus penè in rebus. An nõ in saltãdo quas-

dam choreas in dextrum, quasdam in sinistrum agimus? Quid non quædã nationes sagittã arcui à sinistra manu ut nos? quidã à dextra, ut pleriq; Asiani imponunt? & dextrã quæ sagittã tenet aliter hi, aliter illi cõplicant, quidã utroq; modo dirigere sagittas edocti sunt. Quid nõ terebellum apud quosdã populos in sinistrum uersatur, apud quosdã in dextrũ? ego fabros nonnullos uidi utrunq; terebelli genus in usu habentes, & in dolandis poliendis'ue tabulis instrumentũ, illud dolandi poliendi'ue, ut nunc extrorsum, nunc introrsum cõuersum trahere. Quid in carne super mensam incidenda? non'ne cultellus ab Italis ultrò, ab Hispanis citrò ducitur? & itẽ à sutoribus atq; alijs quibusdam fit in corijs alutisq; incidendis. Iam uerò infantiũ cunas aliæ nutrices in rectũ, aliæ in obliquũ agitãt, & nos bombacinã tunicã nunc à iugulo ad uẽtrem, nunc à uentre ad iugulũ inuestimus. Ita ab argumentando nihil interest, abhac, an ab illa parte incipias, & an horsum an illorsum tendas. ¶ An hoc nõ multi fecerũt, ut apud Senecã: omne peccatum est actio, omnis actio uoluntaria, ergò omne peccatũ est uoluntariũ. Quid quòd aliquãdo fas est tertio modo argumentari, ueluti si quis deorsum uersum scribat, ut nonnunq̃ in lapidibus uidemus factum & ipsi in librorũ marginibus facimus? Sit hoc exemplũ, peregrinè ascendisti murũ, capite puniendus es. Lex enim est, ut peregrinus qui murũ ascenderit capite puniatur. Sed hos duos posteriores modos, ne dialecticos nimium onerare uideamur, rhetorice relin

 qua-

quamus. Secundū modū nisi admittāt dialectici caueant, ne dicam ideò eos nolle admittere quia nō ita est ad captiūculas opportunus, etenim ut de infinitis exemplis unū ponā. Interrogabis me. Quod amisisti habes'ne? non habeo dicā. Quid quod non amisisti? id uerò dicam habeo, ibi tu, regnum Persidis non amisisti, habes igitur. At si ita incepisses regnum Persidis non amisisti, non fuisset fallaciæ locus. Ne quis tamen in hoc genere syllogismi affectatorem me & ambitiosum putet, nihil de eo præcipiā, tantum significasse contentus, nobis licere illo uti qui à Peripatetico nihil differt, nisi primarum partium ordine: atque ita apud M. Tulliū argumentatio quæ traditur in secundo libro artis ad Herennium scriptæ, differt ab ea quæ traditur in secundo rhetoricorū, et si ipse uoluit esse quinque partitam, deque hac re contra dissentientes disputat. Quod Quintilianus confutat, probans esse ut ueteres quoque uoluere tripartitā. In quo quod est subiectum maioris, id erit prædicatum minoris, ipsa aūt, subiectum minoris & prædicatū maioris eundem locum in conclusione obtinebunt, quemadmodum superiori constat exemplo, unusquisque homo est animal. Socrates est homo, ergò Socrates est animal, cuius syllogismi cognoscendi tanta facilitas est, ut uix de uno componendo debuerit ars tradi, siue quod traditum est ars uocari. Vnusquisque enim homo idem est, quod unusquisque hominum. Item Socrates est homo, idem est quod Socrates unus est è quibusque hominibus. Non'ne cum feci hunc unum ex uniuer-

uniuersis hominibus, hoc etiã feci cum uniuersis, animal esse? quid ergo? quasi per se nõ cõstaret nec aperte probatũ esse hunc eiusdẽ naturæ esse cuius sunt cæteri tanquã fratres, tãtopere fuit referenda conclusio, ideoque rarò qui naturaliter loquuntur ueluti oratores syllogismo utuntur, cuius facilitas non modò cognoscendi, sed etiam componendi tanta est, ut etiã in pueris inter se colloquentibus eum deprehendamus, sed plærunque omissa cõclusione. De ueris loquor syllogismis nam eorum maior pars contra naturam atque omnium usum traditur, de quibus iam præcepta & aliorum referamus & nostra tradamus, duabus omnino figuris contenti. Quoniam tertiam penitus repudiamus, ut suo loco monstrabimus.

De quatuor modis primæ figuræ. Cap. III.

PRima syllogismi forma, quam recentiores in ponendis nominibus delectati, Barbara uocãt: Sicut & græci post Aristotelem suis nominibus uocauerunt, constat è duabus enunciationibus, una maiori, altera minori, utraque uniuersali, utraque affirmatiua, conclusione affirmatiua, minorem uniuersalitatẽ colligente, ut omne pecus est quadrupes, omnis caballus est pecus, ergò omnis caballus est quadrupes. eandem uim habet hoc signum uniuersale in singulari numero, quam in plurali. Nihil enim differt an dicamus omnis homo, an omnes homines, nisi quòd in plurali solet accipi pro uniuersis, siue

pro cunctis quod in singulari non fit, sed pro unoquoq; siue pro singulis. Ideoq; nonulli talibus syllogismis cauillantur sic colligētes: oēs sapiētes fuerūt septē, Cleobolus & Periander fuerunt sapientes, ergò fuerunt septē. Assumptio enim falsa est quæ pindè est, ac si diceretur, fuerūt quidā sapientes. At quidā dici nequit, nisi cùm oīs significat unumquēq;, & oēs significat singulos, nō cùm significat uniuersos uel cunctos, ut in illo, omne pecus est quadrupes, oīs caballus est pecus, ergò quadrupes, nempè aliqua quadrupes & aliquod pecus. Secunda forma est q̄ uocant Darij, quæ constat ex utraq; affirmatiua maiori uniuersali, minori particulari, cōclusione affirmatiua, particulare colligente, ut: oīs caballus ē pecus, Bucephalus est caballus, ergò pecus. Et hæ q̄dem affirmatiuæ, totidē è diuerso negatiuæ, quarū prior constat è duabus enunciationibus uniuersalibus, maiori negatiua, minori affirmatiua, cōclusione negatiua minorē uniuersalem colligente, ut nullū pecus est bipes, oīs caballus est pecus, ergò nullus caballus est bipes. Altera quæ eadē quarta est, constat è duabus enūciationibus, maiori quidē uniuersali & negatiua, minori aūt particulari & affirmatiua, cōclusione uerò particulari negatiuā colligente, ut nullum pecus est bipes, bucephalus est pecus, ergò bucephalus non est bipes: illā superiorē uocāt Celarēt, hāc inferiorē Ferio. Quatuor enim uocales hāc uim hoc loco adipiscuntur, ut a & e significent uniuersaliter, i & o particulariter, a & i affirmatiuè, e & o

& o negatiuè. Trium terminorū qui sunt in syllogismo, singuli geminātur, ut caballus pecus quadrupes. Et singuli à certa prohibentur sede, unus à maiore qui est minimus, ut caballus, unus à minore qui ē maximus, ut quadrupes, unus à conclusione qui est medius, ut pecus. Verùm nō quemadmodū totus syllogismus est affirmatiuus, ita & negatiuus duntaxat cathegoricus, quanq̄ possit hic eiusmodi uideri, ut oīs nesciens deum, nescit uirtutē, Socrates nescit deū, ergò nescit uirtutē, ubi malè assumptum per nescit cùm deberet assumi per nesciens, Socrates est nesciens deum, quod iam affirmatiuum est, quia nunc non negatur uerbum. Secus aūt si incipiamus à uerbo sic, qui nescit deum, nescit uirtutē. Socrates nescit deum, ergò nescit uirtutem. Qui syllogismus totus negatiuus est, sed hypotethicus, de quo suo loco dicemus.

Dum signum applicatur prædicato, dumq; abest à toto syllogismo signū. Cap. IIII.

HActenus loquuti sumus cū signū uniuersale applicatur subiecto, quid? nō applicatur prædicato? certè pari ratiōe, quæ exēpla breuiter subnectā. Tu amas oēs tuos ciues, hi aūt sunt ciues tui, ergò tu amas hos oēs, hoc uniuersaliter. Particulariter uerò, si assumas, hic est ciuis tuus, concludasq;, ergò tu amas hūc. Siue diuerso exemplo, deus est ubiq;.i. in omni loco, tartarus est locus, ergò deus est in

tartaro, hoc affirmatiuè. Negatiuè sic, tu nullum ciuem tuum siue nullos ciues tuos amas, hi oẽs sunt ciues tui, ergò neminem, uel nullum horũ amas, uel ergò hos omnes non amas. Item in nullo loco scelerato est deus, tartarus talis est, ergò non est in eo deus. Exempla quæ attuli per signa uniuersalia, si tollamus signa, eandẽ uim habebũt redacta ad indefinita ut superiore libro probaui, ut deus nõ est in loco scelerato siue in locis sceleratis, subauditur enim ullo siue ullis. Tu non amas ciues tuos subintelligitur oẽs. idẽ fit in superioribus exẽplis ac cæteris omnibus.

De syllogismo usquequaq; particulari siue singulari. Cap. V.

ET hi quidem syllogismi aut sunt usquequaque uniuersales, aut partim uniuersales, partim particulares. Nulli usq; quaq; particulares, hoc enim negatur fieri posse. Sed cur negatur? Sempronius unicus huius defuncti filius, ab hoc institutus est hæres omnium bonorũ, ego aũt sum Sempronius unicus huius defuncti filius, ergò ego sum ab hoc oĩm bonorũ hæres institut⁹: hoc affirmatiuè, negatiuè sic: Scæuola primogenitus huius defuncti nõ ẽ hæres institutus, tu es Scæuola primogenitus huius defuncti, ergò nõ es institutus hæres. Addã alia exempla mutando subiectum in prædicatum, quæ tamen possunt uideri cedere in secundam figuram tamen hoc loco ponũtur. Homerus est summus poëtarum, hic est summus poetarum, ergò est Homerus. Pater meus nõ

est

est iuuenis, nec flauo crine, nec longa statura, hic talis est, ergò non est pater meus.

Syllogismi per totum & partem. Cap. VI.

Similis ratio in toto & parte, quæ in genere & specie. Quæ exempla breuissimè subiungã. Prima forma erit hæc: Tota Italia est in Europa, tota Campania est in Italia, ergò tota Campania est in Europa. Altera quæ huius particularis est hæc erit, tota Cãpania est in Italia, Neapolis est pars Cãpaniæ, ergò est in Italia. Tertia negatiua hæc: Nihil Italiæ ẽ in Asia, tota Cãpania est Italiæ, ergò nihil Cãpaniæ ẽ in Asia. Quarta quæ huius particularis est hæc. Nihil Aegypti est in Africa Alexandria est aliquid Aegypti, siue pars, siue pars quædã Aegypti, ergò nõ est in Africa, nã nihil idẽ est, quod nõ aliquid siue nõ quiddã. i. non ulla res, siue non quædã res, quẽadmodũ superius docui, sicut omne & omnia substantiuum. i. oĩs uel oẽs res. Quando adest prædicato signũ, hæc quoq; sint exempla, totũ corpus anima nutrit, toti ungues sunt pars corporis, ergò totos ungues anima nutrit. Vel assumendo particulariter quæ est secunda forma, hic unguis est pars corporis, ergò hunc unguẽ anima nutrit. Itẽ negatiuè nihil corporis, aĩa negligit, toti ungues sunt aliquid uel pars corporis, siue hic unguis est aliquid uel pars quædã corporis, ergò nihil unguiũ aut non hunc unguẽ anima negligit.

De quinq; postremis modis primæ figuræ, omnibus improbandis. Cap. VII.

HAec quæ ego addidi (si qua addidi) ueriora sunt atq; utiliora multò, q̃ hi quinq; modi, quos Theophrastus atq; Eudemus addendos putauerũt, quosq; Porphyrius (quem egregiè sensisse Boëtius ait) ipseq; Boëtius ac cæteri quos legi, oẽs probant, mea sententia nõ tam probãdos q̃ non addendos, quorum primum uocant Baralipton, is est huiusmodi (ut ipsorum ponã exempla) omne animal est substantia, oĩs homo est animal, ergò quædã substantia est homo. Non possum me hoc loco cõtinere, quin in hos sophistas exclamẽ. O Theophraste, ò Eudeme, ò Porphyri ac Boëti, cur nõ potius concludebatis quidam homo est substantia, ubi nec opus erat cõuersione & plus ueritatis inerat? Quin hãc colligẽdi formã (qua ego sum usus) inter præcepta retulistis? & item in cæteris quatuor, nã idem in cæteris facere possum, nempè quia particularis conclusio nequit descendere ex uniuersali assumptione, ideò enim quid assumitur ut concludatur, dura ergò uiolentaq; erit huiusmodi cõclusio, nunc quis ferat eã fieri conuersionem duriorem magis q̃ uiolentã? At enim per conuersionem uenitur ad formã rectam, quæ cõuersio uocatur per accidens, en quarè putastis hos modos addendos, ut uobis liceret indirectè loqui? Primũ quomodo cõuerti po-

ti potest, quod in medium non affertur? Prius enim fuit afferendum illud: quidam homo est substantia, ut in hoc conuerteretur, quædam substantia est homo. Deindè quid stultius, q̃ ob idipsum uelle à uia aberrare? Quantò satius erat rectã tenere, quæ & cõpendiosior est, & facilior, & gratior, & utilior. Præterea qua mihi uos ratione reditis in uiam? profectò non secus atq; ille qui alienos fundos peragrans calcatis meßibus, stratis uitibus, intercisis sæpibus ad uiã redit, à qua uel aberrauerat, uel sponte discesserat. Postremò si ne illud licet quidem concludere, ergò quidam homo est substantia (ut ostendi) multò minus licebit cõcludere, hoc quod est ex illo conuersum ergò quædam substãtia est homo. Nam illud ad reprehensionẽ tantùm Latinorum pertinet, quòd pro aliqua dictum est quædam. Quoniam in illo: omne animal est substantia, subauditur aliqua, non quædã, ut in illo: omnis homo est animal, subauditur aliquod, non quoddam. Itaq; illud, aliqua substantia, non fuit mutandum, in quædam substantia. Secundum est Celantes, nullum animal est lapis, omnis homo est animal, ergò nullus lapis ẽ homo. Peccatũ hoc aliquantò minus quã superius, quia conclusio uniuersalis ut assumptio est. Sed quæ peruersitas inuertere conclusionem, quæ erat, ergò nullus homo est lapis, nam si hæc duo conuertuntur, nullus homo est lapis, & nullus lapis est homo (ut proximo libro ostendi) tamen conuersio nequit fieri nisi prius quod conuertendum est, proferatur, quod cùm protuleris conuertereq; uo-

lueris iam à tuis colligendi formulis recessisti. Tertium huic simile est particulariter assumens concludensq; quod uocãt Dabitis, omne animal est substantia, quidã homo est animal, ergò quædam substantia est homo. Vera conclusio erat, ergò quidã homo est substantia, quã isti inuersè ac præposterè proferunt similes pueris qui per lusum retrorsum incedunt, similes scænicis quibusdam, qui manibus tanquam pedibus utentes, ludicri gratia ipsis manibus ambulant similes mulieribus, quæ præposteros partus edunt quod genus pariẽdi monstrosum habetur plenumq; pœnarũ. Vndè qui sic nascerentur Agrippæ sunt dicti, uel quod egrè .i. difficulter pariuntur, ut quibusdã placet, uel ab egritudine & pedibus qui priores capite prodeũt. Etenim tales syllogismi difficilè eduntur, & apud audientes simile quiddã monstri proferunt. Nã nemo intelligat tale probandi genus duce natura, sed exhorreat. At Boëtius et hi quos Boëtius laudat sic loquẽtes, uidẽtur mihi Agrippinos partus existimare speciosos. Quid aliud credas, quàm ipsos eodem modo natos esse? ut Nero ex Agrippa (& si hic iocis locus nõ est) ut editi sunt, ita delectari in loquendo præposterè: dignos profectò (pergam iocari) qui fœminæ sint & hoc potius q̃ cõsueto illo naturaliq; pariãt modo. Quartũ Fapesmo, omne animal est substantia, nullus lapis est animal, ergò quædã substãtia nõ est lapis. Hoc tanq̃ simile esset primo per accidens uolunt, & ipsum conuertunt nõ Agrippa sed abortiuus, & in ipso pariendi

nixu

nixu extinctus. Quintum huic par omnium aũt mõstrosissimum, quod uocant Frisesmorũ, eo quod aiũt conuerti per transpositionem & alijs modis. Quoddã animal est substantia, nullus lapis est animal, ergò quædam substantia non est lapis. Centũ amplius modos ego reperiam indirectè colligendi atq; oblique, si uelim uti ista licentia reducendi atq; conuertẽdi, aut citra istam licentiam, quod uel eo manifestũ est, quod ex his quinq; modis primi duo nisi habeant inuersam conclusionem, reddent tolerabiliores syllogismos, q̃ ab istis Agrippeis dialecticis traduntur. Quo magis Boëtium miror qui hæc Romanis auribus tradẽs non expugnarit aliquatenus atq; castigarit, quæ apud neminem opinor ueterum Latinorum duntaxat magnorum, eum inuenisse laudata.

De totidẽ modis secundæ figuræ quot primæ, & in secũdã posse primã conuerti. Ca. VIII.

SEcũda figura totidẽ modos quot prima habet, omnes concludentes negatiuè, quorum qui habet propositionem negatiuã, is assumptionẽ affirmatiuã: è diuerso qui affirmatiuam propositionem, is negatiuam assumptionem habet. Quorunq; duo toti uniuersales, totidẽ mixti ex particularibus. Nã ex solis particularibus etiã posse fieri puto, ut docẽt quæ superius posui exempla. Sed nescio cur uelint hanc figuram reduci ad primam, quasi non poßit & illa in

illa in hanc reduci. Primus modus uocatur ab istis Cesare, nihil insensibile est animal, oīs homo est animal, ergò nemo est insensibilis. Secūdus Camestres. omnis homo est animal, nihil insensibile est animal, ergò nihil insensibile est homo. Hos ego duos modos pro uno, sed duplici accipio. Ideoq; utrāq; cōclusionē utrobiq; conuenire reor, neq; enim distinctæ sunt propositio & assumptio, ut altera maior sit, altera minor sed quodāmodo pares, ideoq; sicut neutra uēdicat sibi primū aut secundū locū, ita utraq; ius habet in utraq; cōclusione. Verū istis placuit, ut id quod secundo loco poneretur, uēdicaret sibi cōclusionē, quod uerū esset nisi semp gemina esset cōclusio. Sed earū dicamus alterā ad id quod primo loco, alterā ad id qđ secundo loco positū est referri. Idem cōtingit in reliquis duobus, qui tamen sunt magis distincti, quorum prior, qui est idē tertius, uocatur Festino, quāquā debebat esse ordine quartus, ut in prima figura Ferio. Et Baroco (qui numeratur inter hos quartus) debebat præcedere ut in prima figura Darij, eius autem exemplum tale est, nihil insensibile est animal Bucephalus est animal, ergò Bucephalus non est insensibilis. Alterius, quem dixi uocari Baroco, hoc est exemplū, oīs ursus est animal, arctos nō est animal, ergò non est arctos ursa. Quid obstat quô minus hîc ut in superioribus dupliciter possimus concludere? ergò nihil insensibile est Bucephalus, &, ergò nulla ursa est arctos. Immo quid obstat quin possumus sic incipere? Arctos non est animal, omnis autem ursus

ursus animal, ergò nullus ursus siue nulla ursa est arctos. Item Bucephalus est animal, nihil autem insensibile est animal, ergò nihil insensibile est Bucephalus, siue ergò Bucephalus non est insensibilis & ergò arctos non est ulla ursa uel ullus ursus. An quia incipiendũ est potius ab uniuersalibus & maioribus, at non sunt istæ particulares illarũ, & minores q̃ ut eis hanc reuerentiam debeant, ut loco cedãt & priorem sedem semper habere patiantur. Itaq; nihil intererit an partculariter an uniuersaliter hic uel incipiamus uel cõcludamus, tolerabilius tamen est, ut à particularibus incipiamus q̃ ab uniuersalibus concludamus. Quomodo aũt hæc figura conuertatur in primam, dicere quo attinet? an nõ prima conuerti potest in hanc, ut in Celarent & Ferison, si pro nullum pecus est bipes, diceremus, nihil bipes est pecus. Illud potius attinet tradere huius figuræ esse, quotiẽs quempiam ex suis ipsius uerbis confutare uolumus, ut omnem ignem ais alimento egere. Et omnes si de. rei ignes alimento non indigent, ergò nõ omnis ignis eget alimento, siue ergò nõ uerum ais, omnem ignem egere alimento: è diuerso. Nullum ignem uis carere humoris alimento, at omnes ignes si de rei alimen to carent, ergò nonnulli ignes carent alimento, siue ergò falsum sentis, nullum ignem carere alimento: hi modi usquequaque sunt uniuersales, illi particularibus mixti, omnis Germanus est (ut ais) albus, hic Germanus non est albus, ergò nõ omnis Germanus (ut ais) est albus. Item ais, nullum Germanum esse

atrum,

atrum, hic aũt Germanus talis est, ergò nonnullus Germanus quod tu negas est ater, fas hic est & à minore incipere. Variabo exempla tollendi fastidij gratia. Ais Periandrũ Corinthi Tyrannũ fuisse sapientem, at nemo tyrannus est sapiẽs, siue at nemo sapiens est tyrannus, ergò non fuit Periãder tyrannus & idẽ sapiens. Item negant Periandrũ suorum ciuium amatorem, at qui sapientes (de quorum numero hic fuit) sunt suorum ciuium amatores, ergò falso eum negant suorum ciuiũ fuisse amatorem. Potest etiam in hoc genere totus esse syllogismus particularis, ut patrem tuum ais fuisse procera statura, atqui Socrates non fuit procera statura, ergò Socrates non fuit pater tuus, siue ergò non fuit pater tuus Socrates. Sed de hoc genere colligẽdi, & si usitato & uenusto, ideo & superiores nõ fecerũt (ut opinor) mentionẽ quia maluerũt, hoc per hypotheticum syllogismum explicare, cuius tractatũ nunc subiungerem, nisi tertiam figurã confutare necesse nunc haberemus. Illud tamen non omittentes, per totũ & partem, in secunda quoq; figura fieri syllogismos quorũ exẽpla ne uerbosiores uideamur, quoniã facillima factu sunt, ipsis legentibus facienda relinquamus.

Tertiam figuram omnino improbandam. Cap. IX.

TErtia quæ ab istis constituitur figura, nihil in se habet sanitatis, sed tota planè insana est, ut pudeat me uicem eorum qui uel inuenerunt eã uel

probandam putauerunt. Et quo sit turpius, sex quipartitam faciunt, cũ aliæ sint quadripartitæ, id est, maiorem cæteris. Cuius primus modus est, ut eorum utar exemplis, quẽ uocant Darapti, omnis homo est substantia, oĩs homo est animal, ergò quoddam animal est substantia. Secundus quẽ uocant Felapton. Nullus homo est lapis, omnis homo est animal, ergò quoddam animal non est lapis. Tertius quem uocant Disamis: quidam homo est substantia, omnis homo est animal, ergò quoddam animal est substantia. Quartus quẽ uocant Datisi, omnis homo est substantia, quidam homo est animal, ergò quoddam animal est substantia. Quintus quẽ uocãt Bocardo, quidam homo non est lapis, omnis homo est animal, ergò quoddam animal non est lapis. Sextus quem uocant Ferison. Nullus homo est lapis, quidam homo est animal, ergò quoddam animal nõ est lapis. Nec hic quidem possum me continere quo minùs exclamem. O Polypheme nugator, ò nugarum amatrix Peripatetica familia. O natio insaniens, quem unquam ita argumentãtem audistis? imò quis uestrum ita argumentari ausus est? quis ita argumentantem admitteret? pateretur? intelligeret? Quo mihi argumentandi artificium? perindè ac si uelletis inuenire alias literas, non quæ nostrã linguam ad eam exprimendã adiuuarent, sed aliam facerent, siquis aliã linguam facere uellet. An non intelligitis in omnibus esse naturã ducẽ? cur enim illos modos quos approbatis, approbẽt oẽs? quia natura duce oẽs utuntur etiã rusti-

rusticani, etiam fœminæ, etiã pueri, quorum in ore li cet omnes illos modos annotare, nullum aũt illorum sex, aut illorum quinq;, ideò cũm hos audiunt, non agnoscunt in se, sed admirantur ueluti prodigia refor midantq; contingere, quod si uolebãt colligere, quoddam animal aut esse substantiã aut non esse lapidem, nam hæc duo tantùm his sex modis colligere uolunt an non poterant ita colligere? omne corpus est substantia, quoddam animal est corpus, ergò quoddam animal est substantia. Item nullum corpus animatũ est lapis. quoddam animal est corpus animatum, ergò quoddã animal non est lapis. At enim licet hos modos ad illos primæ figuræ redigere, per conuersionem, per accidens, per contrapositionẽ per impossibile: ista remedia sunt, atq; medicinæ ægrotorum syllogismorum, sed quo mihi syllogismos ægrotos? Argumẽtari uelut præliari est, quis ergò in prælio uelit milites ægrotos? aut si ægroti non sunt, certè arma inuersa ac præpostere gestant, & illis magis impediti sunt q̃ muniti, & tanq̃ uestibus non amicti, sed inuoluti atq; impliciti. Aurelius priscis temporibus pictor alioqui bonus, ac celebris, semper amore alicuius mulieris flagrans, nunq̃ nõ ferè deas pingebat, sed in quibus amicarũ suarum effigies red derẽtur, ut nesciret an ex deabus faceret scorta, an ex scortis deas. Huic similes istarum argumentan di formarum adumbrator & pictor, quisquis is fuit qui nimio suo delectatus ingenio ac studio & secundam figuram quasi mala sit, & tertiam quasi bona

esse

esse possit ad primam reduci docuit: nullum discrimē inter tam diuersa faciens, nec minus illudere hominū auribus quam ille pictor oculis. Rusticanum credo existimans aliorum more loqui, nihil admirans nisi insolitum & à natura abhorrens. Quemadmodum impudicas mulierculas magis blese cum amatoribus, quàm puro sermone loqui delectat, & ut peruersitati cumulus accederet, tanquàm geometriam et arithmeticam traderet, literis potius quàm ueris exemplis est usus, non alia meo iudicio fraude quam hi qui de mercibus suis non optime sentientes, dant operam ut eas mercari uolentes in opaco cernant, & matres filias deformiores quas uiris locare uolunt noctu ad lumen lucernæ citius quàm interdiu ad lucē ostendunt, sperant enim isti carius uenditū iri sua præcepta si minimè obuia & exposita fuerint, ut quæ multiplici sera obsignata sunt preciosiora creduntur. Sed quid attinebat rebus per se obscuris addere tenebras, et cibis per sese austeris et fastidiū nauseam quę mouētibus pro condimento felleam quandā adhibere amaritudinem. Verùm fortasse nimiū euagatus sum in reprehendendo, redeo igitur in uiam. hactenus de categorico syllogismo.

De hypothetico syllogismo. Cap. X.

HYpotheticam Boëtius conditionalem propositionem uocat, quod cum quadam conditione denunciet esse aliquid si aliud fuerit. Categoricam

uerò prædicatiuam in qua aliquid de aliquo prædicatur. Est igitur categorica simplex quædam enunciatio. Enunciationem malo dicere, ut superius sum testatus quàm propositionem. Hypothetica uerò duplex aut multiplex enunciatio, & ut ipsa uox indicat suppositiua: de qua nihil conscriptum esse ab Aristotele idē Boëtius ait: tametsi cū alibi tū in Analyticis quos se transtulisse ipse Boëtius fatetur, de hypoteticis syllogismis disseratur. Sed Theophrastus (ut eiusdē uerbis utar) uir oīs doctrinæ capax rerū tantū summas exequitur. Eudemus uerò latiorē dicendi graditur uiā, sed ita ut ueluti quædā seminaria sparsisse, nullū tamē frugis uideatur extulisse prouentum. Ac de seipso pergit dicere, nos igitur quantū ingenij uiribus & amicitiæ tuæ studio sufficimus, quæ ab illis dicta breuiter uel emissa funditus sunt elucidāda diligenter & subtiliter persequenda suscepimus. An persoluerit Boëtius quod promiserit ipse uiderit. Ego certè eius formulis argumentari nō ausim, quippe quas neminē uideo usurpasse, nec tā lōga præceptione res indiget, ut ille fecit, licet pluribus modis q̄ ab eo collectis hypotheticus fiat syllogismus. Per si, uel per quādo, per ubi, uel per cū, per relatiua, per cōparatiua, & alia huiusmodi ac totidem modis hic quot categoricus fit, atq; pluribus ut in prima figura, quicquid est pecus, est quadrupes, omnis caballus uel Bucephalus est pecus. Item quicquid est pecus non est bipes. Quia talis enūciatio est indefinita, uim habens uniuersalis, frequentissimè ta-

men

men loquimur per si, ut si peperit, cum uiro concubuit peperit autem, ergò concubuit cum uiro. Sed nescio cur Boëtius dixerit de categorico fieri posse hypotheticum, sed nō ē diuerso. Nam quid causæ est cur is qui è categorico factus est, hypoteticus, non poßit rursus in pristinam restitui formam, quasi glacies quæ lique facta est, non poßit redire in glaciem aut aqua nequeat glaciari ac rursus liquescere: quod si qui fuerint hypothetici qui non possunt redigi in categoricos, sat est aliquos redigi posse, ut quæcunque fœmina peperit, cum uiro concubuit, redigam in categoricum sic: omnis enixa, omnis puerpera, omnis mater, omnis aborta cum uiro concubuit, quæ ratio loquendi facilior est in græca lingua quæ habet participia in omnibus temporibus actiua & paßiua. Ita illic uix erunt qui redigi non poßint. Est autem hypotheticus, ut superius ostendi, totus aliquando negatiuus, ut quisquis deum non colit, is non colit uirtutem, nemo gentilis colit siue tu non colis deum, ergò nemo gentilis colit uirtutem, siue ergò tu non colis uirtutem. In secunda figura hæc sint exempla. Quicquid est insensibile, id non est animal, omnis homo est animal siue ego sum animal, ergò nemo est insensibilis, siue, ergò ego non insensibilis. Verum si introspiciamus altius hanc secundam figuram reperiemus ad refellendum esse natam. Si enim dicam hæc fœmina si peperit, cum aliquo concubuit, peperit autem, ergò concubuit cum aliquo. uideor uelle probare hanc fœminam esse corruptam. Sin

assumam per secundam figuram non concubuit aũt, concludamq; ergò non peperit, uideor uelle refellere, quod alter affirmarat: ideoq; in tali sermonis genere accomodatior est subiunctiuus modus sic, si peperisset, cum aliquo concubuisset, non concubuit, ergò non peperit. Item per negationem ista fœmina si cum nullo concubuit nõ peperit, cùm nullo aũt concubuit, ergò non peperit, Et in prima figura uel probãdi, uel confutandi gratia dictum, ac si ita assumas, concubuit aũt cum uiro, immo ad rẽ apertius intelligendam per subiunctiuum loquaris sic: ista fœmina, si cũ nullo concubuisset non peperisset, nunc peperit ergò cum aliquo concubuit. Vtiq; loqui uideris gratia refellendi illum qui istam cum aliquo concubuisse negauerat, quam differentiam primæ & secundæ figuræ declarant uerba Ciceronis in libro secundo de diuinatione dicentis: Cùm magis properant concludere solent, si dij sunt est diuinatio, sunt autem dij, est ergò diuinatio. Multò probabilius est, non est autem diuinatio, ergò non dij, hæc secũda assumptio nõ illos decebat qui deos esse defendebãt, sed hos qui illorũ opinionem refellere uolebant, quod fuisset apertius si ita inciperẽt. Si dij essent, esset diuinatio, diuinatio aũt non est, ergò neq; dij. Et licet subiunctiuus modus hic plus cõpetat, tamen crebrius per indicatiuum sunt autores loquuti, ut apud Quintilianũ si nõ sunt apes meæ, ne id quidem quod de his efficitur meum est. Alius dixisset si non essent meæ apes, ne id quidem quod his efficitur meum esset, quod autem

bis efficitur meũ est, ergò & apes meæ. Vides ut aliquando propositione affirmatiua assumimus concludimusq; negatiuè: aliquando propositione negatiua assumimus concludimusq; affirmatiuè, quod etiam secus fieri potest, ut sit assumptio negatiua, affirmatiua conclusio, propositio anceps ut si non essent apes meæ, id quod apes faciunt alienum esset. Atqui non est alienũ quod apes faciunt, ergò apes sunt meæ, habet ergò usum in syllogismo etiam alius modus quã indicatiuus, ut nunc apparet è subiunctiuo, cuius unũ sumam è Cicerone exemplũ, ideo longius repetitum quod nõ nihil in eo desydero. Is ita in rhetoricis scribit. Cum aũt his concessis cõplexio ex his non conficietur, hæc erunt consyranda, num aliud conficiatur aliud dicatur hoc modo. Si cum aliquis dicat se profectum ad exercitum. Contra eũ qui uelit uti hac argumentatione, si uenisses ad exercitũ à tribunis militaribus uisus esses, non es autem ab his uisus, nõ es igitur ad exercitũ profectus: hic cum cõcesseris propositionem & assumptionẽ complexio est infirmanda. Aliud enim quàm quod cogebatur illatum est. At nunc quidem quo res facilius cognosceretur, perspicuo & grandi uitio præditum posuimus exemplum, equidem ego nullum uitium hic uideo nedum perspicuum & grandè nisi fortè demutatione uerbi uenisti, in profectus es, quod nec sensum mutat & ad rem pertinet. Alter enim profectum se ad exercitũ dicebat, nos cum refellimus non fuisse profectum illuc ergò perindè est ac si incepissemus; si ad exer-

 citum

citum profectus esses, nam nihil est aliud ire siue uenire ad exercitum quàm illuc proficisci. Cur igitur aliud quàm quod cogebatur illatum est? hæc quàm breuißimè atq; apertißimè potui de hypothesi.

Quædam uerba reddere numerosum ac multiplicē syllogismum. Cap. XI.

QVorundam natura uocabulorum facit, ut duplici ac multiplici assumptione & conclusione utamur, nullum animal præter hominem religionis est capax, phoenix non est homo, ergò non est religionis capax: quod ex exemplũ primæ figuræ, perindè ac si diceres phoenix est animal. Præter hominem nemo nisi bonus fœlix. Plato bonus ergò fœlix, uel Plato non bonus ergò non fœlix, hoc in prima. In secunda sic: Plato fœlix, ergò bonus, uel Plato non fœlix, ergò non bonus. Soli pygmei ex hominibus non erubescunt. Hi sunt pygmei ergò nō erubescunt, hi non sunt pygmei, ergò erubescunt, hi erubescunt ergò non sunt pygmei, hi non erubescunt ergò sunt pygmei. Vinum phalernum est omnium optimũ, hoc est phalernũ, ergò omnium optimũ, uel hoc est optimũ oĩm, ergò phalernũ, tale est apud Ciceronē de natura deorũ libro primo. Quod ratione utitur id melius est quàm id quod ratione non utitur nihil aũt melius mundo ratione, igitur mundus ratione utitur. Simillimum huic est apud Quintilianum,

sed

sed (ut reor) aliundè sumptum, omnia animalia meliora sunt q̃ inanima, nihil aũt melius mũdo, ergò mundus animal, neq; uerò de uniuersorũ uocabulorũ naturã singillatim præcipere possumus, non nihil tamẽ in posterioribus attingemus. Interim hoc addimus nõnunq̃ recedi à forma syllogismi, sed tamẽ ui uerborũ fieri syllogismũ, ut philosophia est uirtus, Socrates est philosophus, ergò præditus uirtute. Itẽ uirtus est summum bonum, philosophus amat, ergò amat summum bonum. Nam illic perindè est ac si dixissem oĩs philosophus est uirtute præditus, Socrates est philosophus, ergò uirtute præditus. Et hic perindè ac si dixissem qui amat uirtutẽ amat bonũ summũ, philosophus amat hãc, igitur amat summũ bonũ. Tale est illud Ciceronis in topicis à definitione, ita enim hoc genus argumẽti uel argumẽtationis appellant, Ius ciuile est æquitas constituta his q̃ eiusdẽ ciuitatis sunt ad res suas obtinẽdas, eius aũt æquitatis utilis cognitio ẽ, utilis ergò iuris ciuilis scientia, hic syllogismus ad eam formam quam ego docui, non minus naturalem quam illam peripateticorum, secundum quam ita fiet syllogismus, cognitio æquitatis quæ constituta est, his qui eiusdem sunt ciuitatis est utilis. ergò utile est ius ciuile, siue ut ille colligit utilis est iuris ciuilis scientia.

De coaceruatiõe. Ca. XII.

MEdiam quandã uiã inter has duas argumẽtandi formas tenet coaceruatio syllogismo-

rum(quem Græci σώρον uocant)cum alius ab alio deinceps excipitur ut quod ego uolo idem mater, quod mater idem Themistocles, quod Themistocles idem populus Atheniensis: igitur quod ego uolo, idem uult populus Atheniensis. Quod perindè est ac si diceremus: quod est laurus, est arbor, quod est arbor est corpus, igitur quod est laurus est corpus: siue qui ortum ducit ab Ascanio, ortũ ducit ab Aenea, qui ab Aenea idem ab Anchisa, igitur qui ab Ascanio idem ab Anchisa ortũ ducit. Peripatetico autem more quod uult mater idem uult pater, quod uult pater idem populus quod aũt ego uolo idẽ uult mater. igitur quod ego uolo idem uult populus, itaq; nihil hoc aliud est, quàm repetitio syllogismorũ, ut nihil attineat hic aliud separatim præcipere, nisi ut caueamus ne transitus ipse nos fallat, cũ præsertim multæ sunt huiusmodi species de quibus plusculis dicã, ut euidentius appareat animaduertendum esse uerborum naturam. Est enim dißimile si quis dicat: Roma est pulcherrima urbium, regio hæc Romæ regionũ ẽ pulcherrima huius regionis domorũ oĩm urbium. Ante oĩa cũ dico pulcherrima urbiũ, sic accipi debet, quòd domos quàm cæteræ urbes habet pulchriores. Aliter nihil sequitur. idẽ de regione dico pulcherrima, & tamẽ cũ ita sit, non est consequens domũ hanc præstare cæteris, nõ modo aliarũ urbium sed ne Romanæ quidem, quoniã aliqua aliarum regionũ domũ potest superare meã. Neq; enim regio pulcherrima est, quod unã pulcherrimam ha

habeat

beat domũ, sed quod plures cæteris pulchriores. Idẽ dico de urbe, quod frequenter uidemus in uico nõ pulchro & in urbe non pulcherrima ædificia habente, esse longè pulchriorẽ domum q̃ ulla sit in pulchriore uel uico, uel oppido. Huic simile est illud apud Macrobiũ, optimos oĩm pisces producit Italia, optimos in Italia Tiberis, optimi ex Tyberi sunt lupi, optimi ex lupis sunt hi qui inter duos capiuntur pontes, igitur ijdẽ sunt oĩm piscium optimi. In huiusmodi materia spectandũ est, sicut in cæteris, sed aliquanto attẽtius quid sequatur, quid repugnet. Nam ut hic forτasse cõsequentia non stabit, & item si colligere uelis de diuitijs hoĩm, de nobilitate, de uiribus, de pulchritudine, de scientia, ita stabit, si de colore, de frigore, de ubertate, de proceritate corporũ, de distantia urbium atq; terrarũ. Idem efficit, si non repetamus ꝓximũ quicq;, sed aliud atq; aliud simile, sed aliquanto ninus subijciamus, præsertim interrogando. Quod simile quiddã habet inductioni: de qua (ut dixi) posterius loquemur, ut si quis neget se malle pisciculũ esse q̃ solem, sic eum ꝑcunctabimur, nunquid malles esse etiã quàm luna? inquiet, mallẽ, id q̃ stella? id q̃ mare? id q̃ flumẽ? id q̃ riuus? id q̃ fonticulus? id q̃ stilla aquæ? certè ultimũ aut ultima negabit, tũc eadẽ retrorsum relegamus dicentes, si nõ malles esse stilla q̃ pisciculus, ergò nec q̃ fonticulus, nec q̃ riuus, nec q̃ flumen, nec q̃ mare, nec q̃ stella, nec q̃ luna, nec q̃ sol. Neq; hinc abest procul cum sæpius idem repetentes in summa colligimus, ut si nemo debet offerre se morti pro unius,

aut alterius ciuis uita, nec pro triũ, quia quod duo nõ effecerunt, id nec tertius efficiet, si neq; hic tertius, ꝑfecto nec quartus, si non pro quatuor ciuium certè nec pro quinq;, nec pro sex, & ita deinceps, ergò nec pro tota ciuitate, hoc totum loco erit propositionis, deindè assumetur, nemo aũt debet se morti offerre ꝓ unius aut alterius ciuis uita, siue, Curtius aũt nõ debuit se morti offerre pro uno aut altero ciue, ergò nec pro tota ciuitate. Idem cõtrà ualet hoc modo, si quis ꝓ decem milibus hoĩm ex quibus ciuitas constat salute, debet subire mortẽ, quid ni? etiam si uno minus decẽ milibus ciuitas constaret. Si uno dẽpto quid ni? & altero, si duobus demptis quid ni & tribus? si tribus certè & quatuor, atq; ita singulis demendis ad unũ usq; deueniã, deindè assumam in secunda figura. Nã superius assumpsi in prima. Atqui pro unius ciuis salute quis mortẽ subire nõ debet, ergò nec pro totius ciuitatis. Sed euidentior huiusce argumentationis fuerit intellectus, si loquamur per subiunctiuũ sic, si quis pro totius ciuitatis salute mortem subire deberet, & reliqua, sed in utroq; exemplo negatiuè loquuti sumus. Cur nõ etiam loquamur affirmatiuè? idem sufficiet exemplum. Si assumem⁹ affirmatiuè. Christus aũt subisset mortem pro hoĩm salute etiã si uno pauciores fuissent, ergò pro unius si unus fuisset. Cuius hæc comodior fuisset propositio. Si quis pro omnium hominum salute subijt mortem, etiam si uno pauciores essent subijsset. Item si timenti tibi orationem habere ad populum dicã. Si tibi habenda esset

oratio

oratio, apud quatuor timeres ne? minimè inquam re-
sponderes timerem, quid apud quinq;? nec istos time-
rem, quid sex? & ita gradatim perueniam ad populũ
concludamq;, nam superior mea rogatio & tua con-
fessio locum habet assumptionis, ergo nec apud popu
lũ timere debes habere orationẽ, fietq; uerũ fortasse
quod Cicero ait ineptũ esse quos singulos contemni-
mus, tanq̃ barbaros, putare uniuersos esse aliqd. Id-
eò dixi fortasse, quia non solũ aliam uocẽ, alium ge-
stum, aliã orationem uniuersi postulant q̃ pauci, sed
etiam quod ipsa uniuersitas multũ facit, & (ut dixi)
in principio coaceruatio, siue in cõtrarium aceruι im
minutio. Etenim hac ratione Abraham aggressus
est deum ad impetrandã misericordiam Sodomitis
& Gomorritis? cũ subindè interrogaret, quid si illic
quinquaginta fuerint iusti? quid si minus quinquagin
ta iustis quinq; fuerint, quid si quadraginta, quid si
triginta, quid si uiginti, quid si decem? Nec ad mino-
rẽ numerum descendere est ausus, sciens non idem in
diuersis numeris esse momenti & plus in decem q̃ in
quinq;, & in uiginti quàm in decẽ, & in triginta quàm
in paucioribus, & item plus in quadraginta plus qua
quæ in quadragintaquinque, & bis plus in quinqua-
ginta, & ita deinceps in infinitum. Quo minus Ho-
ratianum illud probauerim ubi colligere uult auto-
ritatem libris non acquiri numero annorum, cùm
ait ad Augustum scribẽs. Vtar permisso caudæq;
pilus ut equinæ, Paulatim uello & demo, unũ demo,
& item unum. Vnus inquit annus non dat adimit' ue
libris

libris autoritatem, quod non totam solidamq; fateor quod nullã nego, in quo probando tribus similitudinibus est usus una de cauda equi, altera de aceruo, tertia de uino, quæ oẽs cõtra ipsum faciunt. Nam unus pilus caudæ equinæ adeptus, tametsi non det euidens signum uacui, tamen aliquid relinquit, & equũ si non tota cauda, tamen illius parte priuauit, & qui unũ pilum equinæ caudæ dempsit si nõ abstulit caudã equo certè abstulit pilum caudæ, quæ è pilis constat, qui si pergat alterũ, tertium, quartũ pilum ac deinceps demere: ut senex ille à Sertorio iussus fecit, cauda in nihilũ recidet. Cui simile est illud apud Aesopũ de fasce uirgarũ à patre filijs ad frangendũ dato, quẽ cũ nullus eorũ posset frangere, iterũ iußit uirgatim, facilimè fregerunt. Igitur unus annus dat adimitq; libris autoritatẽ, sicut unus pilus caudæ equinæ & una uirga fasci. Et duo anni ut duo pili ac duæ uirgæ, & centũ milleq; anni, ut centũ ac mille pili totidemq; uirgæ. Sicut etiã quæ secunda similitudo est, unũ granum dat aceruo aliquid adimitq; quod sæpius repetitum, & facit aceruum & destruit. Siquidẽ formicæ singula gestantes grana & nostrũ aceruũ destruũt, & suũ construunt. Mustum quoq; ipsa die purgatur plusq; habet, ut sic loquar, dignitatis hodie q̃ heri habuit, ac plus cras atq; perendie habebit, donec per singulos dies in cõparanda sibi dignitate proficiens desinit esse mustum, mereturq; autoritatem potionis nomenq; ueri uini, ergò contra faciunt (ut dixi) similitudines suæ contra quem ego quoq; audacius dixerim,
quod

quod ipsius argumentatio non magis facit ad autori tatẽ librorum, q̃ ad ætatis longitudinem. Quis enim quod centenarius nõ sit senex aliquẽ ita audiat colligentem? quid si cẽtenarius sit minus uno anno, erit ne senex? quid si item altero, siue quid si uno mẽse minus uel uno die? quid si duobus? quid si tribus? & ita deinceps. Nonne hæc argumentatio eo perueniet, ut centenarius sit idem anniculus: & è diuerso sursum uersum eundo anniculus sit centenarius, hoc est decrepitus, sicut decrepitus erit idem infans. Quod genus ꝓbationis à quolibet prolatũ, Horatius ipse satyrico supercilio dãnaret: idem de cæteris rebus dici posset. Vndè Cicero in Academicis: Rerũ inquit, natura nullã dedit nobis cognitionem finiũ, ut ulla in re statuere poßimus, quatenus ne hoc in aceruo tritici summũ undè nomen est. Sed nulla oĩno in re minutatim interrogãti diues, paup, clarus, obscurus sit, multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta, quanto aut addito aut dempto, certum quod respondeamus non habeamus.

De dilemmate antistrephonteq́; siue conuersione. Cap. XIII.

VT aũt hoc proximum ex pluribus partibus constat: Ita illud quod Græci διλημμάτῳ uocant, tantũ à duabus, qualia fuerunt superiore libro Quintiliani exempla, & quale illud apud Ciceronẽ, si bonus cur accusas, si malus cur uteris, de quo ideò pauciora dico, quod de eo satis in eo loco est à Quintilia-

iudicatum erit ex pacto debebitur, quia tu uiceris. Ad ea respondit Euathlus potui, inquit, tam ancipiti tuæ captioni isse obuiam si uerba ipsa non facerem, sed alio patrono uterer. Sed magis mihi in ista uictoria proludium est, cùm te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto uincam. Disce igitur tu quoque magister sapientissime, utroque modo fieri, uti non reddam quod petis, siue contra me pronunciatum fuerit, siue pro me. Nam si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia uicero. Sin contra me pronũciauerint nihil tibi ex pacto debebo, quia ego nõ uicero. Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse quod utrinque dicebatur ratione, sententia sua utramcunque in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet rem, iniudicatam reliquerunt, causamque in diem longissimum distulerunt. Sic ab adulescente discipulo magister eloquentiæ inclytus suo sibi argumento confututatus est, & captionis uersutæ excogitatæque frustratus est. Sunt qui non Protagoram & Euathlum hæc dixisse uelint, quæ A. Gellius ait, sed Coracem & Thysiam & ipsius rhetoricæ alterum magistrum, alterũ discipulum, ut illi duo superiores eosque à iudicio summotos fuisse cum illo elogio. κακοῦ κόρακος κακὸν ὠόν, id est, mali corui malum ouum. Corax enim Græcè coruus dicitur, sed nostra nihil interest an Prothagoras & Euathlus an Corax & Thysias fuerint, tamen quia in A. Gellium loquuturi sumus, id quod ab eo narratur uerius putemus, contra quem prius quàm disputo

libe-

libet castigare factum iudicium, qui propter responsionem discipuli se non posse sententiam ferre putauerunt. Quid enim periculi erat ne sententia seipsa rescinderet, siue contra magistrum lata ex ui pacti onis, siue contrà: ex æquo & bono cum ille dolo malo nollet agere causas. Nõ aliter q̃ id quod est apud Lactantiũ. Referã enim & illud quia ad rem pertinet, & quia Lactantius ipse uidetur assentiri ueluti inexpugnabili. Quidã inquit somniauit admoneri se à quodã, ne somnijs crederet. Si nõ credit hic somnijs: credit somnijs, quia huic ipsi somnio credit. Sin credit somnijs, nõ credit somnijs, quia huic nõ credit: id falsum est ut ostendã, quanq̃ hoc quod Lactãtius refert, philosophãtiũ comenticiũ somnium nõ uacat calumnia. Neq; enim de illo genere somniorũ est, quibus quis assentiri queat aut non assentiri, quoties rerũ euentus cum ipsa somnij prædictione aut admonitione concordat: ueluti si quis in somnis me admoneret thesauri alicuius defoßi, quem thesaurũ si eodem loco reperero, quem ille somniãti mihi aut ostendit, aut narrauit, credã ei somnio, si minus non credam. Nam quomodo possum cuipiã credere, nisi constet eum uera loqui, hic aũt an uera loquatur mihi nõ constat. Stultũ sit igitur ei credere. Quid enim si dicat ille se esse Homerũ, aut Hesiodũ, nunquid credam? Adeò oĩa somnia talia sunt, quoniã quicquid uidemus in somnijs, tale præsertim quod possumus agnoscere, ideò uidetur se offerre ut uerum credamus. Nec refert an ad oculos an ad aures id sese magis

accom

accõmodet, nec in thesauro inueniendo uerbis an imaginibus admoneamur. Ergò huiusmodi somnia nullã habent autoritatem, ideoq; si non credã somnijs, non ideò non credam, quia huic uni fidem habeam, sed quia deprehendi illa ferè esse fallacia. Sin credã, non ideò credam, quia hunc admonitorem uanum fuisse putem, qui uerum dixit, sed hoc somnium in neutram partem habebit monumentum. Non secus ac si somniassem duos me è diuerso admonentes, unum quidem ut credam, alterum uerò ne credã somnijs, quorum nullius sequar autoritatem, quia quædam credam esse uera, quædam non uera. Neq; enim ita dicendus est quis credere somnijs, quòd omnibus credat, ut Lactantius constituere uidetur. Credam igitur aliquibus somnijs, omnibus nõ credã, fietq; quod ille impoßibile putat, ut somnijs credam, & non credam, hoc somnio nequaquam meum tardante iudicium, quo minus liberè sentiam. Ita calumniosa discipuli responsio nihil impedire debuit iudicum mentes, ne secundùm leges pronunciarent. Vt redeam ad A. Gellium qui non causæ, sed argutiæ inter magistrũ discipulum se iudicem faciens, secundum discipulum litem dat, quòd Prothagoras fuerit ab Euathlo conconfutatus. Quod an uerum sit discutere uolo & uelut in re præsenti personam Prothagoræ assumere & apud iudices ita habere orationem. Quid quæso agitis iudices? aut quæ tãdem ista iustitia est, in tam longam diem differre causam? & ne de ea iudicari unquam poßit, efficere? non ferendo aduersus me sententiam

A. Gell. li. 5. c. 10.

tentiam fertis, quam utinam ingenuè ferretis. Multò enim plus damni facimus ex uestra dilatiõe, quàm si litem secundum aduersarium daretis, faceremus. Quinimo posco ac postulo, ut secundum eum cum mea bona gratia litem detis, neq; ad nostras respicere uelitis argutias, quæ neque ad uos pertinent, qui iurati secundum tabulas atque documenta iudicare debetis, neque uobis sunt dicta, sed aduersario. Ego hũc inscitia arguere uolui, hic me uicißim inscitiæ redarguere, neuter aut uos admonens, aut causam defendens, sed tanquam extra iudicium loquens, quorum uter uerum dicat, aut uter loquatur argutius iudicare non est uestræ religionis, de lite uos non de litigatoribus disceptatis, & de lite quam cõtestati sumus, non de altercantium conuitijs. Quid amplius quæritis? putate me nihil dixisse, & ex consequenti hunc nihil contradixisse. Ego quod dixi reuoco, ita & quod hic contradixit pro non dicto habebit. Quod si quid apud uos nostra uerba ponderis habent, quam id inane sit mecum quæso recognoscite. Dixi huic si lis contra te data erit, merces mihi ex sentia debebitur, hoc in honorem huius loci atque iudiciorum dictum sit, id quod secundo loco dixi: Si uerò secundum te iudicatum erit merces mihi ex pacto debebitur, non id pertinet ad contumeliam uestram atque iudiciorum quasi sententia contra me pro illo lata nihil ei prosit: proderit quidem illi, sed multò plus mihi. Nam reportabit hinc uictoriam quod ego capto, & ad quod ego tẽdo, ut posteaquam iste semel uicerit, agã

iterum in eum non quod à uobis appellem quod absit. Sed quia apud uos de integro agere potero, neq; uero est ut timeatis ne sententia seipsa rescindat, quod audire intra uos loquẽtes uideor. Damnamus Euathlum? at absoluimus quia non soluet reliquum mercedis, ut pepigit, cùm nullam adhuc uicerit causam absoluimus, at damnamus quia soluet reliquum mercedis ex pacto cum iam aliquam causam uicerit, ita uictus uictor & uictor uictus erit. Is nanque uictus est, qui per sententiam iudicum soluit, quod ab eo petebatur. Is rursum uictor qui non soluit, atque hac ratione sententia nostra sese ipsa rescindet, pace uestra, longè id abest optimi iudices. Nam Euathlum si damnatis non absoluitis quasi non sit soluturus, si non ex pacto certè ex aliqua ratione damnaretis? Minimè, sed de dolo malo, soluet igitur si damnabitur. Sin uerò absoluitis, quod potius reor, non damnatis quasi sit soluturus quod petebatur. Quis enim coget inuictum soluere? profectò nemo, Euathlum absoluimus, condemnabunt eum secundi iudices, nec magis eum quàm nos condemnabunt. Minimè iudices, sed ob uestram sententiã propter quam hic aliquam obtinuerit causam, Euathlumq; cogent ex pacto mihi reliquum mercedis persoluere. Ite nũc & timete ne uestra sese rescindat sententia, quia nec aduersa rescindi poßit. Atq; quo magis animaduertatis nullam subesse dubitãdi causam, inspiciamus ipsa uerba quæ dubitationem facere uidentur. Ego iudi-

ces dicebam ſi contra te lis data erit, mercedem mihi ex ſententia debebis, hic è contrario loquens negat ſe debiturũ ex pacto, uidelicet negat quod nemo ait, ego enim concedo, fateor, aſſentior eum nõ debere ex pacto, ſi ex ſententia rurſus dicebam, ſi erit iudicatum ſecundùm te, mercedem mihi ex pacto debebis, quia tu uiceris, hic negat debere ſe ex ſentẽtia. Quid tu adoleſcens & in præceptorem ingratiſsime & in iudices contumelioſiſsime, cùm de ſententia te conuenio, de pacto facis mentionem, cùm de pacto, nõ de pacto, ſed de ſententia loqueris? non ego te utraq; ratione debere dico, ſed alterutra uel ex pacto, uel ex ſententia, ex horum utro debere te negas, nam neutro licet impudentiſsimus ſis, dicere non potes. Vtrocunq; ergò negaueris altero certè debere cõfiteberis, finge iam pronunciatum, ſi uis ſecundum me non'ne debebis ex ſententia? finge pronunciatum ſecundum te non'ne ex pacto debebis? At enim non debebis tunc ex ſententia audio. Fateor neq; enim ex duabus cauſis peto, ſed ex altera, quia nec tu patrimonium habes & teſtamento & ab inteſtato, datur tibi optio, elige utrum uelis aut pro te ſententiam ferri, aut contra te utrolibet modo ſoluturus quod peto, ſi contra te ex hac ipſa ſententia, ſin contra te ex ſequentium iudicum ſententia. Quid ais? ſi contra te iſti pronunciabunt nihil mihi debebis? quia nõ ex pacto, ergò horum ſententia pro nihilo erit? horum omnium iudicium friuolum putabis? horum autoritatem aſpernabere? non ſentis improbè, non ſentis te iniuriam facere

bis apud quos reus es. At enim alio emendas capite, quo si pro te iudices senserint nihil mihi ex sententia debebis. Non debebis tu quidem ex sententia, sed tamen propter sententiam, quoniam sententia hæc præstabit, ut alio iudicio seu apud hos, seu apud alios iudices uictus mihi reliquum pecuniæ reddas ex pacto. Quid tibi est cum ista tergiuersatione, non artificiosa, sed arti repugnante, non ingeniosa, sed rudi, non utili, sed impudenti. Quicquid ais contra me, id omne ego tibi concedo, tribuo, fateor, non debere te mihi reliquum mercedis ex sententia, si ex pacto, neque ex pacto si ex sententia, sed ita ut tu inuicem fateare mihi hoc rationi meæ obstare. Vt autem ad uos iudices reuertar, non eo inficias uos secundùm me ex pacto litem dare non posse, si summo iure agere uelitis. At si ex æquo & bono, atque ut inter præceptorem ac discipulum decet, præsertim contra dolum & fraudem, profectò secundum me iudicium dabitis, debebitq; Euathlus mihi reliquum mercedis & ex pacto & ex sententia. Quod si fortè nolueritis, etiam atque etiam rogo, ut pro hoc potius quàm pro neutro litem detis, quo nomine contra quem pronunciabitis habebo uobis uel maximas gratias, quas nisi iste quoque se habere cõfitebitur, erit in uos sicut in præceptorem ingratissimus. Hæc Prothagoras si pro se dixisset opinor iudices ad pronunciandum fortasse pro se, aut certè (quod ipse uolebat) contra se induxisset. Sed hanc argutam siue Euathli, siue Thysiæ, siue alterius si quis his prior fuit, quidam

 ut ua-

ut uafram solertemq; admirantur, quorũ est Aristoteles qui secundo rhetoricorũ libro tradit id praeceptum subito hoc exemplo. Socrates non sinebat filium habere orationes inquiens, si iusta loqueris hominibus eris inuisus, sin iniusta dijs. Imò oportet orationes habere. Nam si iusta loquor dij me diligent, sin iniusta homines. Num ista ratione refutare posses optime praeceptor orationem meam tibi dicentis. Noli fretum Siciliae transmittere, ne si plus ad dextram declinaueris periculũ tibi sit à Scylla, à Carybdi autem, si plus ad sinistram, dicas uolo transmittere fretum Siciliae, quia si ad dextram declinabo non erit mihi periculum à charybdi, nec à scylla si ad sinistram. Qua confutatione quid stultius? nam istud quod ais in mea inerat oratione quasi cõsequens. At enim Cicero ait, si complexio uera erit nunquam reprehendetur. Et quis aut quo pacto iudicabit an uera sit, profectò cum iudicatum fuerit esse falsam complexionem, iam superuacuum fuerit conuertere quasi cum uicto captoq; hoste uelle pugnare. Sed qua ratione dignoscatur falsa complexio ac uera, nos ipse praeceptor non docet, cùm in duobus hanc rẽ tractet operibus, cuius haec uerba sunt in rhetoricis. Quae uerò sicuti necessaria inducentur ea si fortè mutabuntur modò, necessaria argumentatione, neque erunt huiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio quae utrum cõcesserit debet tollere, si uera est nunquam reprehendetur, sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirma

firmatione. Conuersione hoc modo, nam si ueretur quid eum accuses, qui est probus? sin inuerecundum animi ingenium possidet, quid eum accuses, qui id par ui auditu existimet. Hic si uereri siue non uereri dixeris concedendum hoc putat, ut neges accusandum quod conuersione sic reprehenditur: Imò uerò accusandus est, nam si ueretur accuses, non enim parui auditum existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet tamen accuses, non est enim probus.

Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur accusatione tua, correctus ab errato recedet. Superius autem tanquam uerae complexionis exemplum posuerat Cicero inquiens: Complexio est in qua utrum concesseris reprehendetur ad hunc modum, si improbus est cur uteris? si probus cur accusas? In libris ad Herennium haec eius sunt uerba: Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione hoc modo, iniuria abs te afficior indigna pater, nam si improbum esse Thresbõtem existimabas, cur me huius locabas nuptijs? si probus est cur talem inuitam, inuitum cogis linquere? Quae hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. E contrariò hoc modo nulla te indigna nata afficio iniuria. Si probus est benê locaui, sin autem est improbus, diuortio liberabo te incõmodis, ex simplici parte conuertentur, si ex duplici cõclusione alterutra pars diluetur hoc modo. Nam si improbum esse Thresbontem existimabas, cur me

huius locabas nuptijs? duxi probum, erraui, pòst cognoui & fugio nunc cognitum. Igitur reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandũ, cur dicat Cicero faciliorem hanc, & illam acutiorem non uideo, nullius enim negocij est, uti conuersione, nisi fortè uelimus uti etiam peruersione uerborum, quod non licet ut ipse facit. Nam cum dixisset filia, si improbum esse Thresprontem existimabas, ipse uertit si improbus est. A quo ut dissentire audeam facit, quod in libris ab eo sanè compositis de arte oratoria, nullã uideo huius præcepti factam mentionẽ, ut magis hæc è scholis rhetorum quàm ex usu orandi sumpserit. Ideoq; huiusmodi responsionem nulla in oratione quãtum equidem ipse legi usurpauit, meritoq; Quintilianus huius friuolæ confutationis silentium egit, tacitè eam damnans, quasi indignam quæ ab ipso reprehenderetur per sese damnatam & explosam: filia enim patrem incusat, si improbum esse Trespontẽ existimabas, cur me huius collocabas nuptijs? pater respondit si improbus est diuortio liberabo te incommodis. Non cur me nunc ab illo separes pater queror, sed cur me illi collocaueris, si improbus erat. Item incusanti si probus est collocaui. Me miseram non quod probo collocaueris queror pater, sed quod seiungas, si probus est ab inuito inuitam, fac filiam hæc duo non coniunctim dicere, afficior incommodis diuortio, si est probus, Quid alteri, cur illam à probo seiungat inuitam ab inuito, certè non hoc, colloca

ui si

ui si probus est, qui ergò fieri potest, ut quæ rationes separatim dictæ nihil efficiunt atq; adeò uesanæ sunt, eædem coniunctæ ualeant sanæq; sint, item in altero exemplo. Si ueretur quid eum accusas qui est probus. Quis adeò demens est qui sic occurrat, immo accusem qui id non parui auditu existimabat. Et cum dixero si inuerecundum animi ingenium possidet, quid eum accusas, qui id parui auditu existimet, sic contrà dicat, immo accuses qui non est probus. Vides ut non est utendum conuersione, nec rationum peruersione, quasi quis obijcientem in ipsum manus uelit repellere transuersis manibus, ut dextram apponat alterius dextræ, & sinistram sinistræ, & non potius recta brachia opponat rectis alterius brachij, atq; ita refellat: si ueretur & si probus sit tamen accuses, ut quod sua probitate non faciebat, id tua accusatione correptus faciat. Sin inuerecundum animi ingeniũ poßidet tamen accuses, quia fortè non parui faciet se accusari, aut si faciat, præsta hoc famæ tuæ, ne per te stetiße homines putent, quo minus corrigeretur, ne particeps illi in peccando uideare, & multa alia quæ dici poßunt. Hæc sunt quæ ostendunt falsam fuiße complexionem, quo ostenso, quis dicat opus eße amplius conuersione, etiam si quid haberet momenti? Illam autem superiorem, qua filia in patrem usa est complexionem, nõ ausim confutare, quia iusta est, nisi fortè dicat pater & si improbus erat, tamen ei te nuptum dedi, quia tyrannus me coegit, quia ab eo insidias timebam, quia

sperabam & mihi & tibi commodum, & quæ sunt id genus. Nunc autem iam liber à tyranno, ab insidijs eum à quo nihil spero, quem & mihi & tibi incommodum expertus sum repudio. At illa Ciceronis confutatio transuersa & obliqua, quid poßit habere uirium? cum etiam directa & simplex nihil proficiat aduersus ualidam filiæ complexionem, duxi probum erraui, post cognoui et fugio cognitum. Reprehendit ne hac responsione pater filiæ rationem an confirmat, purgat factum suum an potius damnat? certè damnat se peccasse, confitens quod duxerit probum qui esset improbus. Hæc cum ita sint, tamen Ciceronis modestiam licet cognoscere, qui & neminem conuersione non utentem carpit, & non omnem camplexionem uoluit posse conuerti: qualis est illa, si improbus cur uteris? si probus cur accusas? At Aulus Gellius uidetur sentire semper debere conuerti complexionem, ideoq; Plinium carpit quod complexionem quandam non uiderit posse conuerti. Nam quum de hac re in quinto libro dißputasset iterum (ut est in materijs dißipatus) in octauo sic inquit. Plinius secundus existimatus est esse ætatis suæ doctißimus, is libros reliquit quos studiorum inscripsit, haud medius fidius usquequaque aspernandos. In his libris multa uaria & oblectandas eruditorum hominum aures ponit, refert etiam plerasque sententias, quas in declamandis controuersijs lepidè arguteq; dictas putat. Sicuti hanc quoque sententiam ponit ex huiusmodi controuer-

sia.

A Gell. li. 5. c.

Gell. li. 8 c. 4. c. 16.

sia. Vir fortis præmio quod optauerit donetur, qui fortiter fecerat, petijt alterius uxorem in matrimonium & accepit. is deinde cuius ea uxor fuerat, fortiter fecit, repetit eandem, contradicitur, eleganter igitur & prouerbialiter ex parte posterioris uiri fortis, uxorem sibi reddi postulantis, hoc dictum est si placet lex redde, si non placet redde. Fugit autem Plinium sententiolam istam quam putauit esse argutissimam uitio non carere, quod Græcè δίλημμα dicitur, & est uitium insidiosum & sub falsa laudis specie latens. Nihil enim minus conuerti ex contrario idipsum, aduersus eundem potest, atq; à priore illo uiro forti dici, si placet lex, non reddo, si non placet, nõ reddo. Hæc Aulus Gellius qui nullam in referendo dilemmate exceptionem adhibet iniustéq; Pliniũ reprehendit, prior uir uxoris de qua agitur inquit ei qui suam optauit uxorem ais tibi placere legem; cur ergò non permittis me quoq; optare ex lege? ais non placere, cur ex lege optasti? inquis si placet lex non reddo? istud non est, si placet lex dicere, sed si placet uxor. Placere enim legem aut non placere, est illam seruandam, aut non seruandam putare, id ab utraq; parte non quatenus dat tibi potestatẽ optandi alienam uxorem esse seruandam, quatenus dat mihi non seruandam. Nam quod respondes non minus ineptum est, quàm cauillosum. si placet non reddo, si non placet non reddo, responde placet'ne tibi lex? quod in dubium uocas uoluntatem tuam, certè aut placet tibi lex, aut non placet

sic us

ſic ut quid tibi placeat aut non placeat, non ignoremus. quin de animo ac de ſenſu tuo reſpondes? Eſto ut placeat non ſeruare legem, optare potero tuam uxorem ex lege, eſto ut non placeat non potuiſti ex lege quæ tibi non placet optare uxorem meam: falsò igitur Aulus Gellius Plinium reprehendit, nec ut dignum erat illa eruditione ſenſit de antiſtrephonte ſiue conuerſione: neq; id ſolum ſed etiam in cognoſcendis cauſis exercitatus non boni iudicis officio functus eſt, qui nec debitam præceptori mercedem reddi uelit, nec ereptam uiro uxorem, neque uerò diſſimulauerim nonnulla rationis ſpecie inductos qui antiſtrephontem poſuêre in præceptis. Siquidem quædam huiuſmodi exempla faciem quandam præferunt argutæ uenuſtæq; reprehenſionis, quale illud eſt. Philoſophus quidam adijt regem atq; adorauit: deindè illi aſſedit addictus, dixitq; ſi deus es adorare te debeo, ſi non deus ſed homo non debeo adorare. Grauis & digna uel rege uel ſapiente uox. Ac ne philoſophi quidem indigna ſe oratio, cur igitur eam reprehendit rex ac iure reprehendit idq; per antiſtrephontem? Non reprehendit rex orationem philoſophi ſed factum, nec uerba confutauit, ideò nec antiſtrephonte eſt uſus. Cuius rei hæc probatio eſt quod ſi ille nec aſſedit regi ne adoraſſet, ſed dubitans quid ſibi agendum eſſet illa uerba dixiſſet haud dubie ab rege reprehenſus non fuiſſet: fuiſſet autem ſi illa duo inter ſe contraria nulla adiecta oratione feciſſet, eſt ergo regis ſermo perindè ac ſi phi-

si philosophus nihil fuisset loquutus & dilemmate nõ antistrephonte usus est, ut si dixisset aut homo sum aut deus. Si homo, cur me adorasti? sin deus, cur mihi assedisti? neq; enim interest in dilemmate an interrogatione utaris an non. Nonnunquàm tamen orationem utiq; conuertere alterius uidemur, ut si quis neget asperitatem cœli timendam, hac ratione, quoniam si fuerit hyems non æstuabimus, sin æstas non algebimus: ita eum repellas antistrephonte, immo timenda est nobis asperitas cœli, quoniam si fuerit hyems algebimus, sin æstas æstuabimus. Hîc non refellimus alterius rationes, sed tanquam dimidiatas atq; inexpletas explemus, ut propemodum est respondendum, hoc modo, fateor isthuc non alsuros nos si erit æstas, nec æstuaturos si erit hyems, sed si erit æstas nonne æstuabimus? sin hyems non algebimus uerè dixisti sed imperfectè, & de toto dimidium attigisti. Quomodo igitur reprehendi potest falsò loqui quem aduersarius uerum dixisse confitetur, aut quomodo utitur conuersione, qui rationes aduersarij nõ conuertit, sed explet atq; supplet?

Magnopere uerborum considerandapondera.
Cap. XIIII.

HAec persequutus sum longius, ut ostenderem maximos etiam uiros per incuriam loquendi esse lapsos. Vt ineptum sit uelle complecti omnia, à

quibus caueamus aut ab ambiguis, aut obscuris aut fallacibus. Acuto est ingenio opus eruditoq́; ac subacto. Nam illa docere non esse Aethiopem plane nigrum, quia habeat dentes albos, sed dici posse album longè stultißimum est: Niger enim & albus homo uocatur à cute nigra alba'ue, ut equus à pilo, & auis à penna, non autem dentibus, quia nec rubicundus, aut rubidus, aut ruber dicitur à lingua, hoc ineptum, illud ineruditũ, quòd è discipulo fit praeceptor, non autem statua, sed statua fit ex aere, quasi praeceptor non sit factus ex paere, ut statua ex aere, nec statua fiat ex lebete, & praeceptor è discipulo, quanquam in illis superioribus praeceptor et statua sunt suppositum, in his uerò appositum: quod aes fit ex lebete & statua, & quispiam fit ex discipulo praeceptor. Nã illud calumnia nõ uacat, licet repreben su facilè mihi, ut dicẽti praeter phoenicem me omnem auem uidisse, sic contradicas, hanc auem q̃ sub pallio teneo non uidisti, ergò non omnem auem, quasi ego de indiuiduis auibus & non speciebus earum fuerim loquutus, & non ad meam qui loquor uoluntatem, sensumq́; potius sit respiciendum quam ad tuam interpretationem calumniari uolentis, dum ego ad consuetudinem doctorum loquor, reprehendi non possum. Quem si tu captionibus adorieris leges loquendi ac mores tanquam iura quaedam ciuilia appellabo. In iure enim ciuili captionibus locus non est & si quid dolo malo gestum est, id rescindi iubetur & irritum esse. Verùm ut captionibus obuiam ire debemus,

ita

ita subtiliter inquirere & uerborum pondera exanimare debemus: ut hostis uidit aut intrauit urbem recte dicitur, etiam si ex parte uidit aut intrauit. Aut hostis cœpit urbem nonnisi autem totam, aut ex maxima parte. Nam urbem cepisse Sabini non dicuntur qui capitolium, nec Porsena qui ianiculum, & partem transtyberinam cœpit. Sed Gothi, qui totā urbem, & Galli qui præter capitolium totam ceperunt. Itaq; si quis in hoc errauerit, ab usu communi recedens eum iure optimo notabimus quale est illud quod alicubi est, in loco est, & quod in loco est alicubi est: hic uidetur sibi aliquid dicere cum nihil dicat; perinde ac si diceret, quid usquam est, alicubi est, nam alicubi nihil est aliud quam aliquo in loco & usquam non aliud quam alicubi, nisi quod solœcismus sit dicere, quod alicubi est usq; est, ut proximo libro ostendi. Quid ergo dicit, qui dicit, quod in aliquo loco est, hoc in loco est, & quod in loco est, in aliquo loco est? Profecto nihil pro diuersis ponens quæ diuersa nō sunt. Ac ne quis ista obesse nō putet hac ex re magnum illic flagitium admissum est, ubi de tēpore disputatur, ut uerbis Boëtij utar. Tempus aut habet originem aut non, si tempus habet originem non fuit semper tempus, habet autem originem, fuit igitur quid quando non fuit tempus. Sed fuisse temporis significatio est, fuit igitur tempus quando non fuit tempus, quod fieri non potest. Non igitur ullum principium temporis, redditur itaque ad alteram partem quod origine careat. Quis huic proponenti

conce

concedat, si tempus habet originem, non fuisse semper tempus, cùm semper et in omni tempore idem sit. Quid enim absurdius quàm dicere tempus non fuit omni tempore? siue fuit tempus, quo non fuit tempus? Nam quando, idem est quod quo tempore. Sed quid de quæstione dicemus? utrum habuerit tempus originem an non? dicam de hoc & si non plurimum ad rem facit. Si de eternitate dei loquimur non habet originem tempus illud æternitatis, quia nunquam ortum est, origo enim ab oriendo dicta est. Sin de mundi æuo, habebit originem tempus, tempus inquam uniuersum, & ut sic loquar, totum temporis corpus, cuius origo tempus est, id est, pars uniuersi temporis, sed pars prima ut in cæteris rebus, sicut origo fluminis flumen, atq; principium uiæ uia est, principium uitæ uita est. Principium terræ, maris, ignis, solis, lunæ, cæli, aliarumq; rerum, non aliud sunt quàm terra, mare, aër, ignis, sol, luna, cælum & item cætera. Neq; audiendi quidam, qui uolunt duo illa uerba, incipit & desinit, habere tempus ante se ac post se. Nam actiones nostræ, ut nauigare, militare, disputare, scribere, loqui, ac cæteræ huiusmodi, habent illæ quidem tempus, & priusquam incipiũt & postea quàm desinunt, & tempus earum habet aliud ante se tempus, & aliud post se, siue suum ante et suum post. At ipsum tempus uniuersale & (ut dixi) ipsum temporis corpus siue illud æternum, siue hoc mundanum non habet ullum mundanum ante se, uel post se tempus. Alioqui totum tempus non

foret,

incipit et desinit

foret, sicut cælo nullus est ulterior locus, sed ipsum à se incipit & in se desinit. At enim dicimus ante tẽpus quid erit. Quid mirũ? at non dicimus suprà cœlũ quid est, id fit cõsuetudine sermonis humani, qui non nihil etiam rationis habet. Nam supra cœlum putamus aliquid esse, quoniã ut à sanctis literis habemus non unum cœlum est & corpus Christi supra cœlos ascendit, etiam ultra hoc mundanum tempus quod intelligimus est illud æternum ulterius, quod nos diuinamus quodammodo ac suspicamur. Quia de tempore & cœlo dixi, non omittam illud quod quidam aiunt, non placere mihi nos metiri magnitudine motus, tempus, & magnitudine temporis motum, quod quomodo fiat non uideo. Plurima sunt huiusmodi, quibus se paßim philosophi exercent in omni philosophiæ parte, plerunq; in uocabulis occupati, ut non nunquam ad grammaticam mihi descendisse, immò in media grammatica uersari & ædificia sua uerbis, tanquam columnis fulcisse uideantur, Verum in hoc istos facilè patior. Quid enim melius quàm arte grãmatica niti, præsertim usu confirmatã. Quo minus illos tolerare poßum qui etiam ab arte & ab usu deficientes, uolunt esse diuersa, uideo Platonem & Platonem uideo, mundus fuit ab æterno & ab æterno fuit mundus, poßibile est sedentem currere: & sedentem poßibile est currere: quasi hoc Aristoteles tradat quod nunquam ille sensit, nec qui eum interpretantur græci sic interpretantur. Et sanè quis unquam post homines natos, aut in scriptis aut in uerbis ali-

cuius hoc obseruauit quod isti nescio qui philosophi præcipiunt nescientes necessaria, consectantes inania Sed ne solos philosophos uelle suggillare uidear, (quanquã hoc nunquã feci) suggillabo Ciceronem in libris de oratore, ubi uult quendam fuisse omnium iurisperitorum eloquentissimum & omniũ eloquentûm esse iurisperitissimum. Vtar autem dilemmate, ut usu quoq; comprobem quod præceptis tradidi. Si distincti iurisperiti atq; eloquentes & alij hi atq; illi, quomodo potest quis esse eloquentissimus inter iurisperitos, quorum nemo nisi hic est eloquens? aut iurisperitissimus inter eloquentes, quorum nemo præter hunc est iurisperitus. Sin indistincti, sed utriq; sunt iurisperiti simul & eloquentes, qua ratione hic sit tantum alterorum eloquentissimus, alterorum iurisperitissimus & non omnium eloquentissimus & idem iurisperitissimus? Atqui talem Cicero non sentit, sed mediocrem & iurisperitos antecellere eloquenti, & eloquentes iurisperitia, uidelicet quia ab aliquo iurisperito superetur eloquentia, & ab aliquo eloquenti iurisperitia. Sed quis erit iurisperitus nõ eloquens? cum dicatur omnium iurisperitorum eloquentissimus, aut iste eloquens non iurisperitus, cum dicatur omnium eloquentum iurisperitissimus? si id sentit nõ id quod sentit loquitur, quoniam per superlatiuum (qui ad ea quæ sunt eiusdem generis refertur) loqui non debuit. Etenim si quis faber tignarius atq; idem structor, comparatus ad eos qui sunt aut fabri tignarij, tantum aut structores, non dicetur fabrorum tignario-

gnariorum eminentißimus, quia structores illi fabri non sunt, quinetiam nec fabrorum eminentißimus faber, nec structorum structor eminentissimus, quia talis non est. Quid si illi fuerint, ut hic & fabri & structores? certè non dicetur eminentißimus structorum faber tignarius, & fabrorum tignariorum eminentißimus structor, etiam si illorum pars minus bellè struat & pars minus belle opus fabrile faciat: Quoniam utriq; utroq; artificij nomine nuncupantur, & inter diuersa non habet locum comparatio superlationis. Idem alio in opere ait, tales igitur amicitiæ sunt remißione usus eleuandæ, & ut Catonem dicere audiui, dissuendæ magis quàm discindendæ (ut Catonis utar metaphora) Amicitia est duorum quasi pannorum consutio. Qua igitur ratione possunt hi panni separari nisi qua copulantur, id est, dissuendo? Nam si pannum unum alterum'ue scindas, tamen consutio manet. Melius si diceretur, filum amicitiæ quod utrunq; pannum nectit dissuendum quàm scindendum potius esse, non autem duos pannos dissuendos potiusquam discindendos. Atq; hæc hactenus, libuit enim aliquantulum euagari in fine disputationis syllogisticæ. Iam consequens est ut de inductione, sed non ita multis uerbis differamus Nam ueteres omnem probandi rationem in syllogismum & inductionem diuiserunt.

De exemplis præcepta ex Quintiliano. Cap. XV.

EA quoniã ab exemplis originẽ trahit, ex Quintiliano, quẽadmodũ de argumentis unde syllogismis origo est, præcepta repetimus: ita hîc quoq; ex parte faciamus, sic autem post illa quæ proximo libro repetiuimus persequitur hic autor. Tertium est genus ex his, quæ ex intrinsecus addenda in causam, græci παράδειγμα uocant, quo nomine & generaliter usi sunt in omni similium appositione, & specialiter in his quæ rerum gestarum autoritate nituntur. Nostri ferè similitudinem uocare maluerunt, quod ab illis parabole dicitur, hoc alterum exemplũ quanq̃ & hoc simile est & illud exemplum. Nos quo facilius propositum explicemus, utrunq; paradigma esse credamus & ipsi appellemus exemplum, nec uereor ne repugnare uidear Ciceroni, qui collationem separat ab exemplo. Nam idem omnem argumentationẽ diuidit in duas partes, inductionem et ratiocinationẽ, ut plæriq; græcorum παραδείγματα ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὸν ἐπαγωγήν. Nam illa qua plurimum Socrates est usus, hanc habuit uiã, cum plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset. Nouissimè id de quo quærebatur, inferebat, cui simile concessisset, id est, inductio, hoc in oratione fieri non potest, sed quod illic interrogatur, hic ferè sumitur, sit igitur illa interrogatio talis. Quod est pomum generosissimum? nonne quod concedetur optimũ? quis equus generosissimus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modum. deindè cuius rei gratia rogatum est quid homo? non'ne is generosissimus

mus

mus qui optimus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione plurimum ualet. In oratione perpetua dissimile est, sibi enim respondet ipse orator. Quod pomum generosissimum? puto quod optimum. & quis equus? qui uelocissimus. Ita hominum qui non claritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellit. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse aut similia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim & ad orationis ornatũ, sed illa cũ res exiget. Nũc ea quæ ad probationẽ pertinent exequar. Potentissimum aũt est inter ea, quæ sunt huius generis, quod proprie uocamus exemplũ, id est, rei gestæ aut ut gestæ, utilis ad suadendum id quod intenderis cõmemoratio. Intuendum igitur totũ simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. Simile est. Iure occisus est Saturninus sicut Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes. Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrariũ, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadem socijs abstulit. Et probandorũ & culpandorũ ex his confirmatio eosdẽ gradus habet, etiã in his quæ futura dicemus, utilis similiũ admonitio est, ut si quis dicens Dionysiũ idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorũ adiutus armis, tyrannidem occupet, hoc referat exemplũ eadẽ ratione Pisistratum ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximũ, sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducũtur. Si propter matrimonia

uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cùm ab urbe discessissent, publice reuocati sunt: quanto magis principes ciuitatis, uiri & benè de re publica meriti, cùm inuidiæ cesserint ab exilio reducendi? Ad exhortationem præcipuè ualent imparia. Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum adferet momenti Horatius & Torquatus, quantū illa mulier, cuius manu Pyrrhus est interfectus: & ad moriendum non tam Cato & Scipio quàm Lucretia. Quod ipsum est à minoribus ad maiora. Singula igitur horum generis ex Cicerone (nam undè potius, exempla ponamus) Simile est hoc pro Murena, etenim mihi ipsi accidit, ut cùm duobus patricijs, altero improbißimo, altero modestißimo atq; optimo uiro peterem, superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone, negant intueri lucem fas esse ei qui à se hominem occisum esse fateatur: in qua tandem urbe hoc homines stultißimi disputant? nempè in ea quæ primum iudicium de capite uidit M. Horatij fortißimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitijs liberatus est, cùm sua manu sororem interfectam esse fateatur. Minus maioris, occidi non Spurium Melium, qui annonæ leuanda iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur in suspitionem incidit regni appetendi & cætera deinde. Sed eum (auderet enim dicere quū patriā periculo leberasset) cuius nephandum

adul-

adulterium in puluinaribus. Et totus in Clodium locus. Dißimile ex se plures causas habet, fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq; per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluētio uidebātur facta subuertit. Contrario uerò exemplo censoriā notā laudando Censorē Africanum qui eum, quem peierasse conceptis palàm dixisset, testimoniū etiam pollicitus si quis contradiceret nullo accusante, traducere equum passus est. Quæ quia erant longiora non suis uerbis exposui. Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum. At non ille satum quo te mentiris Achilles, Talis in hoste fuit Priamo. Quædam autem ex his quæ gesta sunt tota narrabimus, ut Cicero pro Milone pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius imperatoris interfectus ab eo ē, cui uim afferebat, facere enim probus adolescēs periculose, q̄ perpeti turpiter maluit. Atq; hūc ille summus uir scelere solutū periculo liberauit. Quædā significare satis erit, ut idē ac pro eodem. Neq; enim posset Hala ille Seruilius, aut P. Nasica aut L. Opimius, aut me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset, hæc ita dicētur prout nota erūt, uel utilitas causæ aut decor postulabit. Eadē ratio est eorum quæ ex poëticis fabulis ducūtur, nisi quòd his minus affirmationis adhibetur. Cuius usus qualis esse deberet idē optimus autor ac magister eloquentiæ ostendit. Nā huius quoq; generis eadē in oratione reperietur exemplum. Itaq; hoc

iudices non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi cauſa matrem necauiſſet uariatis hominũ ſententijs, non ſolum diuina ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Illæ etiam fabulæ quæ & ſi originem ab Aeſopo nõ acceperunt (nam uidetur earũ primus autor Heſiodus) nomine tamen Aeſopi maxime celebrãtur, ducere animos ſolent, præcipuè ruſticorũ & imperitorum, qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt & capti uoluptate facilè his quibus delectantur conſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiã traditur reduxiſſe. Nota illa de membris humanis aduerſus uẽtrem diſcordãtibus fabula. Et Hor. ne in poëmate quidem humilem huius generis uſum putauit. Olim quod uulpes egroto cauta leoni. Græci uocant αἶνους & αἰσωποποιίητον ut dixi, λόγους καὶ λιβυκοὺς noſtrorum quidam non ſanè recepto in uſum nomine, apologationem: cui confine eſt παροιμίας, genus illud quod eſt uelut fabella breuior, & per allegoriam accipitur, nos noſtrum, inquit, onus, uos clitellas. Proximas exemplo uires habet ſimilitudo, præcipueq́ue illa quæ ducitur citra ullam translationum mixturam ex rebus penè paribus, ut qui accipere in campo conſueuerunt ijs canditatis (quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant) inimiciſſimi ſolent eſſe, ſic iſtiuſmodi iudices infeſti tunc erant reo. Nam παραβολὴ quam Cicero collocationem uocat, longius res quæ comparantur, repetere ſolet, nec hominum modo in-

do inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Murena facit, quod si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum et locorum (quia natura fert ut his faueamus, qui eadē pericula quibus nos perfuncti sumus ingrediuntur) quo tandem me animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram uidentem in hūc cui uideo maximas tempestates esse subeundas. Sed parabola à mutis atque etiam inanimis interim huiusmodi ducitur, & quoniam similium alia facies in tali ratione, admonendum est, rarius esse in oratione illud genus, quod Græci εἰκόνα uocant (in quo exprimitur rerū aut personarum imago, ut Cassius, quis istam faciem planipedis senis torquens) quàm id quo probabilius fit quod intendimus, ut si animum dicas excolendum, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sentes atque dumos, exculta fructus creat. Aut si ad curam reipublicæ horteris, ostendas apes & formicas, quæ non modo muta, sed etiam parua animalia, in cōmune tamen laborare. Ex hoc genere ductum est & illud Ciceronis, ut corpora nostra sine mente, ita ciuitas sine lege suis partibus, ut neruis ac sanguine ac membris uti non potest. Sed ut hoc corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio equorum, pro Archia saxorum quoq; usus est similitudine. Illa (ut dixi) propiora, ut remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere similitudinum species, ideoq; adhibendum est

bis iudicium. Neque enim ut nauis utilior est noua quàm uetus, sic amicitia, neque ut laudanda quæ pecuniam suam hominibus largitur, ita quæ formam. Verba sunt in his similia uetustatis & largitionis, quidem longè diuersa pecuniæ & amicitiæ. Itaque in hoc genere maximè quæritur an simile sit quod infertur. Et in illis interrogatiõibus Socraticis, quarum paulò antè feci mentionem, cauendum ne incautè respondeas, ut apud Aeschinem Socraticum malè respondit Aspasia Xenophontis uxor, quod Cicero his uerbis transfert. Dic mihi quæso Xenophõtis uxor si uicina tua melius habeat aurũ quàm tu habes, utrum'ne tuum an illius malis? illius inquit. Quid si uestem, ac cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat quàm tu habeas, utrum'ne tuũ malis an illius? Respondit illius uero. Agesis inquit quid si uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, utrum'ne tuum uirum malis an illius? hic mulier erubuit, meritò & malè enim responderat malle se alienum aurum quàm suum. Nam est id quidem improbum. At si respondisset malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respõdere, malle se uirum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdã inani diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & esse aliquid simile minus, ut simia homini & marmora deformata prima manu aliquid plus, ut illud non tam ouum simile ouo, & dissimilibus inesse simile, ut formicæ & elephanto genus, quia sunt animalia: & similibus dissimile:

Vt canibus catulos similes sic matribus hœdos.
Differant enim ætate contrariorum autem accipi aliter opposita, ut noctem luci, aliter noxia, ut aquã frigidam febri, aliter repugnantia, ut uerum falso, aliter separata, ut dura nõ duris. Sed quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant nõ reperio. Illud est adnotandum magis argumenta duci ex iure simili, ut Cicero in Topicis: Ei cui domus usus fructus relictus sit, non restiturum hæredi si corruerit, quia non restituat seruum si is decesserit. Ex contrario. Nihil obstat quo minus iustum matrimonium sit mente coëuntium, etiam si tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij non fuisse constabit. Ex dissimilibus. Quale Ciceronis pro Cæcinna, ut si quis me exire domo coëgisset armis, haberem actionẽ, si quis introire prohibuisset non haberem. Dissimilia sic deprehenduntur. Non si is qui argentum omne legauit, uideri potest signatã quoq; pecuniam reliquisse, ideò etiam quod est in nominibus, dari uoluisse creditur, ἀναλογίαν quidam à simili separauerunt. Nos eã subiectam huic generi putamus, nam ut unum ad decem, sic decem ad centũ, simile certè est, & ut hostis, sic malus ciuis. Quanquam hic ulterius quoq; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idẽ homini. Cui rei facilimè occurrerit ex dissimilibus argumentatio. Non idem est dominũ cũ ancilla coisse, quod dominã cũ seruo. Nec si mutis fi-

nis uoluptas, rationabilibus quoq;. Imò ex contrarijs quia mutis, ideò irrationabilibus. Adhibetur extrinſecus in cauſam & autoritas, hæc ſequuti Græcos à quibus κρίσεις dicuntur iudicia aut iudicationes uocant, non de quibus ex cauſa dicta ſententia eſt (nã ea quidem in exemplorum locum cedunt) Sed ſi quid ita uiſum gentibus, populis, ſapientibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt. Ne hæc quidem uulgo dicta & recepta perſuaſione populari ſine uſu fuerint teſtimonia. Sunt enim quodammodo uel potentiora etiam quod non cauſis accommodata, ſed liberis odio & gratia & mentibus, ideò tantum dicta factaq; quia aut honeſtiſſima, aut ueriſſima uidebantur. An uerò me de incommodis uitæ differentem non adiuuabit earum perſuaſio nationũ, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequũtur, aut ſi miſericordiam commendabo iudici, nihil proderit quod prudentiſſima ciuitas Athenienſium non eam pro affectu, ſed pro numine accepit. Nam illa præcepta ſapientum ſeptem non'ne quaſdam exiſtimamus uitæ leges? Si cauſam ueneficij dicat adultera. Non M. Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram eſſe ueneficam non eandem dixit. Iam ſententijs quidem poëtarum non orationes modò, ſunt refertæ, ſed libri etiam philoſophorum, qui quanquàm inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credunt, repetere tamen autoritatem à plurimis uerſibus nõ faſtidierunt, neq; eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenienſibus cum de Salamine contenderent,

uictos

uictos Homeri uersu qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniensibus iunxisse, ea quoq; quæ uulgo recepta sunt, hoc ipso quod incertum autorem habent, uelut omnium fiunt. Quale est, ubi amici, ibi opes, & cōscientia mille testes, & apud Ciceronem, pares autē (ut est in ueteri prouerbio) cum paribus facilimè congregantur. Neq; enim durassent in æternum hæc, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibusdam et quidem in parte prima deorum autoritas, quæ est ex responsis, ut Socratem esse sapientissimum, id rarum est, tamen utitur eo Cicero in libro de Aruspicum responsis, & in concione contra Catilinam, cùm signum Iouis columnæ impositum populo ostendit. Et pro Ligario cum Caij Cæsaris causam meliorem, quod hoc dij iudicauerint confitetur. Quæ cum propria causæ sint, diuina testimonia uocantur, cùm aliunde accersuntur argumenta. Nonnunquam contigit iudicis quoque aut aduersarij, aut eius qui è diuerso agit, dictum aliquod aut factū assumere ad eorum quæ intendimus fidem. Propter quod fuerunt qui exempla & has autoritates inartificialium probationum esse arbitrarentur, quod ea non inueniret Orator, sed acciperet. plurimum autē refert: Nam testis & quæstio & his similia, de ipsa re quæ in iudicio est pronunciant, extrapetita nisi ad aliquam præsentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent. Hæc Quintilianus quæ & in hoc & in superiori libro tanquam optima & absolutissi

lutißima, non modo quia necessaria erãt ab illo sumpsimus, sed etiam quia accommodata non solum dialecticis atque philosophis, sed iuri quoq; ciuili & omnibus artibus, ac quotidianæ communiq; loquendi cõsuetudini. Nam dialectici sic de hac re præcipiunt, atque ea ponunt exempla, ut sibi solis canere, si modo canere & nõ strepere, uideantur. Nunc ad ipsam ascendamus inductionẽ, quæ ab exemplo (cuius præcepta uidimus) originem quemadmodum testati fuimus, trahit.

De Inductione.
Cap. XVI.

INductionẽ Cicero sic definit, & hoc pandit exẽplo. Inductio est oratio quæ rebus non dubijs captat assentionem, eius qui cum instituta est, quibus assentionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demõstrat Socrates, cum Xenophontis uxore & cum ipso Xenophonte Aspasiam loquutã. Dic mihi quæso Xenophontis uxor & cætera. Aspasia autem sermonem cum ipso instituit: Quæso inquit Xenophon si uicinus tuus equum habeat meliorem, quàm tuus est, tuum ne equum malis? quid si fundum meliorem habeat quàm tu habes, utrum ne illius tandem an tuũ fundum habere malis? illũ inquit meliorẽ scilicet. Quod si uxorem meliorem habeat quàm tu habes, utrũ il-

lius malis. Ad quæ, hic Xenophō quoq; ipse tacuit. Ab huius & definitione & exemplo discrepat Boëtius diuersam sectam sequutus, cuius hæc est definitio. Inductio est oratio per quam fit à particularibus ad uniuersalia progreßio. In qua definitione tria maximè necessaria omittuntur quod insit, appositio similium, quod interrogatio, quod probatio. Nam possum sine probatione & similium appositione ad uniuersalia progredi, ut si dicam, ego, tu, ille, homo, piscis, animal. Quod autem de interrogatione non facit mētionem, hinc causa fluxit, quod magister eius & aliena euerteret, ut quæ ipse omnis sapientiæ auctor uideretur, Socraticum illum probandi morē per interrogationem, cùm improbare non posset, nec probare uellet, non nihil cōmutauit & in suppellectilem familiamq; suam redegit. Veluti cum quis equum furto sustulit recisa cauda, tōsisq; iubis, & si fieri potest nonnihil colore mutato, dißimilibus phaleris & toto cultu à priore mutato, hoc agit, ut suus equus, non furto sublatus esse uideatur. Sed nos, cuius hic sit equus agnoscimus, & interpolatū potiusquā exornatū esse cognoscimus, ideoq; sine interrogatione, negamus esse inductionē. Nec propriū esse Boëtij exēplum dicentis, si in regendis nauibus non sorte, sed arte eligitur gubernator, si in regēdis equis auriga nō sortis euentu, sed commendatione artis eligitur, si in administranda republica non sors principem facit, sed peritia moderandi, similiaq; in pluribus conquirūtur, infertur, & in omni quoq; re quā quisq; regi & admi-

administrari grauiter uolet, non sorte accommodet sed arte rectorem. Vides quemadmodum per singulas res ad uniuersale perueniat. Nam cum non sorte regi nauim, currum, rempublicã collegisset, quasi in cæteris quoque sese habeat uniuersale concludit hoc modo, non sorte ductum, sed arte præcipuum debere præponi. Hanc ego inductionem esse non modo, quia interrogatione caret, nego, sed etiam quia à particularibus ad uniuersale progreditur, quod est contra naturam probationis. Non enim aliquot partes possunt colligere uniuersum, quia nec aliquot milites uniuersum hostium exercitum capere possunt, unum illorum aut alterum fortasse capient. Nam quis admittat probationem ex istorum inductione formatam? Si omnes Romani albi sunt, si omnes Perusini, si omnes Tyburtes, & ita in pluribus alijs populis, ergò omnes populi albi sunt, atque ut intelligat Boëtius non se probasse quod uolebat, uniuersale in omni re nõ arte præcipuum semper eligi debere, sed etiam esse sorti locum. Nam id quidam populi sapientesq; sensere, quasi rem ipsam ad dei iudicium relegarent. Persæ & Medi sorte reges deligebãt. Romani magistratus prouincias sortiebantur. Græci ad Troiam, quis nam cũ Hectore dimicaturus singulari certamine esset, sortiti sunt. Vt prius Athenienses fecerant, quinam ad Minotauri pugnam mitterentur. Et ut ad propiora ac magis probanda ueniam. Apostoli ad duodecimum collegam sorte deligendum deo permiserunt, & si ipsi duos præcipuè obtu-

obtulissent. Itaq; nulla est hæc appellanda uniuersi probatio, quia facilè ac iurè negari conclusio potest. At si unum probare uelim ex pluribus similibus, uerecũdius est, faciliusq; admittitur, idq; per interrogationem, ne ui capere uidear, quod meum nõ est, sed concessu alterius accipere, & quasi blandiendo impetrare. Syllogismus à nolente etiam extorquet, & reluctantem robore prosternit, omnesq; uires aduocat, ac corpore toto pugnat. Inductio quasi astu fallit, nec ausa hostem complecti, eminus luctatur & pede, aut manu, aut genu, ad terram dare alterum captat. Syllogismus uniuersale signum adhibet, inductio particularia quædam, quæ uniuersitatis speciem præbeant. Syllogismus necessariò colligit. Inductio uerisimiliter. Syllogismus ferè minus concludit quàm ponit. Quid, non & inductio aliquid minus quàm proposuit concludat? Talis itaq; fuerat futura illa Boëtiana inductio: in regendis nauibus quis eligitur gubernator, nõnne qui arte excellit? concederetur. In regendis curribus quis eligitur utrum'ne commendatione artis scilicet, & alijs similibus enumeratis? quæ loco sunt primæ partis propemodum uniuersalis. Tum assumetur quid in ministranda republica, id est, non'ne hoc est simile superioribus? tũ conclusio, non'ne iudicio potius quàm sorte deligendus est princeps? Nam inductio eam fermè naturam habet q̃ syllogismus, ut fit in illo Quintiliani exemplo: Quod est pomum generosissimũ &c. locum obtinet propositionis, tum assumptionis id, ut

ipse Quintilianus ait, cuius gratia rogatum est, quid homo, tum conclusio non'ne is generosissimus qui optimus? In conclusione autem ueluti abstinere possumus interrogatione. Nam si interroges & aspectes alterius responsionem, fortè non obtinebis illo tergiuersante. Procul igitur ab inductione absunt hæc quorundã exempla, hoc non est bipes, nõ quadrupes, nõ uolucre, non reptile, enumeratisq;, si quæ sunt aliæ, speciebus animalium. Addũt (& hæ sunt omnes species animalium) deindè concludunt: ergò hoc non est animal, non est hæc à particularibus ad uniuersalia progreßio, quia particularis concluditur, hæc inductionis forma, sed syllogismi illius quem superius dixi, à peripateticis omissum, quæ si reducatur ad peripateticam ita dicetur, species animalium omnes sunt bipes, quadrupes, uolucris, reptilis, aquatilis, hoc è nulla illarum est, ergò non est animal, eritq; syllogismus in Baroco. Quidam prætermittunt nõ nihil enumerando dicentes: Socrates philosophus legit, Plato philosophus legit, Xenophõ philosophus legit, & ita de singulis, ergò omnis philosophus legit, hoc stultum est dictu, & ita de singulis. Nam si hoc constat & aduersarius concedit, quid attinet concludere, ergò omnis philosophus legit, id est, ergò singuli philosophi legunt? ideoq; uidentur hos alij emendare, qui dicũt & hi sunt omnes philosophi, ne hi quidem stultitia uacant, qui cùm hoc dixêre, concludũt ergò omnes philosophi legunt, qui syllogismus & si perplexus, tamen factus est ad formam, ad quam superior

perior. Et qui hoc modo in peripateticũ reducatur, hi legentes sunt omnes philosophi. Socrates autem Plato & Xenophon sunt hi legentes, ergò sunt philosophi omnes, eritq́; unus ex his modis quos ipsi adiecimus. At ne Ciceronis quidem quod posuit uidetur mihi inductionis exemplũ, cuius hæc uerba sunt, ergò in hac causa quæ apud Græcos est peruagata cum Epaminundas Thebarum imperator, ei qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cùm paucos ipse dies contra legem exercitũ tenuisset Lacedæmonios penitus uicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem cũ scriptum legis contra sententiam defendat ad hunc modum. Si iudices id quod Epaminundas ait, legis scriptorem se fecisse adscribat ad legem, & addat hanc exceptionẽ, extra quam si quis reipublicæ causa nõ tradiderit, patiemini? Non opinor, quid si uosmetipsi quod à uestra religione & sapientia remotissimũ est, istius honoris causa hanc eandem exceptionẽ, ut iussu populi ad legem asscribi iubeatis. Populus Thebanus id ne patietur fieri? profectò non patietur. Quod ergò ad legem ascribi nefas est, id sequi quasi ascriptum sit rectum uobis uideatur? noui uestrã intelligentiam, non potest ita uideri. Quòd si litera corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete ne multò indignius sit id re & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem commutari potest, nullæ enim sunt hîc similitudines, sed de ipsa eadem lege argumentum, ut Cicero sentit à minori.

Quam si hanc exceptionem non liceret asscribere, ergo nec afferre: & quia alia similia non habet Cicero, de iuuene loquor non de sene, in eadem ascribendæ excèptionis inuentione uersatur, & quodam modo uacillat, nunc eam Epaminundæ aßignans, nunc iudicibus cùm debuisset dicere, si uos patiemini asscribi & addi exceptionem, non autem si iubeatis asscribi, idq; iniussu populi. Itaq; ut argumentum geminatum est, ita conclusio, quod enim differt, quòd ergò asscribi ad legem nefas est, id sequi quasi asscriptum sit, rectum uobis uidetur? ab illo quòd si hæres corrigi neq; ab illo, neq; à nobis scriptoris uolũtas potest, hoc nihil aliud est, quàm id, quod ergo asscribi ad legem nefas est. Item uidete ne multò sit indignius id te & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem commutari potest, hoc nihil aliud est, quàm id rectum uobis uideatur, noui intelligentiam uestram, non potest ita uideri. Cicero tamẽ uiderit quomodo derogetur magis legi, si iudices semel eam interpretentur, quàm si exceptio ipsius interpretationis asscribatur. Hoc autem inductionis exemplum nihil habet tantopere inductioni cognatum, quàm crebram interrogationem cum sua subiectione. Quod ut euidentius fiat, utar in hac ipsa causa, quantum res patitur, inductione, neq; enim ubiq; ea uti possumus, ac ne hîc quidem satis commodè, sed tamen ostendendæ ueræ inductionis gratia id faciam. Si quis iudices leges quibus hæc ciuitas contineatur, de magistratibus creandis

aliter

aliter interpretaretur, ac consueuit communis opinio, & magistratus ad uerba legum ritè creari neget, quòd aliud senserit legum lator quàm quod scripserit, nunquid id fieri pateremini? non opinor. Quid si leges de hominibus premio pœnáue afficiendis aliter accipiat, atque accipere solemus, & diu factitatum est, reuocetq́; in dubium transacta premia suppliciaq́;, pateremini ne id fieri? adduci non possum ut credam. Quid si uerba quibus uel uota concipimus uel supplicamus, uel sacris iniciamur aliter interpretari conetur quàm nos sentimus, pateremini'ne id fieri? noui uestram religionem ac sapientiam, non pateremini. Quid autem de tradendo exercitu imperatori nouo, si quis dicat secus accipiendam legem, quàm uerba loquuntur ipsa, & interpretur eam sentire ac uelle dicere. præterquàm si uetus imperator non putet ex usu reipublicæ esse, nouo imperatori tradere exercitum, pateremini'ne hanc exceptionem, & tantam aperiri ad euertendas leges ianuam, & tantum licentiæ hominibus dari, & ipsos legumlatores tanquàm imprudentes accusari? ut facit Epaminundas legum anteà ruptor, nunc corruptor? Si noui iustitiam seueritatemq́; uestram, non patiemini. Hoc autem quod pro inductione attulit Cicero exemplum, rectè particulare conclusit, non quod Boëtius uult uniuersale, licet ille non diffiteatur particulare quoque posse concludi, inquiens: Sæpè autem multarum collecta particularitas, aliud quoddam particulare de-

monstrat, si neque nauibus, neque curribus sorte præponūtur, ne rebus quidem publicis rectores sorte ducendi sunt, hoc ego fortiter negauerim esse inductionem. Boëtius, quia duo similia insunt, putat esse inductionem, sin unum sit, putat exemplum, quasi breuem inductionem, ut enthymema est breuis syllogismus uidelicet, & exemplum ducere originem ab inductione, quod è contrario est. Vt enim syllogismus originem ab argumento ducit: ita inductio ab exemplo: & ut ille est argumenti eloquutio: ita hæc exempli; & ut syllogism, ita inductionis dici potest enthymema, de quo nunc consequens est aliquid dicere.

De Enthymemate. Cap. XVII.

ENthymema philosophi quando ipsi utuntur, imperfectum syllogismum, quando apud oratores inueniunt, rhetoricum syllogismum uocauerunt, scilicet putantes aut nunquam uti syllogismo oratorem, aut uti non posse. Quòd si Oratores frequenter utuntur enthymemate, sæpius quod uerisimiliter quàm necessario colligunt profectò. Et epicherematis enthymema erit, qui est credibilis quodam modo syllogismus. Si epicherematis, quid ni & inductionis, cuius hoc sit exemplum, an tu pomum,, uinum, equum, si optima fuerint generosa confitebere, hominem

nem optimum non eundem generosum confitebere? item nauibus ne & curribus forte præponendos rectores negabis? rebus publicis rectores forte præponendos dices. Boëtij autem hæc sunt uerba: His duobus uelut principijs & generibus argumentandi, duo quidam alij comprehenduntur argumentandi modi, unus quidem syllogismo, alter uerò inductioni suppositus, in quibus quidem promptum sit considerare, quòd hic quidē à syllogismo, ille uerò ab inductione ducat exordiū, non tamen aut hic syllogismum, aut ille impleat inductionem. Hæc autem sunt enthymema atque exemplum, quorum utrinsq; subijcit diffinitionem, quas ego omitto, cùm ille Quintiliani definitiones præstet. Nam exemplum quid sit apud eum uidimus de enthymemate. Idem alio in loco ita ait, enthymema & argumentum ipsum, id est, rem quæ improbatione alterius adhibetur, appellāt & argumenti eloquutionem eam non (ut dixi) duplicem ex consequentibus quod habet propositionē cum iunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario. Causa tum dubia, quòd erat aliquid in utraque parte, quod probari posset, nunc etiā melior iudicāda est, quam dij adiuuerūt, habet enim rationē & propositionē, non habet conclusionem, ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uerò quod etiam solum enthymema quidā uocāt, fortior multò probatio est, talis est Ciceronis ꝓ Milone, eius igitur morte sedetis ultores, cuius uitā si putatis ꝑ uos

restitui posse nolitis. Quod quidẽ etiã aliquãdo multiplicari solet, ut est ab eodem pro eodem reo factũ. Quem igitur cum aliqua gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela: quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc in iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere? Optimum autẽ uidetur enthymematis genus, cùm proposito dissimili uel contrario ratio subiungitur, quale est Demosthenis: Non enim si quid unquam contra legem actum est, idq; tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari, sed è contrario damnari multò magis. Nam ut siquis eorum damnatus esset, tu hoc non scripsisses: ita damnatus tu si fueris non scribet alius. Paulò pòst idem Quintilianus ita inquit: Enthymema ab alijs Oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi, proptereà quòd syllogismus utiq; conclusionem & propositionem habet, & per omnes partes efficit quod proposuit. Enthymema tantùm intentum intelligi contentum sit. Syllogismus talis. Solum bonum uirtus. Nam id demum bonũ est, quo nemo malè uti potest, solum ergò bonum uirtus. Enthymema ex consequẽtibus, bonum uirtus, qua nemo malè uti potest, & cõtrà, non est bonum pecunia, non enim bonum quo quisquam malè uti potest, pecunia potest quis malè uti, non igitur bonum est pecunia, qua quis malè uti potest. Si pecunia quæ est in argento signato, argentum est, qui argentũ omne legauit & pecuniam, quæ est in

est in argento signato, argentum autem omne legauit, igitur & pecuniam quae est in argento signato legauit: Habebit formã syllogismi. Oratori satis est dicere eum qui argentum omne legauerit, pecuniam quoq; legauit, quae est in argento. At Boëtius etsi egregius tum philosophus tum orator, tamen in philosophos propensior. & ob id reprehendens Ciceronem tanquàm de locis argumentorum non absolutè loquutum, ponit exemplum enthymematis ab usu oratorio abhorrens, atq; adeò à communi hominum intellectu, id tale est: homo est animal, substantia igitur. Simile est quo alij utuntur: omne animal currit, ergò omnis homo currit. hunc ego si enthymema est (nam multis modis enthymema dicitur) potius appellarim imperfectum syllogismum q̃ rhetoricũ siue oratorium syllogismum. Nam & imperfecta argumentatio est, & nemo ferè sic loquitur orator, sed sic potius: Quoniam animal currit, profectò omnis homo quae animalis est species, currit: & cùm omne animal sit substantia, homo quoque substantia erit, qui est animal.

Peroratio.

HAec habui de dialectica repetitis altius ex philosophia principijs, quae traderem. In quibus libris alijsq; multis (ubi semper mei sum similis) adeò non fui cupidus rerum nouarum, gloriaeq; ex aliorum suggillatione, ut non ignorem maximam mei

fecisse iacturam & famæ, & ob id fortunarum. Quantum enim mihi uel imperitorũ uel malignorum (nam quis linguas coerceat) uel inuidorum obtrectatio obfuit, ad assequendos honores, taceo periculum uitæ. Quanquam nõ minor domi quàm foris molestiæ causa, necessarijs me aßiduè monentibus, castigantibus, conquirentibus, quòd dignitatis ampliandæ rationem non haberem, ac ne salutis quidem, incurrere enim me libenter in reprehensionem atq; in odia hominum. Quibus rebus, quantopere angar, ex suo ipsius animo coniecturam quisq; capere potest. Sed solatio mihi atq; consulationi est, cum multorum exemplum qui huic tempestati atq; his fluctibus minimè cedendum putauerunt, tum rectum laudandumq; propositum: ut qui mihi sum conscius in hoc ueluti campo atque mari, pro Christiana me dignitate pugnare, & quasi republica, siquidem pro republica Christiana pugnare, est contra quoscunq; pro ueritate in acie stare. Proinde quamlibet me mordeant, spolient uulnerent, postremò interimant, certum est mihi omnia pati. Et si pulchrum est pro ueritate laborare, profectò pulchrius pro illa periculum adire. Adibo itaq; periculum & si opus erit, occumbam potius quàm signa deseram. Sed occumbentis gloria (si modò rem dignam memoria componimus) quotidie surget, cadente morienteq; inuidia. Neq; enim parum gloriæ iam apud bonos & doctos nobis comparauimus. Haud tamen, quod ad hunc labor noster

finem

finem tendat, sicut paulò antè testatus sum, quo nomine etiam maiorem merebitur laudem, quòd non modò gloriam futuram, sed (quod facilius est) præsentem quoque non curat infamiam. De quo quidem minimè demiror, cùm sciam nullam ueritatem, nullamque tam ueram opinionem, cui non diuersa consuetudo & diutinus hominũ error (respice modò ad religionis nostræ primordia) obluctetur. Verùm imperator noster Deus, milites suos eo acie fugere non uult, sed aut uincere aut strenuè fortiterque pugnantes, mortem oppetere, non enim ipsis pereuntibus, ueritatis gloria perit, sed uiuit, sed uincit, sed illo pijssimo cruore sancitur, atque consecratur.

GRAE-

FINIS.

GRAECARVM DICTIONVM INTERPRETATIO.

Lib.prim.Cap.prim.συγκεῖσθαι.).i. iacere,situ esse τῶν κατηγορίων postrema apud Aristotelem.

1.2.Οὐκ ἀγαθὸν)1. Haud bona res principum multitudo, unus sit princeps, rex unus cui Iuppiter uafri Saturni proles imperium dedit, locus est lib. pri. ἰλια.

1.2.ὢν οὖσα ὄν)participium præsens à uerbo εἰμὶ,id est, sum, quod Græci inflectunt per tria genera.

1.2.ὁ ὢν)nisi uerbo & relatiuo transferri nõ potest.

1.2. ὄντως)neq; id omnino uerti potest, philosophorum quidam,sed qui absurdißimè loquuntur enter,ut Enter præsenter deus est.

πρᾶγμα) res, negocium.

θεός) deus,hinc θεότης deitas.

θεῖος) diuinus, θειότης diuinitas.

1.5.τὸ βλέπειν)articulus cum infinito,pro nomine, sunt enim infinita uerba nomina apud philosophos teste Prisciano.

1.1.6.ὕπαρξις)subsistentia.

ἰδιοσυστάτη) propria.i.indiuidua,consistentia.

ἐντελέχεια)continẽs, uis.i.continuata motio,alij actum transferunt.

Caput

Cap. 8. φαμὲν δὲ τὸν θεὸν ζῷον &c) *fatemur etenim deum animal esse sempiternum ac optimum.*

ὅτι δὲ εἷς οὐρανὸς &c) *quoniam uerò cœlum unum, manifestum.*

εἷς ἄρα οὐρανὸς μόνος) .i. *unum igitur tãtummodo est cœlum.*

Ἀριστοτέλης τὸν μὲν ἀνωτάτω θεὸν, εἶδος χωριστὸν ἐπιβεβηκότα &c. *Aristoteles supremũ quidẽ deum formam separatã, sphæræ uniuersi inhærentem quod æthereum est corpus, et ab ipso quintum appellatum, eo autem in sphæras diuiso, natura quidem cohærẽtes sed ratione disiũctas, quamlibet sphærarũ animal esse opinatur, ex anima corporeq; conflatum, de quibus corpus est æther ipse orbiculariter motus, anima autem ratio ipsa mobilis, quæ motus operam præstat.*

ἀπὸ τοῦ νοεῖν) .i. *ab intelligendo.*

Cap. 9. ζῷον ἀπὸ τοῦ ζῆν .i. *animal à uiuendo.*

ἐπιλογισμός) *cogitatio.*

Ἐγγίνεσθαι καὶ πεφυκέναι) *id est, inuasi & factum esse.*

τοῦ θεωρεῖν μὲ τὴν τερπνότητα κυρίου) *id est, uidere me delectationem domini.*

καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταὐτὰν) *atque bonã actionem & felicitatem esse eandem.*

ἀδύνατον γὰρ τὸν μηδὲν πράττοντα πράττειν εὖ

id est,

id est, impoßibile enim est nihil agentem rectè agere.

καὶ εὐπεπονθότες ἔσονται) & benè paßi erunt, benè affecti.

Εὐπάσχειν) benè pati, id est, benè habere.

ἡ γὰρ εὐδαιμονία πρᾶξίς ἐστιν) felicitas enim actio est.

Cap. 11. Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε) at uos terra quidem, nec non eritis humor omnes, locus est Iliad. lib. 8.

Cap. 14. ψόφος) strepitus, sonus.

φωνή) uox.

ἡμίφωνα) semiuocalia.

σύμφωνα) conuocalia.

φωνήεντα) uocalia, nam subauditur γράμματα.

Cap. 18. λαλεῖ γὰρ οὐθὲν τῶν ἄλλων ζώων πλὴν ἀνθρώπου) loquitur enim nullum aliorum animalium prӕter hominem.

Lib. secun. cap. octa. οὐδεὶς nullus, οὐθεὶς nullus, οὔτις nemo.

μηδείς) nequis, nullus.

σκότισον) obscura, imperatiui infinitum primum.

Cap. 18. ἀντικείμενα) opposita.

ἐνάντια) contraria,

κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν) secundùm priuationem et habitum.

ἀντίφασις) contradictio.

Cap.19. καθ᾽ ὑπάρχειν) secundùm inesse.

Cap.22. τεκμήριον) signa quæ certa sunt.

ἄλυτα σημεῖα) insosubilia signa.

Cap.23. ἐνθυμήματα) commenta, cogitata argumenta & generaliter omnis probatio artificialis.

ἐπιχειρήματα) aggreßiones, argumentatio rhetorica.

γραμμικαὶ ἀποδείξεις) lineares demonstrationes.

πίστις) fides probatio.

εἰκότα) uerisimilia.

ὕλη) materia sylua.

δύναμις) uis, potentia.

ἀκόλουθα) consequentia.

ἑπαγόμενα) insequentia.

ἐκ παραλλήλων) ex his quæ ad se inuicem.

καθ᾽ ὑπόθεσιν) secundùm subiectionem.

Lib.ter.Cap.pri. μετὰ τὰ φυσικὰ) post naturalia.

Cap.13. διλήμματον) complexum.

δίλημμα) complexio.

Cap. 15. παράδειγμα) exemplum.

ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν) oratoriam inductionem.

αἶνος laus, apologus.

λόγους λιβυκοὺς) sermones libycos.

Αἰσωποποίητον) ab Aesopo factum.

AD CAN

AD CANDIDVM LECTOREM.

SI eos libitum ſit enumerare, ſtudioſe lector, qui dialecticam, uel conſcripſerunt uel conſcriptam partim illuſtrarunt, partim onerarunt commentarijs, uereor me hercules, ne tibi uidear, mortuo (quod aiunt) uerba facturus. Cicero pernegat tantundem ſibi temporis fore, etiamnum per duplicatam ætatem, quo cum dialecticos, tum Lyricos poëtas legere poſſit. Quòd ſi ea ætas uſque adeò dialecticorum ferax fuit, quis non putabit interim tot ſæculorum curriculis multò uberiorem numerum ſuccreuiſſe? Neque id quidem immeritò: Quis enim nõ optarit habere rationẽ, ne ſcilicet â uero abducatur, ne cui falſo aſſentiatur, neue captioſa fallatur probabilitate: & ut ea quæ de qualibet re aſſerit, ſuſtinere tueriq́ꝫ poſſit? quæ planè omnia illa ueri & falſi diſceptatrix & iudex dialectica pollicetur. Cæterùm quô fertilior ſemper dialecticorum prouentus fuit, hoc multorũ ſaltẽ fructus, uel tardius maturuit, uel emarcuit citius. Zenon ille, à quo cœpit diſciplina Stoicorum: omnẽ uim loquendi in duas diſtribuit partes, Dialecticam, manus in pugnum

gnum compreſſæ: Rhetoricam explicitæ, ſi
milem eſſe dicens, quòd latius loquerentur
rhetores, contractius dialectici. Ariſtoteles
quoq; teſtatur rhetoricam eſſe ἀντίστροφον τῇ
διαλεκτικῇ. Quandoquidem (ut illius uerbis
utar) πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν.
Quocirca illi mihi uidentur inauſpicato dia
lecticam tradere, qui rhetorices interim præ
cepta, uel negligunt, uel omittenda arbitran
tur. Horum procul dubio temeritate fit et in
ſcitia, ut pleriq; adoleſcentes hactenus à phi-
loſophiæ atque adeò dialectices ſtudio ab-
horruerint: & nunc quoque ueluti conſpe-
cto angue, procul abcedant. Nam illi præce
ptores (ut Iſocrates ait) τολμῶντες λίαν ἀπερισ
κέπτως ἀλαζονεύεσθαι, πεποιήκασιν ὥστε δοκεῖν, ἄμει
νον βουλεύεσθαι τοὺς ῥαθυμεῖν αἱρουμένους τῶν περὶ
τὴν φιλοσοφίαν διατριβόντων. Laurent. Vallēſ.
eo artificio dialecticorum tibi leges præſcri
bit, ut dum eas legis, non inter Ariſtotelis &
Chryſippi ſpineta te diuerſari exiſtimabis,
ſed in Demoſthenis & Ciceronis amœniſſi
mis hortis: eo ordine perſtringit, ut ſcrupulo
ſis quæſtionibus dimiſſis, quas ſubtilius eſt
contempſiſſe quàm ſoluere, facilè perſpicias

quid in unaquaque re sit intimum? quid externum, quid accidat, quid antecedat, quid sequatur, quid affine sit & finitimum, quid contrarium & aduersum. Ea deniq; fide enumerat, ut non adytum cõtentionis tibi aperiat, sed proponat examen ueritatis: non eam te artem doceat, quæ (ut apud Ciceronem Antonius meminit) in excogitandis argumentis muta nimium sit, & in iudicandis nimiũ loquax: sed quæ in refellendo falso arguta, & in contemplanda ueritate perspicax. Itaque si dialecticam fœliciter uoles perdiscere, Laurentium coëmito: coemptũq; nocturna uersato diurna.

Ar. Vesa.

ῥήτωρ ἠδυεπὴς, διαλεκτικός ἐςι πανοῦργος
ἡ δὲ καλ' ἐξ ἀμφοῖν ἄνθεα βίβλος ἔχει

INDEX VERBORVM ET RERVM QVAE IN his Laurentij commentarijs digna cognitu uisa sunt.

Aristo-

εὐπραξ-

M

N

Sonus

FINIS.